

Cilt: 9 Sayı: 1, Haziran 2019
Volume: 9 Issue: 1, Haziran 2019

ADAM AKADEMİ / ADAM ACADEMY

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ/JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ADAM AKADEMİ/ADAM ACADEMY
Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences

ISSN: 2146-4936

Sahibi/Owner

Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM) İktisadi İşletmesi adına,
Bülent Kent

Genel Editör/Editor in Chief

Mehmet Bulut - İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Editörler/Editors

Bünyamin Erul - *Ankara Üniversitesi*
Cahit Güran - *Hacettepe Üniversitesi*
Erdal Karagöl - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Intiarsar Rabb - *Harvard Üniversitesi*
Jari Ojala - *Jyväskylä Üniversitesi*
Jonathan A. Brown - *Georgetown Üniversitesi*
Mehmet Barca - *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi*
Metin Toprak - *İstanbul Üniversitesi*
M.Şahid Alam - *Northeastern Üniversitesi*
Nasuh Uslu - *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
Ramazan Gözen - *Marmara Üniversitesi*

Editör Yardımcıları/Associate Editors

Fuat Oğuz - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Recai Aydın - *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi*

Kitap Tanıtım Editörleri/Book Review Editors

Fatih Kaplanhan - *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
Muhammed Enes Kala - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*

Yazı İşleri Müdürü/Publication Coordinator

Cem Korkut - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi* -
ckorkut@ybu.edu.tr

ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi, yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanan çift-kör hakemlik süreci yürüten, uluslararası hakemli bir dergidir.

ADAM ACADEMY Journal of Social Sciences is a double-blind peer reviewed international journal published twice a year (June and December).

ADAM AKADEMİ, **Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, Arapça** ve **Farsça** dillerinde yayın kabul etmektedir.

ADAM ACADEMY accepts articles in Turkish, English, German, French, Arabic, and Persian.

Yayın ilkeleri ve yazarlar için yazım kuralları derginin son sayfalarında.

Editorial principles and rules for manuscripts are placed at the last pages of the journal.

ADAM AKADEMİ, DOAJ, EBSCO, ERIH PLUS, Google Scholar, Index Islamicus, ProQuest, ULAKBİM SBVT ve diğer birçok ulusal ve uluslararası endeks tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir.

ADAM ACADEMY is being indexed and abstracted by DOAJ, EBSCO, ERIH PLUS, Google Scholar, Index Islamicus, ProQuest, ULAKBİM SBVT and other national and international index services.

İletişim Bilgileri/Contact Information

Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM)
Ankara Center for Thought and Research
Hacettepe Mh. Tanış Sk. No: 2/A Hamamönü
06230 Altındağ - Ankara - Türkiye
Tel: +90 312 324 64 84
Email: bilgi@adam.org.tr
Web: www.adamakademi.com
Web: www.dergipark.gov.tr/adamakademi
Web: www.adam.org.tr

Abonelik/Subscription

Yıllık abone bedeli:
Kurumlar için /For Institutions:
Yurt içi / Domestic: 150 TL
Yurt dışı / External : 150 USD
Kişi/ For Individuals: 50 TL
Öğrenci / Students: 25 TL
Dergi Fiyatı / Single Issue Price: 15 TL

Hesap Numarası/Account Number:

Kuveyt Türk Ankara Balgat Şubesi
TR52 0020500000789555400001

Yayın Kurulu/Editorial Board

Ahmet Tabakoğlu - *Marmara Üniversitesi*
Arif Ersoy - *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
Benjamin Braude - *Boston Koleji*
Bülent Arı - *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
Bünyamin Erul - *Ankara Üniversitesi*
Carl S. El-Tobqui - *McGill Üniversitesi*
Cemal Kafadar - *Harvard Üniversitesi*
Derya Örs - *T.C. Tahran Büyükelçisi*
Erol Özvar - *Marmara Üniversitesi*
Fatih Uşan - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Gulliaume Dugin - *Paris Üniversitesi*
Gulfettin Çelik - *İstanbul Medeniyet Üniversitesi*
Hakan Kırmlı - *Bilkent Üniversitesi*
Haldun Evren - *Suffolk Üniversitesi*
Hamdi Pinar - *Bilkent Üniversitesi*
Himmet Taşkömür - *Harvard Üniversitesi*
Hüseyin İlker Çınar - *Manheim Üniversitesi*
İbrahim Kalın - *T.C. Cumhurbaşkanlığı*
James Baldwin - *New York Üniversitesi*
Kadir Canatan - *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
Mehmet Genç - *İstanbul Şehir Üniversitesi*
Muhammed Eroğlu - *Massachusetts Teknoloji Enstitüsü*
Murat Yülek - *Ostım Teknik Üniversitesi*
Nazım Ali - *Hamad bin Khalifa Üniversitesi*
Sabri Orman - *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası*
Sıdıka Başçı - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Şükrü Karatepe - *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
William O'Reilly - *Cambridge Üniversitesi*
Yasin Aktay - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*

Tasarım ve Baskı

Uluslararası Piri Reis Kültür Ajansı
Kazım Özalp Mah. Rabat sok. No:27/9
Gaziosmanpaşa/ANKARA
Tel: 0312 446 21 56
Web: www.pirireisajans.com

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

ABDULLAH SAYDAM, Osmanlı Harbiyesinde Siyasi Muhalefet (II. Abdülhamid Dönemi) / <i>Political Opposition At The Ottoman Military Academy (Period Of Abdulhamid II)</i> (Araştırma Makalesi, Research Article)	1
MUSTAFA YAĞCI - ÇİĞDEM GÜRSOY, Osmanlı Devleti'nde İktisadi Zihniyet, Kurumlar Ve Para Vakıfları / <i>Economic Mentality, Institutions and Cash Waqfs in the Ottoman State</i> (Araştırma Makalesi, Research Article)	37
HÜSEYİN HİLMİ ALADAĞ, Devr-i Hamidide Azerbaycan'ın İnşasında Cömert Bir İşadamı: Hacı Zeynelabidin Tağıyev / <i>Businessman in the Construction of Azerbaijan at the Period of Sultan Hamid II: Hadji Zeynelabidin Tağıyev</i> (Araştırma Makalesi) (Araştırma Makalesi, Research Article)	69
SEÇİL ASLAN COŞKUNER - MURAT COŞKUNER, Ütopyalara Siyasal Teolojik Müdahale: Erken Cumhuriyet Ütopyelerinin Kaynağı Olarak Cumhuriyetçi Sivil Din / <i>The Political Theological Intervention to Utopias: Republican Civil Religion as the Source of Early Republican Utopias</i> (Araştırma Makalesi, Research Article)	87
AHMET GÖKÇEN - EJDER ULUTAŞ, Toplumsal Bir Tip: Misafir / <i>A Social Type: Guest</i> (Araştırma Makalesi, Research Article)	115
YUSUF KARAKILÇIK - ÜNAL KÜÇÜK, Kamu-Özel Ortaklığının Yerel Yönetimlerde Uygulanabilme Olanakları Üzerine Bir Değerlendirme / <i>An Evaluation of the Public-Private Partnership on the Applicability Possibilities in Local Administrations</i> (Araştırma Makalesi, Research Article)	139
ÖMER ERDEM KOÇAK - HAZEL AGUN, Explaining Employee Voice Behavior Through Intragroup Relationship Quality and the Role of Thriving at Work / Çalışan Ses Davranışının Grupiçi İlişki Kalitesi İle Açıklanabilirliği Ve İşte Kendini Yetiştirmenin Rolü (Araştırma Makalesi, Research Article)	179
HASAN YILMAZ - AYÇA BÜYÜKCEBECİ, Aidiyet İle Mental İyi Oluş Arasındaki İlişkide Çocukluk Dönemi Mutluluk Ve Huzur Anılarının Aracı Rolü / <i>The Mediating Role of Early Memories of Happiness and Peace in the Relationship Between Belonging and Mental Well-Being</i> (Araştırma Makalesi, Research Article)	203
YUSUF GENÇ - UMUT SOLMAZ - HÜRÜ AKALIN Erkeğin Başarı Trendinde Kadının Yeri Ve Feminist Sosyal Hizmet Kuramı Açısından Değerlendirilmesi / <i>The Place of Female in Male's Success Trend and the Evaluation of Feminist Social Service Theory</i> (Araştırma Makalesi, Research Article)	229

OSMANLI HARBİYESİNDE SİYASİ MUHALEFET (II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ)

ABDULLAH SAYDAM*
Erciyes Üniversitesi

ÖZ

Sultan II. Abdülhamid yönetimine karşı baştan itibaren güçlü bir siyasî muhalefet mevcuttu. İlk zamanlar muhalefet hareketlerinde yer alanlar çoğunlukla sivil ve askerî bürokratlar idi. Muhalefetin hedefi padişahı tahttan indirmek ve parlamento seçimlerini yenilemek idi. Başlangıçta bürokratik bir darbe düşünülüyse de bu girişimler her defasında Sultan ve adamları tarafından etkisiz hale getirildi. İlerleyen zamanlarda siyasî muhalefet hareketlerinde öncülüğün askerî okul öğrencilerine geçtiği görülmektedir. 1890'lı yıllarda öğrenciler tarafından kurulan gizli örgütler, 1900'lü yıllarda geniş çaplı taraftar elde etmişti. Çalışmalar giderek daha fazla kamuoyuna mal olmaya başladı. Bu yıllarda Harbiye Mektebinde öğrenci olanlar, 1908'de ordu mensubu olarak isyan ettiler. Önce parlamento açıldı, sonra da Sultan Abdülhamid tahttan indirildi. Bu makalede süreçte en etkili rolü oynayan Harbiye Mektebi'ndeki siyasî muhalefet hareketleri incelenmektedir. Araştırmamız arşiv belgeleri ile birinci ve ikinci el kaynaklara dayanılarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Harbiye Mektebi, Genç Türkler, Siyasi Muhalefet, İttihat ve Terakki Cemiyeti

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü,
asaydam@erciyes.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-0882-5421

Atf/Cite:

Saydam, A. (2019). Osmanlı Harbiyesinde Siyasi Muhalefet (II. Abdülhamid Dönemi). *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-35. DOI: 10.31679/adamakademi.543580.

POLITICAL OPPOSITION AT THE OTTOMAN MILITARY ACADEMY (PERIOD OF ABDULHAMID II)

ABSTRACT

There was a strong political opposition from the beginning against the rule of Sultan Abdulhamid II. In the early times, the people involved in the opposition movements were mostly civilian and military bureaucrats. The aim of the opposition was to remove the Sultan from the administration and renew the parliamentary elections. Previously, a bureaucratic coup was conceived, but these attempts were rendered ineffective by the Sultan and his men each time. In the following times, it is seen that the political opposition leadership passed to the military school students. The secret organizations established by the students in the 1890s had acquired large-scale fans in the 1900s. The activities began to cost more and more public opinion. The students studying in the military academy in these years rebelled as the army officers in 1908. The Assembly was opened firstly, then Sultan Abdulhamid was removed from the throne. In this article, the political opposition movements in the Ottoman Military Academy, which played the most effective role in the process, are examined. Our study was prepared based on primary and secondary sources with archive documents.

Keywords: Ottoman Military Academy, Young Turks, Political Opposition, Committee of Union and Progress

Giriş

Türkiye’de siyasî hayat ve siyaset kültürü üzerinde en fazla tesir sahibi olan kurumların başında ordu gelmektedir. Her ne kadar Yeniçeri Ocağı’nın lağvedilmesinden sonra yaklaşık yarım asırlık dönem boyunca ülkeyi sivil kadrolar yönetti ise de modernleştirilmiş ordu teşkilâtının ete kemiğe büründüğü 1870’li yıllarından itibaren asker nüfuzunun yeniden ön plana çıkmaya başladığını görmekteyiz. Sultan Abdülaziz (1861-1876)’in tahttan indirilip daha sonra da öldürülmesi sivil – asker işbirliği ile gerçekleştirilmişti (1876). Hükümet darbesini yapanlar ülkede değişimin gerekli olduğunu, bunun için anayasal bir düzene ihtiyaç olduğunu savunmaktaydılar. Darbeciler istedikleri gibi yönlendirebileceklerini düşündükleri V. Murad (1876-1876)’ı tahta geçirmekle ilk adımı atmışlardı, fakat çok geçmeden padişahın saklanamayacak derecede hasta olduğunun ortaya çıkması üzerine yerine Şehzâde Abdülhamid’i başa geçirdiler. Yeni sultan beklendiği üzere meşrutî rejimin temeli olan Kanun-i Esasî’yi ilan etti. Ancak çok geçmeden 1877-1878 Savaşı’nın o zamana kadar görülmemiş derecede ağır bir mağlubiyetle sonuçlanması üzerine, hukuken anayasa yürürlükte kalmaya devam etse de Meclis-i Mebusan tatil edilmiş, seçimler tekrarlanmamıştı.

Osmanlı Devleti’nin asırlık problemlerini çözeceği umulan meşrutî idarenin henüz esaslı biçimde varlık göstermeden uygulamadan kaldırılması, meşrutiyetçi – anayasal düzen yanlılarının yeniden mücadeleye başlamalarına sebebiyet verdi. Fikrî düzeyde başlayan mücadele ve mevcut yönetime yöneltilen tepkiler, bazı kesimler tarafından pasiflik – sonuçsuz kalamaya mahkûmiyet ile eleştirildi. Değişimin yeniden kuvvet yoluyla olması gerektiğini savunanların hatta bu yönde girişimde bulunanların varlığı bunu göstermektedir. V. Murad’ı tahta çıkarmayı amaçlayan Ali Suavi önderliğindeki Çırağan Baskını, Masonların kurduğu Klenti Skaliyeri – Aziz Bey komitesinin çalışmaları başarısız olsa da Sultan Abdülhamid’in saltanat yıllarının kolay geçmeyeceğini göstermekteydi.

Sultan Abdülhamid (1876-1909) ve adamları, Sultan Abdülaziz’e yönelik darbenin benzerini beklemekteydiler. Muhtemel darbenin İstanbul menşeli, sarayın yakın çevresinde konumlanan, üst düzey sivil bürokratlar, askerler, ulema ve kısmen halkın desteği ile yapılacağı varsayılmaktaydı. Gerçekten de Gazi Ahmed Muhtar Paşa’yı öne çıkaran böyle bir başarısız girişimde bulunulmuştu. Şüphesiz başarısızlığın en önemli sebebi yönetimin her şeyi önceden haber alabileceği bir yapıyı oluşturması ve zamanında gerekli müdahaleleri yapabilmeydi.

II. Abdülhamid'in önleyemediği gelişme ise; bir hükümet darbesini isteyenlerin oranının 1880'li yılların sonlarına doğru, 1876 yılıyla kıyaslanmayacak derecede artmış olmasıydı. Avrupa'da olduğu kadar Mısır'da, Rumeli'de siyasi muhaliflerin sayısı artmış, Türkçe çıkarılan gazeteler, dergiler, risaleler eskiye nazaran çok daha kolayca ülkeye girmeye başlamıştı. Gerçi bu sırada bile geniş toplum kesimleri meşrutiyet, anayasa, parlamento gibi tartışmalardan, darbe yoluyla hükümet değişimi talep veya gayretlerinden haberdar değildi. Nitekim yabancı bir gözlemci İstanbul dışındaki alelâde Türklerin, muhalif gruplar konusunda hiçbir şey bilmediklerini, politik mücadelenin daha ziyade Saray çevresinde cereyan ettiğini belirtmekteydi (Hanioğlu, 1985, s.124). Aslında padişahı devirmek isteyen gruplar arasında düşünce, toplumsal kimlik, sosyal statü bakımından bir paralellik de bulunmamaktaydı.

Buna karşılık ülkenin dört bir yanından gelen veya mezun olduklarında en ücra yerlerde görev yapacak olan öğrencilerin okudukları yüksek eğitim kurumlarında, 1880'li yılların sonunda siyasi hareketlere katılım bir hayli yüksek düzeylere ulaşmıştı. Siyasi muhalefet hareketinin kendisine en güçlü biçimde yaşama alanı bulduğu kurumların başında özellikle Harbiye Mektebi ve Askerî Tıbbiye Mektebi gibi orduya eleman yetiştiren okullar gelmekteydi. Devletin ordu mensuplarını olabildiğince en iyi biçimde eğitmek istemesi sebebiyle dönemin hemen hemen en iyi eğitim veren millî kurumları arasında bu ikisi vardı. Üstelik Harbiye Mektebi'ne sadece Osmanlı Devleti'nin ihtiyaçlarından dolayı değil, diğer İslâm memleketlerinin de ihtiyaçları dikkate alınarak özel önem verilmekteydi. Nitekim bir resmî yazıda Endonezya'da Müslümanların istiladan kurtulmaları için, Harbiye Mektebi'ne talebeler getirtilip, mukavemet kuvvetleri teşkil ettirmek lüzumundan söz edilmesi bu amacı göstermektedir (Y.PRK.MYD, 10/60).

Harbiyelilerin bu niteliklerini en yakından bilen kişilerden bir Von der Goltz Paşa idi. O, Mahmud Şevket Paşa'nın askerinin siyaset ile ilgilenmesi için subaylara telkinde bulunmasını rica etmesi üzerine Neue Freie Press gazetesine yazdığı yazıda, kendisinden böyle bir talepte bulunulmasının sebebinin şu şekilde açıklamaktadır: "Çünkü zabitanın adeden Devleti Osmaniye dâhilinde yegâne bir efkâr-ı münevvere ashâbı tabakası teşkil ettiği ve memlekette bir hareket-i fikriye ve siyasiyenin ancak onlar tarafından zuhûra getirilebileceği mevzuubahis olmuştu." (Tahsin Paşa, 1931, s.263).

Yabancı dil öğretimi dolayısıyla Avrupa'daki gelişmeler ile Genç Osmanlılar'ın fikirleri bu okulların öğrencilerini derinden etkilemekteydi. Namık

Kemal, Ziya Paşa, Şinasi, Ahmet Rıza, Prens Sabahattin ve diğer siyasî muhaliflerin şiir ve yazıları gizliden gizliye, çoğu zaman elle çoğaltılan nüshalar halinde yatakhanelerde, derslik / laboratuvar köşelerinde, bahçede elden ele dolaşmaktaydı (Tansu, 2011, s.24). Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi sırasında bizzat Mekâtib-i Askeriye Nâzırı Süleyman Paşa tarafından sarayın abluka altına alınmasında kullanılarak siyasete alet edilen Harbiye Mektebi öğrencileri (Cevdet Paşa, 1986, s.154) bu sefer daha yaygın biçimde siyasî konularla haşır neşir olmaya başlamışlardı. Bu sırada idareyi tamamen kontrol altında tutan Yıldız Sarayı elbette bütün gelişmelerin farkındaydı. Ancak önceleri olaylar çok fazla ciddiye alınmadı. Yapılanlar gençlik heyecanı, düşüncesizlik, kendini ispat gayreti gibi görülerek sorumluları küçük cezalarla terbiye edilmek istendi. Hâlbuki okul sıralarında başlayan bu heyecan dalgası, öğrencilerin vazife başına geçip ülkenin dört bir yanına dağılımlarıyla kuvveden fiile geçecek ortamı bulmakta gecikmedi.

1.Harbiye öğrencilerinin sosyal statüleri: 1896 örneği

Sultan Abdülhamid yönetimine muhalefet edenlerin toplumsal kökenleri veya mensup oldukları sosyal sınıflar konusu araştırmacılar arasında ciddi görüş ayrılığına yol açmıştır. Askerî okul öğrencilerinin de dâhil olduğu siyasî muhalefet içinde yer almaları onların toplumsal kökenleri ile yakından ilgili idi. Mardin (2012); Genç Türk önderlerinin taşralı ya da aşağı sınıf menseli olduklarını belirtmektedir. Kansu (2017), 1908 devriminin “modernleşmenin kaçınılmazlığının farkında olan bir sivil ve askerî bürokrasi tarafından bilinçli olarak yürütülmüş bir planın sonucu olduğu” yolundaki izahları eleştirmekte ve çeşitli vilayetlerde halk tarafından idareye yönelik gösteri ve tepkileri dikkate alarak halkın etkisinin ön planda olduğunu dile getirmektedir (s.35-37). Bunlara karşılık Akşin (1987) görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir: “Özgürlükçü akımla halk katlarının yani esnaf, işçi ve köylülerin fazla bir ilgisi olmamıştır. Aynı şekilde Hürriyetin ilanına değin sermaye sahiplerine ya da taşra eşrafına da (toprak ağalarına) pek rastlamamaktayız... İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hâkim unsuru sivil ve asker bürokrasidir.” (s.79).

1908 İhtilâlini fiilen başaran askerlerin mensup oldukları Harbiye Mektebi öğrencilerinin toplumsal kökenlerinin ve sosyal konumlarının belirlenmesinin, bu önemli tartışma konusuna daha sağlıklı cevaplar bulunmasına yardımcı olacağını düşünmekteyiz. Bu amaçla 1309 (1893-1894) senesinde Askerî Lise'ye (Mekteb-i İdâdi-i Harbi-i Şâhâne) başlayan ve burada üç yıl eğitim gördükten sonra mezun olarak 9 Mart 1312 (21 Mart 1896) tarihinde Harbiye

Mektebi'ne (Mekteb-i Fünun-u Harbiye-yi Şahane) nakledilen öğrencilerin künye defteri üzerinde bir araştırma yaptık. İncelenen künye defterinin diğer yıllar için de istatistiksel bakımdan iyi bir örneklem teşkil edeceği söylenebilir.

Künye Defteri, Mekteb-i İdâdi-i Harbî-i Şâhâne Serkâtibi Ahmed Recai tarafından hazırlanmıştır. Defterin başlığındaki bilgiler aynen şöyledir: “Üç yüz dokuz sene-i tedrisiyesi ibtidâsında Mekteb-i İdâdi-i Harbî-i Şâhâne birinci senesini teşkil idüb üç yüz on iki senesi Martının dokuzuncu günü Mekteb-i Fünun-u Harbiye-yi Şâhâne'ye nakl iden iki yüz doksan beş nefer şâkirdânın muvazzah künyelerini mübeyyin defterdir.”(06 Mil Yz C 7)

Defterde her bir öğrencinin adı, yaşı, fizikî tasviri, asıl memleketi, baba adı, babasının işi, askerî liseye kaydolduğu tarih, oturduğu yer, hangi tarihten itibaren maaş ve kaputa hak kazandığı gibi bilgiler kırmızı yazıyla yazılmıştır. Süvari ve topçu sınıfına ayrılanların kimliklerinin üstüne veya altına ayrıca not düşülmüştür. Özellikle San'a ve Trablus şehirlerinden olan subay adaylarının kimliklerinin üst tarafına “San'alı olduğu”, “Trabluslu olduğu” şeklinde ilave not bulunmaktadır.

Genellikle künye bilgileri ile açıklayıcı notlar şu formatta kaydedilmiştir: “An-asıl Kayseriyeli olub el-yevm Üsküdar'da Yeni Cami-i Şerif mahallesinde Uncular sokağında yirmi numrulu hanede sâkin kavâf esnafından Musa Ağa'nın mahdûmu, beyaz benizli orta boylu, sarı elâ gözlü Mustafa Efendi. Sinn-18, Yeni Cami, Duhulu: 23 Nisan 309 (5 Mayıs 1893). 313 senesi Rûz-ı Kasımına (Kasım 1897) mahsûben kaput ahzına müstahaktır. Üç yüz on iki senesi Martı ibtidâsından itibaren maaş ahzına müstahaktır.”

Defterde toplam 295 öğrencinin künye bilgileri yer almakta olup defterin son sayfasındaki 10 kişinin künyeleri sadece “Aziz Efendi bin Hüseyin, Diyarbekir, Süvari” şeklinde yazılmıştır. Bunların da kaput ve maaş almaya hak kazandıkları tarihler yazılmıştır. Son öğrencinin ise yaş, maaş ve kaput almaya ne zaman hak kazandığına dair herhangi bir not yer almamaktadır. Bu arada beş öğrencinin isimleri çapraz biçimde kırmızı yazıyla “sehven” ifadesiyle çizilmiştir.

On yedi yaprakтан oluşan defterin son sayfasında defterin hazırlanış sebebi şu şekilde yazılmıştır: “Mekteb-i İdâdi-i Harbî-i Şâhâne üçüncü senesi şâkirdânından iken bu sene-i mübarekede imtihânları bi'l-icrâ Mekteb-i Fünun-u Harbiye-yi Şâhâne birinci senesine nakilleri icrâ olunan işbu defterde künyeleri muharrer olan iki yüz doksan beş nefer şâkirdânın hangi sene

ve mâhdan itibaren maaş ve kaput ahzına müstahak oldukları künyeleri bâlâsına yegân yegân işaret edilmiş ve umûmunun bin üç yüz on iki senesi rûz-u hızırına mahsûben elbise ve çâmeşûy ve potin ahzına kesb-i istihkâk edecekleri tabî bulunmuş olmağla işbu bir kıt'a ilmuhaber kılıklı defter bi't-tanzîm takdîm kılındı. Ol-bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. İmza: Serkâtip-Ahmed Recai, Mühür: Mekteb-i İdâdi-i Harbî-i Şâhâne.”

Künyedeki bilgilerden hareketle Harbiye öğrencilerinin memleketlerini gösteren Tablo-1 hazırlandı. Tablo-1'den de anlaşılacağı üzere Harbiye Mektebi'nin birinci sınıfına 1896 yılında başlayan 295 öğrenciden 178'i, bir başka deyişle % 60.3'ü İstanbulludur. İstanbul'dan sonra en fazla öğrencinin bulunduğu şehirler Trabzon (13), Ankara (10), San'a (10), Kastamonu (5), Girit (5), Amasya (4) ve Trablus (4)'tur. Diğer şehir ve vilayetlerden 1-3 arasında öğrencinin önce Askerî İdadi'de okudukları, daha sonra Harbiye Mektebi'ne devam etmeye hak kazandıkları anlaşılmaktadır. Kayıtlara göre İstanbul dışından olan öğrencilerin önemli kısmının da İstanbul'da bulunan büyük kardeş, amca, dayı gibi bir yakınının yanında ikamet ettiği veya en azından kayıtlarda öyle görüldüğü anlaşılmaktadır. Kayıtlı 295 öğrenciden 26'sı süvari, 4'ü ise topçu sınıfına ayrılmıştır.

Tablo 1: Harbiye Öğrencilerinin Şehirlere/Vilayetler Göre Dağılımı (1896)

Şehrin / vilayetin adı	Öğrenci sayısı	Şehrin / vilayetin adı	Öğrenci sayısı	Şehrin / vilayetin adı	Öğrenci sayısı
İstanbul	177	Tırhala-Yenişehir	1	Devrek-Zonguldak	1
Eskişehir	1	Halep	1	Erzincan	3
Balçık	1	Çankırı (Kangırı)	1	Trabzon	13
Mekke	1	Niğde	1	Gümüşhane	1
Yanya	3	Prizren	1	Girit	5
Beyrut	1	Sivas	1	Plevne	1
Sofya	2	Rize	1	Trablus	4
Söğüt-Bilecik	1	İzmit	1	Varna	2
Manastır	2	Batum	1	Drama	1

Bolu	2	Şumnu	3	Çanakkale	3
Harput	1	Pazarcık	1	Selanik	1
Yemen	1	San'a	10	Bağdat	2
Ankara	10	Adapazarı	2	İzmir	1
Amasya	4	Nevşehir	2	Burdur	1
Midilli	1	Kastamonu	5	Erzurum	1
Malatya	2	İskilip-Çorum	1	Diyarbakir	1
Ünye-Ordu	1	Taşköprü-Kastamonu	1	Kıbrıs	1
Eski Zağra	2	Tokat	1	Siroz	1
Şam	3	Kayseri	1		

Harbiye birinci sınıfına intikal ettirilen öğrencilerin yaşlarıyla ilgili olarak künye defterlerinde yer alan bilgiler dikkat çekmektedir. Öğrencilerden 11 tanesinin yaşlarıyla ilgili herhangi bir açıklama yer almamaktadır. Yaşları belirtilen 284 öğrenciye ait verilerin yer aldığı Tablo-2 incelendiğinde iza-ha muhtaç bazı bilgiler ortaya çıkmaktadır. En fazla öğrenciyi % 23.7 ile 16 yaş grubu oluşturmaktadır. Bunu % 15.7 ile 15 yaş grubu, % 14.9 ile 17 yaş grubu, 13.8 ile 14 yaş grubu, % 10.9 ile de 18 yaş grubu ve % 9.2 ile 19 yaş grubu takip etmektedir. Verilere göre bu okuldan mezun olan ve Harbiye Mektebi'ne öğrenci kabul edilmenin normal yaş düzeyi 14-18 yaş aralığı (% 79) olduğu anlaşılmaktadır. Normal şartlarda Künye Defteri'nin ait olduğu sırada askeri idadide görülen 3 yıllık eğitim süresini müteakip Harbiye Mektebi'ne kaydolacak öğrencilerin yaşlarının 17-19 arası olması gerektiği söylenebilir (BOA, MF.MKT., 49/151).

Ancak bu dönemde Osmanlı eğitim sisteminde müteselsil bir mektep zincirlemesi olmadığı gibi nüfus kayıtlarının da yeterince istikrarlı olduğu söylenemez. Nitekim Askeri İdâdi'ye başlamak için ilk zamanlarda mutlaka Askeri Rüştüye mezunu olma mecburiyeti çoğu zaman ihmal edilmekteydi. Özellikle bazı ailelerin çocuklarına, özel muallimler tutarak eğitim aldıkları dikkate alındığında öğrencilerin aynı eğitim süreçlerinden geçmiş olması pek de zaruri değildi (Y.A.HUS., 281/107; Y.MTV.,130/88, 46/16, 137/68). Diğer taraftan aynı sınıfa başlayacak olan öğrencilerin yaşları arasındaki farkın da, aslında çok büyük olmayabileceği, normalde büyük yaştaki çocukların yaşlarının kayıtlara daha küçük olarak geçirilmiş olması pek muhtemel-

dir. Zira mantıken 10 veya 12 yaşındaki bir çocuğun 18-19 yaşlarındakilerin gördüğü düzeyde, hele de askerlik gibi zor bir eğitim sürecinde yer alması tutarlı gözükmemektedir (Özcan, 2011, s.117; Kurtcephe ve Balcıoğlu, 1991; Güler ve Akgül, 1999). Dolayısıyla yaşları 10 olarak yazılan gençlerin de aslında 17-18 yaşlarında birer delikanlı oldukları düşünülebilir.

Tablo 2: Harbiye Öğrencilerinin Yaşları

Yaş	Sayı	Oran
10	2	0.8
11	-	-
12	2	0.8
13	23	8.2
14	39	13.8
15	47	15.7
16	67	23.7
17	42	14.9
18	31	10.9
19	26	9.2
20	3	1.2
21	2	0.8
TOPLAM	284	100

Künye defterindeki bilgilerden hareketle Harbiyelilerin toplumun hangi sosyal kesimine mensup olduklarına dair verilere ulaşmak için Tablo-3 oluşturuldu. Tablo-3'teki veriler dikkate alındığında babasının mesleği belirlenemeyen 32 öğrenci bulunmaktadır. Bunu dışarıda tuttuğumuzda toplam 263 Harbiye öğrencisinin hangi toplumsal kesimden geldiğini tespit edebilmekteyiz. Buna göre 263 öğrenciden 129'unun babası muhtelif devlet dairelerinde değişik kademelerde görev yaparken, 54 öğrencinin babası ordu mensubu idi. 80 öğrencinin babası ise esnaf / tüccar / muhtelif iş kollarında çalışan sivillerden oluşmaktaydı. Bir başka deyişle Harbiye öğrencilerinin % 69.6'sı yani üçte ikilik bir kısmı devlet kurumlarında çalışan ailelere mensup idi.

Esasında esnaf çocuklarının da önemli bir kısmının İstanbul'da bulunan bir paşanın, bir devlet görevlisinin veya askeri bir görevde bulunan ağabey,

amca, dayı gibi akrabalarının yanında kaldıklarına dair kayıtların olduğu düşünülürken, ailesi devlet görevliliğiyle bağlantılı olan öğrenci sayısının çok daha yüksek düzeye çıkacağı anlaşılmaktadır. Buna dair bir örnek vermekle yetinelim: “An-asl Yanyalı olup el-yevm Molla Hüsrev mahallesinde bilâ-numrulu hânede sâkin âyandan İbrahim Efendi'nin mahdûmu olup Topçu dairesi ketebesinden eniştesi nezdinde bulunan uzun boylu, beyaz çehreli, sarı elâ gözlü, ter bıyıklı Akif Efendi.”

Tablo 3: Harbiye Öğrencilerinin Babalarının Mensup Olduğu Sosyal Gruplar

Devlet görevlisi memur / işçi		Asker		Esnaf / çiftçi v.s.	
Unvanı	Sayı	Rütbe	Sayı	İş kolu	Sayı
Vali, müsteşar muavini, sefir muavini, nezaret meclisi azası	5	Mirliva	5	Esnaf / zanaatkâr	62
Hâkim / mahkeme reisi	6	Miralay	7	Tüccar	10
Mülkiye kaymakamı, mutasarrıf muavini	6	Askeri kaymakam	4	Çiftçi/rençper	5
Müfettiş	2	Binbaşı	11	Reji kolcusu	3
Baş komiser, komiser	4	Kolağası	8		
Müdür, müdür muavini	10	Yüzbaşı	13		
Mühendis, eczacı	2	Mülâzım	4		
Başkâtip, kâtip	38	Çavuş	2		
Memur / işçi	32				
Maliyeci	8				
İlmiye mensubu, muallim	16				
TOPLAM	129		54		80

Öğrenci isimleri üzerinde yaptığımız incelemede Türk toplumunda yaygın olarak kullanılan isimlerin tercih edildiği görülmektedir. Öğrencilerin üçte bire yakın (92) kısmı çift isim taşımaktadır. En fazla tercih edilen sekiz isim şöyledir: Mehmet (30), Ahmet (19), Ali (19), Mustafa (14), İsmail (12), İbrahim (9), Hasan (8), Hüseyin (8). Pek fazla yaygınlığı olmayan Agâh, Va-

cid, Kerameddin, Asaf, Nidai, Keşfi, Ruhi, İmadeddin gibi isimlere de rastlandığını belirtelim.

Gerek isimler üzerinde yaptığımız çalışma gerekse Tablo-3'teki veriler bu künye defterinde yer alan öğrencilerin genel olarak orta – üst düzeyde memur, esnaf, asker kesiminin çocukları olduğunu göstermektedir. Elde edilen bilgiler, Harbiye Mektebi öğrencilerinin ezici çoğunluğunun taşralı değil İstanbullu, aşağı sınıf değil en azından orta – üst sınıftan ailelere mensup bireyler olduklarını ortaya koymaktadır. Bu özellikleri sebebiyle ülkenin, devletin gidişatı hakkında aile ortamında az-çok bilgiye sahip oldukları, toplumsal problemlere yabancı olmadıkları, devletin karşılaştığı iç ve dış sorunlara duyarlılık gösterdikleri söylenebilir. İncelediğimiz öğrencilerin Harbiye'ye başladıkları yıllarda siyasî muhalefet hareketleri yüksek dereceli askerî okullarda artık gizlenemeyecek boyutlara ulaşmıştı. On yıl sonra askerî yöntemlerle Meşrutiyet'in ilan edilmesinde etkili olanlar 1890'lı yıllarda Harbiye öğrencisi idiler. Soba başlarında, odun yığınları arkasında yaptıkları gizli toplantılarla oluşturdukları siyasî fikirlerle on yıl sonra askerî darbeyi gerçekleştirdiler.

2. Öğrencilerin siyasî muhalefete yönelmelerinin sebepleri

Osmanlı Devleti'nde iktidara ve devlet düzenine yönelik en ciddî muhalefet hareketinin Harbiye Mektebi yatakhanelerinde, koridorlarında, sıralarında veya bahçesinde oluşması tesadüf değildi. Bir taraftan ülkenin içinde bulunduğu iç ve dış sorunlar, diğer taraftan kendilerine atfettikleri kurtarıcılık rolü onları genç yaşlarında bir şeyler yapmak gerektiği yolunda arayışa yöneltti. Bizzat yaşadıkları veya koğu arkadaşlarının anlattıkları ile sürekli beslenen bu rolün oluşmasında pek çok sebep bulunmaktaydı. Bu sebepleri ana hatlarıyla şöyle sıralamak mümkündür.

Devletin kötü yönetildiği düşüncesi

XIX. yüzyılın hemen tamamında Osmanlı Devleti iç ve dış saldırılara karşı varlığını korumakta çok başarılı olamadı. Devlet adeta yabancı devletlerin kendi aralarındaki mücadelelerin kaderine bağlı biçimde bir denge siyasetine mahkûm durumdaydı. II. Mahmud ile başlayan Tanzimat ile devam ettirilen, kesintisiz olmasına çaba gösterilen yenilikler bir takım olumlu sonuçlar doğursa da, herkesi mutlu edecek bir başarı ufukta gözükmemekteydi. Siyasî, ekonomik, askerî ve kültürel gidişattan kimse memnun

değildi. Özellikle 1877-1878 Türk-Rus Savaşında yaşanan ağır mağlubiyet, eğitimleri gereğince Harbiyelilerin yakın ilgi gösterdikleri konuların başında gelmekteydi.

Bu konuda Halil Paşa'nın (Enver Paşa'nın amcası, Kûtü'l-Amâre'de kumandan) anlattıkları muhtemelen her Harbiyelinin duygularını yansıtmaktadır. Halil Paşa bir arkadaşıdan aldığı ve Keçecizade İzzet Paşa'nın yazdığı Fransızca "Les Occasions Perdues" (Kaybolmuş Fırsatlar) adındaki eseri gizlice okur. İzzet Paşa, 1877-78 seferinde Rumeli cephesinde görevli Abdülkerim Paşa'nın yaverliğini yapmıştır. Kitapta okuduğu bilgilere göre; Türk Ordusu sayı, silah ve kıymet bakımından Rus ordularından çok daha kuvvetliydi. Tuna'yı geçmiş olan Rus orduları bu üstün kuvvetle nehre dökülebilir ve tarihin seyri değişebilir. Ancak ordudaki stratejik hata durumu önlemiştir. Türk ordusu Varna, Rusçuk, Silistre, Plevne'de üslenmiş dört ordu olduğu halde tek bir başkumandanlığa bağlanmış, başkumandanlık sıfatına layık olan Süleyman Paşa'ya güvenilmediğinden her ordu doğrudan Yıldız Sarayı'nda bulunan Hassa Erkân-ı Harbiyesi'nden emir almaya mecbur tutulmuştu. İzzet Paşa'ya göre Said Paşa'nın tesiri altında bulunan bu birim yüzünden ordular hiçbir zaman müştereken hareket edememişler ve Yıldız'dan gelmesi gereken emirler de zamanında gelmediğinden mağlubiyete mahkûm olmuşlardır (Halil Paşa, 1997, s.9-10). Savaşın içyüzünün, perde arkasının, mağlubiyetin nedenlerinin okul sıralarında derslere girenler tarafından anlatılmaması yüzünden öğrenciler konuya dair sağlıklı bilgi edinememekte, her duyduklarına inanır hale gelmekteydiler. Sadece bu savaş değil, Harbiye müfredatında yakın dönemin olayları, Sultan II. Mahmud devrinden sonraki gelişmeler yer almazdı (Temo, 1987, s.32).

Bazı Harbiyelilerin öğrencilik sıralarında meydana gelen 1897 Türk - Yunan Savaşı da büyük ilgi çektiyse de, onlar konuya ilişkin hemen hemen hiç bilgi alamamaktan şikâyetçi idiler. Cepheye neler oluyordu? Bütün ülkenin merak ettiği bu soru hakkında öğrenciler, sıradan insanların ulaşamayacakları bilgileri elde etmeyi ummaktaydılar. Hâlbuki hocalar bu hususta hiç bir şey anlatmıyorlardı. Bunun Harbiye öğrencileri arasında ne derecede tepkiyle, umutsuzlukla, kızgınlıkla karşılandığını tahmin etmek zor değildir. İsmet İnönü, mektepte Kırım, 1877-78 Türk-Rus, 1897 Yunan savaşlarının meydana gelişi ve olumlu-olumsuz yönlerinin anlatılmadığını, sorumluluğun hocalar da değil de siyasi iradede olduğunu belirterek "Bunları bize mektepte niçin göstermediklerini bugüne kadar anlayabilmiş değilim" demektedir (Selek, 1997, s.23).

1897 Harbinin kazanılmasına rağmen “Yıldız Sarayı ile hükümet erkânının kabahatleri yüzünden bütün Hıristiyanların İslâmlar aleyhine cephe aldıkları” yolundaki inanç öğrenciler arasında genel kabul görmekteydi (Kuran, 2009, s.24). Aynı şekilde Avrupa’daki politik gelişmeler ile mücadelelerden, 1905 Rus - Japon Savaşı’nın ayrıntılarından, muhtemelen aşırı derecede politik bulunarak, okul sıralarında söz konusu edilmemesi gençler tarafından anlaşılabilir bir tavır olarak nitelendirilmekteydi.

Harbiyelilerin rahatsız oldukları konular elbette sadece savaş siyaseti ile ilgili değildi. XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde gerek kapitülasyonların etkisi, dış borçlar, devlet içerisinde devlet konumuna gelen Düyun-ı Umumiye İdaresi’nin faaliyetleri, sürekli zenginleşen, güçlenen ecnebi ve yabancı sermaye ile işbirliği yapan azınlık gruplarının içinde buldukları gelişmişlik ve zenginlik rahatsız edici noktalara varmaktaydı. Bu durum Müslüman nüfusta tepki, kızgınlık, hatta nefret duygularının pekişmesine yol açmaktaydı. Harbiye öğrencileri ailelerinde bu kızgınlığın yansımalarını görmekte, izin zamanlarında İstanbul’da gezip tozarken yarı sömürge haline gelen bir memleketin mensupları olduklarını iliklerine kadar hissetmekteydiler. Memleketin içerisine düştüğü buhrandan her adımda rahatsız olan, Türk vapurlarının köhneliği ile ecnebi vapurlarının temizliğini, Türk mekteplerinin bakımsızlığı ile Rum Mektebinin göz alıcılığını, Türk mahallelerinin perişanlığı ile gayrimüslim mahallelerinin zenginliğini kıyaslayarak büyüyen, Harbiye’de iken Namık Kemal’in Vatan Yahut Silistre, Ziya Paşa’nın Terkib-i Bend, Abdülhak Hamid’in Tarık bin Ziyad adlı eserlerini okuyan Ahmet Bedevi, yaşananları sorgulamaya başladığını hatıralarında ayrıntılı biçimde anlatmaktadır. O, ülke çapında önemli tesislerin ecnebilere veya azınlıklara ait olduğunu belirterek, İstanbul’da Türklere ait temiz bir otelin, bir lokantanın ve başka sahada bilinen ve tanınan milli bir iş yerinin bulunmadığını acı ile ifade etmektedir (Kuran, 2009, s.55).

Harbiye’de duydukları bazı şeylerin görev mahalline gidip de benzerlerine şahit olan genç subayların mevcut yönetime olan güven ve ümitleri tamamen kaybolmaktaydı. Enver Paşa; yetersizliği bir yana bırakılacak olsa bile sırf sakatlığından dolayı emekli edilmesi gerektiği ordu komutanlığı tarafından İstanbul’a yazılan birinin rüşvet ve iltimasla terfi edebildiğini, bu durumun herkese fenalık getirdiğini belirterek şöyle demektedir: “Bu keyfi idare-i mutlaka yerine, bir idare-i meşrûta ikame etmek lazım geldiğine ve bundan başka her teşebbüs(ün) neticesiz kalacağına karar vermişdim.” (Cengiz, 1991, s.50).

Devlet kadrolarının kişilere tahsisi sırasında zadedgân denilen önde gelen ailelerin çocuklarına tanınan avantajlar (Y.A.HUS., 273/119; Y.MTV., 192/51; Y.PRK.MYD., 8/13), bütün subaylar ve öğrenciler arasında tepkiye yol açmaktaydı. Şüphesiz bütün zadedgânı aynı kategoriye koymak ve tamamının iş bilmez, cahil olduğunu söylemek doğru değil. Esasen zadedgân sınıfına mensup olup da normal öğrencilerle okumayı tercih edenler de vardı. Ergin (1977) bu hususta Müşir Arapkirli Şakir Paşa'nın oğlu Cevat Paşa'yı örnek göstererek kendisinin Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra diğer öğrencilerle birlikte okuduğunu ve çok iyi bir asker olarak yetiştiğini ifade etmektedir (s.893). Asıl Harbiyelilerin, usulen Harbiye Mektebi'ne gönderilen kayırma ve kollamalarla buradan mezun olan zadedgâna iyi gözle bakmadıkları, onların erkenden terfi etmeleri, askeri bakımdan imtiyazlı ve riskli olmayan görevlerde istihdam edilmeleri, maaşlarını vaktinde ve tam olarak almaları subayların dikkatinden kaçmıyor; yönetime tepkilerine vesile oluyordu. Ancak esasında yönetimi bu yönüyle eleştirenler de benzer şekilde Harbiye'ye veya Tıbbiye'ye kabul edilmişlerdi. İbrahim Temo hatıralarında (1987) babasının dostu olan İbrahim Paşa'nın tavassutu ile “ufak bir imtihan neticesinde” Tıbbiye'ye adım attığını yazmaktadır. (s.7). Normal şartlarda sivil idâdilerden mezun olanların Harbiye Mektebi'ne giriş sınavları Maarif Meclisi tarafından gerçekleştirilmekteydi. (A.MKT.MHM., 461/68, 468/1). Örneğin Ali Fuat (Cebesoy) Saint Joseph Lisesi'ndeki eğitimini tamamladıktan sonra Harbiye Mektebi'ne bu şekilde girmişti (Cebesoy, 1967, s.13).

Kâzım Karabekir Paşa (2011)'nin Harbiye sıralarındayken gözlemlediği bir duruma ilişkin yazdıklarını aktaralım: “Miralay rütbesine kadar zadedgân sınıf arkadaşlarınız vardır. Sınıfın ilerisinde misiniz, bunlara ders öğretmeye mecbur kalırsınız. İçlerinde korkunç şirretleri de vardır. Mülâzım, yüzbaşı rütbesindeki sınıf zâbitları ve muallimler bile bunların şerrinden korkarlar.” (s.32)

Bu türden şahsi veya ailevi ikbal ve geçimlerinin, adeta oligarşik bir yapıyı andıran üst düzey görevlilerin yanlış ve kendi çıkarlarını koruyucu tarzdaki davranışlarından ötürü zarar gördüğünü düşünenler oldukça fazlaydı ki, bundan ötürü haksız oldukları söylenemez.

Sultan Abdülhamid'e karşı duyulan nefret

Harbiye öğrencileri devletin her türlü meselesinden dolayı Sultan Abdülhamid'i sorumlu tutmaktaydılar. Üstelik henüz iktidara yeni geldiği sı-

ralarda patlak veren 1877-1878 Savaşında elde edilen mağlubiyetten de o sorumlu tutulmaktaydı. Hâlbuki padişah ve sınırlı sayıda üst düzey devlet adamı ile kumandanın bu savaşı engellemek için olağanüstü çaba gösterdiği görülmektedir. Savaşı en çok isteyenler ise, Jön Türklerin her zaman hayranlıkla bahsettikleri Midhat Paşa ve arkadaşları idi. Savaş hezimetle sonuçlanınca bütün suç padişahın üzerine atıldı. Sultandan en az bir asırlık çöküş sürecinin hesabı sorulmaktaydı. İdareye muhalif olanların ortak noktası, II. Abdülhamid döneminde yönetimin sıkı merkezîyetçi siyasetine duyulan tepki idi.

Nitekim Halil Paşa (1997), öğrencilik yıllarında okuduğu kitaplar arasında Sultan Abdülhamid'ten Kızıl Sultan, Kanlı Sultan diye bahsedenlerin olduğunu ifade eder. Hatta bir ifadeye çağırılma sırasında durumu gören arkadaşı Şevki'nin hemen Harbiye Mektebi'nin duvarından atlayarak Halil Paşa'nın annesine gidip durumu haber vermesi ve evdeki Meşveret gazeteleri ile bu kitapların yakılmasının sağlanması ile cezadan kurtulduğunu anlatır. Gerçekten de ertesi günü evde yapılan aramada bu sayede hiçbir şey bulunamaz. Şevki adlı bu kişinin yaptığı cesarete çok şey borçlu olduğunu, şayet o bu durumu önlemeseydi kendisiyle yeğeni Enver Paşa'nın cezadan kurtulmalarının mümkün olmadığını ifade etmektedir (s.17). O, "Devlet Abdülhamid'in yönetimi altındaydı. İmparatorluğun her yerindeki, her şeyden kurduğu istihbarat ile zamanında haberdar olabilmek imkânlarına sahip bulunuyordu" demekle (s.7.) birlikte sultandan olağanüstü nefret etmesine ve birtakım muhalif tavır ve davranışlarda bulunmasına rağmen hiçbir zaman ceza almaz.

Enver Paşa da amcası gibi düşünmektedir. Soba başlarında yaptıkları sohbetlerde hükümetin acizliğinden, idarenin özellikle de Sultan Hamid'in fenalığından bahsettiklerini şöyle anlatmaktadır: "Bundan sonra idare-i zalime-i Hamidi'ye karşı zihnimde hâsıl olan intibah, derece-i kemale gelmişti. Bu hain herif, istese, bir anda her şeyi yapar; memleketi bahtiyar eder; etrafındaki alçakları dağıtır; hem memleket, millet bahtiyar olur, hem kendisi, diyordum."(Cengiz, 1991, s.35).

Harbiye öğrencilerinin padişahıtan nefretleri had safhadaydı. Kulaktan kulağa yayılan dedikodular, doğruluğu araştırılmadan ortaya atılan iddialar nefret duygularını sürekli körüklemekteydi. Karabekir (2011), mezun olup da orduya katılanların "Sultan Hamid'in idaresine karşı daha dolgun bir nefret ve kinle İstanbul'dan ayrılıyorlardı" (s.49) demek suretiyle bu duruma

işaret etmekteydi. Öte yandan Harbiye'yi ilk sıralarda bitirmelerine rağmen bazı muhaliflerin düşüncelerindeki vasatlık dikkat çekmektedir. Enver Paşa, Sultan Abdülhamid'in bir sözüyle, bir emriyle her şeyi güllük gülistanlık yapacağını belirtirken; muhaliflerin onun yerine ya V. Murad gibi akıl hastalığı sebebiyle tahttan uzaklaştırılmış eski padişahı ya da etliye sütlüye karışmayan Mehmet Reşad (1909-1918)'ı tahta çıkarmak istemesi son derece trajik olmalıdır.

Sultan Abdülhamid'den nefret eden kesim elbette sadece Harbiyeliler değildi. Ulemadan kimi kesimler, medrese öğrencileri ve bazı tarikat mensupları da benzer düşüncede idiler (Kara, 1998; Muhyiddin Efendi, 1326). Zamanın İngiliz Büyükelçisi muhalefette yer alanlar arasında, örneğin Paris'te yayınlanan Meşveret gazetesi etrafından toplananlar ile İstanbul'daki medrese talebeleri arasında, hiçbir benzerlik bulunmadığını, bunların ortak noktada nasıl buluştuklarını anlamadığını ifade etmesi boşuna değildi (Hanioglu, 1985, s.216). Sultan'a duyulan nefret her kesimden olan muhaliflerin ortak uzlaşma noktası durumundaydı.

Şahsî veya ailevî mağduriyetler

Harbiye öğrencilerinin mensup oldukları sosyal gruplar bu yıllarda büyük sıkıntılara maruz idi. Genelde Müslüman nüfusun çok zor şartlarda yaşadığını kabul etmek gerekir. Esnafın, çiftçinin hali perişan olduğu gibi devlet görevlerinde bulunanların da maaşlarının düşüklüğü, üstelik zamanında ve tam olarak ödenmemesi idareden genel hoşnutsuzluk, hatta nefret edilmesine sebebiyet vermektedir. Bizzat Serasker Rıza Paşa da maaş, terfi ve tayin işlerini o kadar uğraşmasına rağmen bir türlü yoluna koyamadığını kabul etmekteydi (Rıza Paşa, 1325, s.11-12). Karabekir (2011)'den aktaralım: "Maaş yılda ancak üç dört aylığa inmişti. Haftalık namıyla maaşın dörtte biri ayda, bazen daha uzun zamanda verilirdi. Bütçe açığı ordu ve memurların ve mütekaî ve yetimlerin maaşından kapatılırdı. Fakat mensuplar ve işini uyduranlar maaşlarını kâmilten alırlardı." (s.34).

Özellikle işini yapanlar ifadesi dikkat çekmektedir. Külfetin herkes tarafından adil biçimde paylaşılmaması, bazı insanların bir şekilde yolunu bularak mağduriyetten kurtulmaları, diğerlerinin tepkisine, nefretine ve hatta intikam duygularına kapılmalarına neden olmaktadır. Bunu çok yadırgamak gerekir. Gerçekten de bu yıllarda Bâbîâli bürokrasisinin işleyişi tam anlamıyla devleti çöküşe götürecektir nitelikteydi. Sonraları dağa çıkarak II. Meş-

rutiye't'in ilanını tetikleyen Resneli Kolağası Niyazi Bey (1326); mülâzım-ı evvellîğe terfi edildiği ve padişah tarafından on lira ile ödüllendirildiği kendisine bildirilmiş olmasına karşılık, Müşir Kâzım Paşa'nın kendisiyle birlikte gelen ve esirleri alıp ötede beride gezdiren on üç yaşındaki oğlunun iki yüz lira ödül ve iki derece terfi ettirilerek yaverler arasına katıldığını, mabeyne dâhil edileceği yolundaki vaadin reddedildiğini ifade ettikten sonra şahsen devletin kurtuluşundan ve bir inkılâbın meydana gelmesinden ümidini kestiğini belirterek (s.25); şevk ve heyecan ile girdiği okuldan ayrıldığı sıradaki duygularını şöyle ifade etmektedir: "Zâbit üniformasını bahş eden mekteb hey'et-i idaresinin, yani bir sürü casusların, bir sürü ayyâr vatan hainlerinin (Zeki, Rıza, Servet, İsmail paşaların) mühürleriyle musaddak diplomayı alıp çıktığım zaman mektebe, İstanbul'a bir nazar-ı gayz ve nefretle veda ederek çıkmış idim." (s.15).

Harbiye'de öğrenci iken Halil Paşa evine götürdüğü, Cuma Selamlığını daha iyi bir noktadan izlemek için talepte bulunan bir Avusturyalı gazeteci ile onun arkadaşı olup Şehzade Abdülmecid'e yabancı dil dersi veren kişilerden dolayı yeğeni Enver ile birlikte sorguya çekilmişti. Halil Paşa (1997) bu olaydan ötürü ceza almamalarına rağmen yapılan uygulamadan dolayı zaten idareye karşı hissettiği olumsuz düşünceyi iyice perçinleşmişti: "İki gün çektiğimiz işkence ve hiç suçumuz yokken alet olarak kullanılmak istenizimiz, bizleri büyük bir hırsın içine itti. Demek ki herkese aynı şey yapıyor ve düzmece ifadelerle insanların hayatları ve gelecekleri ile oynanıyordu." (s.17).

Enver Paşa'nın duygu ve düşünceleri paralel idi: "Bundan sonra, Sultan Hamid'in ve etrafındaki alçakların, böyle ehemmiyetsiz hususatı i'zam ederek (abartarak), birçok hanedanı (ocağı) mahv edişleri(ni) ve bununla beraber milleti bir girdab-ı felakete sürükleyişlerini bizzat görüşüm, bende, bunlara karşı fevkalade bir kin uyandırdı." (Cengiz, 1991, s.43).

Bir örneği de Ali Fuat Cebesoy'dan verelim: Babası İsmail Fazıl Paşa'nın kaimmakamlık rütbesinde iken padişah yaveri olduğu, fakat daha sonra beğenilmeyerek iletilen bir jurnal üzerine Erzincan'daki 4. Ordu'ya sürülmesi ve 17 yıl İstanbul dışında görev yapması ailenin padişaha kızgınlığının önemli bir sebebiydi. Cebesoy (1967), babasının saray tarafından mimlendiği için rütbesinin albaylıktan bir türlü yukarıya çıkamadığını hatıralarında aktarmaktadır. (s.17). Ali Fuat Paşa'nın anne tarafından dedesi Mehmet Ali Paşa da 1877-1878 Savaşında bir aralık Rumeli Cephesi başkumandanlığında bu-

lunmuş, savaş sonrasında çıkan anlaşmazlıklar üzerine isyan eden Arnavutlar üzerine gönderilmiş, bu sırada vahşice şehit edilmişti. Aile bu olaydan da padişah sorumlu tutmaktaydı (Kocahanoğlu, 2005, s.8-16). Benzer şekilde Karabekir (1993) de padişahın ve dolayısıyla mevcut idareden nefretinde, bizzat gözlemediği bazı olumsuzlukların yanında babasının memuriyetinde uğradığını belirttiği haksızlıkların rolü olduğunu gizlememekteydi (s.23).

Asılsız haber ve dedikodularla oluşturulan olumsuz ortam

Sultan II. Abdülhamid yönetiminde beklenen amacın zıddı sonuç doğuran politikaların başında sansür uygulamaları gelmektedir. Ülke güvenliği bakımından zaman zaman haklı gerekçelere dayanan basın yasakları, çoğu zaman ne yaptığını bilmeyen bir takım memurların kararıyla her kesimin tepkisine yol açacak boyutlara varmaktaydı. Önemsiz yazım hataları sonucunda gazetelerin kapanması, kitapların toplanması devlete karşı mücadele edenlerin işlerini kolaylaştırmaktaydı. Böylelikle yabancı posta teşkilâtlarının yardımıyla el altından dağıtılan gazete, dergi, risale ve kitaplar zaten her tarafa ulaşabilmekteydi. Harbiye ve Tıbbiye gibi okullarda okuyan öğrencilerin bu tür olaylardan etkilenmemeleri için okullara siyasi içerikli kitap, dergi, gazete sokulması yasaklanmış; bu tür olaylara isimleri karışan kişilerin resimleri de yasaklar arasına sokulmuş idi. Bu tür yayınların imha edilmesi rutin bir uygulama durumundaydı. Ancak bunlarda yer alan iddialar tutarlı biçimde cevaplandırılmayınca gerçek zannedilmekte, tavırlar ve tutumlar ona göre şekillenmekteydi. Nitekim askeri okullarda elden ele dolaşan, gizlice okunan gazetelere, bildirilere göre memleket tamamen mahvolmaktaydı ve bunun sorumlusu da padişah idi. İsmet İnönü, okudukları kitaplardan çok enteresan şeyler öğrendiklerini belirterek “Yeni bilgiler, bizde, memleketin halinin gördüğümüzden daha korkunç olduğu intibasını uyandırıyor” demektedir (Selek, 1997, s.23).

Kâzım Karabekir Paşa (1993) daha sert ifadelerle o dönem öğrencilerinin psikolojisini aktarmaktadır: “Okudukça neler öğreniyordum: Milletin fedakâr ve münevver gençleri çöllerde sürülüyormuş, boğuluyor, denize atılıyormuş. Milletin parasını hafiyeler ve saray halkı yiyormuş. Avrupa terakki ederken cahil ve katil padişah milletimizin her türlü terakkisine engel oluyormuş.” (s.22).

Kâzım Karabekir’in anlattıkları hemen her genç Harbiyelinin zihninde şaşmaz doğrular olarak yer almaktaydı. Anlatılanlar ne derece doğru, katil

denilen padişah kimi, nerede öldürtmüş bunlar sorgulanmıyordu. Zamanın şartlarına uygun algı yönetimi ile genç beyinler mevcut idareye karşı doldurulmaktaydı. Gerek Jön Türk / İttihatçı yayınlarda gerekse Avrupa gazetelelerinde bu çeşit haberler çokça yayınlanmakta ise de, haberlerde öldürülerek denize atılan Harbiye veya Tıbbiye öğrencilerinin isimleri asla yer almamaktaydı. Bilhassa yabancı gazetelerde abartılı, yalan haber ve yazılar hükümet tarafından tekzip edilmeye çalışılmakta ise de bunlar ya gazete sayfalarında yer almamakta veya oldukça geç ve eksik bilgi verilmekteydi (Saydam, 2019).

Sultan II. Abdülhamid'in muhaliflere karşı tavrı şiddet ağırlıklı değil politik ve idarî nitelikli olmaktan ibaretti. İddia edildiği gibi gemi kazanlarında yakılan Harbiyeli veya Tıbbiyeli öğrenci olmadığı gibi ayaklarına taş bağlanarak Sarayburnu'ndan denize atılan da yoktu. Bunları yazıp çizenler tek bir isim vermiyorlardı. Algı yönetimi amacıyla uydurulan dedikodularda yer aldığı şekilde öğrenci kısımları yaptırıldığı iddiası tamamen iftiradan ibaretti. Padişahın siyasî muhaliflerini yakından takip ettirdiği doğrudu. Bu insanların zaaf noktalarını öğrenerek hırslarını veya arzularını tatmin edecek çözümler bulmak için çaba gösterdiği de bilinen bir husustu (Hasırcı, 2016, s.15). Nitekim önde gelen muhaliflerden; Tunalı Hilmi, Madrid orta elçiliği üçüncü kâtipliğine; Abdullah Cevdet Viyana Büyükelçiliği tabipliğine; İshak Sükûfî de Londra'da bir diplomatik doktorluğa tayin edilince Meşrutiyet'i de, ihtilâli de en azından bir süre için terk etmişlerdi (Tepedelenlioğlu, 1960, s.53).

Kendilerini devletin sahibi ve kurtarıcıları olarak görmeleri

Askerî okulların siyasî muhalefet hareketlerinde ön planda yer almalarının bir önemli sebebi de, öğrencilerin mensubu buldukları toplumsal kesimin niteliğinden kaynaklanmaktaydı. Bu önemli okula genellikle orta ve üst düzey ailelerin çocuklarını gönderdiğini görmekteyiz ki, bu kesim hemen daima devlet kurumlarıyla içli – dışlı, birbiriyle bağlantılı, aynı zamanda devletin kaderi üzerinde düşünen, zihin yoran şahsiyetleri içerisinde barındırmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin yapısal özellikleri bunu doğal kılmaktaydı. Zira uzun yıllar boyunca aydın / münevver denilen zümre hep devlet bürokrasisi içerisinde yetişmişti. Devleti yöneten veya nasıl yönetilmesi gerektiği konusunda az – çok bilgisi olan kesimler bunlardı. Devletin varlığıyla kendilerini adeta özdeşleştirmiş kesimlerdi. Nüfusun yaklaşık % 80'lerinin köylerde yaşadığı toplumda kırsal kesim kaynaklı ne süreklilik arz eden bir isyan, ne de yenilik talebi söz konusu oldu. Önceki yüzyıllardaki

ıslahat talep ve teklifleri merkezî bürokrasiden geldiği gibi, XIX. yüzyıldaki nispeten daha köklü değişim istekleri de yine bu kesim tarafından dile getirilmekteydi.

Harbiye öğrencileri ise bu hususta kendilerini en etkili dinamik güç kabul etmekteydiler. Osmanlı'nın ihtişamlı asırlarının kurucusu olan orduların yaptıkları gibi devleti düşmanlarından kurtaracak, bu uğurda gerektiğinde canlarını feda edecekleri bir ruh haline sahip idiler. Halil Paşa (1997)'nın şu sözleri söz konusu anlayışı gayet etkili biçimde yansıtmaktadır: “Asırlardır savaştan bir milletin çocukları idik. Hayallerimizde vatansever usta savaşçılar, erkân-ı harpler yaşardı.... Yıllar geçip de erkân-ı harp birinci sınıfa başladığımızda kendimizi onlardan sayıyorduk. Artık bir orduya karşı koyabiliydik, ölünceye kadar insanlarımız ve ülkemiz için savaştan savaşa koşabiliydik.” (s.9).

Bu tavır tipik bir orta sınıf tavrı olarak tanımlanabilir. Zira Osmanlı örneğinde olduğu gibi yüksek tabakaya mensup ailelerin çocukları, aralarında kıymetlileri bulunmakla birlikte, çoğu zaman çıkarıcı, yaşayış bakımından kozmopolit, toplumsal meselelere duysız kimselerdi. Son dönem Osmanlı edebiyat eserlerinde böylelerine yönelik eleştirilere sıkça rastlanmaktadır. Bundan dolayı Harbiyelilere vatani ancak kendilerinin kurtarabileceği, sadece kendilerinin devleti düşündükleri gibi bir inanç benimsetilmekte, her bakımdan donanımlı olmaları gerektiği anlatılmaktaydı. Okuldaki genç subaylar yeni gelenlere; “Burada zadeğânın ayrıcalıklarını ciddiye almayın, memleketin asıl sahipleri sizlersiniz” şeklinde sözlerle bu anlayışı sistemli bir şekilde telkin etmekteydiler (Mardin, 2006, s.220).

Harbiyeliler (benzer şekilde Askerî Tıbbiyeliler), memleketin içinde bulunduğu siyasi, iktisadî ve sosyal çöküşten, halkın içinde bulunduğu feci şartlardan derin kaygı duymakta, sık sık tartışmakta kendilerince çıkış yolları aramaktaydılar. Ulaştıkları sonuç şu şekilde idi: “Saray nüfuzunun yıkılması, yerine milletin kudreti elinde toplanması, mektep sıralarından beri kafamıza yerleşmişti.” (Halil Paşa, 1997, s.31). Askerî öğrencilere göre ülkeyi selamete götürecektir inkılâbî yapabilecek tek güç ordu idi, tek yol silahlı ihtilâl idi. Bundan dolayı Harbiyeliler, gerek eğitim-öğretim süreçlerinde gerekse görev yaparken mevcut yönetime karşı muhalefet hareketlerinde daima en ön saflarda yer aldılar. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başlangıçtaki sivil karakterine karşılık zaman geçtikçe bu kadroların daha fazla askerî özellikler göstermesinin sebebi budur. Kıtalara giden genç subayların gizli teşkilâtlara

katılmaları, nihayet olayları izah etmekle vakit geçirmek yerine bizzat gelişmelere yön vermek istemeleri kendilerine olan güven ve inançtan kaynaklanmaktaydı.

3. Teşkilatlanma ihtiyacı

Harbiye’de verilen eğitim öğrenciler ve mezun olarak kıtalara gidenler arasında yanlış giden bu süreci durdurmanın gerekliliğine olan inancı pekiştirirken, doğal olarak “birilerinin bir şeyler yapması gerektiği” sonucuna ulaşılmaktaydı. “O birileri kimler olabilir” sorusuna ise “bizden başka kim bir şey yapabilir ki” hükmüne varılmaktaydı. Bu noktada bazı subayların ya da askerî öğrencilerin Avrupa’ya gitmeleri (A.MKT.MHM, 290/36), Avrupa’nın gelişmişliğini öğrenmeleri, Balkanlarda meydana gelen isyanlarda görevli olan subayların daha farklı disiplin anlayışına, daha pratik çözüm bulma heyecanına kavuşmaları, Osmanlı siyaset kültüründe yeni bir modelin doğmasına yol açtı: Teşkilatlanmak. Esasen Şura-yı Ümmet’te yer alan ve harbiye öğrencileri arasında elden ele dolaşan bir yazı şu ifade ile sonuçlanmaktaydı: “Teşkilat ile neşriyat, selamet-i vatan için ilk atılacak hatvedir; dense, sezadır.” (Karabekir, 1993, s.97).

Bir teşkilât kurmak için o dönemde en ideal yer öğrencilerin zorunlu olarak topluca bulunduğu, daha özel nitelikli eğitim yapan askerî okullar idi. Bunun mevcut şartlarda kaçınılmaz bir durum olduğunu sonradan yazdığı eserinde belirten Mehmed Reşid (1909)’in görüşleri şu şekildedir (s.26-27):

“Bu kabilden olarak memleketin düçâr olduğu musibeti, milleti inletmekte ve mahveylemekte hiçbir şeyden çekinmeyen idare-i müstebidenin cinâyetlerini gören, bundan müteessir olan, bu musibeti def’ etmek ve bu cinayetlere mâni olmak arzusunda bulunan adamlar eksik olmuyordu. Mamâfih herkesi istilâ eden havf ve harâs izhâr-ı zamire mâni oluyordu. Fenalığa çâresâz olmak, mezâlîme karşı koymak için fedâ-yı istikbâlden ve hatta fedâ-yı hayattan çekinmemek lâzımdı. Bu fedakârlık olsa olsa henüz mesâib-i gûna gûn ile beli bükülmemiş, gözleri yılmamış gençlerde, bahusus nûr-i ilm ve marifetle dimağları beslenmiş mekâtib-i âliye talebesinde bulunabilirdi.”

1888’den itibaren teşkilatlanma konusunun yaygınlık kazandığı Askerî Tıbbiye’de bilindiği kadarıyla ilk teşebbüs İbrahim Temo’nun öncülüğünde okul arkadaşları olan İshak Sükûti, Abdullah Cevdet, Mehmet Reşit tarafından gerçekleştirildi (1 Mayıs 1305 /13 Mayıs 1889). İlginçtir ki İbrahim Temo, Mehmet Reşit’in “birkaç öğrenci ile ne yapılabilir?” şeklinde tereddüt belirten sorusuna Yunanistan’ın istiklâlini kazandıran Etniki Eterya’nın Odesa’lı beş cahil genç tarafından kurulduğunu hatırlatarak şunları söyler:

“Tekâmül etmemiş bu cahil gençler pek az zaman içinde buna, bu büyük emellerine muvaffak oldukları halde, bizim gibi yüksek tahsil görmüş, dünyanın iyisini kötüsünü görüp çıkmış dört tıbbiyeli niçin muvaffak olamamışlar?” (Temo, 1987, s.15). İbrahim Temo ve arkadaşları bundan sonra samimi oldukları kimseleri de cemiyete dahil etmeye çalıştılar. Ancak her zaman işler bekledikleri gibi gitmemekteydi. Nitekim İbrahim Temo arkadaşı Şükürü Kâmil’in babası olan ve o sırada Ohri’de Redif Taburu Kumandanlığı görevinde bulunan Binbaşı Kâmil Bey’e teşebbüslerini anlatmış, kendisini aralarında görmek istediğini söyleyince Binbaşı’dan beklemediği sertlikte bir tepki ile karşılaşmıştı. Binbaşı Kâmil Bey’in şikâyeti üzerine hakkında soruşturma açılmıştı. Bunun üzerine Binbaşı’nın kendisine iftira attığını iddia ederek tutuklanmaktan kurtulmuş ama bu arada kendisi de Kâmil Bey’e iftira atmaktan çekinmemişti (Temo, 1987, s.19-30).

Yazılan hatıralardan anlaşıldığına göre birbirinden bağımsız ve habersiz çok sayıda küçük askerî gruplaşmanın gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bunlar sonradan cemiyetlere dönüşmüş, nihayetinde hepsi İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşmişti. İttihat ve Terakki Fırkası’nın sonradan bu dönemlere ait hatıraların yazılmasını yasaklaması sebebiyle ilk oluşumlar hakkında daha fazla bilgi bulunmasa da (Ahmad, 1984, s.23-24; Aydemir, 1972, s.166). kendine güvenen herkesin çevresindekilerle birlikte örgütlenmeye çalıştığını görmekteyiz. Bu çeşit cemiyetlerden birini de Mustafa Kemal kurmuştu. Cemiyetin çekirdek kadrosu Ali Fuat (Cebesoy), Muhittin Baha (Pars), onun ağabeyi olan İsmail Hakkı ve Ömer Naci (Bozkurt) idi. Kurmay sınıfına geçtikten sonra görüşlerini daha etkili biçimde yaymak üzere bir de el yazısı ile hazırladıkları dergi çıkarmaya başlamışlardı (Cebesoy, 1967, s.34).

Ahmet Bedevi (Kuran), memleketinde ve İstanbul’da gördüğü ve bizzat yaşadıklarını sorgulamaya başladıktan sonra “Bu olayları önleyici tedbir ve teşebbüslere girişmek ihtiyacı”nı ruhunda hissettiğini belirtmektedir. O, hatıralarında öğrencilerin nasıl devleti ve milleti kurtarmak amacıyla heyecanlı tartışmalara girdiklerini, öğrendikleri Mason teşkilâtlanma yöntemlerini nasıl tatbik etmeye çalıştıklarını uzun uzun anlatmaktadır. Bu düşüncelerle bazı arkadaşlarıyla birlikte Askerî İhtilâl Cemiyeti’ni kurar. Hakkında pek fazla bilgi bulunmayan, sınırlı bir arkadaş grubu bünyesinde kaldığı anlaşılan bu cemiyet daha sonra Cemiyet-i İnkılâbiye ile işbirliğine girecektir (Kuran, 2009, s.24-31).

Herkesin teşkilâtı gizliydi. Bazen aynı öğrenciye iki farklı gizli cemiyetten üyelik teklifi gelirdi. Zamanla iki taraf da birbirine güvenirlerse teşkilâtlar güç birliği yaparlardı. İtalyan mason teşkilâtı olan ve yüzyılın başında kurulan Carbonari Cemiyeti gibi hücreler halinde örgütlenmek modaydı. Üyeler önce kendi sonra da hücre numarasıyla kodlanırdı. Meselâ yedinci hücrenin beşinci üyesi 5/7 olarak bilinirdi. Yazışmalar şifreli yapılırdı. Ayrıca her üyenin kod adı vardı. Gizlilik en üst düzeyde tutulmaya çalışılmaktaydı. Kuran (2009), konuya ilişkin olarak şu bilgileri aktarmaktadır: “Komite işlerinde her mektebin müstakil bir teşkilâtı vardı... hatta aynı mukaddes emeli taşıyan iki refik-i şefik bile, teşkilâta dâhil olduklarını birbirinden gizli tutuyorlardı. Her hangi bir tehlikeye karşı tahaffuz keyfiyeti suret-i ciddiyede nazarı itibare alınmış ve bu hususta hiçbir müsamahaya cevaz verilmemişti.” (s.52).

Tıbbiyeliler tarafından kurulan cemiyetin ilk zamanlarda çok önemli faaliyeti olmasa da varlığı kulaktan kulağa yayılmaktaydı. Dönemi anlatan bir mektupta bir öğrencinin “Cemiyet nazarımda âdetâ mukaddes gibi bir şeydi.” (Hanioglu, 1985, s.174) diye yazması oldukça dikkat çekici olup yükseköğretim mensuplarının bakışını etkili şekilde tanımlamaktadır. Saray, gizli teşkilâtı ancak üç yıl sonra haber alabildi. Bunun üzerine mektep kumandanı Ali Saip Paşa azledildi ve Harbiye Mektebi kumandanı Zeki Paşa bu işin tahkikine memur edilmiştir (Tepedelenlioğlu, 1960, s.50). Zeki Paşa göreve gelir gelmez dokuzuncu sınıf talebelerinin dolaplarında yaptırdığı genel arama sonucunda özel bir mahkeme kurarak, öğrencileri yargılatmış ve ele geçen delillere dayanarak dokuz öğrencinin okuldan uzaklaştırılmasına ve kalebentlik cezasına çarptırılmasına karar vermiştir. Ancak Saray kararı onaylamadı. Olaylar sıradan bir öğrenci hareketi olarak değerlendirilerek cezaları affedildi (Hanioglu, 1985, s.178).

Gizli cemiyet kurma ve siyasî faaliyetlere katılanların sayısı arttıkça idarenin de tutumu şiddetlenmekteydi. Nitekim 1894 sonlarına gelindiğinde gizli siyasî cemiyet kurma faaliyetlerinden dolayı bazı öğrenciler tutuklanmışlardı. 1895'e gelindiğinde Harbiye'deki teşkilâtların çok kuvvetli olduğu, ancak iki öğrencinin ihbarı ile dolapların arandığını ve zararlı neşriyat bulunan kırk öğrencinin kırk beş gün hapis yattığı rivayet edilmektedir (Karabekir, 1967, s.58). Buna rağmen askerî okullardaki teşkilâtların çalışmalarını hiçbir zaman durmamıştır. 1896-1897'de Topçu Okulu öğrencilerinin % 10-12'sinin cemiyet üyesi olduğu, Harbiye ve Tıbbiye'de ise bu oranın bir hayli yüksekti. Gizli cemiyet çalışmalarını zamanla orta dereceli okullara da yayılmaya başlamıştı. 1895'te cemiyete üye olan birinin daha ortaokul sıralarında iken ya-

sak yayınlardan ve V. Murad'dan söz ettiği görülmektedir. (Ramsaur, 1982, s.35). Yine Mercan İdadisi bu tür okullardan biri olup bu okul askerî okullarla siviller arasında adeta bir köprü işlevi görmekteydi. (Kara, 1996, s.6).

4. Darbe veya suikast projeleri

Muhafif Harbiye öğrencilerinin gözünde yapılacak hareket tarzı belliydi: Meşrutiyeti ilan etmek. Bunun önünde duran en büyük engel de padişah-tı, öyleyse onu da devirmek gerekir. Bunun için yapılacak olan da esasında onlara göre belliydi: Ya bir askerî darbe ile ya da suikast ile amaca ulaşmak. Esasında bu amaca yönelik olarak sivil ve askerî bürokrasi içerisinde de çalışmalar vardı. Düşünülen suikast girişimleri arasında Taksim kıışlasındaki toplarla Yıldız'ı bombalamak ya da Abdülhamid'in arabası geçerken Unkaparı veya Karaköy (Galata) Köprüsü'nü havaya uçurmak gibi planlar da vardı. Ancak bu planlar toplantıya katılanların çoğunluğu tarafından mübarek günde padişahın öldürülmesi ve birçok masum insanın hayatını kaybetmesi dikkate alınarak uygun bulunmamıştı (Tansu, 2011, s.27). Hükümet bir suikast veya darbe teşebbüsünün olabileceğinin öteden beri farkındaydı. Bu yüzden devlet kurumlarında, orduda, mekteplerde olup biteni anında öğrenmeye yönelik tertibat almaktaydı. Nitekim okullardaki bazı hocalar ve öğrenciler bu tür eylemlere karşı olduklarından veya ikbal beklentileriyle öğrendikleri bilgileri idareye zamanında iletmekteydiler (Y.EE, 15/41).

Muhafiflerin odaklandığı nokta hükümeti zor duruma düşürmek idi. Nitekim 30 Eylül 1895 yılında Ermeni Hınçak teşkilâtının organize ettiği ve İstanbul'da vahim olaylara sebebiyet veren Bâbîâli Baskını sırasında bazı Ermenilerin saldırıya uğradığını gören hükümetin Müslüman halkın galeyana gelmesini önleyici tedbirler almasına rağmen (A.MKT.MHM, 609/4) İbrahim Temo (1987); "Bu hallerin hükümetin vaziyet ve âkıbeti için fena olacağını düşünerek bir Türk ve Müslüman nümayişi yapmağa karar verdiği"ni hatıralarında yazmaktadır (s.41). Bu düşünce ile Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti imzasıyla basılıp dağıtılan bildiride Ermenilerin yaptıkları sadece teessüfle karşılanırken; "Biz bugün Ermenileri tedibe çalışacağımıza idaresizliğin, zulüm ve istibdâdın merkezi olan Bâbîâli'yi Şeyhülislâm kapısı, Yıldız'ı basarak bu daireleri müstebidlerin başına yıkalım" denilmekteydi (Temo, 1987, s.42). Bildirinin dili ve içeriği muhafif öğrencilerin bütün dikkatini Padişah'a ve idarenin diğer mensuplarına yönelttiğini göstermektedir.

Saray çevresinde heyecan uyandıran bu teşebbüsten sonra yapılan ihbarları değerlendiren idare siyasî faaliyetlerinden dolayı otuz dört önde gelen cemiyet üyesini tutukladı ki, büyük çoğunluğu öğrencilerden ve subaylardan oluşmaktaydı. Bunlar arasında bürokrasiden birkaç kişi de vardı (Hanioglu, 1985, s.399-419). Soruşturma neticesinde cemiyetle ilişkisi tespit edilen bazı Harbiye öğrencileri de Anadolu'nun muhtelif yerlerine sürgün edilmişti (Y.PRK.TKM, 331/95). Hükümet olayları gizletmeye çalışmış ise de başarılı olamamıştı. Nitekim İstanbul'dan Alman gazetelerine gönderilen 25 Haziran 1895 tarihli bir telgrafta Harbiye mektebinde meydana gelen olaylar dolayısıyla 30 talebenin tevkif edildiği ve okulun kapatılarak yakında Anadolu sahiline nakledileceği anlatılmaktaydı (HR.SYS, 31/60). Hükümet tarafından Londra, Atina, Viyana, Petersburg ve Bükreş gibi merkezlerde basılan gazetelerdeki konuya ilişkin haberlerin tekzip edilmesi için Osmanlı Büyükelçiliklerine tebligatta bulunulmuş, ayrıca bu gazetelerin ülkeye girişi yasaklanmıştı (HR.SYS, 32/9, 219/7; Y.A.HUS, 331/39, 331/55, 331/79, 331/95, 332/30, 332/72, 332/102).

Bu mesele ile ilgili olarak Almanya'da yayımlanan Kolonya (Cologne ?) gazetesinin Sofya muhabiri tarafından yazılan ve gazetenin 27 Haziran 1895 tarihli nüshasında yer alan mektup ilgi çekici ek bilgileri de içermektedir. Haber metni Berlin Büyükelçiliği tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilmiş, yazının tercümesi 3 Temmuz 1895 tarihinde yetkililere sunulmuştur. Mektupta İstanbul'da dinî ve millî fikirlere hizmet eden çeşitli halk sınıfları bulunduğu, son zamanlarda sosyalist fikirlere bağlı bir sınıfın da varlık gösterdiğini, İslâm adetlerinin yürürlükte olduğu şark memleketlerinde de nihayet insanlık dünyasının faydalandığı fikirlerin yer tutmaya başladığı belirtilerek Bâbiâli'de, sefaretlerde, askerler arasında ve mekteplerde bu gibi fikirlere sahip Genç Türklerin olduğu ifade edilmektedir. Mektubun devamında; Genç Türklerden her ne kadar korku ve endişe duyulmakta ise de, bunlar arasında itidal sahibi pek çok kimsenin olduğu, memleketin medeniyet yolunda ilerlemesini istedikleri, fakat bunun yüksek bir makamdan baskı gelmedikçe mümkün olamayacağını da kabul ettikleri belirtilmektedir. Dost meclisinde yapılan bir tenkidin abartılı bir değerlendirme ile tutuklamaya sebebiyet verdiği görüşü dile getirilerek şu ifadelerle yazı sona ermektedir (HR.SYS, 31/68):

“İşte isyan ve ittifak süsü verilen ahvâl hep bu gibi mütâlaât beyânından ibarettir. Mekteb-i Harbiye meselesi dahi bundan başka bir şey değildir. Genç talebeden bazıları hükümetin ahvâlini tenkit ve muâheze etmeleri

üzerine derhal buna bir fesâd rengi verilmiş ve keyfiyet saray-ı hümâyûnda telâşa-ı azîmeye mucib olmuştur. Tahkîkâta birçok talebenin tevkifiyle başlanmıştır. Hâlbuki helva ve ekmek kadayını her şeyden ziyade seven bu çocukların maksadları(nın) öyle Yeniçeri zamanını îade (etmek) olmadığına hiç şüphe yoktur.”

Bu değerlendirmede haklılık payı olsa bile padişahın devrilmesi, bunun da askerî güçle sağlanması yolundaki girişimler hiç eksik olmamıştır. Bâbîâli'nin elindeki yetkilerin çoğunlukla Yıldız Sarayı tarafından kullanılması sebebiyle 1876 darbesi gibi bir yöntem artık mümkün görünmeyince doğrudan askerlerin darbe yapması eğilimi gittikçe daha fazla güç kazanmıştı. Nitekim Ağustos 1896'da böyle bir planın hazırlandığı görülmektedir. Plana göre Birinci Fırka Kumandanı Kâzım Paşa gibi bazı mühim şahsiyetlerin desteğiyle II. Abdülhamid derhal tahttan indirilecek ve yerine V. Murad veya Veliâht Mehmed Reşad geçirilecekti. Ancak İttihatçıların planları tutmamış, hükümet plan tatbika konulmadan ayrıntıları öğrenmiş ve tertipçileri yakalamayı başarmıştı (Danişmend, 1955, s.357).

Özellikle suikast yoluyla padişahı kurtulma düşüncesinin bazı küçük gruplara daha cazip geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim bazı Tıbbiye öğrencileri oldukça uçuk bir plan hazırlamışlardı. Okulun bir köşesinde elektrik cihazı yaparak enerji elde ettikten sonra bu enerjiyi herhangi nakledici bir zincire bağlayıp zinciri de Ramazan'ın on beşinde Hırka-i şerif ziyaretine giden Abdülhamid'in arabasının üstüne atmayı planlamışlardı. Plana dair bilgi saraya ulaşmada gecikmedi. Fakat Mabeyn Başkâtibi Tahsin Paşa (1931), Padişah'ın bunu pek ciddiye almadığını, hatta özellikle Tıbbiye Mektebi'nin önünden geçildiğini, on dakika kadar konvoyun “jurnalde belirtilen hedef noktasının tam ortasında” bekletildiğini yazmaktadır (s.126-127).

Yine idareyi devirmeye yönelik biraz daha kapsamlı bir darbe planının 1897'de gerçekleştirilmeye çalışıldığını görmekteyiz. Harbiye Mektebi'nde Fransızca öğretmeni iken muhalif fikirleri sebebiyle Rodos'a sürgüne gönderilen ancak oradan Avrupa'ya kaçmayı başaran Çürüksulu Ahmet Bey'in telkinleriyle bir plan oluşturulmuştu. Mahir Said, Giritli Abdülhalim gibi bazı talebeler Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde oynadıkları roller sebebiyle isimlerine atfen Süleyman Paşa ve Hüseyin Avni Paşa adlı komiteleri kurarak Yıldız Sarayı'na karşı büyük bir gösteri düzenlenmesini ve Askerî Mektepler Nazırı Zeki Paşa'nın öldürülmesini kararlaştırdılar. Sonradan gruptan birinin suikast planına dair yaptığı ihbar üzerine Harbiye ve Tıbbiye mektebinden önemli sayıda öğrenci tutuklandı. Reşit Paşa başkanlığında 1897 Haziran'ında kurulan mahkemece yürütülen uzun süreli tahkikat

sonucunda, başta gizli cemiyetin kurucularından Doktor Abdullah Cevdet Bey ile dağıtılan beyannameleri hazırlayanlardan Eczacı Mülâzımı Mustafa Efendi olmak üzere merkezin hemen bütün önemli üyeleri 27 Ağustos 1313 (8 Eylül 1897)'de Şeref vapuruyla Trablusgarp'a sürgüne yollandı (Ağababa, 2007; Danişmend, 1955, s.357).

Yönetim bu olayı gizli tutmağa çalıştıysa da, olay Avrupa basınına yansdı. Bu gerçekten önemli bir gelişmeydi. Çünkü Harbiye gibi bir okulda doksan bir tanesi yakalanan taraftara sahip bulunmak küçümsenemeyecek bir başarıydı. Yabancı basında olayların çok büyük boyutlu olduğu ve toplam 900 kişinin tutuklandığına dair haberler çıkmıştı. Hükümet ise haberlerin gerçeği yansıtmadığını ilan ederek yazılanları tekdiz etmekteydi (Hanioğlu, 1985, s.186). Sultan, öğrencilerin herhangi bir harekete girişebileceklerine ihtimal vermemekle birlikte, onları bir araç olarak kullanabilecek Saray darbecilerinin işleri hızlandırdığı kanaatine varmıştı.

Harbiye Mektebi'nden siyasete karışanların ve durumlarının öğrenilmemesinden şüphe edenlerin firar etmelerinde meydana gelen artış üzerine disiplin ve ceza hükümlerinin sıkılaştırıldığı görülmektedir. Harbiye öğrencisi iken firar edenler yakalandıklarında önceleri okuldan atılarak nefer statüsünde orduya sevk edilmekteydi. Ancak Süreyya adlı birinin sorgulaması neticesinde Birinci Divân-ı Harp tarafından bu yolda verilen karar üzerine kurumlar arasındaki yazışmalar sonucunda yeni bir tavır geliştirildi. Buna dair Umumî Askerî Teftiş Komisyonu'nun 19 Eylül 1904 mazbatasında; devletin sunduğu nimetleri inkâr ederek, refah diyarı olan ülkeyi terk edip "Avrupa'ya firar zilletini irtikâb eden bu makule bî-din ve bî hamiyet kesânın" mukaddes bir meslek olan askerliğe dâhil edilmelerinin diğer askerlerin de ahlâkını bozacaktır denilerek yeni ceza nizamnamesi hazırlandı. Önemi dolayısıyla nizamnâme hükümlerine aşağıda aynen yer verilmiştir (Y.PRK. KOM, 13/73):

"Mekâtib-i askerîye-i şâhâneleri şâkirdânından memâlik-i ecnebiyeye firar edenler haklarında olunacak muamele-i cezâiyeye dair mevâdd-ı mahsûsa-i nizâmiyedir.

Birinci madde-Memâlik-i ecnebiyeye firâr edip bi'l-vâsita der-dest olunan mekâtib-i askerîye-i şâhâneleri şâkirdânı üç sene pranga-bend ve fi-mâ'ba'd hidemât-ı devlet-i aliyyede bulunmamak üzere silk-i askeriyeden tard ile beraber beş seneden on seneye kadar zâbıta nezâreti altında bulundurulur.

İkinci madde-Memâlik-i ecnebiyeye firâr eder iken esnâ-yı râhda der-dest edilen mekâtib-i askerîye-i şâhâneleri şâkirdânı iki sene pranga-bend ve kezâ-

lik hidemât-ı devlet-i aliyyede bulunmamak üzere silk-i askeriyeden tard ile beraber üç seneden beş seneye kadar zâbta nezâreti altında bulundurulur.

Üçüncü madde-Memâlik-i ecnebiyeye firâr edip nâdimen avdet eden mekâtib-i askeriyeye şâkirdânı üç aydan altı aya kadar pranga-bend ve silk-i askeriyeden tard ile beraber üç seneden ekall olmamak üzere zâbta nezâreti altında bulundurulur.

Dördüncü madde-Mevâdd-ı sâlifede gösterilen firâriyelerden sıfât-ı tâbiyyet ve şîâr-ı hâmiyet ve sadâkate münâfi olarak saltanat-ı seniye aleyhinde teşebbüsât ve neşriyât-ı leimânede bulunmuş olan mekâtib-i askeriyeye-i şâhâneleri şâkirdânı cürmleri mülkiye cezâ kanunnâme-i hümâyûnun birinci ve ikinci fâsıllarında mevâdd-ı mahsûsunda tadâd olunan ef'âl-i cinâiyenin kangısına muâdil ise anın hakkında müretteb mücâzâtın hadd-ı azâmîsi hükm ve icrâ olunur.

Beşinci madde-İşbu cezâlar mülkiye hapishânelerinde icrâ olunur.”

Ağırlaştırılmış cezalar Harbiye'deki muhalif öğrencilerin faaliyetlerini durduramadı. Nitekim bu öğrencilerden biri olan Ahmet Bedevi, padişaha bir suikast düzenlemek için Cuma Selamlığında bizzat keşif yaptığını, sonraki hafta arkadaşı Rıza'nın (Kırşehir), padişaha istida sunmak bahanesiyle işi halletmeyi planladığını, hatta Rıza'nın istidası sebebiyle padişahın Şeyhülislam Cemaleddin Efendi ile meşgul olmasından dolayı dışarıya çıkmakta geciktiğini ve Ermenilerce 1905'te düzenlenen meşhur suikastın da bundan dolayı başarısız olduğunu aktarmaktadır. Ermeniler tarafından düzenlenen suikastın başarısız olmasının, bazı arkadaşlarının maneviyatını sarstığını ifade etmesi ise dikkat çekmektedir (Kuran, 2009, s.39-40). Yazar, Meşrutiyet'in ilanına az bir zaman kala Harbiye Mektebi'ne Şûrâ-yı Ümmet gazetesini soktuğu gerekçesiyle okuldan uzaklaştırılmış idi (Y. MTV, 311/94).

Sonuç

Harbiyelilerin de içinde bulunduğu grubun görüşleri şöylece özetlenebilir: Ülke kötü yönetilmekteydi, devletin çöktüğe doğru gidişi söz konusuydu. Sultan Abdülhamid kötü yönetimin baş sorumlusuydu. Sorunların çözümü için öncelikle Padişah suikast, askerî darbe, görevden çekilme gibi bir sebeple devletin başından uzaklaştırılmalı ve Meşrutiyet ilan edilmeliydi. Buna karşılık iktidar yanlıları Padişaha karşı yapılan eleştirileri haksız olarak nitelendirdikten başka; Osmanlı halkının henüz Meşrutî yönetimin uygulanmasını sağlayacak seviyeye gelmediğini, İslâm ile yönetilen Osmanlı Devleti'nde Avrupa devletlerinin siyasetinin uygulanmasının doğru olmayacağını, 1876 yılında yürürlüğe sokulan Meşrutiyet'in memleketi felâkete sürüklediğini anlatmaktaydılar.

Taraflar arasındaki siyasî mücadele nihayetinde çeşitli yabancı güç odaklarının da desteğiyle Meşrutiyet'in ilanı ve akabinde Sultan Abdülhamid'in tahttan uzaklaştırılması ile sonuçlandı. Yeni düzende genç ve idealist Harbiye öğrencilerinin temel beklentileri gerçekleşmiş ise de ülkenin iç ve dış sorunları daha da ağırlaşmış, nihayetinde Osmanlı Devleti'nin tarihten silinmesine yol açan bir neticeye varmıştı. Şüphesiz okul sıralarında birkaç şiir ve birkaç gazete ya da dergi yazısı okuyan Harbiyelilerin beklentileri, hayalleri bu değildi. Bununla birlikte devletin bir asırdan fazla zamandan beri biriken problemlerini sadece Padişah'ın kişiliğine bağlamak hatalı olduğu gibi bütün sıkıntıların çözümünü de adeta sihirli ve efsanevi anlamlar yüklenen Meşrutiyet idaresinden beklemek yeterli ve tutarlı değildi. Siyasî, idarî, malî ve kültürel boyutları çok derin ve kapsamlı olan devletin ve toplumun meselelerinin çözümü de zaten söylendiği kadar kolay olamazdı.

Padişahın güvenliği sağlamak için orduya önem vermesi, ordunun ise ülkeyi kurtarmak için padişahı devirmek istemesi oldukça ilginç bir durum idi. Bir başka deyişle, genç Harbiyelilerin devlet başkanını bu derece sorgulayacak tarzda yetişmiş olmaları da bizzat o devlet başkanının başarısı sayılırdı. Yetersizliklerin eleştirilmesi, daha iyi şeylerin daha hızlı yapılmasının talep edilmesi gerekirken ölçüsüz nefret söyleminin geliştirilmesi Harbiyelileri de devlet ve millet için düşündükleri hedeflere ulaştırmadı. Devletin hızla dağılmasında bu yapılanların etkili biçimde rol oynadığı da inkâr edilemez.

EXTENDED ABSTRACT

After the lifting of the Janissary Corps, the country was ruled by civilian bureaucrats for about half a century. However, from the 1870s onwards, we can see that military effect began to reappear. As a matter of fact, Sultan Abdulaziz was removed from the administration with the civil-military cooperation. Then he was brutally murdered (1876).

The life of the constitutional administration which created after this coup was short-lived. After the War of 1877-1878, Sultan Abdulhamid II temporarily closed parliament and the elections were not made again. The reaction from the civilian and military bureaucracy to this was not delayed. Many attempts have been made to make Murad V, who was previously sultan, the head of state again, but failed. Because, Sultan Abdulhamid and his men were predicting for such attempts and were preparing for it.

Military schools were among the first institutions where the political opposition movement had the strongest living space. These schools were almost the best educational institutions of the period. In these years, it was seen that students from military schools were closely related to politics. They especially admired the views of reformers such as Namik Kemal and Ziya Pasha. Although prohibited, the writings of such dissidents could be circulated from the student to the student at school.

It is not surprising that Military Academy students are closely related to politics. Because, most of them were from the middle - upper level of the society. Some researchers write that those who lead the opposition are from rural and lower classes of society. However, it is seen not like that in our research. In order to clarify the subject, the registry of the students who entered the Military Academy in 1896 were examined.

According to the information in the registry, 178 of 295 students, who started the first class of the Military Academy in 1896, was from Istanbul, or 60.3% in other words. Cities with the highest number of students after Istanbul: Trabzon (13), Ankara (10), San'a (10), Kastamonu (5), Girit (5), Amasya (4) and Trablus (4). It is understood that 1-3 students from other cities and provinces first entered Military Academy after studying at Military High School. According to the records, it is understood that a significant number of the students living outside of Istanbul were stay with a relative such as older brother or uncle living in Istanbul. Of the 295 students, 26 were divided into cavalry and 4 to artillery. Their age was generally between 16-19.

In the records, there were 263 students whose fathers' profession was written. The father of 129 from these students was working in various levels in various government offices. The father of 54 students was on a military mission. The father of 80 students consisted of civilians working in tradesmen / merchants / miscellaneous businesses. In other words, 69.6% of the students in Military Academy were from families working in state institutions. Considering that a significant portion of the children of the tradesmen stayed in Istanbul with their relatives such as pasha, civil servant, the older brother or uncle who were in the military service, we can say much higher than the number of students related with the state.

The data revealed that the overwhelming majority of the students in the Military Academy came from Istanbul and at least of middle - upper class families, but they are not from the lower class and the provinces. Because of these characteristics, it can be said that they have some knowledge about the problems of the country and society. They were not foreign to social problems and were sensitive to the internal and external problems faced by the state.

In the period we examined, the political opposition movements had reached a level that could no longer be hidden in high-grade military schools. Ten years later, those who were influential in the renewed of the Constitutionalism military methods were students in the Military Academy in years of 1890s. After ten years, they carried out the military coup with the political thoughts that they had created in secret meetings which made behind the stacks of wood and at the side of the stove. According to them, the state was mismanaged. Debts, heavy taxes, income imbalance, backwardness in science and technology, management problems, lost lands were caused by wrong management. The winning wars were lost because of the wrong diplomacy on the table (for example: the 1897 Greek War).

Military school students were seeing Sultan Abdulhamid as responsible for all this bad process. They believed that everything had gone bad because of him. They preferred to read the books that to reference as the "bloody sultan" or the "red sultan" about him. They blamed the Sultan because themselves and their families were subjected to some wrong practices. There was only one way they believed: The killing or the overthrow of the Sultan, Murat V or Crown Prince Mehmed Reşad's Fulfillment. With the re-enactment of constitutionalism, they had great beliefs that all problems would be solved.

The students of the military school turned to secret organizations to realize the purpose they believed.

Various secret organizations have been established. Which was the most important of them, Ottoman Union Association (İttihad-ı Osmani Cemiyeti) was founded by students of military medical Ibrahim Temo, Ishak Sukru, Abdullah Cevdet and Mehmet Resit (13 Mayıs 1889). It was being fashionable for small groups of friends to form an association. Mustafa Kemal had established one of these associations too. The core staff of the association were Ali Fuat (Cebesoy), Muhittin Baha (Pars), Ismail Hakki and Omer Naci (Bozkurt). Ahmet Bedevi (Kuran) also founded the Military Revolution Society with some of his friends.

With the rise of such revolutionary structures, school management has increasingly adopted strict disciplinary rules. It was tried to prevent the students were supplied prohibited books, magazines, poetry and pictures. However, despite some punishment, the administration was not very successful in this.

It was seen that Military Academy students made plans to kill or dethrone Sultan Abdulhamid from time to time. For example, bombing the Yildiz Palace where the sultan lives, blowing Unkapanior Galata Bridge at the time of his passing. However, these plans were rendered ineffective by either one of them or a teacher's notification.

Outside the school too, there was a strong opposition to the administration of Abdulhamid. It is known that they are supported by the European public. When they are in Military Academy, the people who talk about saving the homeland during the breaks or holiday times, began to make propaganda of their political views more comfortable after being put into service in military units. Now there were soldiers and officers in their orders. It was more difficult to control them now. They rebelled in 1908, taking advantage of this situation. Sultan Abdulhamid accepted their demands and reenacted the constitutionalism. A year later, he lost his throne.

In the new order, the basic expectations of the military students who were young and idealistic have been realized. However, the internal and external problems of the country have become more serious, in the end, a result that caused the Ottoman State to be erased from history has emerged. Surely, the dreams and expectations of the Military students who read a few poems and

a few newspapers or magazines at school were not this. Substantially, it was wrong to link the state's problems that have accumulated since more than a century only to the Sultan's personality and it was not sufficient and consistent to wait the solution of all problems from the Constitutionalism which attributed the magical and legendary meanings. In fact, the resolution of the problems of the state and society, whose political, administrative, financial and cultural dimensions were so profound and comprehensive, could not be as easy as it was said.

While the Sultan gave importance to the army for provide security, it was very interesting that the army wanted to overthrow the Sultan in order to save the country. In other words, it was the success of the sultan to teach young people that they could even question the head of state. While the inadequacies were criticized, the military students could not reach the goals they thought for the state and nation because of the unconscious hate speech. On the other hand, it cannot be denied that these acts played an effective role in the rapid dissolution of the state.

KAYNAKÇA

Arşiv belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Hariciye Nezâreti Siyasi Kısım Belgeleri (HR.SYS.), 31/60, 31/68, 32/9, 219/7.

Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (A. MKT. MHM), 290/36, 461/68, 468/1, 609/A.

Maarif Nezâreti Mektubi Kalemi (MF.MKT), 49/151.

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y. A. HUS.), 273/119, 281/107, 331/39, 331/55, 331/55, 332/30, 331/79, 331/95, 332/102, 332/72.

Yıldız Esas Evrakı (Y. EE), 15/41.

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV), 130/88, 46/16, 137/68, 192/51.

Yıldız Perakende Evrakı Yaverân ve Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dairesi (Y.PRK.MYD), 8/13, 10/60.

Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu

Mekteb-i İdâdi-i Harbî-i Şâhâne Künye Defteri, Numara: 06 Mil Yz C 7 (www.yazmalar.gov.tr erişim tarihi: 15.02.2019).

Kitap ve makaleler

Ağababa, A. F. (2007). *Şeref Kurbanları*. İstanbul: Çatı Yayınları.

Ahmad, F. (1984). *İttihat ve Terakki (1908-1914)*. Çev.: Nuran Yavuz. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Ahmet Niyazi. (1326). *Hatırat-ı Niyazi Yahut Tarihçe-i İnkılâb-ı Kebir-i Osmaniden Bir Sahife*. İstanbul: Sabah Matbaası.

Akşin, S. (1987). *Jön Türkler ve İttihat Terakki*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aydemir, Ş. S. (1972). *Enver Paşa*. Cilt 1. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Cebesoy, A. F. (1967). *Sınıf Arkadaşım Atatürk*. İstanbul: Baha Matbaası.

Cengiz, H. E. (Haz.). (1991). *Enver Paşa'nın Anıları 1881-1908*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Cevdet Paşa. (1986). *Tezâkir, 40-Tetimme*. Yay.: Cavid Baysun. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Danişmend, İ. H. (1955). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. Cilt IV. İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Ergin, O. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*, Cilt III-IV. İstanbul: Eser Matbaası.

Güler, A. ve Akgül, S. (1999). *Türk Tarihinde Harbiye*. Ankara Kara Harp Okulu Basımevi.

Halil Paşa. (1997). *İttihat ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş*. Haz. Taylan Sorgun. İstanbul: Kamer Yayınları.

Hanioğlu, Ş. (1985). *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Hasırcı, M. (2016). *II. Abdülhamid'in Şifre Kâtibi Mehmet Selahattin Efendi'nin Anıları & İttihat ve Terakki'nin Cinayetleri*. İstanbul: Parola Yayınları.

Kansu, A. (2017). *1908 Devrimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Kara, İ. (1998). Ulema-Siyaset ilişkilerine dair önemli bir metin Muhalefet yapmak / Muhalefete katılmak. *Divân - Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 3/4, s.1-25.
- Karabekir, K. (1993). *İttihat ve Terakki Cemiyeti (1896-1909)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karal, E. Z. (1996). *Osmanlı Tarihi*. Cilt IX. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996.
- Kocahanoğlu, O. S. (2005). *Ali Fuat Cebesoy'un Arşivinden Askeri ve Siyasi Belgeler*. İstanbul: Temel Yayınları.
- Kuran, A. B. (2009). *Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kurtcephe, İ. ve Balcıoğlu, M. (1991). *Kara Harp Okulu Tarihi*. Ankara: Kara Harp Okulu Basımevi.
- Mardin, Ş. (2006). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2012). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Muhyiddin Efendi. (1326). *Hürriyet Mücadeleleri yahud Fırak ve Menfa Hatıraları*. Dersaadet: Selanik Matbaası.
- Özcan, A. (1997). Harbiye, *DİA*, Cilt XVI, İstanbul: İSAM Yayınları. s.115-119.
- Ramsaur, E. E. (1982). *Jön Türkler ve 1908 İhtilâli*. Çev. Nuran Yavuz. İstanbul: Sander Yayınları.
- Rıza Paşa. (1325). *Hülâsa-i Hatırat*. İstanbul: Matbaa-i Askeriye.
- Saydam, A. (2019). Osmanlı Hükümeti ve Yabancı Kaynaklı Muzır Yayınlar. *Akademik Bakış*, 71, s.251-264.
- Selek, S. (Haz.). *İsmet İnönü'nün Hatıraları. Genç Subaylık Yılları, 1884-1918*. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı.
- Tahsin Paşa (1931), *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi.
- Tansu, S. N. (2011). *İki Devrin Perde Arkası*. İstanbul: İlgü Kültür Sanat Yayıncılık.
- Temo, İ. (1987). *İttihat ve Terakki Amları*. İstanbul: Arba yayınları.
- Tepedelenlioğlu, N. N. (1960). *İlan-ı Hürriyet ve II. Abdülhamid Han*. İstanbul: Yeni Matbaa.

OSMANLI DEVLETİ'NDE İKTİSADİ ZİHNİYET, KURUMLAR VE PARA VAKIFLARI

MUSTAFA YAĞCI*
İstinye Üniversitesi

ÇİĞDEM GÜRSOY**
İstinye Üniversitesi

ÖZ

Son yıllarda ön plana çıkan iktisadi kalkınma ve ülkelerin kalkınma tecrübelerinin karşılaştırılması ile ilgili çalışmalarda kurumsal bakış açısı önemli bir yer tutmaktadır. Söz konusu çalışmalar her ne kadar ülkeler arası gelişmişlik farklarına tarihsel yönden farklı açıklamalar getirmeye çalışsalar da tarihi kurum ve tecrübelerle bakışları, bu kurumların kendi tarihsel bağlamları içinde incelenmesi ve bu kurumları ortaya çıkaran fikrîsel altyapının, iktisadi sistem tasavvurunun incelenmesi anlamında eksik kalmaktadır. Bu çalışma Osmanlı Devleti tecrübesinde kurum olarak vakıfların ve özelde para vakıflarının önemini ve işlevini tarihi vesikalarla incelemekle beraber bu kurumların ortaya çıkmasına sebep olan iktisadi düşünce altyapısına dikkat çekiyor. Bunu yaparken, kurumsal teori çerçevesinde iktisat tarihi, siyasal iktisat, iktisadi kalkınma ve iktisadi fikirlerin kurumların oluşumuna yaptığı etki ile disiplinler arası bir bakış açısı ile para vakıflarını ortaya çıkaran iktisadi zihniyeti gözden geçiriyor. Bu çalışma gösteriyor ki, para vakıfları dışlayıcı değil kapsayıcı kurumlar olarak yüzyıllar boyunca tarihi şartlara uyum göstermiş, Osmanlı Devleti siyasal ve iktisadi sisteminin sürdürülebilir kılınmasında önemli etkenlerden biri olmuşlardır ve günümüzdeki sürdürülebilir ve eşitlikçi gelir paylaşımı tartışmalarına da ışık tutmaktadırlar.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, iktisadi zihniyet, kurumlar, vakıf, para vakıfları

* Dr. Öğr. Üyesi, İstinye Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, myagci@istinye.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-5911-9119

** Dr. Öğr. Üyesi, İstinye Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Ekonomi Bölümü, cgursoy@istinye.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-9292-1963

Atf/Cite:

Yağcı, M. & Gürsoy, Ç. (2019). Osmanlı Devleti'nde İktisadi Zihniyet, Kurumlar ve Para Vakıfları, *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 37-67. DOI: 10.31679/adamakademi.546487

ECONOMIC MENTALITY, INSTITUTIONS AND CASH WAQFS IN THE OTTOMAN STATE

ABSTRACT

In the last few years institutional perspective has an important place in researches on economic development and comparative analysis of economic development experiences in different states. Even though these studies try to bring a historical perspective to the divergence of economic development levels among states, they come short in their analysis with respect to their views on historical institutions and experiences, explanation of these institutions within their historical context and the ideational foundation, economic system vision that gives rise to these institutions. This study not only examines the importance and functioning of awqaf and more specifically cash waqfs as institutions in the Ottoman State experience, but also draws attention to the foundation of economic ideas that enables the rise of these institutions. In doing so, this research utilizes institutional theory perspective with an interdisciplinary orientation of economic history, political economy, economic development and the influence of economic ideas on institutional formation. This study shows that cash waqfs as inclusive institutions have adapted to the historical circumstances, have been one of the essential elements in ensuring the sustainability of the economic and political system in the Ottoman State and they shed light to the contemporary debates on sustainable and egalitarian wealth distribution.

Keywords: Ottoman State, economic mindset, institutions, waqf, cash waqfs

Giriş

Devletlerin iktisadi kalkınma seviyelerinin, gelir durumlarının farklı oluşu ve bunun altında yatan sebepler yüzyıllardır üzerine düşünülen ve araştırılan konulardan biridir. Devletlerin kalkınma, zenginlik farklılıkları konusu belki de sosyal bilimlerin en önemli sorularından birini oluşturmaktadır. Son yıllarda iktisadi kalkınma, gelişmişlik farkları konusundaki çalışmalar da bu temel sorulara daha tarihsel açıklamalar ve cevaplar getirmek arayışındadır. Ancak, tarihsel çalışmaların pek çoğu Pomeranz'ın belirttiği gibi “Avrupa-merkezli hikâye” anlatımından muzdariptir (Pomeranz, 2000, ss. 10-16). Halbuki, 18. yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi'ne kadar dünya üzerinde pek çok ülke benzer ekonomik gelişmişlik seviyesine sahipti. Ayrıca, Hindistan'ın 18. yüzyılın, Çin'in de 19. yüzyılın ortalarına kadar insan yaşamı ve kişi başına gelir göstergelerinde dünyanın pek çok diğer bölgesine göre daha ileri seviyelerde olması son iki yüzyılda yaşanan iktisadi dönüşüm hakkında bize daha iyi fikir verebilir (Bagchi, 2008, ss. 16-17). Tarihsel araştırmalar Çin'de bir ekonomik gerileme olmadığı halde sanayileşmenin etkisi ile Avrupa'da gelirlerin ve yaşam standartlarının arttığını, böylece Çin ve Avrupa arasındaki gelir farkının özellikle 19. yüzyıldan itibaren açıldığını vurgulamaktadır (Allen vd. 2011).

Bu çerçevede, Osmanlı Devleti tecrübesi de iktisadi kalkınma araştırmalarında tarihsel örnek olarak sıkça kullanılmaktadır. Çalışmalarda dikkat çeken ise Osmanlı Devleti'nin iktisadi tecrübesinin kurumsal açıklamalarla incelenmesinin ön plana çıkmasıdır. Söz konusu incelemelerde en dikkat çeken eserler Daron Acemoğlu ve James Robinson'un “Ulusların Düşüşü” ve Timur Kuran'ın “Yollar Ayrılırken” isimli kitaplarıdır. Acemoğlu ve Robinson kapsayıcı ve dışlayıcı (veya sömürücü) kurumlar arasında ayırım yaparak Osmanlı Devleti'nin daha çok dışlayıcı kurumlar üzerine kurgulanmış iktisadi sisteminin iktisadi kalkınma anlamında olumsuz etkileri üzerinde durmaktadır (Acemoğlu vd. 2014, ss. 71-95). Kuran ise İslâm hukukunun kurumsal etkisi altında Osmanlı Devleti'nde Avrupa'da görülen tarzda şirketleşmenin, örgütlenmenin ortaya çıkmadığını ve Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan vakıfların ise yüzyıllar boyunca dünyada görülen değişime ayak uyduramadığını vurgulamaktadır (Kuran, 2012, ss. 19-64).

Çalışmanın amacı bu iki eserde uygulaması görülen kurumsal yaklaşım para vakıfları özelinde Osmanlı Devleti'ndeki kurumların konumları, vasıfları ve yüzyıllar içinde geçirdikleri dönüşüm kapsamında bir bakış açısı getirmektir. Ayrıca, vakıfların kapsayıcı, sürdürülebilir ve eşitlikçi olma ilke-

lerinin geleneksel Osmanlı iktisadi sistem zihniyetinin yansımaları oldukları, modern iktisat anlayışından nasıl farklılaştıkları üzerinde durulmaktadır. Para vakıfları üzerine pek çok çalışma bulunmasına rağmen, bu çalışmalarda kurumsal teori ve siyasal iktisat çalışmalarında vurgu yapılan iktisadi fikirlerin kurumların oluşumuna etkisi üzerinde durulmamaktadır. Bu çalışma söz konusu eksikliği gidermeye çalışırken Mehmet Genç'in (1989, 2013, 2014a, 2014b) geleneksel Osmanlı iktisadi sisteminin temel taşları olarak ifade ettiği fiskalizm, iâşe ve gelenekçilik prensiplerini Osmanlı iktisadi fikir sisteminin temelleri olarak incelemektedir. Böylece Osmanlı Devleti'nde iktisadi fikir, iktisadi sistem tasavvuru ve iktisadi zihniyet unsurları tabirleri birbirleri yerine kullanılarak bu üç ilkeyi açıklamaya çalışmaktadır. Bu çerçevede, geleneksel Osmanlı iktisat sistemine yönetici elit tarafından uygulanan iktisat politikaları merkezli bir bakış açısı getirirken, iktisadi sistem içinde ortaya çıkan para vakfı kurumlarının bu fikrîsel altyapının yansımaları olduğunu vurgulamaktadır. Osmanlı Devleti geleneksel iktisat politikalarında izleri görülen fiskalizm, iâşe ve gelenekçilik ayrıntılı olarak sonraki bölümlerde ele alınmaktadır. Bunu yaparken dengeli bir yaklaşım gözetilmekte, iktisat tarihi, siyasal iktisat, iktisadi kalkınma ve kurumsal teori çerçevelerinden yararlanılarak disiplinler arası bir yaklaşım sunulmakta, tarihi vesikalardan yararlanılmaktadır.

Söz konusu iktisadi zihniyetin ürünü olan para vakıflarının Osmanlı iktisadi sistemini oluşturan üç başlıktan biri olan fiskalizm ilkesi çerçevesinde tımar sistemi devam ederken nakit gereksiniminden dolayı iltizam sisteminin de devreye alınması ile aynı dönemde yaygınlaşması oldukça dikkat çekicidir. Yüzyıllar boyunca bu türlü önemli değişimler geçiren Osmanlı iktisadi sistemi kurumsal yapısının geleneksel Osmanlı iktisat zihniyeti unsurları ile ilişkilendirilmeden incelenmesi kurumsal altyapıyı ortaya çıkaran zihinsel ve fikrîsel altyapının yok farz edilmesini beraberinde getirmiştir. Ayrıca para vakıflarının uzun yıllar toplumun her kesiminin ihtiyaçlarını karşılayan, kapsayıcı kurumlar olarak varlıklarını devam ettirmesi kurumsallaşma sürecine önemli katkı sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin iktisadi kurumlarının insan davranışlarını şekillendirmedeki başarısı ise Osmanlı tebaasına mensup her kesimden halkın para vakıflarının kuruluşunda, işleyişinde ve denetlenmesinde önemli görevler üstlenmesinden takip edilebilmiştir. Para vakıflarının işleyişinde toplumun her kesiminin söz hakkı olması, gücü kadar katkıda bulunabilmesi, zengin fakir, müslüman gayri müslim kesimler arasında hiç-

bir ayırım gözetilmemesi, bu kurumların zamanın şartlarında ne kadar kapsayıcı ve eşitlikçi özelliklere sahip olduğunu vurgulamaktadır.

O nedenle, Osmanlı Devleti'nde kurumsal yapıları incelerken hangi iktisadi fikirlerin yansımaları olduklarına bakmakta yarar vardır. İktisadi zihniyetin, fikirlerin kurumların oluşumu, gelişimi ve iktisadi sistemi şekillendirmedeki etkileri, iktisadi kalkınmaya katkıları son yıllarda özellikle siyasal iktisat alanında ön plana çıkan bir araştırma alanıdır (Campbell, 1998). Bu çalışmanın amacı Osmanlı Devleti'ndeki para vakıfları üzerinden iktisadi fikirlerin kurumların oluşumu, evrimi ve toplumdaki yerini iktisat tarihi, siyasal iktisat ve kurumsal teoriden faydalanarak disiplinler arası bir bakış açısı ile, tarihi tecrübelerin günümüze ışık tutması çerçevesinde incelemeye çalışmaktır. Osmanlı Devleti tecrübesinin disiplinler arası bir bakış açısıyla incelendiğinde iktisat, siyaset bilimi, sosyoloji vb. gibi pek çok alanda yeni ufuklar açacağı ve günümüzün farklı sorunlarının çözümünde bize yol göstereceği düşüncesindeyiz.

Makalenin geri kalan kısmı beş bölümden oluşmaktadır. İkinci bölüm kurumsal bakış açısı, fikir ve kurumların iktisadi kalkınma tecrübelerini açıklamadaki önemini bu alandaki akademik çalışmalar çerçevesinde incelerken, üçüncü bölüm Osmanlı Devleti'nde vakıf kurumlarının iktisadi sistemdeki yerini irdelemektedir. Dördüncü bölüm vakıf kurumları içinde para vakıflarının yeri ve işleyişini tarihi vesikalarla detaylandırırken beşinci bölüm para vakıflarının kurumsallaşması aşamalarını değişen ve dönüşen Osmanlı iktisadi zihniyetinin yansımaları olarak inceleyecektir.¹ Sonuç bölümü günümüzün iktisadi sorunları olan sürdürülebilirlik, gelir eşitsizliği ve adaletsizliği gibi sorunlara tarihin penceresinden bakarken iktisadi dünya görüşünün günümüz sorunlarına çözüm üretebilecek kurumların yerleşmesindeki önemini vurgulamakta ve makaleyi sonuçlandırmaktadır.

1 Çalışmada birincil kaynak olarak İstanbul Müftülüğü Şerhiye Sicilleri Arşivi'ndeki (İMŞSA) Davutpaşa Mahkemesi, Evkaf Muhasebeciliği Mahkemesi ve Mahmut Paşa Mahkemelerine kayıtlı vakfiyeler kullanılmıştır. Her vakfiyeye onaylandığı tarihi de kapsayan bir referans numarası verilmiştir. 1837: 8/129/2 referans numarasında, "1837" vakfiyenin onay yılını, "8" Davutpaşa Mahkemesi'nin İMŞSA sırasını, "129" incelenen defterin Davutpaşa Mahkemesi'ndeki sicil numarasını, "2" ise vakfiyenin bulunduğu defterdeki varak ve sıra numarasını göstermektedir. Diğer örnek vakfiyelerde geçen 26 Evkaf Muhasebeciliği Mahkemesi, 25 ise Mahmut Paşa Mahkemesi'nin İMŞSA sıra numarasıdır.

Kurumsal Teoriye Disiplinler Arası Bir Bakış: Fikir ve Kurumların İktisadi Kalkınmadaki Önemi

İktisadi zihniyetin kurumların bir ülkede oluşması ve yerleşmesi üzerine etkisi ve bunun Osmanlı Devleti'nde para vakıfları özelinde incelenmesi için, kurumsal teorinin diğer teorik yaklaşımlardan farkına değinilmesi gerektiği düşüncesindeyiz. Ayrıca, kurumsal teorinin kendi içinde barındırdığı farklı bakış açılarının kurumsal oluşum ve değişim sorularına verdiği cevapları kısaca irdeleyerek kendi bakış açımızın nerede konumlandığını vurgulamak istiyoruz. Böylece, Osmanlı Devleti üzerine yapılan tarihsel çalışmaları uluslararası literatürde siyasal iktisat, iktisadi kalkınma gibi kurumsal teoriye sıkça başvuran alanlarla ilişkilendirerek çalışmamıza disiplinler arası bir boyut katmayı amaçlamaktayız.

Kurumsal analizin ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının açıklanmasında ön plana çıkan önemli özelliklerinden biri, coğrafya veya din-kültür merkezli açıklamaların sunduğu statik ve determinist bakış açısının tersine çok daha dinamik bir bakış açısı sunmasıdır (Gür, 2016, ss. 358-359). Bu özellik, iktisadi kalkınmada insan faktörünü vurgularken kurumların da bu süreçte insan davranışlarını şekillendirdiği savını ileri sürmektedir. North'a göre kurumlar bir toplumda insan davranışlarını şekillendiren kısıtları, başka bir deyişle bir toplumdaki oyunun kurallarını oluşturmaktadır (North, 2002, ss. 1-10). North'un tanımı kurumları daha çok teşvik sistemleri olarak kavramsallaştırmaktadır. Daha sonraki çalışmalar kurumların sadece teşvik unsuru olmadığını, insan davranışını kısıtlamakla beraber aynı zamanda mümkün kıldığı da vurgulamışlar, yazılı ve yazılı olmayan kurumların toplumlarda aktör davranışlarını şekillendirdiğini savunmuşlardır (Campbell, 2004, ss. 1-30). Bu şekilde bir toplumdaki yasalar, yazılı olan ve olmayan kurallar, kültürel faktörler, normlar, prosedürler gibi unsurlar kurumlar tanımının içinde yer alabilmektedir. Kurumsal analiz çerçevesi iktisat, işletme, siyaset, sosyoloji gibi pek çok alanda kullanılmaktadır ve bu alanların içinde de farklı araştırma kolları bulunmaktadır. Araştırma kollarının üzerinde yoğunlaştığı kurumlar, bu kurumların vasıfları, kurumların davranışları nasıl etkilediği, kurumsal değişim veya devamlılığın nasıl olduğu noktasında önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Örneğin, Hall ve Taylor çalışmalarında siyaset bilimi alanında yeni kurumsalcılık akımının üç temel perspektif olan rasyonel tercih, tarihsel ve sosyolojik (veya örgütsel) kurumsalcılıktan beslendiğini belirtmişlerdir (Hall vd. 1996). Rasyonel tercih kurumsalcılığında kurumlar teşvik sistem-

leri olarak görülmekte ve davranışların kurumlar tarafından kısıtlandığı, aktörlerin daha çok fayda sağlamak için işe yararlılık mantığı ile hareket ettiği belirtilmektedir. Tarihsel kurumsalcılıkta kurumların makro-tarihsel yapılar oldukları ve davranışların bu yapılar tarafından sınırlandırılarak daha çok patika bağımlılığına yol açtığı değerlendirilmektedir. Sosyolojik veya örgütsel kurumsalcılıkta ise daha çok yazılı olmayan kurumlar olan kültür ve normlar üzerinde durularak davranışların işe yararlılık değil uygunluk mantığı ile açıklanabileceği belirtilmektedir. Bu üç yeni kurumsalcılık akımına son yıllarda yeni bir kurumsalcılık akımı olan, Schmidt'in isimlendirdiği söylemsel kurumsalcılık alanı eklenmiştir (Schmidt, 2010). Bu akımda fikirler, zihin dünyası ve söylemsel unsurların önemine değinilerek iletişimin davranışlara yön verdiği üzerinde durulmaktadır.

Zaman içinde iktisat alanındaki kurumsal teoriler de bir dönüşüm geçirmiş ve yeni kurumsal iktisat alanı ortaya çıkmıştır. Yeni kurumsal iktisat yukarıda değinilen rasyonel tercih kurumsalcılığına çok yakın olmakla beraber iktisat çalışmalarında ayrı bir araştırma alanı olarak incelenmektedir. Yeni kurumsal iktisadı daha önceki araştırma alanından ayıran en önemli özellikler daha gerçekçi varsayımlara sahip olmasıdır: işlem maliyetinin varlığı ve eksik bilgi unsurları dikkate alınır, sınırlı rasyonellik ve aktörlerin farklılığı kabullenilir ve kurumların davranışlardan bağımsız olmadığı vurgulanır (Leite vd. 2014, ss. 494-504). Bu çerçevede, belli başlı çalışma konuları mülkiyet hakları, hukuk, sözleşmeler, oyun teorisi ve tarihsel bakış açısı olmuştur. Tarihsel bakış açısında da sömürge geçmişinin önemi, sömürgelerin bıraktığı kurumsal altyapı, hukuki düzen, siyasi rekabet, inançlar ve normlar önemli çalışma alanlarını oluşturmaktadır (Leite vd. 2014, ss. 494-498).

Yeni kurumsal iktisat alanında özellikle tarihsel çalışmalarda genel anlamda fikir, inanç ve normların kurumların oluşumundaki önemi belli başlı çalışmalarda vurgulanmakla beraber (North, 2005, ss. 23-37), özellikle iktisadi fikirlerin kaynağı, önemi ve kurumsal gelişime etkisi üzerine araştırmalar daha çok siyasal iktisat çalışmalarında göze çarpmaktadır (Hall, 1989, ss. 3-26; Blyth, 2002, ss. 1-46; Stilwell, 2011, ss. 3-23). Bu çalışmalar, iktisadi fikirlerin farklı ülke örneklerinde nasıl kurumsal değişime veya devamlılığa yol açtığını vurgularken farklı koşullarda zihinsel altyapının önemi ne dikkat çekmektedir. Ülkelerin modern tarih boyunca uyguladığı farklı iktisadi modeller olan Keynesçilik, sosyalizm, neoliberalizm, kapitalizmin farklı çeşitleri gibi konularda iktisadi zihniyetin, fikirlerin iktisadi politika uygulamalarına etkisi noktasında pek çok çalışma bulunmaktadır (Hall vd.

2001, ss. 1-68; Ban, 2016, ss. 3-32; Farrell vd. 2017, ss. 269-283). Kalkınmacı devlet araştırmalarında geç sanayileşen ve yüksek gelir seviyesine ulaşan ülkeler olan Japonya, Güney Kore ve Tayvan'da devletlerin iktisadi gelişmedeki aktif rollerine vurgu yapılırken st düzey siyasi yöneticilerin sahip olduğu kalkınmacı zihniyetin uygulanan politikadaki etkisi de önemle belirtilmektedir (Thurbon vd. 2016, ss. 637-650). Güney Kore rneğinde politika yapıcıların kalkınmacı zihniyetten beslenen fikirlerle hareket ettiği ve bu zihniyet sayesinde devletin farklı organlarıyla aktif bir şekilde kalkınma hamlesinde, sanayi politikalarında, teknoloji gelişiminde ve şirketlere uzun vadeli finansman sağlanması yer aldığı belirtilmektedir (Thurbon, 2016, ss. 1-46). Osmanlı Devleti tecrübesinde de devletin aktif bir şekilde piyasaya müdahalesi söz konusudur. Bu kapsamda, ihtisab adı verilen piyasa kontrolünün ve narh adı verilen fiyat tavanı, kr haddi uygulamalarının geleneksel Osmanlı iktisadi zihniyetinin ürünleri olduğunu vurgulamak gerekmektedir (Saraçoğlu, 2015, ss. 59-84). İktisadi fikirler ve zihin dünyası siyasal doğası gereği iktisadi sistemin yapısı, amacı, gelir dağılımına bakışı, bundan kazanan ve kaybedenlerin ayrışması ve toplum yapısının şekillenmesi üzerine çok önemli etkilere sahiptir (Dellepiane-Avellaneda, 2015, ss. 391-418). Geleneksel Osmanlı iktisat sistemi eşitlikçi ve sürdürülebilir olmayı temel gaye olarak belirlemiş, iaşe, fiskalizm ve gelenekçilik l koordinat sistemi de vakıfların bu gayeye hizmet edecek şekilde kurulmasını sağlamıştır (Genç, 2014b). Osmanlı Devleti tecrübesi iktisadi fikirlerin vakıf ve daha özelde para vakıflarının oluşumundaki etkisi ile ilgili ayrıntılı analize muhtaçtır.

Son yıllarda sayıları giderek artan çalışmalar, ülkeler ve bölgeler arası iktisadi kalkınma farklılıklarını tarihsel bir bakış açısıyla incelerken kurumların önemine vurgu yapmaktadır. Acemoğlu ve Robinson lkeler arası gelir farklılıklarını incelerken kurumların siyasi ve iktisadi yönden kapsayıcı ve dışlayıcı (veya sömürücü) olarak ayrılabilmeğini belirtiyorlar. Buna göre, kapsayıcı iktisadi kurumlar özel mülkiyeti koruyan, tarafsız yargı sistemini tesis eden, toplumun tüm kesimlerinin mübadele ve sözleşme yapabilemeği, yeni iş alanlarının açılmasının önündeki engelleri kaldıran, insanların kendi kariyer tercihlerini yapabildikleri bir sistemi kurarak bireylerin yetenek ve becerilerini en iyi şekilde kullanmalarını, istedikleri tercihleri yapmalarını sağlar ve böylece büyük halk kitlelerinin iktisadi faaliyete katılmasına olanak verip teşvik eder (Acemoğlu vd. 2014, ss. 71-119). Dışlayıcı iktisadi kurumlar ise bu şartları sağlamaz. Kapsayıcı siyasal kurumlar yeterince merkezileşmiş ve çoğulcu siyasal kurumları ihtiva ederken dışlayıcı siyasal kurumlar ise bu

şartları sağlamaz. Bu açıklamaya göre, iktisadi ve siyasal kurumlar arasındaki sinerji bir ülkenin iktisadi kalkınmadaki yerini belirleyen en önemli etken- dir ve kapsayıcı siyasal kurumlar kapsayıcı ekonomik kurumların yerleşmesi için gereklidir.

Acemoğlu ve Robinson (2014) Osmanlı Devleti'nde ve hâkim olduğu bölgelerde dışlayıcı kurumların yaygın olduğunu vurgularken Osmanlı Devleti'nin mutlâkiyetçi olduğunu, mülkiyet haklarını koruma altına alma- dığını, ticaretin devletin kontrolünde olup sıkı bir şekilde düzenlendiğini belirtiyorlar. Bunun sonucu olarak da Osmanlı Devleti'nin dünyanın farklı bölgelerindeki hızlı iktisadi dönüşümün gerisinde kaldığı ve Sanayi Devrimi gibi önemli bir kalkınma hamlesini hâkim olduğu bölgelerde gerçekleştir- mediğini vurguluyorlar. Ancak, bu açıklamalarda geleneksel Osmanlı ikti- sadi zihniyetinin unsurlarına, bu fikrî unsurların Osmanlı toplumundaki yansımalarına yer verilmemektedir. Halbuki, Osmanlı Devleti'nin çok uzun bir süre kendi geleneksel, klasik iktisat sisteminin devamını sağlamasında bu sistemi ortaya çıkaran iktisadi zihniyetin önemli bir rolü vardı. Mehmet Genç'in dile getirdiği gibi, Osmanlı klasik iktisat sistemi 18. yüzyıl sonlarına kadar varlığını devam ettirdi ve ancak 19. yüzyıl başlarından itibaren moder- nleşme adımları atılmaya başlandı (Genç, 2014a, ss. 5-15). Böylece, Osmanlı Devleti kendi iktisadi değer ve tercihlerine karşı meydan okuyan modern, kapitalist iktisadi büyümeye karşı uzun yıllar direndi ve ancak sonunda mo- dern iktisadi sisteme geçiş ile ilgili adımlar atmaya başladı. Bu da geleneksel Osmanlı iktisadi zihniyetinin devamlılığını, asırlar boyunca iktisadi kurumsal yapıyı şekillendirdiğini göstermektedir.

Daha önce önemini belirttiğimiz iktisadi zihniyet farklılıkları yüzünden Osmanlı Devleti klasik iktisadi sistemindeki önceliklerin ve uygulamaların modern zamana göre çok farklı olduğunu belirtmekte yarar var. Şevket Pa- muk'un vurguladığı gibi, Osmanlıların esneklik, pragmatizm ve müzakere- cilik üzerine eğilimleri sayesinde geleneksel sistemleri modern zamanlara kadar devamlılığını sürdürdü (Pamuk, 2015, ss. 1-18). Başka bir ifadeyle, Osmanlılar farklı zaman ve şartların gerektirdiği politikaları izlemekten çekinmezken geleneksel sistemlerinin devamlılığı ve sürdürülebilirliği için çabaladılar. Bunun yanında, Osmanlı geleneksel iktisadi tasavvuru pek çok yönden modern kapitalist sistem prensiplerinden ayrılmakta idi. Mehmet Genç'in çalışmalarında belirttiği gibi, 19. yüzyılın ortalarına kadar süren kla- sik Osmanlı sistemi iktisadi dünya görüşü olarak üç fikri prensipten bes- lenmekte idi: iâşe (provizyon), fiskalizm ve gelenekçilik (Genç, 1989, ss.

175-186). İaşe prensibi iktisadi faaliyete tüketici gözünden bakarak mal ve hizmetlerin mümkün olduğu kadar bol, ucuz ve kaliteli olmasını gerektirmektedir. Fiskalizm devlet hazinesinin gelirlerini mümkün olduğunca yüksek tutmayı amaçlarken masrafları da gerektiğince kısmayı amaçlamaktadır. Gelenekçilik prensibi ise toplumsal ve iktisadi faaliyetlerde oluşan dengelerin muhafazasını gözetirken herhangi bir nedenle değişim olmuşsa yeni dengenin muhafazasını amaçlamaktadır. Mehmet Genç'in tabiriyle iaşe, fiskalizm, gelenekçilik "üçlü koordinat sistemi" Osmanlı Devleti geleneksel iktisat politikalarında etkili olmuş, uygulamalar bu koordinatlara yakınlık veya uzaklık açısından farklılaşmıştır.

Bu çalışmada, Osmanlı geleneksel iktisat sisteminin temellerini oluşturan iaşe, fiskalizm ve gelenekçilik fikri prensiplerinin devlet yönetiminde hâkim olan iktisadi zihniyeti yansıttığı vurgulanmaktadır. Başka bir deyişle, devlet merkezli bir iktisadi zihniyet anlayışı temel alınmaktadır. Böylelikle, Mehmet Genç'in çalışmalarında temel aldığı devlet arşiv kaynaklarından tasnif edilen "üçlü koordinat sistemi" Osmanlı Devleti iktisadi sistem tasavvurunun, zihniyetinin unsurları olarak incelenmektedir. Bunun yanında, Sabri Ülgener'in (2006) çalışmalarında değindiği Osmanlı iktisadi zihniyeti kaynak olarak edebi ve ahlaki eserlere verdiği önemle dikkat çekmektedir (Çağman, 2016). Ülgener'in Weberci yaklaşımı Osmanlı Devleti'nde toplumsal iktisadi zihniyet temellerini vurgularken, toplumda hâkim olan tasavvuf inancı ve kanaatkarlığın Osmanlı iktisadi sisteminin geri kalmasındaki rolünü vurgulamaktadır (Ülgener, 2006).

Bulut'un (2012) da değindiği gibi, Sabri Ülgener Weberci bir bakış açısı ile Osmanlı iktisat sistemine toplumsal bir açıklama getirmeye çalışırken, Mehmet Genç yapısal bir açıklama modeliyle Osmanlı iktisadi sisteminin kapitalizmden pek çok açıdan farklılaşan bir modeli yüzyıllar boyunca sürdürmesinin ardında yatan iktisadi zihniyeti açıklamaya çalışmaktadır. Böylece, toplumsal bakış açısının karşısına Osmanlı ekonomisinde etkin ve yetkin kesimlerin, başka bir deyişle yönetici elitlerin yön verdiği ekonomi politikalarının arka planı ortaya çıkarılmaktadır (Bulut, 2012, ss. 67-68). Bu çalışma, Genç'in araştırma yöntemini kullanarak devletin hâkim aktör olduğu iktisadi sistemde bu sistemi ortaya çıkaran devlet, yönetici elit kaynaklı iktisadi zihniyet unsurlarına ağırlık vermektedir. Bundan dolayı, Mehmet Genç'in uzun yıllar süren arşiv çalışmalarında ortaya çıkardığı, Osmanlı geleneksel iktisat sisteminin temel taşları olan iaşe (provizyon), fiskalizm ve gelenekçi-

lik unsurları devlet merkezli iktisat tasavvuru, zihniyetinin yansımaları olarak incelenmektedir.

Osmanlı Devleti'nde kurum olarak vakıfların oluşumu incelenirken bu iktisadi fikirlerin göz önünde tutulması gerekmektedir. Genç'in (2014b) belirttiği gibi vakıflar Osmanlıların kurmaya çalıştığı sosyal-iktisadî sistemin temel taşı kurumlarıdır ve para vakıflarının ortaya çıkışı Osmanlıların vakıf sistemine getirdiği en büyük yenilik olması sebebiyle önem arz etmektedir (Genç, 2014b, s.10). Ayrıca, para vakıflarının 15. yüzyıldan itibaren ortaya çıkması ile toplumun fakir kesimlerinin sadece yardım alan değil iktisadî sistemin işleyişine katkıda bulunan bireyler olarak sisteme dahil olması sağlanmıştır. Kapitalist sistemde bankacılık gibi bir kurumun ortaya çıkması sermayenin lehine kurgulanırken, Osmanlılar para vakıflarının kuruluşunda bütün halk kesimlerinin zengin, fakir ayırt etmeksizin faydalanmasını amaç edinerek üçlü koordinat sisteminin gereklerini yerine getirmiş ve kapsayıcı, eşitlikçi, sürdürülebilir bir sistem kurmaya çalışmışlardır. Bu bilgiler dahilinde, Acemoğlu ve Robinson'un (2014) Osmanlı Devleti'nde kapsayıcı kurumların yokluğu iddiası yanıltıcıdır çünkü kendi iktisadî düşünce yapısı içinde Osmanlı Devleti'nde vakıflar ve özelde para vakıfları çağının şartlarında çok kapsayıcı kurumlar idi. Vakıflar, toplumun tüm kesimlerinin ihtiyaçlarını ömür boyu karşılamayı amaçlayan, bireylere eşit muamele eden, ülkedeki çok kapsamlı sosyal hizmetleri yerine getiren, şehirleşme ve mimaride önemli rol oynamış kapsayıcı kurumlardır.

Acemoğlu ve Robinson'ın (2014) çalışmasına göre Osmanlı Devleti iktisadi sistemi üzerine çok daha detaylı ve kapsamlı bir araştırma sunan Timur Kuran ise kurum olarak İslam hukukunu esas aldığı çalışmasında İslami miras sisteminin sermaye birikimini engellemesi sebebiyle büyük korporasyonların, ticari şirketlerin Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkmasının mümkün olmadığını belirtmektedir (Kuran, 2012, ss. 105-126). Kuran'a göre, Osmanlı Devleti'nde Avrupa'daki şirketleşmeye kıyasla vakıflar ortaya çıkmış ama bunlar da yüzyıllar boyunca durağan bir özellik göstermiş ve yenilenmenin, gelişmenin önünde engel teşkil etmişlerdir. Halbuki, para vakıfları başlı başına vakıfların gelişimi açısından çok önemli bir yeniliği temsil etmektedir (Genç, 2014b). Ayrıca, geleneksel Osmanlı iktisadi düşüncesi vakıfların kuruluşu ve işleyişi ile doğrudan alakalıdır ve vakıflar bu iktisadi fikirlerin gereğini yerine getirmek üzere kurgulanmıştır. Osmanlı Devleti'nde vakıfların en önemli vasıfları şunlardı: devlete yük olmadan, devlet harcamalarını artırmadan sosyal hizmetleri yerine getirerek aynı zamanda faizlerin de düşme-

sine yardımcı olmak, iktisadi sistemde gelir dağılımının daha eşit olmasını sağlamak, modern ekonomilerde yetersiz arz sorunuyla karşılaşılan kamusal malların tedarik sorununu çözmek ve istihdamı artırmak (Çizakça, 1998, ss. 43-47). Bu örneklerde de görülüyor ki, işe, fiskalizm ve gelenekçilik prensiplerinin yapı taşlarını oluşturduğu geleneksel Osmanlı iktisat zihniyetinin öncelikleri farklı idi ve kurum olarak vakıflar bu önceliklerin gereklerini yerine getirmekteydi. Vakıfların bu özelliklerinin Osmanlı iktisat zihniyetinin ürünleri olduğunu vurgularken, Osmanlı Devleti'nde vakıf kurumunun ve para vakıflarının kuruluşu, işlevi ve geçirdikleri dönüşümü tarihi vesikalarla daha detaylı incelemekte yarar var.

Osmanlı Devleti'nde Vakıf Kurumu

Vakıf, *bir malın mâliki tarafından dinî, içtimaî ve hayrî bir gayeye ebediyen tahsisisi* olarak tarif edilmektedir (Günay, 2012, s. 475). Diğer bir deyişle vakıf, hukuki bir işlemle kişilerin gayrimenkul ve menkullerini toplumun kullanımına sunmasıdır. Açıklamadan vakfin ilk çıkış amacında kişisel faydadan ziyade toplumsal refahın hedeflendiği anlaşılmaktadır. “Mal ömrün asayiş ve huzuru içindir, ömür mal cem’ eylemek için değildir” şeklinde özetlenebilen İslâm iktisat düşüncesinde sınırsız çalışmak, kazanmak ve harcamak hoş görülmeyle kazanılan serveti akrabaya, yakınlara, komşulara bölüştürmek, sadaka vermek ve kalanları tekrar dolaşıma sokmak uygun görülmiştir (Ülgener, 2006, s. 84). Vakıf kurumu ise tüm bu tasavvurların somutlaşmış halidir. Ayrıca yukarıdaki düşünceler ile bağlantılı olarak İslam iktisadında aşırılıklardan kaçınmak adına “evrenin dengesi, insanın dengesi ve toplumun dengesi” başlıklarında üç unsura vurgu yapılmıştır. Maddenin geçiciliğinden yola çıkan evrenin dengesi, dünya hayatı ve maddi ilişkilerin ahirete hazırlık aşaması olduğundan bahseder. İnsan dengesinde sahip olunan kaynakların Allah rızasına uygun olarak harcanması ön plana çıkar. Bu görüşe göre iktisadi faaliyetler temiz kalbi elde etmek için araçtır. Toplumun dengesi ise adalet ve refah kavramları ile açıklanır. Adalet kelime anlamıyla denge demektir. Sosyal adaletin gerçekleşmesi için israf önlenmeli, adil gelir bölüşümü ile servet yaygınlaştırılmalı ve iktisadi bağımsızlık sağlanmalıdır. (Tabakoğlu, 2016, ss. 79-87.) Bahsi geçen denge unsurlarının tamamı vakıfların kurulma amaçları ile ilişkilidir. Sahip olunan kaynakların Allah rızası ile vakfedilerek maddiyatın ahirete hazırlanma amacı ile kullanımı, vakıf gelirlerinin yeniden bölüşümü ve kurulma gayesindeki toplumsal refah hedefine bakıldığında vakıflar şüphesiz ki toplumda denge sağlayıcı kurumlar olmuşlardır.

Üzerinde yaşadığımız topraklarda vakıfların kurumsallaşarak sürdürülebilir kılınmasında ilk İslâm devletlerinin ve Selçuklu'nun önemi vurgulanmalıdır. Osmanlı, Selçuklu'dan devraldığı vakıf kurumunu yaptığı düzenlemeler sayesinde eğitim, sağlık, barınma gibi temel ihtiyaçların yanı sıra sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel tüm hizmetleri karşılayacak şekilde geliştirmiştir. Vakıf hizmetleri kişilerin gelir seviyesi ve mevkilerine göre farklılıklar göstermektedir. Padişah ve ailesi ile üst düzey devlet yöneticileri köprü, yol, kervansaray, medrese, kütüphane, kapalı çarşı, ulu cami gibi yüksek meblağlar gerektiren vakıf eserler inşa ettirmişlerdir. Bu kapsamda bazı yerleşim yerlerinin tamamı, göller, dalyanlar ve madenler gibi doğal kaynaklar dahi vakıf statüsüne alınarak sistemin bütünlüğü sağlanmıştır (Yediylıdız, 2012, ss. 479-481).

Büyük vakıfların yanı sıra halkın kendi tercihleri ile kurduğu sayıları tam tespit edilemeyen pek çok küçük vakıf bulunmaktadır. Bu vakıflar bir yandan mahallenin çeşmesine, sıbyan mektebine, mescidine katkıda bulunmuş, yetimlerin, dulların, yaşlıların, fakirlerin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamış, diğer yandan büyük vakıfların sürdürülebilirliğinde rol oynamışlardır.² Yapılan araştırmalarda bahsi geçen küçük vakıfların sanılanın aksine vakıf sistemine katkısı büyüktür. (Çizakça, 2017, ss. 27-28.; Gürsoy, 2015, ss. 286-291.) Sistemin bütünlüğü; aynı kişinin birden fazla vakıf kurabilmesi, kurduğu vakfa zam yapabilmesi, başkasının kurduğu vakfa katkı sağlaması, vakfını oturduğu yerin dışındaki bölgelerin ihtiyaçlarına yöneltmesi, birden fazla kişinin katkısının tek vakıf altında toplanabilmesi gibi çeşitli düzenlemelerle sağlanmıştır. Bir yandan ihtiyaç hissedildikçe bahsi geçen düzenlemelere yenileri eklenerek dikey ve yatay yaygınlaşma sağlanırken diğer yandan kurumun sürdürülebilirliği de gözetilmiştir. Birincil kaynaklarda konuya ait pek çok örnek vardır.

İstanbul'da oturan vâkıfların Eğin'in, Ençeti Köyünde yaptırdıkları çeşmeler ve su yollarının bakımı 73 sene boyunca aynı aileden kişilerin vakfettikleri para vakıflarından takip edilebilmiştir.³ Aynı şekilde, İstanbul'da oturan ve bakırcı esnafına mensup bir kişinin esnaf sandığına vakfettiği vakfının şartında esnafın mühimmatına yapılacak harcamaların detayları ka-

2 Kendi kendine yeter olduğu sanılan büyük vakıfların sürdürülebilirliği için vakfedilmiş pek çok para vakfı tespit edilmiştir. Uygulama sayesinde hayratların işlevlerinin uzun yıllar devam ettiği vakfiyelerden belgelenmiştir. 1837: 8/129/2 numaralı vakıfta 1494 yılında inşa edilen Kasap İlyas Camisi'ne yapılan katkılar, 1842: 8/129/9b ve 1873: 8/145/12 numaralı vakıflarda ise 1491'de inşa edilen Oruç Gazi Camisi'ne yapılan katkılar örneklerden bazılandır.

3 1800: 8/95/47b; 1820: 8/95/77 ve 1873: 8/145/15

yıtlıdır. Bu vakıftan Trabzon Midi Köyü mektebi hocalarının maaşları, köy camisinin tamiri ve aydınlatma masrafları ile Trabzon Debbağlar Mahallesi mektebi hocasına verilecek ödemeler için pay ayrılmıştır.⁴ Örnekleri çoğaltmak mümkündür, vakıfların yatay kurumsallaşması sayesinde sadece büyük yerleşim yerlerinde değil Anadolu ve Balkanlar'daki okulların, camilerin, çeşmelerin görevli ücretleri ile yapıların tamir-bakım-aydınlanma ve bayındırlık masrafları karşılanırken bir yandan esnafa da katkıda bulunulmuştur (Gürsoy, 2015, ss. 94-100 ve ss. 205-235; Bulut ve Korkut, 2016, ss. 70-73 ; Ahabab, 2017, s. 50). Söz konusu hizmetlere vâkıfların yaşadığı sürece kendilerinin, sonrasında ise farklı kişilerin yüzyıllar boyunca tespit edilen katkıları ise dikey kurumsallaşmanın varlığını ve yaptırımını göstermektedir. Osmanlı iktisat politikasının işe, fiskalizm ve gelenekçilik şeklindeki girift kurgusu ile birlikte hareket eden vakıflar da sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkiler yumağı sayesinde kurumsal kapsayıcılıklarını genişletmişlerdir.

Kapsayıcılığın sınırlarını vurgulayabilmek adına vakıf kurumunun sadece müslümanlara özgü olmadığı, Osmanlı tebaasına mensup her dinden kişinin vakıflarda kendine yer bulabildiği özellikle belirtilmelidir. Zimmi olarak adlandırılan bu kişiler tüm vakıfların hayır hizmetlerinden yararlanmışlar, para vakıfları ve sandıklarından borç almışlar ve vakıf kurabilmişlerdir. İstanbul ve Anadolu'daki kiliseler ile bunların hastanelerine, yetimlerine, öğrencilerine, fakirlerine yapılan yardımlar, mektep, çeşme vs. inşası için kurulan vakıflar tespit edilmiştir.⁵

Vakıf kapsayıcılığının sosyo-ekonomik hayat üzerindeki etkileri incelenirken sahneye iki önemli aktör çıkmıştır; vakıf kurucuları vâkıflar ve vakıf yöneticileri mütevelliler. Vakıf kurucularına kadın-erkek kısıtlaması getirilmeyerek katılımın/kapsayıcılığın sınırları genişletilmiştir. Vâkıfların vakfiyelerini hazırlarken dönemin ekonomik olaylarını yakından takip ettikleri vakıf şartlarından anlaşılmaktadır. Vakıf yöneticileri olan mütevellilerin de vâkıfların istedikleri şartları yerine getirirken aldıkları kararlarda piyasalardan bağımsız olmadığı tespit edilmiştir. Vakfiyeler, muhasebeler ve diğer belgelerin zaman içinde takibi ile yapılan bu tespitlerden menkul ve gayrimenkul ayrımı yapılmaksızın vakıfların, kurulma ve işleyiş aşamasında piyasa ile iç içe olduğu, şartlara uyum sağlayarak yenilikleri takip ettiği, diğer

4 1825:26/107/49; 1825: 26/107/71

5 1801: 8/95/46b; 1865: 8/129/68; 1793: 8/95/28, 1801: 8/95/46b; 1878: 8/145/34; 1895: 25/166/76

bir ifade ile statik değil dinamik kurumlar olduğunu söylemek mümkündür (Gürsoy, 2015, ss. 228-236).

Osmanlı bütçeleri de, vakıf kurumunun kapsayıcılığı hakkında değinilecek konulardan bir diğeridir. Tanzimat dönemine kadar hazırlanan 16.-19. yüzyıllar arasındaki bütçelerde devletin gelir-gideri; maaş, ihracat ve teslimat olarak üç ana başlık altında kayıtlıdır. Maaş harcamaları, askerî zümrenin aldıkları ulufeler ile saray görevlilerinin maaş ödemelerini içermektedir. Teslimat başlığında devletin ve sarayın işesi ile askeri kurumların gereken yemek ve mühimmat masrafları bulunmaktadır. İhracat başlığında ise hac masrafları, kırtasiye harcamaları, üst düzey yöneticilerin kıyafet harcamaları, saray ve diğer kurumların onarımları için gereken masraflar kaydedilmiştir. Barkan, bütçelerde vakıf gelir-giderlerinin yokluğunun kurumun devasa kapsayıcılığının gözden kaçırılmasına sebep olduğunu belirtmektedir (Özvar, 2006, ss. 213-214; Barkan, 2000, s. 642). Klasik dönem Osmanlı bütçelerinde ordu, saray ve bürokrasiye yapılan harcamaların dışında gider bulunmaması devletin görevinin “tebaasını korumak ve meşruiyetini sürdürülebilir kılmak” olduğu bir kez daha görülmüştür. Neticede vakıf iktisadi hayatın devamını garanti altına alan vazgeçilmez bir kurum olarak halka faydalı olmalı, devlete faydalı olmalı ve kimseye zararı olmamalıdır. Bu da, geleneksel Osmanlı iktisat sisteminin zihinsel kodlarını oluşturan üçlü koordinat sisteminin alınan her kararda dikkat ettiği devlete ve halka fayda, kimseye zararı olmama prensiplerinin vakıf kurumlarındaki yansımasıdır (Genç, 2014b, s. 13).

Para Vakfı'nın Osmanlı Vakıf Kurumu İçerisindeki Yeri ve İşleyişi

Öncelikle Osmanlı iktisadi zihniyet tasavvurunun ürünü olan para vakıflarının doğrudan iktisadi amaçlı kurgulanmadığı belirtilmelidir. Vakıflar, asıl amaçları doğrultusunda gerçekleştirdikleri sosyo-kültürel hizmetlerin sürdürülebilir kılınmasında devreye giren iktisadi işlemler sayesinde sosyo-ekonomik hizmetlere de katkı sağlamışlardır. Hizmetlerin birbirleri ile uyumluluğu ve devamlılığı üzerinden temel kuralları belirlendikten sonra vakfedilen malın cinsine göre vakıflar; gayrimenkul ve menkul olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Gayrimenkul vakıflarda taşınmazlar, menkul vakıflarda ise taşınabilir mallar vakfedilmiştir. Para vakfı, taşınabilir malların vakfedildiği menkul vakıf statüsündedir (Tabakoğlu, 2016, s. 193) Osmanlı iktisadi zihniyet tasavvuruna göre; “iktisadi faaliyetlerin amacı insan ihtiyaçlarını karşılamaktır” prensibinden hareketle menkul vakıflarda vakfedilen paraların,

vakıfların amacına ulaşmak için araç olarak kullanıldığını söylemek mümkündür (Genç, 2013, s. 62).

Kurumun çatısı oluşturulduktan sonra vakıf kurma aşamasında hareket kabiliyetinin sınırları vâkıfların istekleri ve iktisadi durumları ölçüsünde değişkenlik göstermiştir. Gayrimenkul ve menkul vakıfların kurulabilmesi için zorunlu tutulan bir meblağ ya da menkul tarifi verilmeyerek sistem desteklenmiştir. Bu sayede, toplumun tüm kesimleri aynı çatı altında buluşturulmuş, vakıf kurma şartlarını sağlayan Osmanlı tebaasına mensup kadın-erkek herkese vakıf kurma yetkisi verilmiştir. Diğer yandan, 50 kuruş ya da 10.000 kuruş, 5 ev ya da 2 yastık vakfetmenin arasında manevi olarak bir fark bulunmaması vakıf kurumunun kapsayıcılığını, eşitlikçi vasfını artıran önemli unsurlardan bir diğeridir.⁶

Vakfedilen paralar, vakfiyelerde belirlenmiş işletim usulleri ile değerlendirilip vakfın amacı doğrultusunda hayır işlerinde kullanılmıştır. Sözü geçen işletme usullerinin Osmanlı'nın kredi piyasalarında kullanılan şer'i usuller olduğu bilinmelidir. Devlet tarafından belirlendiği için vakıf nema oranları (%10-%15) ile kredi piyasaları kâr oranları (%10-%20) arasında büyük farklılıklar yoktur (Ahabab, 2017, s. 52).⁷

Sadece nakit para ile kurulan vakıflar olduğu gibi para ve gayrimenkulün birlikte vakfedildiği örnekler de bulunmaktadır.⁸ Bu durumda gayrimenkullerin kiralari ve vakıf paralarının işletilmesinden gelen gelirler toplu şekilde aynı amaç için kullanılmıştır. Ayrıca çalışmalarda gözden kaçan önemli bir husus gayrimenkul vakıflarının içinde de para vakfi işletme usulünün kullanılabilir olmasıdır. Burada gayrimenkullerden toplu alınan kiralari/muacelenin para vakıfları işletme usulleri ile değerlendirilmesi söz konusudur. Vakfiyeler sayesinde para vakfi işletme usulünün gayrimenkul vakıflarında tespiti, şartlar gerektirdikçe sistemin birbiri üzerinden nasıl kurgulandığını göstermektedir. Dahası verilerden yola çıkarak paranın tek başına vakfedil-

6 1795: 8/95/31.;1908: 8/169/71

7 Belirlenen kâr oranları aynı zamanda ribahorlar ile mücadele etmek için de kullanılmıştır. Düşük oranlar sayesinde halkın para vakıflarından borç alması teşvik edilerek ribahorların yüksek oranlarından zarar görmesi engellenmeye çalışılmıştır.

8 Osmanlı'da ilk para vakfının ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle beraber 1423'te Edirne'de kurulmuş vakıf bugüne kadar kaydı tespit edilen erken tarihli ilk vakıftır (Mandaville, 1998, s. 51). Vakıfta paranın yanı sıra mülk de vakfedilmiştir. Paranın yanı sıra mülkün vakfedildiği farklı örnekler için bakınız (1788: 8/95/20b., 1699: 8/95/24., 1792: 8/95/26., 1634: 8/95/42., 1799: 8/95/43., 1772: 8/95/4c.). Bir vakfın para vakfi olabilmesi için sadece nakit vakfedilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

meye başlamadan önce gayrimenkul vakıflarının içinde bir kredi unsuru olarak varlığını sürdürmüş olabileceğini söylemek mümkündür.

Bu sayede vakıfların doğal işleyişi sırasında gerçekleşen para hareketlerinin öncelikli olarak iktisadi sistemin değil kurumun amacına yönelik olduğu tespit edilmiştir. Süreç içerisinde ise dolaylı yoldan şüphesiz ki iktisadi sisteme de katkıda bulunulmuştur. İç içe geçen söz konusu işleyişler Osmanlı'nın örf ve genel eğilimlere dayalı gelenekçi yapısının ve insan odaklı işe sisteminin yansımasıdır (Genç, 2013, s. 51).

Gelenekçi eğilim bir başka deyişle olagelene göre hareket etme eğilimi gereği, para vakıflarının caizliği meselesinde olduğu gibi, zaman zaman aksadığı durumlarla karşılaşılrsa da sistemin bir şekilde tekrar aynı yönde karar aldığı tespit edilmiştir. Paranın vakfedilmesi hususunda 7. yüzyılda müçtehit imamlar zamanında başlayan tartışmalar aralıklarla alevlenerek devam etmiş, 16. yüzyılın ortalarına doğru (Kanuni dönemi) yaşanan şiddetli tartışmalar sonunda para vakıflarının faaliyetleri yasaklanmıştır (Özcan, 2003, ss. 36-38 ve Özcan, 2000, s. 31). İki yıl boyunca kapalı kalan para vakıflarının gördüğü hizmetler durma noktasına gelmiştir. Başta Sofyalı Bali Efendi olmak üzere dönemin önde gelen şahsiyetlerinin Kanuni'ye yaptıkları baskı sonunda 1548 tarihli "*esas olarak hayır hizmeti yapmak için vakıf kurmak isteyen hayırseverler altın veya gümüşten birini tercih ederek kendi vakıflarını kurabileceklerdir*" fermanıyla para vakıfları bu tarihten itibaren kesintiye uğramadan hizmetlerine devam etmiştir. Kanuni'den sonra gelen padişahlar kararı yenilemiş, şeyhülislâmlar konu hakkında lehte fetvalar vermişlerdir (Özcan, 2000, s. 31; Kurt, 1996, s. 49). Zamanın devrimi sayılabilecek bu uygulama dönemin diğer alimleri tarafından da desteklenerek "Vakıf Medeniyeti"ne giden yol açılmıştır. 1483-1928 yılları arasında sadece İstanbul'da 3951 para vakfı kurulmuştur (Kurt, 1996, s. 95). Para vakfı tartışmaları sürecinde Osmanlı'nın pragmatik, esnek ve müzakereci yapısının sorunları aşmadaki rolü belirgindir.

Her ne kadar kurumların işlevi ve işleyişi konusunda farklı fikirler olsa da kurumların toplumdaki yasalar, yazılı olan ve olmayan kurallar ile kültürel faktörlerden etkilendiği ortak görüş olarak kabul edilmektedir. Burada önemli olan para vakıflarının yerine getirdiği hizmetlerin vasıfları, işlevi, sürdürülebilirliği ve insan davranışları üzerindeki etkisinin yanı sıra ekonomik hayata katkılarının da göz ardı edilmeyerek bütün halinde anlamlandırılmasıdır.

Ticari işlemlerde kullanılan borçlanma usullerinden bazılarının para vakfı işletme usulleri olarak da kullanılması bir yandan vakıfların kapsayıcılığına, diğer yandan devletin sosyal-ekonomik-idari ve mali ilişkilerinin griftliğine örnek teşkil etmektedir. Borç verme usullerinden muâmele-i şer'iyeye ve *bey* işlemleri para vakıflarında en sık kullanılan işletim usulleridir. *Muâmele*, alınan borcun belli bir oranda fazlalıkla geri ödenmesi için yapılan akittir (Aybakan, 2005, s. 320). Buradaki muamele, vakıf parasının belirli bir müddet ve kazanç karşılığında borç verilmesi işlemidir. Bey ise mübadele anlamına gelmekte, ticarete alışverişi, İslâm hukukunda ise satışı ifade etmektedir (Özcan, 2003, ss. 69-70). İşlem, “bey‘bi‘l-vefâ” ve “bey‘bi‘l-istiğlâl” olarak iki uygulama alanına sahiptir. Satış sözleşmesinin bir çeşidi olan *bey‘bi‘l-vefâ*, rehin yönü ağır basan ve bir malı parasını iade edince geri almak şartıyla yapılan satıştır. İktisadi hayatın gelişmesi ve ticari ilişkilerin artması daha fazla borç/alacak ilişkisini gündeme getirmiştir. Zamanla borç işlemlerinin rehin ile yapılması zorlaşmış, bunun için alınan borca karşılık satış işlemi yapılması uygun görülmüştür. Bir başka ifade ile kişiler piyasadan borç bulabilmek için mallarını teminat olarak göstermişlerdir. Borç geri ödendiğinde satış işlemi kaldırılarak mal eski sahibine dönmektedir. Süre zarfında borcu veren kişi rehin aldığı malın sadece kullanım hakkına sahip olmaktadır. Alınan borç çoğu zaman malın gerçek değerinden daha azdır (Özcan, 2003, ss. 70-71).

Kredi alan kişinin iş yerini ya da evini kredi süresince terk etmeden kullanabilmesi için geliştirilen yöntemin adı ise *bey‘bi‘l-istiğlâl*dir. Bir şeyin kâr ve gelirini almak olan *istiğlâl*, malın gelirinden faydalanmak için onu borçluya kiralamak şeklindeki satıştır (Bayındır, 1992, s. 22). Alınan kira bedeli mülkün gerçek kira değeri kadar değil, verilen borcun neması kadardır. Yöntem sayesinde borçlu nakit ihtiyacını karşılarken aynı zamanda mülkünü kullanmaya devam etmiş ve borç işlemlerinde ribadan uzaklaşmıştır. Para vakıflarında sıklıkla kullanılan yöntemin pek çok örneği bulunmaktadır; 1564’de Şehsuvar beyin vakfettiği 900 akçeyi borç alan Hüseyin bunun karşılığında evini istiğlâl yöntemi ile Şehsuvar beyin kurduğu vakfa bey etmiştir. Karşılığında vakıf mütevellisine her sene kira olarak 90 akçe vermeyi kabul etmiştir. (Günalan, 2010, s. 322). Yıllık %10 oranına denk gelen bu kira, evin gerçek kira değeri değil, alınan borcun bir yıllık neması kadardır. Para vakıflarının işletmesinde kullanılan bazı borçlanma usullerinin ticari piyasalarda da kullanımının hem vakıflara hem de ticarete aşına olan kişileri sisteme dahil etmede kolaylık sağladığı muhakkaktır. Görüldüğü üzere, vakıfların bu özelliklerinin toplum tarafından bilinirliği iktisadi sistemin kapsayıcılığına

önemli katkılar sağlayan bir teşvik unsuru olmuştur. Diğer yandan, insan davranışlarını kısıtlayan kurallar ihmal edilmeyerek vakıfların asıl amacının dışına çıkması engellenmiştir.

Ayrıca *muâmele-i şer'îyye* ve *bey* usullerinin bazı değişimler geçirerek uzun süre kullanımına ek olarak 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren tahvil alımının para vakfi işletme usulleri arasına eklendiği tespit edilmiştir. Bu tarz mali yeniliklerin piyasalarla birlikte vakıflarda kullanımının gerekli düzenlemeler ile teşvik edilmesi para vakıflarına yeni bir dinamizm kazandırmıştır. Örneklerden, yenilikleri takip eden yöneticilerin de gelişen piyasa şartlarına uyum sağladığı anlaşılmaktadır. Sahaf esnaf sandığı muhasebesinde tespit edilen bulgulara göre, 1873-1875 yılları arasında birkaç kez tahvil alımı yapan sandık mütevellisi son olarak nominal değeri 50 lira olan tahvilleri Kasım 1875'te 2.965 kuruşa, 12 Kasım 1875'te ise 2.640 kuruşa alarak sandık varlıkları içine eklemiştir. Bu aşamada Osmanlı'nın Ekim 1875'te kredilere ilişkin ödemeleri durdurduğunu açıklamasının ardından tahvil fiyatlarının en düşük seviyelere indiği belirtilmelidir. Sandık mütevellisi tarafından yapılan son iki tahvil alımının tarihleri de görüldüğü üzere Ekim 1875'teki Ramazan Kararnamesi'nden hemen sonrasındır. Muhasebelerdeki hesap hareketlerinden mütevellinin piyasayı yakından takip ettiği, tahvil fiyatlarındaki düşüştüden hemen sonra yeniden alım yaparak kârını artırmayı hedeflediği anlaşılmıştır (Gürsoy, 2015, ss. 229-231). Elde edilen kârın kısa dönemde vakfın hizmetlerini görmesi, uzun dönemde ise vakfın sürdürülebilirliğine katkı sağlaması açısından önemi büyüktür.

İktisadi zihniyetin gelenekçilik olarak bilinen bacağına vakıf muhasebelerine yansması ise kullanılan muhasebe yönteminin uzun yıllar değişmemesinden izlenebilir. Muhasebe hareketlerinin incelenmesine oldukça katkı sağlayan "Merdiven yöntemi", İlhanlılardan Selçuklu'ya oradan da Osmanlı'ya geçerek 20. yüzyılın başlarına kadar kesintisiz kullanılmıştır (Elitaş, 2008, s. 182). Sürdürülebilir kurumsallaşma örneği olan bu yöntem aynı zamanda devletler arası kültür ve kurum alışverişinin de bir yansımasıdır. Bu sayede vakıfların muhasebeleri yüzyıllarca göreneğe/olagelene aykırı olmadan aynı usulle tutulmaya devam etmiştir. Mehmet Genç'in gelenekçilik olarak adlandırdığı uygulamada zaman içinde oluşan sosyal ve iktisadi ilişkileri sürdürülebilir kılmak adına gerekmedikçe sistemin değiştirilmediği bir kez daha görülmüştür (Genç, 2013, s. 50).

Devletlerin iktisadi hayatı dengede tutabilmesi denetim mekanizmasını da etkili biçimde çalıştırmasına bağlıdır. İktisadi hayatta önemli roller üstlenen vakıfların sürdürülebilirliğinin önemli noktalarından bir diğeri de sözü geçen muhasebelerin gereğince denetlenmesidir. Bu kapsamda iki aşamalı yürütülen denetlemede; öncelikle vakfın hizmet götürdüğü kişilerden denetleme görevini hasbi/gönüllü olarak yapmaları istenmiştir. Diğer bir deyişle, mahalle çeşmesi için vakfedilen vakfın sürdürülebilirliği mahallede yaşayanlarla ilişkilidir. Mahalle avarızlarına, esnaf sandıklarına ya da yeniçeri orta sandıklarına vakfedilen vakıfların da aynı şekilde sandığa bağlı esnaf ustaları, yeniçeri ağaları ve mahallenin ileri gelenleri tarafından gönüllü olarak denetlenmesinin istendiği örnekler mevcuttur.⁹ Vakıf ne kadar uzun ömürlü olur ise hizmetlerden yararlananların ihtiyaçları da o nispette karşılanacaktır. Vakıf yöneticileri olan mütevelliler ise vakfiye şartları doğrultusunda vakfın evraklarını ve muhasebesini mahalle halkından isteyen herkese ibraz etmekle yükümlüdür.¹⁰

İkinci aşamada ise 16. yüzyılın sonlarına kadar Kadılar, 1581-1831 arasında Kadılar ile birlikte Evkaf Müfettişliği'nin resmi görevlileri denetçi olmuşlardır.¹¹ Resmi görevliler vakfın büyüklüğüne göre "harc-ı muhasebe" adı altında günlük ya da yıllık belirlenen cüzi bir ücret almışlardır.¹² Bu ücretin vakıf tarafından verildiği belirtilmelidir. Vakıf şartlarında mutlaka her iki denetçiden bahsedilmiş ve resmi denetimin yapılma sıklığı altı ay, bir yıl, üç yıl, beş yıl şeklinde kaydedilmiştir. Kullanılan muhasebe yönteminin yüzyıllar boyu değişmemesi görevlilerin işini oldukça kolaylaştırmış olmalıdır.

Neticede Osmanlı'nın eşitlikçi ve sürdürülebilir iktisadi zihniyet tasavvurunun vakıfların kurumsallaşmasında oldukça etkili olduğu görülmektedir. Farklı yüzyıllarda yazılmış vakfiyelerden vakıf işleyişlerinin, işletme usullerinin, nema oranlarının, muhasebe kontrollerinin olagelene uygun yürütüldüğü tespit edilmiştir. Anlatılanların ışığında vakıflar ve özelde para vakıflarının detaylı incelenmesiyle günümüzün çözümü zor gözükken iktisadi problemlerine farklı yaklaşımlar sunacağı düşünülmektedir.

9 1766: 8/95/3., 1795: 8/95/31, 1815: 8/95/71, 1808: 8/129/64, 1806: 8/95/65, 1874: 8/145/15b

10 1806: 8/95/65., 1795: 8/95/31

11 Bu tarihten sonra merkezileştirme çalışmaları kapsamında Haremeyn vakıfları ve Fetfapenahiye ait vakıfların dışında kalanlar Evkaf Nezareti'ne bağlanmıştır. (Öztürk 1995, s. 68.)

12 1815: 8/95/72., 1766: 8/95/3., 1830: 8/95/88., 1835: 8/129/1., 1840: 8/129/5.; 1842: 8/129/11.; 1842: 8/129/12.; 1842: 8/129/14

Osmanlı Devleti İktisadi Zihniyetinde Para Vakıflarının Yeri: Kurumsal Teori, Siyasal İktisat, İktisadi Kalkınma Perspektifleri ile Disiplinlerarası Bir Bakış

Bahsi geçen iâşe, gelenekçilik ve fiskalizm ilkelerine bakıldığında işleyişin hem ekonomi hem de insan için, talep değil arz yönlü diğer bir deyişle alıcı değil verici yönlü düzenlendiği görülmektedir. Geçmişin tecrübelerine sahip çıkan sistemde devletin varlığını sürdürebilmesi için önde gelen hedef adalet, adaletin hedefi ise sosyal refahı sağlamaktır. Ekonominin talep değil arz yönlü olması, adaletin ve sosyal ferahın hedeflenmesi aynı zamanda İslâm iktisadının temel vurgularındandır. Buradan hareketle, Osmanlı iktisat sisteminin uygulamasında öncelikle ekonomiyi kayıt altına alabilmek için gelir kaynaklarının tespit edilmesine yönelik sayımlar yapılmıştır. Tımar sistemini teşkilatlandırmak için yapılan tapu tahrirleri ile gelir kaynakları izlenmeye başlamıştır. Ardından nakdi sistemi oluşturan merkez maliyesi ve en sonunda vakıflar kayda geçirilmiştir (Tabakoğlu, 2016, ss. 185-193). Vakıflar mali sistemin içinde devletin eğitim, sağlık, bayındırlık, sosyal yardım ve diyanet yatırımlarını yürüten üçüncü ayağıdır. Bir başka deyişle fiskalizm ilkesinin uygulanmasında önemli role sahiptir. Devlet, yapması gereken kamu harcamalarını vakıflara devrederek belirtilen hizmetlere pay ayırmamış bu sayede hazine gelirlerini mümkün olduğunca yüksek tutmuştur. Buna karşılık, vakıflar hizmetleri karşılığında vergiden muaf olmuşlardır. Bu durum dönemin bütçelerinde açıkça görülmektedir. (Özvar, 2006, ss. 213-214; Barkan, 2000, s. 642).

Osmanlı Devleti'nde dışlayıcı kurumların hâkim olduğunu, bundan dolayı da Osmanlı Devleti'nin iktisadi kalkınmada geri kaldığını iddia eden Acemoğlu ve Robinson (2014), Osmanlı Devleti'nde hangi kurumların, neden ve nasıl ortaya çıktığını açıklamazken kurumlara çok genel bir çerçevede yaklaşarak hangi kurumların neden kapsayıcı veya dışlayıcı olduğu sorusu üzerinde durmamaktadır. İslam hukukunu kurumsal analizinin merkezine alan Kuran (2012) ise Osmanlı Devleti'nde vakıflar dışında gelişmiş örgütsel yapıların ortaya çıkmamasını Osmanlı Devleti'nin iktisadi kalkınmada geri kalmasının esas sebebi olarak göstermektedir. Kuran'a (2012) göre, vakıflar yüzyıllar boyunca aynı çerçeve içinde yönetilmeye çalışılmış, Avrupa'da gelişen yeni yönetim sistemleri ve şirketleşmede görülen yaklaşımlar benimsenmemiştir. Böylece vakıfların ekonomiye katkısı çok sınırlı kalmış ve günün gereklerini yerine getirecek kapasiteye ulaşamamıştır. Bu yaklaşım da vakıfların iktisadi sistemdeki vasıflarını onları ortaya çıkaran iktisadi fikirler, ikti-

sadi sistem tasavvuru çerçevesinde incelemeyerek Osmanlı iktisat sisteminin kapitalist sistemden neden farklılaştığını açıklamamaktadır. Bu örneklerde görülen kurumsal teori ile tarihi iktisadi kalkınma farklılıklarını açıklamaya çalışan araştırmalarda kurumların bireylerin davranışlarını şekillendirdiği üzerinde durulurken hangi kurumların, hangi şartlarda, nasıl ortaya çıktığı konusu üzerinde durulmamaktadır. Bizce çok önemli bu eksikliği siyasal iktisat çalışmaları iktisadi fikirlerin kurumların oluşumuna yaptığı vurgu ile ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.

Siyasal iktisat alanında son yıllarda öne çıkan çalışmalar ekonomi politikası kararlarını alan yönetici elitlerin iktisadi sistem tasavvurlarının ekonomik sistemdeki etkilerini detaylı bir şekilde inceleyerek ve farklı ülkelerde ortaya çıkan kurumsal yapıları açıklama getirerek, kurumsal analizlerde eksikliği görülen bir boşluğu doldurmaya çalışmaktadır (Campbell, 1998; Blyth, 2002; Ban, 2016). Bu çalışma, bu teorik çerçeveyi kullanarak para vakıflarının geleneksel Osmanlı iktisat sistemini ortaya çıkaran iâşe, fiskalizm ve gelenekçilik üçlü koordinat sistemi ve iktisadi sistem tasavvurunun ürünleri olduğunu vurgulayarak, para vakıflarının özelliklerini açıklamaya çalışmaktadır. Kapsayıcı, eşitlikçi ve sürdürülebilir bir iktisat sistemi ortaya çıkarmak isteyen Osmanlı yönetici eliti, para vakıflarının da bu amaçlara hizmet etmesini sağlamıştır. Böylece, para vakıfları Osmanlı halkının ekonomik davranışlarını da etkilemeyi başarmıştır. Para vakıfları sayesinde toplumun her kesiminin iktisadi sisteme katılımı sağlanmış, hiçbir grup dışlanmamış, kişilerin birikimi olan paraların dolaşıma sokulması sağlanmıştır. Böylece, para vakıflarının ayrı bir dinamizm kazanarak vakıf sandıklarında kümelenmeye başladıkları tespit edilmiştir. Vakıflar mahallelerde avarız sandığı, esnaf zümrelerinde esnaf sandığı ve yeniçeri ortalarında yeniçeri orta sandıkları olarak kümelenmişlerdir. Sandıklarda birden fazla para vakfının vakfedilebilmesi nakitlerin ortak havuzlarda birikmesini sağlayarak toplu para hareketlerine imkân vermiştir.

Yüzyıllar boyunca bu vasıflarını yerine getiren para vakıfları iâşe ve gelenekçilik ilkeleriyle örtüşmekle kalmamış, Osmanlı'nın adalet ve sosyal refah hedefi çerçevesinde gerçekleştirdiği mali kararlarında fiskalizm ilkesinden ödün verilmeyerek gerekli önlemler alınmakla beraber zaman içerisinde değişikliklere gidilmiştir (Genç, 2013, ss. 52-54). İmparatorluğun ilk günlerinden itibaren tımar sistemine dayalı mali düzenine 15. yüzyılın ortalarından sonra iltizam, 1695-1840 arasında ise malikane sistemi eklenmiştir (Tabakoğlu, 2016, ss. 218-220).

Kişilerin ellerinde biriken paralar vakıf kurumu aracılığı ile iktisadi sisteme dahil edilirken mukataalardan (vergi birimi) alınan aynı vergilerin iltizam sistemi sayesinde nakit hale getirilip merkeze yollandığı görülmektedir (Genç, 2013, s. 102). İltizam sisteminin yaygınlaşması ile birlikte 1547-1548 yıllarında başlayan bütçe fazlalığı 1566-1568 arasında devam etmiş, yüzyılın sonlarına doğru ise giderek açık vermeye başlamıştır (Çakır, 2006, s. 180). Yüzyıllar boyunca toplumun tüm kesimlerini iktisadi sisteme dahil eden, onların yararlanacağı hizmetleri finanse eden para vakıfları, mali sistemde meydana gelen değişikliklerle eşitlikçi ve sürdürülebilir iktisadi sistem tasavvurunun gereklerini yerine getirmiştir.

Görüldüğü gibi vakıf kurumu Osmanlı'nın zihniyet yapısı ve iktisadi sistem tasavvuru üzerine inşa edilmiştir. Para vakıfları da Osmanlıların vakıf sistemine getirdiği önemli bir yenilik olarak dikkat çekmektedir. Zaman içinde oluşturulan geleneksel iktisat sisteminin sürdürülebilir kılınması insan davranışları üzerindeki etkisi ile gözlemlenmektedir. Kişilerin sistem içinde kendilerine yer bulup ne ölçüde benimsediği örnekleri verilen vakfiyelerin takibi ile mümkündür. Araştırmanın halkın kurmuş olduğu para vakıflarına dayandırılması, bir yandan mahalle seviyesindeki sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yaşantıyı detaylandırırken diğer yandan kurumsal değişimin evrelerini tespit etmeye imkân sağlamıştır. Toplumun her kesimi para vakıflarının işleyişinde aktif rol alabilmiş, sistemden dışlanmamıştır. Bu da para vakıflarının iktisadi sistem tasavvurunun dışlayıcı olmayan, kapsayıcı ve eşitlikçi özelliklerini yansıttığını göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışma disiplinler arası bir bakış açısıyla, Osmanlı Devleti'nde para vakfi özelinde vakıf kurumlarının geleneksel Osmanlı iktisadi zihniyetinin bir yansıması olduklarını vurgulayarak Osmanlı toplumunda kapsayıcı ve eşitlikçi bir fonksiyonu yerine getirdiklerini belirtmektedir. Dahası, para vakıfları bir yandan vakıf kurumunun sürdürülebilir kılınmasına yardımcı olurken diğer yandan iktisadi sisteme de katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla bu çalışma, iktisadi fikirlerin kurumların oluşumu, gelişimi ve işleyişi üzerine etkilerini Osmanlı Devleti özelinde inceleyerek iktisat tarihi, iktisadi kalkınma, siyasal iktisat ve kurumsal teori gibi araştırma alanlarına önemli katkılar yapmaktadır. Osmanlı Devleti tecrübesinin, bu çalışmada olduğu gibi disiplinler arası bir yaklaşımla incelenmesinin günümüzde tartışılmakta olan pek çok konuya ışık tutabileceği düşüncesindeyiz.

Osmanlı Devleti tecrübesinde, vakıf denilince akla genellikle büyük vakıfların yaptıkları hizmetler gelmekte ve doğal olarak ön planda bu türlü hayratlar görülmektedir. Halbuki vakıf kurumunun sürdürülebilirliğine üzerinde çok fazla durulmayan halkın kurduğu daha yerel ve küçük vakıfların katkıları göz ardı edilmeyecek seviyededir. Sayıları binlerle ifade edilen bu vakıflar incelendiğinde Osmanlı toplumunun dinamizmini görmek mümkün olacaktır. Vakıfların kapsayıcılığı göz önüne alındığında ise bu tür küçük vakıfların sisteme katkıları sayesinde vakıfların statik değil dinamik kurumlar olduğu, zaman içinde önemli değişim ve dönüşümler geçirdikleri anlaşılmaktadır.

Toplumlardaki hâkim iktisadi düşünce ve zihniyet kurumların yerleşmesi, vasıflarının belirlenmesi, iktisadi sistem ve toplum içinde oynadıkları rollerin ortaya çıkmasında önemli bir paya sahiptir. Buradan hareketle, Osmanlı Devleti'nin geleneksel iktisadi sistem tasavvurunun etkisiyle vakıf kurumunun ve daha özeldede para vakıflarının toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında, beşikten mezara sosyal hizmetlerin devlete ek yük getirilmeden yerine getirilmesinde ve toplumda daha kapsayıcı bir yapının ortaya çıkmasında çok önemli vasıflar gösterdiklerini söyleyebiliriz. Bu tarihi tecrübe aslında günümüzde pek çok ülkede kapitalist sistemin olumsuz yansımaları olarak görülen açlık, yoksulluk, gelir eşitsizliği ve adaletsizliği, çevresel sorunlar ve sürdürülebilirlik gibi konulara da ışık tutabilecektir. Modern dünya gerçekleri dikkate alındığında, geleneksel vakıf kurumu ve bu kurumu ortaya çıkaran iktisadi zihniyetin günümüz koşullarına uyarlanarak daha iyi bir gelecek için yol gösterici olabileceği düşüncesindeyiz. Bu tür bir dönüşüm için gerekli olan iktisadi fikirlerin toplumda yaygınlaşması için Osmanlı Devleti tarihinin bizlere önemli bir hazine bıraktığını düşünüyoruz. Bu hazineden en iyi şekilde yararlanabilmek, tarihsel kurumları günümüze uyarlayabilmek, sorunlarımıza çözümler üretebilmek için sadece “okyanusta bir damla” kadarını keşfedebildiğimiz Osmanlı mirasından sonuna kadar yararlanabilmek ve diğer araştırma alanlarının istifadesine sunmak çok farklı alanlarda çalışan araştırmacılar için çok kıymetli bir imkân sunuyor.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Recently, there has been an interest in studies that situate economic history of the Ottoman Empire within the larger literature on the historical trajectories of economic development which is dominated by Europe-based explanations (Pomeranz, 2000; Bagchi, 2008; Allen et al. 2011). In this regard, it is commonplace to use the institutional theory perspective to study Ottoman economic development experience. This allows to link the Ottoman studies within the larger international academic literature on economic history, economic development, and political economy. Among the research that provide divergent approaches to the economic development trajectory of the Ottoman State, two stand out: “Why Nations Fail?” by Acemoglu and Robinson (2014) and “The Long Divergence” by Timur Kuran (2012).

Acemoglu and Robinson (2014) argue that divergent economic development trajectories of countries reflect the dominance of inclusive versus extractive economic and political institutions. Countries with inclusive political institutions protect intellectual property, respect rule of law, and allow their citizens to pursue their business interests in an economic system where state intervention is limited. Countries where inclusive political institutions are prevalent, pave the way for inclusive economic institutions so that gains from economic activity are widely shared among the population. Consequently, countries with inclusive political and economic institutions spur sustainable economic growth in the long-term whereas in countries with extractive economic and political institutions economic gains are not shared widely within the population and economic growth is not sustainable. According to this explanation, Ottoman State could not achieve sustainable economic growth with the prevailing extractive political and economic institutions. Thus, the Ottoman State fell behind in terms of living conditions, wealth, and prosperity.

Kuran (2012) on the other hand claims that Islamic law as an institution prevented the economic system in the Ottoman Empire to produce complex organizations like the corporations in Europe. As a result, waqf became the most complex economic organization in the Ottoman State but waqfs could not improve their operations and they could not evolve into complex organizations like their European counterparts. Therefore, Islamic law as an institution and waqf as an organization could not bring economic success to the Ottoman State and the Ottoman economic system lagged behind the capitalist development in Europe.

While these studies are invaluable in different respects, they come short in contextualizing the Ottoman economic development experience within the persistent economic mentality in the Ottoman State and how this economic mentality resulted in divergent institutions and an egalitarian, sustainable economic system compared to the capitalist economic development in Europe. In other words, the economic logic within the Ottoman State had distinctive priorities and principles compared to the capitalist logic in Europe. Therefore, the institutions in the Ottoman State preserved peculiar economic ideas and mentality through time despite the fierce competition they faced from capitalism.

This study examines the economic ideas, mentality behind the institutions in the classical Ottoman economic system. For this purpose, the paper investigates how the economic mentality in the Ottoman state resulted in the foundation and advance of cash waqfs in the vast territories of the Ottoman Empire. This study utilizes institutional theory perspective to study how prevalent economic ideas and mentality within the state administration and ruling elites play a crucial role for the foundation and advance of certain type of institutions. Within this context, the cash waqfs are investigated as an outcome of the prevailing economic ideas and mentality in the Ottoman ruling elite. This analysis brings an interdisciplinary perspective to the study of Ottoman economic development experience and shows that cash waqfs remained inclusive institutions for centuries, they brought novelties to the general waqf system, and they remained the cornerstone of the egalitarian and sustainable classical Ottoman economic system.

Methodology

Institutional theory comes in different variants in different disciplines (Hall and Taylor, 1996; North, 2002; Campbell, 2004; Leite et al. 2014). In contrast to the rationalist, interest-based explanations, a new perspective in institutional theory advocates the role of ideas and norms in the foundation of institutions. This perspective is common especially in political economy studies which posit that the economic ideas of ruling elites have a long-lasting impact on the institutional foundations of an economic system (Blyth, 2002; Stilwell, 2011; Ban, 2016; Farrell et al. 2017). Relatedly, Thurbon (2016) underlines that in South Korea the developmental mindset of the ruling elite had a critical and influential role in the economic development drive, industrial policy and technological advancement. Thus, the prevalent

economic ideas and mentality of the ruling elite has a durable impact on state priorities in economic development trajectory, structure of the economic system, distribution of income and wealth, and their impact on society (Dellepiane-Avellaneda, 2015).

Mehmet Genç (1989, 2013, 2014a, 2014b) provides a detailed examination of the economic ideas or mentality of the Ottoman ruling elite with his comprehensive archival work on the classical economic system in the Ottoman Empire. In contrast to Ülgener's (2006) emphasis on social foundations of Ottoman economic mentality, Genç provides a state-based examination of economic mentality in the classical Ottoman economic system with his focus on ruling elites' economic policy decisions. This study utilizes Genç's state or ruling elite-based analysis for the investigation of economic mentality, prevalent economic ideas in the classical Ottoman economic system. This analysis reveals that cash waqfs are reflections of the three key principles behind the Ottoman economic mentality: provisionalism, fiscalism and traditionalism (Genç 1989, 2013, 2014a, 2014b).

Provisionalism refers to the principle that Ottoman ruling elite saw the classical Ottoman economic system from the eyes of the consumer and their main priority was to ensure that consumers could easily access plenty of goods and services with low prices and high quality. Fiscalism principle ensures that state revenues are maximized, and expenditures are minimized for a sustainable state treasury. Finally, the traditionalism principle aims to preserve the equilibrium achieved in the economic activities and social affairs. In the case of change in the social and economic equilibrium, traditionalism principle proposes to maintain the new equilibrium by adherence to traditional norms and values.

Findings

Waqfs are the cornerstone of the socio-economic system the Ottomans aimed to establish and cash waqfs represent a novelty classical Ottoman economic system brought to the general waqf system (Genç, 2014b). This paper articulates that cash waqfs are the reflections of classical Ottoman economic mentality found in the principles of provisionalism, fiscalism and traditionalism. In other words, cash waqfs as institutions are the product of Ottoman economic ideas and mentality found in the classical Ottoman economic system. Waqfs and cash waqfs preserved their inclusive nature through centu-

ries, served the classical economic system by bringing novelties in different time periods, and enabled the sustainability of the egalitarian classical Ottoman economic system despite the capitalist pressure from Europe.

Genç describes the principles of provisionalism, fiscalism, and traditionalism as a three-coordinate system in which every decision of the Ottoman ruling elite may approach one of the coordinates but stays within the limits of the three-coordinate system. Cash waqfs as reflections of an egalitarian and sustainable classical Ottoman economic system, remained within the three-coordinate system through centuries. As a reflection of provisionalism principle, cash waqfs served the interests of both rich and poor, male and female Muslims and non-Muslim in the Ottoman Empire. The rights and privileges of every Ottoman citizen were the same in the cash waqfs irrespective of whether they endowed 50 or 10.000 kuruş, 5 houses or 2 pillows. As a reflection of fiscalism principle, cash waqfs were not a burden to the Ottoman treasury and small neighborhoods or large waqfs were self-sufficient with their own resources. These cash waqfs provided social services to all the segments of Ottoman society “from the cradle to the grave” by remaining self-sufficient. As a reflection of the traditionalism principle, cash waqfs preserved their system, used the same accounting principles through centuries, and remained the indispensable parts of the classical Ottoman economic system. These features of Ottoman cash waqfs accentuate that they were reflections of the classical Ottoman economic mentality, remained as inclusive institutions for centuries, and they brought novelties to the general waqf system.

Conclusion

This paper brings an interdisciplinary perspective to the Ottoman economic development experience by utilizing economic development, economic history, institutional theory and political economy literatures. The paper posits that cash waqfs were the reflections of classical Ottoman economic ideas and mentality manifested in the principles of provisionalism, fiscalism and traditionalism. Cash waqfs brought novelties to the general waqf system, remained inclusive institutions through centuries and became the cornerstone of egalitarian and sustainable classical Ottoman economic system. We believe that in pursuit of achieving egalitarian and sustainable economic systems to address contemporary challenges, Ottoman experience can guide us and become a subject of not only research in history but also economics, political economy, sociology, political science and many other disciplines.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- İstanbul Müftülüğü, Şeriye Sicil Arşivi (İMŞSA), Davutpaşa Mahkemesi Defter no: 95, v. 3. 28. 31. 46b. 47b. 65. 71. 72. 76. 77.;
- Defter no: 129, v. 1, 2, 5, 9b, 11, 12, 14, 64, 68.; Defter no: 145, v. 12. 15., 15b. 34.; Defter no: 169, v. 71
- İMŞSA., Evkaf Muhasebeciliği Mahkemesi Defter no: 107, v. 49. 71.
- İMŞSA., Mahmut Paşa Mahkemesi Defter no: 166, v. 76.

Kitap ve Makaleler

- Acemoglu, D. ve Robinson, J. A. (2014). *Ulusların düşüşü: güç, zenginlik ve yoksulluğun kökenleri*, çev. Faruk Rasim Velioğlu, İstanbul: Doğan Kitap.
- Ahbab, Y. (2017). Kalkandelen para vakıfları. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 49-71.
- Allen, R. C., Bassino, J. P., Ma, D., Moll Murata, C., & Van Zanden, J. L. (2011). Wages, prices, and living standards in China, 1738–1925: in comparison with Europe, Japan, and India. *The Economic History Review*, 64, 8-38.
- Arsebük, E. (1938). *Medeni hukuk, başlangıç ve şahsın hukuku*, I, İstanbul: Tan Matbaası.
- Aybakan, B. (2005). Muamele. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, 30, 319-320.
- Bagchi, A. K. (2008). Historical perspectives on development. In A. K. Dutt and J. Ros (Ed.) *International handbook of development economics vol. 1* (pp. 16-31). Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Ban, C. (2016). *Ruling ideas: how global neoliberalism goes local*. Oxford: Oxford University Press.
- Barkan, Ö. L. (2000). (H. 933 - 934) M. 1527 - 1528 mali yılına ait bir Osmanlı bütçesi örneği. *Osmanlı Devletinin Sosyal ve Ekonomik Tarihi: Tetkikler-Makaleler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını 2000, C.1.
- Bayındır, A. (1992). Bey'bi'l-vefâ. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, 6, 20-22.
- Blyth, M. (2002). *Great transformations: economic ideas and institutional change in the twentieth century*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bulut, M. ve Korkut, C. (2016). Finansal istikrar ve para vakıfları etkisi: rumeli para vakıfları örnekleri. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (Journal of Islamic Economics and Finance)*, 2(1), 55-76.
- Bulut, M. (2012). Osmanlı ekonomisi politikasına yeniden bir bakış. *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 62, 63-96.
- Campbell, J. L. (1998). Institutional analysis and the role of ideas in political economy. *Theory and Society*, 27(3), 377-409.
- Campbell, J. L. (2004). *Institutional change and globalization*. Princeton: Princeton University Press.
- Çakır, B. (2006). Geleneksel Dönem (Tanzimat Öncesi) Osmanlı Bütçe Gelirleri. *Osmanlı Maliyesi Kurumları ve Bütçeleri C.1*. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları.

- Çağman, E. (2016). Sabri F. Ülgener'in metodolojisi, kaynakları ve bazı kavramlarına dair eleştiriler. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(45), 93-118.
- Çizakça, M. (1998). Awqaf in history and its implications for modern Islamic economies. *Islamic Economic Studies*, 6(1), 43-70.
- Çizakça, M. (2017). İslam dünyasında vakıflar, Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları.
- Dellepiane Avellaneda, S. (2015). The political power of economic ideas: the case of 'expansionary fiscal contractions', *The British Journal of Politics & International Relations*, 17(3), 391-418.
- Elitaş, C. (2008). *Osmanlı İmparatorluğunda 500 Yıl Boyunca Kullanılan Muhasebe Yöntemi Merdiven Yöntemi*, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları.
- Farrell, H. and Quiggin, J. (2017). consensus, dissensus, and economic ideas: economic crisis and the rise and fall of Keynesianism. *International Studies Quarterly*, 61(2), 269-283.
- Genç, M. (1989). Osmanlı iktisadi dünya görüşünün ilkeleri. *Sosyoloji Dergisi*, 3(1), 175-186.
- Genç, M. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve ekonomi*, İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Genç, M. (2014a). Modern iktisadi büyüme karşısında Osmanlı sistemi ve ekonomisi. *Türkiye Günlüğü*, 119, 5-15.
- Genç, M. (2014b). Klasik Osmanlı sosyal-iktisadi sistemi ve vakıflar. *Vakıflar Dergisi* 42, 9-18.
- Günalan, R. (haz.) (2010) İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil, C. 7., İstanbul: İSAM Yayınları.
- Günay, H. M. (2012). Vakıf. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, 42, 475-479.
- Gür, N. (2016). Ekonomik gelişmişliğin kökenleri üzerine bir inceleme. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(13), 341-362.
- Gürsoy, Ç. (2015). *Osmanlı'da para vakıflarının işleyişi ve muhasebe uygulamaları: davudpaşa mahkemesi para vakıfları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hall, P. A. (1989). *The political power of economic ideas: Keynesianism across nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Hall, P. A. and Taylor, R. C. R. (1996). Political science and the three new institutionalisms. *Political Studies*, 44(5), 936-957.
- Hall, P. A. and Soskice, D. W. (Ed.) (2001). *Varieties of capitalism: the institutional foundations of comparative advantage*, Oxford: Oxford University Press.
- Kuran, T. (2012). *Yollar ayrılırken Ortadoğu'nun geri kalma sürecinde İslam hukukunun rolü*, çev. Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kurt, İ. (1994). *Nazari ve tatbiki olarak para vakıfları*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Kurt, İ. (1996). İstanbul para vakıfları. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 101, 65-96.
- Kütükoğlu, M. (1983). *Osmanlılarda narh müessesesi ve 1640 tarihli narh defterleri*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Leite, D. N. vd. (2014). Institutions, economics and the development quest. *Journal of Economic Surveys*, 28(3), 491-515.
- Mandaville, J. E. (1998). Faizli dindarlık: Osmanlı İmparatorluğu'nda para vakfı tartışması", çev. Fethi Gedikli, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, 51, 129-144.

- North, D. C. (2002). *Kurumlar, kurumsal değişim ve ekonomik performans*, çev. Gül Çağlalı Güven, İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- North, D. C. (2005). *Understanding the process of economic change*. Princeton: Princeton University Press.
- Özcan, T. (2003). *Osmanlı para vakıfları Kanûnî dönemi Üsküdar örneği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özcan, T. (2000). İbn Kemal'in para vakıflarına dair risalesi. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 4, 31-41.
- Özcan, T. (1999). Sofyalı Bâli Efendi'nin para vakıfları ile ilgili mektupları. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 3, 125-155.
- Öztürk, N. (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özvar, E. (2006). Osmanlı Devleti'nin bütçe harcamaları (1509-1788). *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler*, C.1., İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Pomeranz, K. (2000). *The great divergence: China, Europe and the making of the modern world economy*, Princeton: Princeton University Press.
- Pamuk, Ş. (2006). Osmanlı Devleti'nin iç borçlanma kurumlarının evrimi 1600-1850. *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler 1*, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2015). *Osmanlı Ekonomisi ve kurumları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Saraçoğlu, M. S. (2015). Economic interventionism, Islamic Law and provincial government in the Ottoman Empire. *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, 2(1), 59-84.
- Schmidt, V. A. (2010). Taking ideas and discourse seriously: explaining change through discursive institutionalism as the fourth 'new institutionalism'. *European Political Science Review*, 2(1), 1-25.
- Stilwell, F. (2011). *Political economy: the contest of economic ideas*. Oxford: Oxford University Press.
- Tabakoğlu, A. (2016). *İslam İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Thurbon, E. and Weiss, L. (2016). The developmental state in the late twentieth century. In E. S. Reinert, J. Ghosh, and R. Kattel (Ed.). *Handbook of alternative theories of economic development* (pp. 637-650). Northampton: Edward Elgar Publishing,
- Thurbon, E. (2016). *Developmental mindset: the revival of financial activism in South Korea*, Ithaca: Cornell University Press.
- Ülgener, S. (2006). İkisadi çözümünün ahlâk ve zihniyet dünyası. İstanbul: Derin Yayınları.
- Yediyıldız, B. (2012). Vakıf. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*. 42, 479-786.

DEVİR-İ HAMİDİDE AZERBAJCAN'IN İNŞÂSINDA CÖMERT BİR İŞADAMI: HACI ZEYNELABİDİN TAĞİYEV

HÜSEYİN HİLMİ ALADAĞ*

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

ÖZ

Bu makale; Hacı Zeynelabidin Tağıyev hakkındadır. Azerbaycan'ın inşasında büyük desteği olan cömert işadamı Hacı Zeynelabidin Tağıyev Bakü'ye bağlı İçerişehir beldesinde yoksul bir ailenin çocuğu olarak 1823 senesinde doğmuştur. Dünyada enerji kaynağı olarak ehemmiyeti iyice anlaşılmış olan petrolün XIX. yüzyılın son çeyreğinde ekonomik kalkınma hamlelerinin lokomotifini konumuna erişmesi karşısında; Tağıyev birkaç arkadaşıyla birlikte Bakü'de petrol arama gayreti içine girmiştir. Aramaktan yorulan arkadaşları pes etmişti. Tağıyev'in hayatında bir dönüm noktası olmak üzere; onu Azerbaycan'ın hayırsever "milyoncu" işadamı kılacak hadise, satın aldığı tüm arazilerde petrol çıkması oldu. Hacı Zeynelabidin Tağıyev'i diğer yerli ve yabancı sermayedarlardan ayıran en temel hususiyeti ülkesinin insanlarına bir hizmet duygusu içerisinde Azerbaycan'ın inşasında yaptığı dikkate değer muhtelif katkılar olmuştur. Azerbaycan'ın 1901 senesinde açılan ilk kız mektebinin bânisi odur. Destekleri sayesinde Azerbaycan medyasının ilk tohumları kabul edilebilecek olan pek çok mecmûa ve gazete onun yardımlarıyla ayakta kalabilmiş ve yayın hayatını sürdürmüştür. Onun talimatıyla "Kaspi" gazetesinde 1895 senesinde Azerbaycan'da ilk olarak Kur'ân-ı Kerîm ve meali neşredilmiştir. Tağıyev'in Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid ile muhabere içerisinde olduğu bilinmektedir. Sultan II. Abdülhamid'e kıymetli mücevher taşları ile tezyin edilmiş Azerbaycan Türkçesi ile hazırlanmış bir Kur'ân-ı Kerîm meali hediye etmiştir. Hacı Zeynelabidin Tağıyev; Hindistan, Rusya ve Mısır gibi dünyanın diğer bölgelerindeki Müslümanlara da zaman zaman maddi desteklerde bulunmuştur. Bulgar mezaliminden kaçabilen Müslümanlar için bin altın destekte bulunmuştur. Petersburg'da bir cami yaptırmıştır. Balkan Harpleri esnasında Osmanlı Devleti'ne çeşitli yardımlar yapmıştır. 1908 senesinde İslami muhafazakâr yayın yaptığı gerekçesiyle kapatılmış olan "Taze Hayat" gazetesinin sahibi de Tağıyev'dir. 25 Şubat 1914 yılında Edirne'de inşa edilen "Dârü'l-Eytam'a beş bin manat teberru eden, Selimiye Camii'nin kütüphanesine kitaplar hediye eden, Laleli yangını zamanı evleri yanan insanlar için apartmanlar yaptıran da odur. 1917 senesinde Bakü'de toplanan Kafkas Müslümanları Kurultayı'na katılan Tağıyev; 50.000 ruble para yardımında bulunmuştur. Bakü'yü 15 Eylül 1918 tarihinde işgalden kurtaran Enver Paşa'nın kardeşi Osmanlı Ordusu Komutanı Nuri Paşa ile Tağıyev arasında dostluk oluşmuştur. 10 Ekim 1905 tarihinde pek çok hayırsever ile birlikte Bakü Hayriye Cemiyeti'ni kuran Tağıyev Azerbaycan'ın inşasında çokça emeği geçmiş vatansever bir "milyoncu" olarak hatırlanmaya devam edecektir. Makalede biyografi metodu ve doküman inceleme tekniği kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Hacı Zeynelabidin Tağıyev, Bakü Hayriye Cemiyeti

* Dr. Öğr. Üyesi, Kadırlı Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, hilmi.aladag@osmaniye.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-5317-5777

Atıf/Cite:

Aladağ, H. H. (2019). Devir-i Hamidide Azerbaycan'ın İnşasında Cömert Bir İşadamı: Hacı Zeynelabidin Tağıyev, *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 69-84. DOI: 10.31679/adamakademi.541655

BUSINESSMAN IN THE CONSTRUCTION OF AZERBAIJAN AT THE PERIOD OF SULTAN HAMID II: HADJI ZEYNELABİDİN TAĞIYEV

ABSTRACT

This article is about Hadji Zeynelabidin Tağıyev. He was born in 1823 as the child of a poor family in the *İçerişehir* in Baku, which is connected with Hadji Zeynelabidin, a businessman with great support in the construction and restoration of Azerbaijan. The oil, which has been well understood as an energy source in the world, In the last quarter of the century, with the accession of economic development movements to the locomotive status, several friends in Tağıyev entered into an oil exploration effort in Baku. His friends who were tired of calling gave up. The chance of Tağıyev supported him as a philanthropic businessman of Azerbaijan and oil was produced in all the lands he bought. Hadji Zeynelabidin Tağıyev was one of the most basic characteristics that distinguishes him from other domestic and foreign capitalists in a sense of service to the people of his country; he was the charity he did in the construction and development of Azerbaijan. He built the first school of girls in 1901 in Azerbaijan. Thanks to the support of the first seeds of the Azerbaijani media, many journals and newspapers, which could be accepted, survived with his help and continued their publishing life. In 1895, the first Qur'an was published in Azerbaijan in the newspaper "Kaspi". Tağıyev is known to be in a conversation with Abdülhamid II. A Qur'an prepared with Azerbaijani Turkish, contrasted with precious gemstones for Abdülhamid, has been presented to mealy. Hadji Zeynelabidin Tağıyev; From time to time, he has contributed material support to Muslims in other parts of the world, such as India, Russia and Egypt. Thousands of gold has been donated to Muslims who could escape Bulgarian persecution by Tağıyev. He built a mosque in St. Petersburg. We now know that during the Balkan Wars he helped the Ottoman Empire with cash. Tağıyev is the owner of the newspaper "Yeni Hayat", which was closed in 1908 on the grounds that he had published an Islamic conservative. Built in Edirne on 25 February 1914, five thousand manat help for "Dârü'l-Eytam"; Selimiye Mosque library books gift; He's the one who built apartments for people who burned their houses when the fire broke out. Tağıyev, who participated in the Congress of the Caucasian Muslims gathered in Baku in 1917, paid for 50000 rubles. The friendship between Nuri Pasha, the commander of the Ottoman Army, and Tağıyev, the brother of Enver Pasha, who rescued Baku from the occupation on September 15, 1918. Tağıyev, who founded the Baku Hayriyye Society with many philanthropists on October 10, 1905, will continue to be remembered as a generous and patriotic "millionaire" who has contributed a lot in the foundation and construction of Azerbaijan.

Keywords: Azerbaijan, Hadji Zeynelabidin Tağıyev, Baku Xeyriyye Community

Giriş

«Kasıb olduqlarından ata-anam mənə sevgi, məhəbbət, nəvazişdən başqa heç nə verə bilməyiblər, məndə olan bütün yaxşı cəhətlər üçün onlara - məhəbbət və nəvazişlərinə borcluyam. Şübhəsiz, bu da Allah-taalanın iradəsi ilə olub. Bütün işlərimlə yanaşı fikrim-zikrim xalqımı xoşbəxtliyə çatdırmaqdır. Buna görə gecəgündüz əlləşirəm. Məqsədə çatmaq üçün çoxlu məktəb açmaq lazımdır. Çoxlu kitab, məcmuə və qəzet çap etdirib, hər yerə - uzaq kəndlərə də göndərilməlidir.

HACI ZEYNELABİDİN TAĞIYEV «Təzə həyat» qəzeti, 12. II. 1908».1

Azərbaycan'da Komünist Parti eliylə oluşturuşulan baskı ve sindirme rejiminin sona ermesiylə devlet ve halk susturulmuş vicdanlarında kendilerine hakikaten hizmet etmiş şahsiyetleri millet hafızasında özenle muhafaza etməye gayret etmişdir. Şüpheşiz bu şahsiyetlerin başında Hacı Zeynelabidin Tağıyev gelmektedir (Uca, 1997: 204). İçinden çıktığı cemiyyətin inkişafı ile bilhassa maddi terakkisinde gayretleri çok olan Tağıyev 1823 senesinde Bakü'nün *İçərişəhir* beldeşinde yoksul bir ailenin çocuğı olarak hayata gözlerini açmıştı. Azərbaycan tarihinde 1870'lerden sonra, kendisinden en çok bahsedilen kişiliklerin başında Hacı Zeynelabidin Tağıyev gelmektedir. Azərbaycan milli sermayesinin temsilcisi konumuna gelen Tağıyev'i, halkının nezdinde "il atası" kılan asıl meşiyeti hayırşerverliğıyle Azərbaycan bağımsızlık mücadelesine verdiği doğrudan ve dolaylı finansal ve entelektüel destek ile Azərbaycan modernleşmesinde üstlendiğı kritik rol olmuştur. Şöyle ki; milyon olduğı 1870'lerden sonra Tağıyev iktisadi, içtimai ve dini sahada olduğı kadar maarif ve kültür sahasında da Azərbaycan'ın terakkisi için ciddi projelere imza atmışdır (Paşayeva, 2016: 482–487).

Tağıyev'in İktisadi Sahadaki Hizmetleri

Dünyada enerji kaynağı olarak ehemmiyeti iyice anlaşılmış olan petrolün XIX. yüzyılın son çeyreğinde ekonomik kalkınma hamlelerinin lokomotif konumuna erişmesi karşısında; (Kurat, 1987:323) Tağıyev birkaç arkadaşıyla birlikte Bakü'de petrol arama gayreti içine girmiştir. Petrol aramaktan yorulan arkadaşları pes etmiş ve hisselerini Tağıyev'e satmıştır. Tağıyev biriktirdiğı tüm parasını kuyular vurdurarak çıkmasını ümit ettiği "neft" uğrunda harcamıştı. Nihayet yoğun çalışmalar neticesinde Azərbaycan'ın hayırşerver "milyoncu" işadamı olacak Tağıyev'in aldığı tüm arazilerde petrol çıkmıştır

¹ Aynure Paşayeva, *Kaspi Maarifçilik Meydanı, "Xeyirxahlıq simvolu"*, Kaspi Neşrleri, Bakü, 2016, s. 482.

(Beşiroğlu, 2012:8–9). Neft Sanayiinde hızla kendine sağlam bir mevki edinen Zeynelabidin Tağiyev, ticaretteki hızlı yükselişini dokumacılık, balıkçılık, tütün, bankacılık gibi diğer ticaret kollarında da sürdürmüştür. Dünya genelinde pamuğa duyulan ihtiyacı dikkate alarak o dönem Azerbaycan'da ilk pamuk üretim tesislerini ve dokuma fabrikasını tesis eden Tağiyev, bu stratejik ticari hamle ile pamuk üretiminde ve bu hammaddenin işlenmesinde dünya genelinde belirleyici bir konum elde etmiştir (Swietochowski, 1988:37–42). Tağiyev'in petrol ticareti sadece petrol satışı yapmaktan ibaret değildi ve yoğun bir çalışma temposu gerektiriyordu. Bu yoğunluk; petrol sondajı, rafinaj, depolama, nakliye ve satış aşamalarını içeriyordu. Bazı yıllarda Tağiyev'in şirketi, Bakü'nün önde gelen petrol üreticisi Nobel Brothers'tan daha fazla petrol çıkardı. Rothshild ailesi ise diğer büyük rakibi olmuştu. Petrol endüstrisinde baş gösteren bir krizi doğru tahmin eden Tağiyev, petrol şirketini 1897 yılında İngiliz şirketi Oleum'a sattı. Ama aynı zamanda şirketin yönetim kurulunun bir üyesi oldu. Bu karar, ekonomi teorisini bilmeyen ancak krizi tahmin edebilen, okur-yazar olmayan bir adam olan Tağiyev'in ticari zekâsını göstermek bakımından önemliydi. Durumu doğru bir şekilde değerlendirme ve doğru kararları verme yeteneği, iş adamları için son derece önemlidir. Bu sayede Tağiyev petrol endüstrisindeki ciddi krizin üstesinden gelmeyi başarmıştı. Günümüz Azerbaycan'ında da büyük bir ilgi gören, ekonominin petrol dışı sektörlerinin gelişmesine öncülük eden de Tağiyev'di. Tağiyev, Azerbaycan ekonomisinin hemen her alanına ilgi gösterdi. Gemicilik, gemi inşaatı, enerji sektörü, pamuk tarımı, balıkçılık, emlak, bankacılık vb. yatırımlar yaptı. Bakü Ticaret Bankası'nı kurdu. Bakü yakınlarındaki Ahmetli köyünde kurduğu değirmen, zamanının en büyük ve gelişmiş sistemlerinden biriydi. Diğer değirmenlerin hiçbirinde üç dizel motorla çalışan sistem yoktu (Mirzaliyeva, 2017).

Zeynelabidin Tağiyev, sadece kapitalist bakışla kârlılık düşünen biri değil, aynı zamanda onun için çalışan insanların hayat şartlarını da önemseyen bir girişimciydi. Örneğin, Nobel Kardeşler tarafından işletilen tekstil fabrikalarının aksine, Tağiyev'in tekstil fabrikası, ünlü mimar Yugoslavskiy tarafından bir üretim-konut bileşimi olarak tasarlandı. Bakü'de özellikle işçiler için yapılan fabrika bu anlamda ilk modeldir (Mirzaliyeva, 2017).

Tağiyev'in Maarif Sahasındaki Hizmetleri

Tağiyev, sistematik bir eğitim almamış biri olmasına rağmen cemiyetin maddi ve manevi terakkisinde eğitime yapılacak yatırımların asla boşa git-

meyeceğine inanmıştır. Bu bakımdan tüm imkânlarını mensubu bulunduğu toplumu ve vatanını ihya edecek olan Azerbaycan Münevver kadrolarını oluşturmaya teksif etmiştir. Dönemi için öncü kabul edilebilecek “İlk Müslüman kız gimnazı (okulu)” onun gayretleri ile 1901 senesinde Bakü’de açılmıştır. Bu okulu açmadan evvel Tağıyev’i silahlı çetelerin tehdit ettiği ve bazı Şii *ruhanilerin* (din adamları) küfürle itham ettikleri rivayetleri dahi vardır (Süleymanov, 1996:13). Moskova, Petersburg, Tiflis, Kutaisi, Odessa, gibi şehirlerde hatta Kırım’da Türk dilinde eğitim veren okulların açılması için yatırım yapmıştır (Mehmetov, 2009:508). Özellikle hayır cemiyetleri tesis ederek bizzat takibini üstlenmiş ve pek çoğunun liderliğini yapmıştır. Tağıyev’in tüm bu gayretleri meyvesini vermiş; “Milli Azerbaycan’ın entelektüel öncü birliğini” teşkil eden eğitimli zümrenin neredeyse tamamı Tağıyev’in gayretleri, bursları, cömertliği ve vatanseverliği ile bu noktaya gelebilmişlerdir. Söylendiği gibi, Tağıyev okuma yazma bilmeyen bir kişiydi. Ama onun halkının eğitimine çok büyük önem vermiş olduğu şu sözlerinden anlaşılmaktadır (Mehmetov, 2009:508) :

“Halkımın eğitim ihtiyacını göz önünde bulundurarak, elimden geldiğince uzak durmadım. Küçük çocukların eğitimi ve yetiştirilmesi için okulların açılması ve yetişkinlerin eğitim ve gelişimine yönelik kitap ve gazetelerin yayınlanması ihtiyacını fark ettim, bu konuda yardımcı oldum ve gelecekte bunu yapmaya devam edeceğim... Gerçekten bunu anladım. İnsanların mutlu geleceği, huzur ve gelişimi eğitime vereceğimiz önemde saklanıyor ”.

Eğitime olan ilgisinden dolayı Tağıyev birçok okulun açılmasını finanse etmiş ve onlara maddi destek sağlamıştır. Bakü’de bir teknik okul, bir Rus-Müslüman Kız okulu ve bir ticaret Gimnazı (Lisesi) ile Tiflis’te bir Müslüman okulunu da o yaptırmıştır. Büyük hayırsever, Derbent, Vladikavkaz, Chernigov ve Rusya’nın diğer şehirlerindeki okullara da yardım etti. 1901’de Müslüman kadınlar için inşa edilen okul, Tağıyev’in Azerbaycan’daki eğitim desteğinin doruk noktasıydı. Tağıyev; İmparatoriçe Alexandra Fedorovna’nın adını verdiği okulun yapımı için 150.000 ruble ayırdı. Rus işçileri bakanı bunu İkinci Çar Nikola’ya bildirdiğinde, Çar, İşçileri bakanına Tağıyev’e şükranlarını iletmesini söyledi. Ayrıca eğitime verdiği desteklerden dolayı için birçok ödülleri aldı (Beşiroğlu, 2012:58–59). Tağıyev halkının gerçek bir sevgilisiydi. Rusya’nın çeşitli üniversitelerinde okuyan düzinelerce gence burs verdi. Bazı öğrenciler daha sonra önde gelen politikacılar ve bilim adamları oldular. Tağıyev’in Avrupa’ya tahsil almak için giden öğrencilerin karşısına koyduğu şartlar şunlardı:

- Her öğrenciye tahsilinin devamı süresince 50 ruble verilecektir. Yaz ta-

tillerinde memlekete geliş ve dönüş harcırahları da ayrıca ödenecektir.

- Bursiyer öğrenimini tamamladıktan sonra mutlaka vatanına dönerek memleketine hizmet edecektir.
- Bursiyer Türk olmayan biriyle evlenemeyecektir.
- Öğrenci tahsilini bitirip hayata dâhil olduktan sonra tahsili boyunca Hacı Zeynelabidin Tağiyev'den aldığı bursu Cemiyet-i Hayriye'ye tümünü ya da ödeyebileceği şekilde taksitlendirerek ödeyebilecektir.

Bir gün yaz tatiline gelen öğrenciler Tağiyev'e Türk kızları haricinde evlenirlerse burslarının kesileceğine dair maddeyi imzaladıklarını fakat memleketlerinde tahsilli Türk kızlarının olmaması sebebiyle şikâyetlerini iletmışlerdi. Hacı Zeynelabidin Tağiyev işte bu görüşmeden sonra Bakü'de kız okulu açmayı kararlaştırmıştı (Paşayeva, 2016:485).

Tağiyev'in Sultan II. Abdülhamid Han'a göndermiş olduğu arzuhalde açıkça ifade olunduğu üzere; Kafkasya ve Rusya'da yaşayan 30 milyon Müslüman'ın terakki yolunda buldukları belirtilmiştir. Türkistan'da yeterli ve muntazam eğitim müesseselerinin bulunmayışı sebebiyle incelemeler yapmak üzere Muallim Ahund Yusuf'u Dersaadet'teki eğitim müesseselerini tetkike müsaade buyurulması hususunu şöylece arz etmiştir (Aslan, 2000: 65–66).

“Vekâletname Bu ahır vahtlarda Rusiyada sakin otuz milyon Müslüman Cemaeti arasında terekki ve teali meyyali görünmektedir. Ancak bizlerin müntezem mekteblerimiz ve kütubi-elmiye ve fenniye ve tedarisyyelerimiz lüzumi derecesinde mövjud bulunmadığından hilafeti-celilei uzmanın sayei-maarif vayesinde yaşayan müslümanlarla bir kat daha elake ve rabite kesb etmek meksediyle Cemiyyeti İslamiyye ezalanından, Ulumi Arabiyye Müderrisi ve Mektebi İdadi Müellimi Ahund Yusuf Talıbzade Efendi teatii efkar ve vesateti lazımede bulunmak meksediyle merkezi hilafeti uzma olan Dersaadete irsal olundu. Dersaadet memurin-i aidesi terefinden kendisine müavin-i lazımede bulunulmasını biz Rusiya Müslümanları istirham ederiz.

*Mühür Bakı Müslüman Cemiyet-i Heyriyye İdaresi
Neşr-i Maarif ve Umur-ı Heyriyye Cemiyet-i İslamiyye Reisi
General Hacı Zeynelabidin Tağiyev”*

“Hacı Zeynelabidin Tağıyev Tablosu”²

Tağıyev’in Dini Sahadaki Hizmetleri

Tağıyev; Selimiye Camii’ne üç ciltlik *Keşfü’l-Hakaik* adlı bir eser göndermiştir (BOA, 1332, K.13:17/7).

Bu arada ilk olarak Tağıyev bir Azerbaycan gazetesinde “Kurân-ı Kerîm” mealinin yayımlanmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Tağıyev tarafından Kurân-ı Kerîm’in Azerbaycan Türkçesi çevirisi dört bin altın değerinde taşlarla süslenerek Sultan II. Abdülhamid’e hediye olarak gönderilmiştir (Yeşilot, 2015:73).

Bakü Müslüman Hayriye Cemiyetinin Başkanı H. Z. Tağıyev tarafından tab ettirilmiş üç ciltlik Azerbaycan Türkçesi ile hazırlanmış Kurân-ı Kerîm’in tefsirini, onun (Tağıyev’in) yazdığı bir mektupla birlikte, Osmanlı Devletinin Padişahı ve Müslümanların halifesi olan II Abdülhamid’e vermek üzere Sadaret makamına takdim etmiştir. H. Z. Tağıyev tarafından

² Ziyadxan Əliyev, Kəspi Maarifçilik Meydanı, “Mesənət”ın obrazı rənglərin işığında”, Kəspi Neşrləri, Bakü, 2016, s.488

Osmanlı Padişahı Sultan II Abdülhamid'e A. Y. Talipzade vasıtasıyla gönderilen mektubunda (Aslan, 2000: 65–66):

“Atabe-i felek-mertebe-i Cenab-ı Zillullahi azamiye Veli-ni’met-i cihan efendimiz hazretleri! Bu ana keder Rusya Devletinin taht-i hükümetinde bulunan biz otuz milyon Türk Müslümanlarının beyninde Türk lisanında Kuran-ı Şerifin tefsiri bulunmadığından ekseriyetle onun mezamin-i aliyesinden istifade-yab olamıyorduk. Lihaza bu ahır vakitlerde saye-i hilafetvaye-i Cenab-ı Zillullahi azamilerinde Bakü ülemasından vilayet kadısı kullan vasıtasıyla Kelamullah-ı Şerifi Türk lisanında tefsir etdirüb tab ve neşrine muvaffak oldum. Ahd-i meali-vefd-i cenab-ı padişahilerinde hasıl olan işbu muvaffakiyyet-i kemteranenin şükranesi yolunda huzur-ı celil-i şehriyarilerine mahza arz-ı fariza-i ubudiyyete vesile olmak üzere mezkur tefsir-i şerifden huzur-ı bahirun-nur-ı hilafet-penahilerine bir takım takdim ettim. Eltaf-ı aliye ve merahim-i mütealiye-i hazret-i hilafet - penahilerinden kabülünü istirham ederim. Ol babda ve katıbe-i ahvalde emrû ferman veli-ni’met-i cihan halife-i bil-hakk ve padişah-her-dem muvaffak efendimiz hazretlerindir.

Mühür Bakü Müslüman Cemiyyeti Hayriye İdaresi

Neşri Maarif ve Umur-ı Hayriyye Cemiyet-i İslamiyye Reisi

General Hacı Zeynelabidin Tağıyev Kulları 25 Şehr-i Cumad-el-üla 1325 Şehir Bakü”

Tağıyev aynı zamanda Osmanlı Devleti, Hindistan, Mısır ve Rusya’da yaşayan Müslümanlara, okullara ve hayır cemiyetlerine ciddi yardımlar yapmıştır. 1898 yılında, Tağıyev 50.000 ruble bağışladı ve daha sonra “St. Petersburg Müslüman Charity” için 1000 ruble daha bağışladı. Kendi kurduğu Bakü Hayriye Cemiyeti’nin Başkanı ve onur üyesi seçildi. Tağıyev ayrıca, o dönem Avrupa’nın en büyüğü olan St. Petersburg’da bir caminin inşası için bağış toplamaya katıldı. 15 Eylül 1918 tarihinde Enver Paşa’nın kardeşi olan ve Bakü’yü işgalden kurtaran Osmanlı Ordusu Komutanı Nuri Paşa, Tağıyev ile yakın dostluk ilişkileri kurmuşlardır. 1917 yılında Bakü’de gerçekleştirilen Kafkas Müslümanları Kurultayı’na katılan Tağıyev Müslümanlara 50.000 ruble para yardımı yapmıştır (Beşiroğlu, 2012:34).

Tağıyev; Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid’i İslamiyet’in biricik hamisi olarak görmüş ve onun İslam’ı ve Müslümanları muhafaza gayretlerinin Avrupa devletleri tarafından engellendiğini rapor etmiştir. Tağıyev’in II. Abdülhamid’e yazdığı arz ve raporlardan Osmanlı Devleti’ni İslam âleminin yegâne merkezi olarak gördüğünü anlamaktayız (Ağayev, 2010:132).

Tağiyev'in İctimai Sahadaki Hizmetleri

Tağiyev sadece başarılı bir işadamı değil aynı zamanda önde gelen bir kamu temsilcisidir. Uzun yıllar Bakü Duması'nın bir üyesi olarak, kentteki birçok altyapı projesinin planlanmasına ve uygulanmasına katılmıştı. Bakü'de bir tramvay yolu yapımı çalışması başlattı. Tağiyev tarafından finanse edilen ve en iyi bilinen projeler arasında "temiz ve kullanılabilir su projesi" vardı. Su meselesi Azerbaycan için o tarihlerde gerçek bir sorundu. 800 civarı su kuyusunun yaklaşık 100 tanesi bakteriyolojik, hijyenik ve kimyevi analizler bakımından kullanılmaya müsaitti. Belediye denize iptidai bir arıtma sistemi kurduysa da, su mide bulandırıcı ve hasta ediciydi. Tağiyev çok paralar sarf ederek bu su meselesini de projelendirdi. Bu projesi "Şollar su boru hattı projesi" olarak bilinir (Süleymanov, 1996:20). 1885'te Bakü'deki kamu binaları, okullar, camiler, bahçeler vb. için kapsamlı bir program önermişti. 1912-1913 Balkan Savaşları sırasında Osmanlı'ya nakdi yardımda bulunmuştur (Beşiroğlu, 2012:8-9). Balkan Harbinden sonra yetim kalan Müslüman Türk çocukları için 25 Şubat 1914 tarihinde Edirne'de inşa edilen "Dârü'l Eytâm'a beş bin manat yardım yapmıştır. Laleli yangını zamanı evsiz kalan insanlar için Tağiyev tarafından Tayyare apartmanları (Merit Otel) yapılmıştır. Ayrıca Bulgarların zulmünden kaçmış Müslümanlar için Edirne Valisi Adil Bey'in isteği üzerine bin altın yardım yapılmıştır (BOA, Dâhiliye Nezareti Kalemî,1332, K.13).

Tağiyev tarafından kurulan pek çok hayır müessesesi ve cemiyet içinde belki de en önemlisi eğitimin yaygınlaştırılmasını hedefleyen ve insani yardım odaklı bir müessese olarak 10 Ekim 1905 tarihinde çalışmalarına başlayan Bakü Hayriye Cemiyeti olmuştur. Hayriye Cemiyeti'nin kurulmasında temel hedef sıkıntıda olan Müslümanlara yardım etmek ve eğitim yardımları yapmaktı. Bilhassa I. Cihan Harbi esnasında cemiyet önemli yararlılıklar göstermiştir. Cemiyet, Nargin Adası'nda tutsak bulunan Türk askerlerine yiyecek ve giyecek yardımı yapmıştır. Rus Çar'ından resmi izin alarak tutsak ve yaralı Türk askerleri Hayriye Cemiyeti'nin hastanesinde tedavi edilmiş, ayrıca Bakü'ye dönüş yolunda şehit olan Türk askerlerinin cenaze merasimleri cemiyet tarafından takip edilmiştir (Aslan, 2000: 152-154).

Tağiyev Petersburg'da Müslüman Hayriye Cemiyeti'nin binasının yapılması için 11 bin manat para yardımı yapmıştır. 1918 yılında Bakü'de yaşanan soykırım sebebiyle Hayriye Cemiyeti'nin binası yıkılmıştır (Yeşilot, 2015:62).

Tağiyev'in Kültürel Sahadaki Hizmetleri

Tağiyev Azerbaycan'ın kültürel sahada da tekâmülüne yardımcı olmak için tiyatro binası yaptırmış ve tiyatrocuları desteklemiştir. Tağiyev, belediye, Bakü'de kendisine ait bir arazinin üzerinde bir tiyatronun yapımıyla ilgili bir proje sunmuştu. 1883 yılında inşa edilen bu tiyatro Bakü'de uzun yıllar tek tiyatro oldu. Bu tiyatro sahnesinde Moskova tiyatrolarından oyuncular rol aldı.

Gazeteler kurdu ve fikri mecmualar neşrettirmiştir. “Kaspi” gazetesini 1895 senesinde elli yedi bin manat bedelle almıştır. Yazarları arasında dönemin tanınmış fikir adamları kabul edilen Ahmet Bey Ağaoğlu, Elimerdan Bey Topçubaşoğlu, Ali Hüseyinzade, Haşim Veziroğlu gibi ideologların bulunduğu *Hayat gazetesi* de Tağiyev'in sahip olduğu gazetelerden bir diğeri olmuştur (Bayramoğlu, 2016:493). *Hayat gazetesi* yayın hayatına “İslamiyetsiz Kurtuluş Olmaz” serlevhasıyla başlamıştır. Tağiyev'in talimatı ve desteğiyle çıkartılan gazetelerden bir diğeri de *Taze Hayat* idi (Yeşilot, 2004:76).

Alkadârî'nin Kafkasya tarihini kaleme aldığı *Âsâr-ı Dağıstan* adlı eseri de Hacı Zeynelabidin Tağiyev'in desteği ile yayınlanmıştır. Dağıstanlı Ehl-i sünnet şâirlerinden *Muhammed el-A'rac*, *Hamsu Kasâid* adlı divanında, Tağiyev'in Kafkasya'da ayırım yapmadan tüm halka yaptığı “kömekleri” (yardımlarını) dile getiren bir methiye yazmıştır (Abdullayev, 2017:126–127).

Tağiyev'in Bakü'nün merkezinde yaptırdığı lüks bir saray, kentin mimarisine yeni unsurlar ekledi. Hem dış mimari hem de iç düzenlemeler göz alıcıydı. Bu kâşânenin dört tarafındaki kubbeler çok dikkat çekiciydi. Saray şimdi Azerbaycan Tarihi Ulusal Müzesi olarak kullanılmaktadır (Süleymanov, 1996:10).

1920'de Bolşevik Rusya'nın Azerbaycan'ın işgali sonrasında Tağiyev'in tüm servetine devlet tarafından el konuldu. Yıllarca süren yoğun çalışmalarla birikmiş olan her şeyi kaybetti. Fakat “Kızıl Terör” yıllarında Bolşeviklerin elinde öldürülmekten kurtulmayı başardı. Kaderin cilvesi olarak Tağiyev bu konuda en büyük yardımı üniversite eğitimi boyunca burs verip okuttuğu Sovyetler hesabına Azerbaycan hükümetinin yeni başkanı olan Neriman Nerimanof'tan gördü. 1922'de Azerbaycan'da Sovyet yönetiminin kurulmasından iki yıl sonra, restorasyon sonrası Tağiyev'in tiyatrosu yeniden açıldı. Bolşeviklerin farklı ideolojilerine rağmen, Tağiyev yeniden açılış törenine davet edildi. Tiyatronun üç oyuncusu, Mardekan'daki Tağiyev'in bağ evine gitti. (Sovyet hükümetinin Tağiyev'in elinde kalmasına izin ver-

diği tek şeydi.) Tağıyev binaya girdiğinde, Sovyet komiserleri de dâhil olmak üzere herkes onu karşılamak için ayağa kalktı. Tağıyev davet ve tiyatronun restorasyonu için teşekkür etti.Hacı Zeynelabidin Tağıyev 1 Eylül 1924'te 101 yaşında öldü ve 4 Eylül'de gömüldü. Cenazesi çok kalabalıktı. Neriman Nerimanov, Bakü'nün Komünist ve Bakinskiy Rabochiy gazetelerinde kendisiyle ilgili bir "nekropol"(nekroloji) yayımladı (<https://bizplus.az>).

Sonuç

Türkçülük tarihinde yeni merhaleler açan, Kafkas Türklerini çok seven Gaspiralı İsmail Bey *Bahçesaray'dan Taşkent'e Seyahat* eserinde Tağıyev'i şöyle tasvir etmişti:

Hacı Zeynelabidin Tağıyev³

“Hacı dedikdə böyük və qalın əmmaməli, uzun xalatl, ya cübbəli uzun və ağ saqqallı adam göz önündə canlanır, elə deyilmi? Hacı imiş, amma xəyal etdiyimiz kimi deyilmiş! Kemal yaşında, qara saqqallı, qara papaqlı bir adamdır. Onu başı əmmaməli yox, başı âli fikirlərlə dolu, xalatl, cübbesi uzun yok, güzel əməllərdən libaslı gördüm” (Dünyaminqızı, 2016:500).

Hacı Zeynelabidin Tağıyev'i diğer yerli ve yabancı sermayedarlardan ayıran en temel hususiyeti ülkesinin insanlarına bir hizmet duygusu içerisinde; Azerbaycan'ın inşasında yaptığı yatırımlar ve projeler olmuştur. Azerbaycan milli sermayesinin temsilcisi konumuna gelen Tağıyev'i, halkının nezdinde “il atası” kılan asıl meziyeti hayırseverliğiyle Azerbaycan bağımsızlık müca-

³ *Kaspi Maarifçilik Meydanı*. Kaspi Neşrləri. Bakü. 2016. s.478.

delesine verdiği doğrudan ve dolaylı finansal ve entelektüel destek ile Azerbaycan modernleşmesinde üstlendiği kritik rol olmuştur. Şöyle ki; milyoner olduğu 1870'lerden sonra Tağiyev; iktisadi, içtimai ve dini sahada olduğu kadar maarif ve kültür sahasında da Azerbaycan'ın terakkisi için ciddi projelere imza atmıştır. Tağiyev'in tüm bu gayretleri meyvesini vermiş; "Milli Azerbaycan'ın entelektüel öncü birliğini" teşkil eden eğitimli zümrenin neredeyse tamamı Tağiyev'in gayretleri, bursları, cömertliği ve vatanseverliği ile bu noktaya gelebilmişlerdir. Tağiyev; Azerbaycan'ın inşâsında çok emeği geçmiş vatansever bir "*milyoncu*" olarak hatırlanmaya devam edecektir.

EXTENDED ABSTRACT

With the end of the regime of oppression and intimidation created by the Communist Party in Azerbaijan, the state and the people have tried to maintain the people who have served them in their silenced conscience carefully in the memory of the nation. There is no doubt that Hacı Zeynelabidin Tağıyev is the head of these figures (Uca, 1997: 204). Tağıyev, who had a lot of efforts especially in material progression with the development of the society, had opened his eyes to a poor family in 1823 in the *İçerişehir* of Baku. In the history of Azerbaijan, Hacı Zeynelabidin Tağıyev is one of the most frequently mentioned personalities after him in the 1870s. After the 1870s, when it was a millionaire, Tağıyev signed serious projects in the field of education and culture as well as in the field of education and culture (Pashayeva, 2016: 482–487).

Zeynelabidin Tağıyev, having a solid position in the industrial sector, continued its rapid rise in trade in other trading branches such as weaving, fishing, tobacco and banking. Taking the need for cotton throughout the world, Tağıyev established its first cotton production facilities and weaving factory in Azerbaijan at that time, and achieved a determinant position in cotton production and processing of this raw material with these strategic trade moves (Swietochowski, 1988: 37–42).

Zeynelabidin Tağıyev was an entrepreneur who cared not only for a capitalist view of profitability, but also for the living conditions of the people who worked for him.

Tağıyev believed that the investments in education on the material and spiritual level of the society will never go to waste, although he has not a systematic education. Absolutely, formed Azerbaijan Intellectuals by his efforts. The first Muslim girl school¹, which could be considered a pioneer for the period, was opened in Baku in 1901 with his efforts. He has given scholarships to dozens of young people studying at various universities in Russia. Some students later became prominent politicians and scientists. The conditions that Tağıyev put in front of the students who were going to be charged to Europe were:

- 50 rubles will be given to each student during the continuation of their studies. Arrival and return fees to the country during the summer holidays will be paid separately.
- After completing his / her studies, he / she will return to his country and serve to his hometown.

- Scholarship cannot marry someone who is not Turkish.
- After graduating from the university, Hacı Zeynalabid's scholarship from Tağiyev will be paid to Cemiyet-i Hayriye by paying all or he can pay in installments.

He founded newspapers and magazines like "Kaspi" and "Hayat".

Tağiyev had said that:

"I did not stay as far as I could, considering the education needs of my people. I noticed the need to open schools for the education and training of young children and the publication of books and newspapers for the education and development of adults, and helped to do this and I will continue to do so in the future. I really understood that. The happiness of the people will be kept in education."

This first allowed the publication of the "Holy Koran" in an Azerbaijani newspaper. At the same time, the translation of the Koran by Azerbaijani Turkish by Tağiyev was decorated with four thousand gold pieces. He was sent to Abdülhamid as a gift (Yeşilot, 2015: 73). At the same time, Tağiyev has provided serious assistance to Muslims, schools and charities living in the Ottoman Empire, India, Egypt and Russia.

On September 15, 1918, the Ottoman Army Commander Nuri Pasha, the brother of Enver Pasha, who freed Baku from the occupation, established close relationship with Tağiyev. Tağiyev, who participated in the Congress of Caucasian Muslims held in Baku in 1917, provided the Muslims with 50.000 rubles.

Tağiyev has built a theater building to assist Azerbaijan in its cultural field and has supported the theater actors. Tağiyev presented a project to the municipality on the construction of a theater in Baku. This theater, which was built in 1883, was the only theater in Baku for many years. Actors from Moscow theaters acted on this theater stage. Tağiyev designed this water problem by spending a lot of money. Hacı Zeynalabdin Tağiyev died on September 1, 1924 at the age of 101 and was buried on 4 September. His funeral was too crowded. Neriman Nerimanov published necropolis in the newspapers of Baku's Communist and Bakinskiy Rabochiy.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

B0A. Dâhiliye Nezareti Kalemî Mahsus Müdüriyeti. 1332. K.13, No:17/7.

B0A. Yıldız Sadaret Hususi Mâruzatı. Nr. 514/24.

Kitaplar, Makaleler ve Diğerleri:

Abdullayev, K. (2017). Divan'ül Memnun'a Göre Hasan Alkadari'nin Hayatı, İlmi Kişiliği Ve Kafkasya'daki Faaliyetleri. *Ktüifd*, 4(2), 109–134.

Ağayev, E. (2010). Seyyah Karçınzade Süleyman Şükrü'nün Gözüyle Azerbaycan, *Karadeniz Araştırmaları*, 27, 105–139.

Əliyev, Z. (2016). Mesenat'ın obrazı rənglərin işığında. *Kaspi Maarifçilik Meydanı*, 488–491, Kaspi Neşrləri.

Aslan, B. (2000). *I. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türkleri'nin Anadolu Türkleri'ne Kardeş Kömeği (Yardımları) Ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. Ankara.

Bayramoğlu, A. (2016). Tariximizin İki Məşhur Siması -Tağıyev Və Nərimanov. *Kaspi Maarifçilik Meydanı*, 492–494), Kaspi Neşrləri. Bakü.

Beşiroğlu, E. (2012). *Hamının Sevimlisi Hacı Zeynalabdin Tağıyev Haqqında*. Teknur Neşriyyatı. Bakü.

Dünyaminqızı, Q. (2016). Millət Atası, Yoxsa İstismarçı Kapitalist? *Kaspi Maarifçilik Meydanı*, 499–502. Bakü.

Kurat, A. N. (1987). *Rusya Tarihi Başlangıcından 1917'ye Kadar*. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara.

Mehmetov, İ. (2009). *Türk Kafkas'ında Siyasi ve Etnik Yapı Eski Çağlardan Günümüze Azerbaycan Tarihi*. Ötüken Neşriyat. İstanbul.

Mirzaliyeva, F. (2017). aHacı Zeynelabidin Tağıyev Ve Bakü Hayriyye Cemiyeti. https://insamer.com/Tr/Fatima-Mirzaliyeva_303.Htm, [Erişim: 17.03.2017].

Paşayeva, A. (2016). Xeyrxahlıq Simvolu. *Kaspi Maarifçilik Meydanı*, 482–487, Kaspi Neşrləri. Bakü.

Süleymanov, M. (1996). *Azerbaycan Milyonçular: Hacı Zeynelabdin Tağıyev*, Gençlik. Bakü.

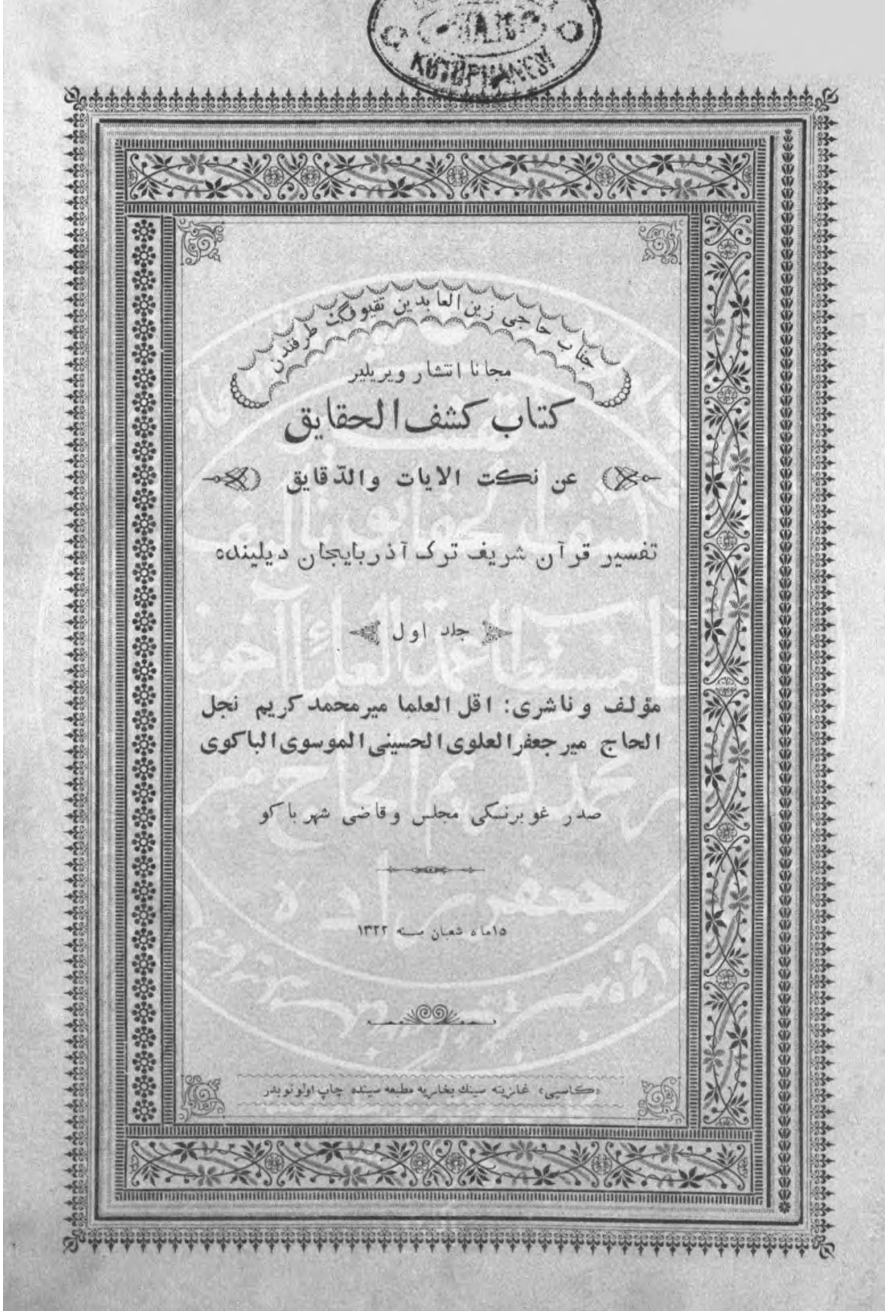
Swetochowski, T. (1988). *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycan'ı 1905–1920*. Çev. Nuray Mert. Bağlam Yayınları. İstanbul.

Uca, A. (1997). Azerbaycan Milli Uyanışının Gerçekleşmesinde Zeynil Abidin Tağıyev, Mirza Fethali Ahundzade ve Hasan Bey Zerdabi'nin Hizmetleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 7, 203–210.

Yeşilot, O. (2004). *Tağıyev*. Kaknüs Yayınları. İstanbul.

Yeşilot, O. (2015). *Hacı Zeynelabidin Tağıyev*. Yeditepe Yayınları. İstanbul.

EK-1: Hacı Zeynelabidin Tağıyev'in Sultan II. Abdülhamid'e hediye ettiği kıymetli mücevher taşları ile tezyin edilmiş Azerbaycan Türkçesi ile hazırlattığı Kur'an-ı Kerim mealî Keşf-ül Hakayık'tan bir sahife

EK-2: Hacı Zeynelabidin Tağiyev'in Sultan II. Abdülhamid'e hediye ettiği kıymetli mücevher taşları ile tezyin edilmiş Azerbaycan Türkçesi ile hazırlattığı Kur'an-ı Kerim mealı Keşf-ül Hakayık'ta Meclis-i Mebusan'a ithafen yazdığı takdim yazısı

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

محترم مجلس مبعوثان عثمانی

بالجملة قلوب مسلمینی بر نقطه‌یہ، بر مرکزہ، بر قبلہ‌یہ بر املہ توجیہ و بوتون مقاصد اسلامیہ بی توحید ایدن، انوار حقایقی ایله ناشر معارف اولان، دقایق احکامی ایله خیرات و حسناتہ ترغیب و تشویق ایله بن و «وشاورهم فی الامر» و «امرهم شوری بینهم» احکام جلیله لرلیله آمرحق و عدالت واس القوانین مشروطیت اولان بو کتاب مبینی، بو کلام قدیمی سعادت اسلامیہ املندن باشقه مایه فخری اولمایان قافقازلی بر مسلمان صفتیله مجاهداتی ممالک عثمانیہ‌نک، ترکیانک، ترکلرک، عموم مسلمانلرک و بلکه بوتون عالم مدینتک بر خطوه معظمه تجدد ایله ترقی و تعالیسنه رهبر اولان ترکیا مبعوثان مجلس معلاسینه «انما المؤمنون اخوة» آیت کریمه سی فحواسنجه بر نشانه اخوت اولارق ارسال و بو صورته حسیات تعظیم و احترامی مجلس مشارالیه تقدیمه جرات یاب اولورم و عالم اسلامده دخی افکار حریت و مساوات یولنده بحق جد و جهد ایدن بر مبعوثان مجلسنک وجودینی بودم پیریده گورمک سعادتنه نائل اولدینمدن ناشی بوتون دینداشلرم ایله برابر کندیم بختیار عد ایدهرم.

یاشاسین قانون اساسی، یاشاسین حریت و مشروطیت، یاشاسین احکام سبحانیه‌نک مروج و خادمی اولان وکلائی امت آمین!

باکو: (نشر معارف) و (جمعیت خیریه) مجلسلری رئیسی:

حاجی زین العابدین تقی یوف

ÜTOPYALARA SİYASAL TEOLOJİK MÜDAHALE: ERKEN CUMHURİYET ÜTOPYALARININ KAYNAĞI OLARAK CUMHURİYETÇİ SİVİL DİN

SEÇİL ASLAN COŞKUNER*

Sakarya Üniversitesi

MURAT COŞKUNER**

Kocaeli Üniversitesi

ÖZ

Çalışma, kutsallık üreten sistemlerin ideal toplum tasavvurlarına sahip ütopya metinlerine kaynaklık ettiğine yönelik bir iddiadan yola çıkmak suretiyle erken Cumhuriyet döneminde yazılmış olan iki ütopya metni Ahmet Ağaoğlu'nun *Serbest İnsanlar Ülkesinde* ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Ankara* romanlarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Literatürde İslam'ın, Doğu toplumlarında ütopya yazınına engellediği iddiasının aksine çalışma kapsamında kutsallık sadece tek tanrılı dinlere özgü bir olgu olarak ele alınmamakta, alternatif kutsallık mekanizması olarak siyasal-sivil kutsallığa odaklanılmaktadır. Bu bağlamda; siyasal-sivil kutsallık mekanizmalarının ütopyalara kaynaklık ettiği tezinden hareketle gerek *Ankara*, gerek *Serbest İnsanlar Ülkesinde* romanlarının erken Cumhuriyet döneminde bir takım kültürler ve kutsallık mekanizmaları oluşturmuş olan cumhuriyetçi sivil din vasıtasıyla ortaya çıkabildikleri ve ondan beslendikleri gösterilmeye çalışılmaktadır. İlgili ütopyaları metin analizi yöntemiyle inceleyen çalışma, onların bu alternatif kutsallıktan yoğun bir şekilde beslenmekle kalmayıp aynı zamanda bu kutsallığın bir aracı ve parçası haline geldiklerini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ütopya, Kutsal, Sivil Din, Ankara, Serbest İnsanlar Ülkesinde.

* Öğr. Gör., Sakarya Üniversitesi, s.aslancoskuner@gmail.com, ORCID id: 0000-0003-0276-8163

** Arş. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, muratcoskuner1@gmail.com, ORCID id: 0000-0003-1144-6342

Atıf/Cite:

Aslan Coşkuner, S. & Coşkuner M. (2019). Ütopyalara Siyasal Teolojik Müdahale: Erken Cumhuriyet Ütopyalarının Kaynağı Olarak Cumhuriyetçi Sivil Din. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 37-67. DOI: 10.31679/adamakademi.516451

THE POLITICAL THEOLOGICAL INTERVENTION TO UTOPIAS: REPUBLICAN CIVIL RELIGION AS THE SOURCE OF EARLY REPUBLICAN UTOPIAS

ABSTRACT

Claiming that sacredness-producing systems generate utopian visions of the ideal society, this study analyzes two utopian novels written in the early Republican period: Yakup Kadri Karaosmanoğlu's *Ankara* and Ahmet Ağaoğlu's *Serbest İnsanlar Ülkesinde*. Against the thesis that Islam impedes utopian writing in Eastern societies, the study extends the boundaries of the sacred beyond monotheistic religions and focuses on alternative political and civilian sacredness mechanisms. It shows that the utopian visions of both *Ankara* and *Serbest İnsanlar Ülkesinde* were rooted in the republican civil religion, which created a number of cults and sacredness mechanisms in the early Republican period. Examining these utopias with the method of content analysis, the study argues that they were not only deeply affected by but also actively contributed to this alternative sacredness.

Keywords: Utopia, Sacred, Civil Religion, Ankara, Serbest İnsanlar Ülkesinde.

GİRİŞ

Ütopya, edebiyat ile sosyal bilimlerin kesişme noktasında bulunan bir tür olarak bu niteliği “kutsal” olarak ifade edilen metinlerle paylaşırlar. Zira her ikisi de “iyi bir yaşam iddiasına dair” toplumsal tahayyül sunarlar. Ancak kutsal metinler ile ütopya arasındaki ilişkiyi sadece bu kesişme noktasına indirgemek bir eksiklik. İki tür arasındaki etkileşimi birinin diğerine kaynaklık ettiği, ötekinin de bu kaynaktan beslendiği bir ilişki şeklinde tanımlamak daha doğrudur. Krishan Kumar bu ilişkiye dikkat çekerek ütopyaların kutsal metinlerden önemli şekilde etkilendiklerini belirtir ve kutsal metinler ile kutsallık üreten sistemleri ütopyaları besleyen damarlar olarak nitelendirir (Kumar, 2005, s. 104).

Genelde Doğu dünyasında, özelde ise Türkiye’deki ütopya geleneğini de bu hat üzerinden değerlendiren çalışmalar bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalar genellikle kutsallık ile ütopya geleneği arasındaki ilişkide bir uyumsuzluk görmektedir. Literatürde ağırlıklı Doğu dünyasında ütopya türünün ya gelişmediği ya da hiç olmadığına dair sonuçlar bu bağlamda ileri sürülen bulgulardır. Örneğin Ünsal Oskay ve Faruk Öztürk, İslami gelenekteki “altın çağ” vurgusunu Türkiye’de ütopyanın olmamasının nedenlerinden biri olarak gösterirler. Bakışların geçmişe çevrildiği ve şimdiki yaşamdan daha iyisinin yitirilmiş eski günlerde olduğu düşüncesini içeren altın çağ fikrinin altını çizerek geçmişe yönelik bu türden bir tasavvurun ütopya ile çeliştiğini belirtirler (Oskay, 1993, s. 8, Öztürk, 2007, s. 489-490). Hilmi Yavuz’un Edward Said’den aktardığı düşünceler de benzer bir noktaya değinir. İslami gelenekte alternatif bir dünya yaratma ya da mevcut düzeni değiştirme arzusunun olmadığı belirtilerek Müslüman toplumlarda Kur’an’ın tam, benzersiz ve taklit edilemez bir şekilde birincil konumda olduğunun altı çizilir. Böylesi bir mükemmel metnin varlığı karşısında edebiyatın ancak yaratıcının güzelliğini ortaya koyduğu oranda anlamlı olabileceğini vurgulayan yazar, bu yaklaşımın Müslüman toplumlarında yeni arayışlara imkân vermediğini ifade eder. Oysa daha iyi bir toplum hayalini içeren ütopya böylesi bir mükemmellikten ziyade bugünün eleştirisini gerektirir ve bu da Müslüman toplumlarda ütopyanın gelişmemesinin nedenini açıklar (Yavuz, 2003, s. 122-124, Canbaz Yumuşak, 2012, s. 51-52, Gülsoy, 2013).

Ütopya türünün Türkiye’deki seyrinde İslami kutsallığa ilişkin kodların belirleyici etkisini tartışmak kuşkusuz çok önemlidir. Ancak bu bakış açısı kutsallığı tek boyutlu bir şekilde yalnızca geleneksel dinlerin tekelinde gördüğü için ütopya geleneğini anlamakta sınırlı etkiye sahiptir. Nihayetinde

Türkiye’de bir ütopya geleneğinden bahsedilebilmektedir.¹ Böyle tek boyutlu kutsallık anlayışına bel bağlamadan Türkiye’deki ütopya geleneği ile kutsallığın ilişkisini irdelemek mümkündür. Erken Cumhuriyet döneminde cumhuriyetçi yurttaşlık kültürünün ve Rousseaucu anlamda oluşturulmuş “sivil din”in sağladığı kutsallığı ütopyalara verdiği ilhamlar ve onlara yaptığı kaynaklık çerçevesinde ele almak bu açıdan oldukça elverişlidir. Nitekim böylece Türkiye’deki ütopya yazımında kutsallığın engelleyici olmaktan ziyade bizzat kaynaklık edici etkisi gösterilebilecektir.

Kutsallık düşüncesinin Türkiye’deki ütopya geleneği üzerindeki etkisini tartışmayı amaçlayan bu çalışma literatürde pek dikkate alınmayan sivil-siyasal kutsallıkla ütopyalar arasındaki ilişkiye odaklanarak cumhuriyetçi kutsallığın kaynaklık ettiği iki önemli ütopya olan Ahmet Ağaoğlu’nun *Serbest İnsanlar Ülkesinde* (1930) ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Ankara* (1934) adlı eserlerini inceleyecektir. Metin analizi yöntemiyle ütopyaları çözümlenecek olan çalışma kapsamında ütopyalara bu kutsallık anlayışının nasıl kaynaklık ettiği ve hatta bu ütopyaların ilgili kutsallık anlayışının adeta nasıl bir aracı-parçası konumuna geldiği gösterilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın planı içinde ilk bölümde kutsallık ile ütopyalar arasındaki ilişkinin niteliğine dair genel bir çerçeve çizilecektir. Bu vasıta ile kutsallığın, ütopyalar için bir kaynak olduğu görüşü öne çıkartılacaktır. İzleyen bölümde erken cumhuriyet döneminin politik atmosferi incelenerek bu dönemdeki kutsallık anlayışının (cumhuriyetçi kutsallık) izi sürülecektir. Üçüncü ve son bölümde ise *Serbest İnsanlar Ülkesinde* ve *Ankara* ütopyalarının cumhuriyetçi kutsallık anlayışı tarafından nasıl beslenip-belirlendikleri tartışılarak, ütopyalarda kurulmaya çalışılan ideal toplum düzeninin, aslında cumhuriyetçi ahlakın/sivil dinin neredeyse bir yansıması olduğu gösterilecektir.

1 Cumhuriyet öncesinde Prens Sabahattin’in “*Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?*” adlı kitabı ütopyik eğilimli ilk metin sayılabilirken ütopya olarak değerlendirilebilecek ilk eserler ise rüyalarlardır. Keza İsmail Gasprıralı’nın *Darürrahat Müslümanları* (1887-1889), Hüseyin Cahit Yalçın’ın *Hayat-ı Muhayyel’i* (1897), Mehmet Murat’ın *Turfanda mı, Yoksa Turfa mı?* (1891), Halide Edip’in *Yeni Turan’ı* (1912), Ali Kemal’in *Fetret’i* (1913), ve Müfide Ferit Tek’in *Aydemir’i* (1918) bu dönemin ütopyik eserleridir. Cumhuriyet’in ilamından sonra Ahmet Ağaoğlu’nun *Serbest İnsanlar Ülkesinde* (1930) ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Ankara* (1934) romanları göze çarpmaktadır. Bunların dışında Peyami Safa’nın *Yalnızız* (1951), Gülten Dayıoğlu’nun *Işın Çağı İnsanları* (1984), Ali Nar’ın *Uzay Çiftçileri* (1988), İlhan Mimaroglu’nun *Yokistan Tasansı* (1997) ütopyik romanlar sayılabilirse de bu eserlerin ütopya oldukları konusunda görüş birliği yoktur. (Canbaz Yumusak, 2012, s. 54-60).

1. Ütopik Toplum Tasavvurlarına Kaynak Olarak Kutsallık

Yaşamak istenen bir hayatın hayalinin kurulması insanlığın genel bir tutumu olagelmıştır. Bazen bir karamsarlık haliyle, bazen de bir iradenin peşi sıra bir ülke düşünür. Ancak çok az sayıda insan bu hayali, bir ülkeyi somutlaştıracak ve bunu yazınsal dünyaya aktaracak araçlara sahiptir. Yine de yazın dünyasında bu hayalin ifade edilebilmesi yönünde pek çok ürün ortaya çıkmıştır. Bütünüyle Batı kökenli olduğunu söyleyebileceğimiz ütopyalar (*ou topos*) edebi türler arasında bu türün bir örneği olup kurgusunda, şimdinin toplumunu olumsuzlayarak “bir gelecek zaman” inşa etmesiyle ilk bakışta diğer türlerden ayrılırlar.² İsmi; Thomas Moore’nun; ütopyik bir devlet tasarımı ortaya koyduğu, Yunanca’da “var olmayan iyi yer” anlamına gelen *Ütopya* adlı eserinden alır. Bu bağlamda ütopyalar genel olarak; mevcut düzenin aksayan yönlerinden hareketle “var olmayan kusursuz bir dünya idealini ya da ideal bir hayat düzenini içeren toplumsal projeler” olarak kavramlaştırılabilirler. Fakat basit bir kurgudan öte bir gelecek tahayyülü olarak; geleceğin toplumunda yaşatılan değerleri içi boş hayallerden ziyade benimsenmesi gereken değerler olarak kurarlar ve bizzat o değerlere göre oluşmuş bir sistem kurgularlar.

Ütopyalar, genelde her şeyin toplumun mutluluğu için düzenlenmiş olduğu düşsel yönetim biçimleridir (Ağaoğulları & Köker, 1991, s. 206). Ancak toplumsal mutluluk çoğu zaman ütopya yazarı tarafından bir takım özgürlüklerin kısıtlanması yoluyla oluşturulabileceği düşünüldüğü için bu mutluluk özgürlük ile değil de, eşitlik ile sağlanmaya çalışılır. Ayhan Yalçınkaya, ütopyaların eşitlik ve özgürlük arasında salınan temel bir gerilime sahip olduğunu ileri sürer (Yalçınkaya, 2004, s. 32); ancak ütopyalarda kolektif mutluluk kültleştirilerek bireysel zevk ve mutluluğa hiçbir yer tanınmadığı için bu gerilimdeki ibrenin eşitlik temasından yana kaydığını belirtir (Yalçınkaya, 2004, s. 29).

Ütopyaların, toplumun üyeleri arasında eşitliğe verdiği bu türden bir önem ve bu eşitlik vasıtasıyla kurulabilecek ideal toplum tahayyülü birlikte düşünüldüğünde, toplum tasavvurlarında eşitlikçi ideallere sahip biricik

2 Ütopya ve distopya arasındaki ayrım; bu yazının özüyle ilişkili olmamakla birlikte her ikisinin de kurgusunun şimdinin olumsuz bir şekilde değerlendirilmesi üzerinden oluşturulduğu söylenebilir. Fakat bu ikisi arasında şöyle bir ayrımdan bahsedilebilir. Şimdiki yaşamın nasıl kötü bir geleceğe varacağı üzerinden kurulması distopya, gelecekte şimdikinden çok daha farklı ve iyi bir toplum olacağı fikri ise ütopya anlamına gelir. Örneğin George Orwell’in 1984 romanı distopyanın en ünlü örneklerindedir. Dünyada ve ayda olmak üzere iki toplumlu kurgusuyla Ursula K. Le Guin’in *Mülksüzler*’i hem distopya, hem de ütopya olarak değerlendirilebilir.

örnek olmadıklarını belirtebiliriz. Hatta tarih içerisinde varlık kazanmış ve eşitlikçi toplum tasavvurları geliştirmiş topluluklar bulunduğu ve bunların bizzat ütopyalara esin vererek, onları besledikleri söylenebilir. Krishan Kumar ütopyaya bu konuda fikir verdiğini düşündüğü bazı gelenek, adet ve kurumların olduğunu ifade eder. Ona göre bu gelenekler tesadüfi olmayacak şekilde çoğunlukla dinidir. Nitekim kilisenin başlangıçtaki eşitlikçi ve cemaatçi düzeni ile İsa'nın yaşamı ve öğretileri ile beslenen kutsallığın eşitlikçi anlayışı, başta on altıncı ve on yedinci yüzyıldakiler olmak üzere ütopyalara ve onların eşitlikçi toplum tasavvurlarına sürekli bir esin kaynağı olagelmıştır (Kumar, 2005, s. 104).

Bu noktada ütopyaların eşitlikçi toplum tasavvurlarında neden dinsel topluluklardan beslendiklerini ayrıntılandırmak gerekir. İlk olarak belirtilebilir ki, ütopyaların varlık nedeni olan “ideal toplum düşüncesi” dinler ve dinsel cemaatler için de önem taşımaktadır. Dinler; topluluk üyelerinden fedakârlık ve kendini adama bekler çünkü ideal bir toplumsal düzeninin oluşumu buna bağlıdır. Ütopyaların dinlerden beslenmelerinin nedenlerinden biri, tam da toplumun üyelerinin kendilerini adamalarını başarıyla sağladıkları ve adanmışlığın örnek kurumları oldukları içindir. Bu bağlamda Kumar, dinlerin bu örnek işlevini açıklarken manastırın propagandasını yaptığı diğerkâm ahlaka değinir. Ona göre, bir yandan kendini topluma adamanın örnek kurumu, diğer yandan ise sevinç ve yoldaşlığı barındıran, çalışma ile sevginin birbirini tamamladığı bir yer olarak manastır etiği hem klasik, hem de modern ütopyacı ideale açıkça denk düşmektedir (Kumar, 2005, s. 105).

Ütopyalarda toplumun, kişinin üzerinde bir değer olarak görülmesi ve toplum üyelerinin kendini bu birliğe adanması elbette toplum fikrinin taşıdığı anlamdan bağımsız değildir. Ütopyalarda toplum, ahlakla ya da bir diğer deyişle “kurtuluş ahlakı” ile eş anlamlı kabul edilmektedir ki dinlerin temel işlevinin de bu olduğu düşünüldüğünde ütopyaların dinselikten neden beslendiklerinin bir başka izahı daha ortaya çıkar. Selçuk Akşin Somel dinlerin bu niteliğini açıklıkla göstermektedir. Ona göre dinler, tarihi müminlerin necatına ve kâfirlerin kaçınılmaz bir şekilde cezalandırılmasına doğru ilerleyen bir süreç olarak görerek (Somel, 1998, s. 44) er ya da geç ideal bir toplumun kurulacağına dair iyimser bir umut taşımaktadırlar. Bu gelenekten beslenen ütopyalar için de toplum önemlidir, çünkü bu “adaletsiz”, “ahlaksız” ve “yozlaşmış” dünyadan ancak bir “kurtuluş ahlakı” üreterek çıkılabilecektir. Nihayetinde, dinlerin ve inançların ideal toplum tasavvurlarının ortaya

koyduğu değişmez bir mükemmellik durumu, istikrar ve umut ütopyalar tarafından da sahiplenilmiştir (Kumar, 2005, s. 33-34).

Özetle dinlerin oluşturdukları kutsallığın adanmışlık ve kurtuluş ahlaki kavramları üzerinden ütopyalara kaynaklık ettiği açıktır. Ancak ütopyalara kaynaklık eden kutsallık düşüncesinin sadece geleneksel dinlerden beslendiğini söylemek ne derece doğrudur? Eğer ideal, ahlaki ve kurtuluşu hedeflemiş bir toplum düşüncesinin yalnızca tek tanrılı dinlerin toplum tasavvurlarıyla menkul olduğu iddia edilmiyorsa bu sorunun cevabı olumsuz olacaktır. Konumuz açısından ideal ve ahlaki bir toplum inşa etme saikiyle donanmış cumhuriyetçi yurttaşlık fikrini ve onun siyasal projesinin etrafında şekillenmiş sivil dine de bu noktada yer açmak gerekmektedir. Böylece cumhuriyetçi siyasal proje ve bu projenin oluşturduğu kutsallık küresinin ütopyaları nasıl beslediğini görmek mümkün olabilecektir.

Cumhuriyetçi kutsallık, öncülüğünü Jean Jacques Rousseau'nun yaptığı ve "sivil din" olarak adlandırılabilir cumhuriyetçi yurttaşlık dini üzerinden tartışılmaktadır. Tek tanrılı dinlere karşı kategorik bir karşıtlığa sahip olmayan Rousseau için önemli olan siyasallığın da dinsel bir bağlılık oluşturabilmesidir. Dolayısıyla egemenliğin siyasal ve dinsel olarak ayrılmasını istememekte, ancak Hıristiyanlığın bunu sağlayamadığını belirtmektedir (Ağaoğulları, 2006, s. 162). Bu vesileyle Rousseau, Hıristiyanlık içerisindeki siyasal-dinsel ayrışmasını aşmaya yönelik olarak yurttaşlar için bir adanmışlık oluşturacak sivil din tasarısına girişir. Ancak bu Rousseau için basitçe dinsel ile siyasallığın iç içe geçmesini değil; siyasal iktidarın dinselliğin oluşturduğu kutsallığı devralması ve onu yeni bir şekle sokmasını ifade eder.³ Rousseau'ya göre halk kolektif moral ben, vatan ise dünyevi siyasetin kutsallaştırılmasını sağlayan elemandır. Bunun temelinde ise anayasaya bağlılığı sağlayan ve ritüel olarak görülen ulusal bayram ve festivaller bulunmaktadır. Rousseau bu bakımdan sivil bir din oluşturmak için; sivil festivaller, bayramlar ve törenler yaratmanın önemli olduğunu ve bunların ulusal karakteri güçlendirip tüm tutkulara yeni bir enerji vereceğini belirtir (Bauberot, 2010, s. 60). Dolayısıyla cumhuriyet, bu törenler yoluyla onun kurumsal-ideolojik zeminini oluşturan mitosu almış ve 'ulus' bağlamında yeniden üretmiştir. Böylece siyasal meşruiyet ulusallaştırılmış ve yeni bir mitolojik temele bağlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında sivil dini, klasik tek tanrılı dinlerde olduğu

3 Carl Schmitt (2005) *Siyasal İlahiyat* adlı çalışmasında kutsallığın devlet tarafından devralındığını nezh bir şekilde ifade eder. Ona göre, modern devlet kuramının bütün önemli kavramları dünyevileştirilmiş ilahiyat kavramlarıdır.

gibi topluluk üyelerinin bireyciliğine karşı mücadele ederek o topluluğu bir araya getirmenin yollarından biri olarak görmek mümkündür. Yani sivil din, Rousseaucu toplum sözleşmesi anlayışının bir uzantısı şeklindedir ve cemaatin iyi işlemesi için planlanmıştır. Onun sayesinde bireyin kimliğinde paylaşılan yurttaşlık hazinesi yüceltilecek ve dünyanın düzyazısına büyüğü geri kazandırılmış olacaktır (Abéles, 2012, s. 153). Jean Bauberot'a göre Rousseau için "kuralları hükümdar tarafından, dini dogmalar gibi değil ama toplumseverlik duygularını güçlendirmek amacıyla belirlenen bir inanç mesleği vardır ve bu kurallara uyulmadan ne iyi yurttaş olunur, ne de sadık bir mümin" (Bauberot, 2018, s. 158). Bu açıdan değerlendirildiğinde cumhuriyetçi devletin bir din gibi kendisini kutsallığın etrafında örgütlediği görülecektir.

Günümüz sivil din kuramcılarında Robert Neelly Bellah, yine cumhuriyetçi kutsallığı tartışan yazarlardan birini oluşturur. Ona göre "cumhuriyet devletin ahlaki eğitsel ve hatta ruhani bir rolü vardır. Yaşayabilmesi için sadece cumhuriyetçi kurumların varlığı yetmez aynı zamanda cumhuriyetçi gelenek ve görenekler ile cumhuriyetçi yurttaşlar gerekir" (Bellah, 1980, s. 9). Fakat Rousseau'nun yurttaşların birliğini sağlayacak sivil din önermesinden farklı ve modern bir dinsel formunun ortaya çıkışına dikkat çeker. Bellah'a göre; Amerika örneğinde bir sivil din ortaya çıkmıştır. Bu din; Yahudi-Hıristiyan dinsel sembolizmini kullanıyor olmakla birlikte, bunları tamamen dönüştürmüş ve Amerikan yurttaşları için ortak değer haline getirmiştir. Bu anlamda Amerikan sivil dini, kamusal alanı yeni ve Amerika'ya özgü bir dindarlıkla-ahlakla yeniden tanımlamaktadır (Bellah, 2005, s. 40-45). Görüldüğü üzere gerek Rousseau, gerek Bellah cumhuriyetlerin düzenli ve iyi bir şekilde işlemeleri için yurttaşlarında geleneksel dinlerin müminlerinde oluşturdukları bağlılığa benzer bir adanmışlık oluşturmalarını ya da en azından bu kutsallığı kendi siyasal amaçlarına uygun hale getirmeleri gerektiğini belirtirler. Böylece siyasal bir kutsallık oluşturarak bunu bir tür dini gerçeklik, bir inanç kuralı ve bir dogma haline getirerek vatandaşları ulusal egemenlik denen bir tür dünyevi tanrısallığa inandırmaya çalışırlar (Duguit, 2000, s. 395). Erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'de de böyle bir sivil dinin yerleştirilmeye çalışıldığı, yeni rejimin meşruiyetinin konsolide edilmesi için rejim etrafında dünyevi bir kutsallık yaratıldığı görülecektir. Bir sonraki bölüm ilgili dönemin analizini içerirken, cumhuriyetçi dinle ütopyalar arasında nasıl bir köprü kurulduğunu da göstermeye çalışacaktır.

2. Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Sivil Din

Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerine dayandığı dinsel meşruiyet paradigmasının dağılması ve yerini bir yenisine bırakmaya başlaması Tanzimat reformlarının temel değişim hattını teşkil eder. Ancak böylesi bir değişimi ve sonrasında Cumhuriyetle devam eden adımları, kutsallığa yaslanan bir ideolojiden seküler bir ideolojiye geçiş olarak tanımlamak pek de mümkün değildir. Meşruiyetinin kaynağını gökten alan bir siyasal rejimden egemenliğin millete devredildiği bir siyasal rejime geçiş, yani hâkimiyet-i milliye ve ulusal egemenlik gibi fikirlerin dinsel meşruiyetin yerini almaya başlaması her ne kadar dünyevileşme yönünde bir atılım olarak görünüyorsa da bunu sekülerleşme veyahut da kutsallıktan arınma olarak ifade etmek yanıltıcı olacaktır. Aksine, belli bir kutsallık ideolojisinin yerini bir başka kutsallık ideolojisine bıraktığını söylemek daha olasıdır. Çünkü Rousseaucu anlamda söylersek cumhuriyetin bu yeni meşruiyet kalıpları da dinsel bir etki yaratmışlardır (Toprak, 2012, s. 70). Rousseau'nun ortaya koyduğu sivil din ya da yurttaşlık dini Cumhuriyetçi kadrolar için yurttaşın ulusal formasyon içinde sosyalleşmesi ve yasalara sadakatini sağlaması açısından önemli bir düşünsel zemin oluşturmuştur (Rousseau, 2005, s. 249-252). Onun sivil din anlayışı Türkiye'de erken Cumhuriyet döneminde kendisini net bir şekilde göstermiştir. Özellikle Mustafa Kemal'in şahsında oluşturulan kült, cumhuriyetçi kurtuluş ideolojisi ve millî egemenlik kavramına atfedilen nitelikler bunu açıkça yansıtmaktadır.

Cumhuriyetçi projenin simgesel ve tartışmasız lideri olan Mustafa Kemal, Mili Mücadele yıllarından başlayan ve giderek yoğunlaşan bir şekilde bir millî kahraman imgesine dönüştürülmüştür. Bir diğer deyişle; ülkenin kurucu lideri olarak siyasal bir simge haline gelmiş ve kutsal bir nitelik kazanmıştır. Bu bakımdan Sibel Bozdoğan'ın belirttiği gibi, Mustafa Kemal'in 1938'de ölümünün ardından Tanrı statüsüne çıkarılışı buna bir örnek olarak gösterilebilir (Bozdoğan, 2002, s. 306). Mustafa Kemal "Tanrı-Türk" olarak değerlendirilmekte ve ulusu yoktan var eden bir yaratıcı olarak görülmektedir (Ünder, 2011, s. 138-155). Kimi zaman bu tanrısallık antik dünya tanrılarının bir gönderme şeklinde ortaya çıkar. Onun dostları ile yaptığı görüşmelerinde zaman ve mekânın dışında, âdeta Yunan Tanrısı Zeus'un tanrısallığıyla betimlendiği görülür (Karaosmanoğlu, 2012, s. 127). Karaosmanoğlu (2012, s. 24-57) ayrıca onu "bir milleti kurtarmak risaletinin ilâhî ihtirasına sahip"; "kastan, adaleden" değil, "Promete ulûhiyeti" gibi zekâ ve akıldan gelen, yıllarca hasretle beklenen yarı insan-yarı Tanrı millî bir kah-

raman (mesih) şeklinde tanımlamaktadır. Bu kutsiyet atfı halka da yayılmış, dönemin öğrencileri tarafından Mustafa Kemal tanrısal niteliğe büründürülmüştür. Cumhuriyet'in 10. ve 15. yıllarına özel olarak çıkartılan ve “*Şeref Kitabı*” olarak adlandırılan eserde öğrencilerin Atatürk hakkında yazdıkları şiirler yeni dönemin siyasal teolojisini çok güçlü bir şekilde yansıtır. Şiirlerde Atatürk birer kült haline getirilerek tanrılaştırılır (Kaynar, 2009, s. 1096-1098).

Cumhuriyetçi sivil din Mustafa Kemal'in şahsına karşı bir kutsiyet atfetmekle kalmamış; aynı zamanda tek tanrı egemenliğinin yerini alacak, her şeye kadir yeni bir ulusal egemenlik modeli de tasarlamıştır. Bu egemenlik modelinde Tanrı, yerini ulusal egemenliğe bırakmış ve diğer milliyetçi hareketlerde olduğu gibi halk egemenliği kurtuluşun kaynağı haline getirilmiştir (Smith, 1994, s. 106). Mustafa Kemal'in ilk olarak 1919 tarihli *Amasya Tammimi*'nde sözünü ettiği ulusal egemenlik kavramı daha sonra Cumhuriyet'in ilk anayasası olarak değerlendirilebilecek 1921 Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'nun birinci maddesinde “*hâkimiyet bilâ kayd ü şart milletindir. İdare usûlü halkın mukadderatını bizzat ve bi'l-fil idare etmesi esasına müstenittir*” ifadeleriyle yerini almıştır. Buradan da görüldüğü üzere ulusal egemenlik, tek tanrıya atıfla bölünmez ve mutlak kavramlarıyla ifade edilmiştir (Tuğrul, 2014, s. 17). Mutlaklık üzerinden düşünüldüğünde Kemalist ulusalcı projenin Haldun Gülalp'in işaret ettiği gibi dinin boşluğunu doldurmakla kalmadığı, dinin işlevsel karakterini de üstlenen “bir din” halini almış olduğu görülmektedir. Burada dinin sorgulanamaz ve kutsal olan niteliği, kutsal ve sorgulanamaz bir egemenlik fikrine yansıtılmıştır (Gülalp, 2005, s. 351-372). Cumhuriyet projesinin dinin sağladığı toplumsal meşruiyeti, milliyetçilik ile yeni bir forma büründürdüğü de söylenebilir. Şerif Mardin bu bağlamda önemli açıklamalar yapar. Ona göre vatanperverlik, beraber olma ve başkalarına karşı koyma gibi temalar önceki dinsel topluluğun oluşturduğu dayanışma fikrinin bir devamı olarak ortaya çıkmışlardır. Bu açıdan Mardin haklı olarak, kutsiyet devrinin açık bir şekilde görüldüğünü belirtmektedir. Milliyetçilik, dinden uzaklaşma olmadığı için böyle bir durumun ortaya çıktığını belirten Mardin'e göre, Cumhuriyet döneminde “Mehmetçik kolayca yeniden Battal Gazi ve Ali” olarak ortaya çıkabilmiştir (Mardin, 2008, s. 150).

Bu açıklamalar çerçevesinde cumhuriyetin dinsel ve sekülerlik bağlamında keskin bir kopuştan ziyade siyasal teolojik anlamda bir kutsiyet devrini gerçekleştirdiğini, geleneksel İslami iklimde hayat bulan kutsallığı yerinden edip cumhuriyet ve onun etrafında oluşan kavramlara aktardığı-

nı görmekteyiz. İslam'ın ortaya koyduğu geleneksel bakış açısının da giderek yerini kaybettiği bu süreçte sivil din, ideal toplum tasavvurları içeren bir ütopya yazınına da ortaya çıkarıp ona kaynaklık etmeye başlar. Bu yazın, mevcut toplumsal dönüşümlere sıkı sıkıya bağlı olarak gelişmiş ve cumhuriyetçi elitin toplum hedefleriyle bağlantılı olarak ortaya çıkmış olduğundan kimi yazarlar tarafından “var olan toplumsal yapıya alternatif olarak sunulan yetkin toplum tasarısı ve rasyonel gelecek kurguları” olarak ifade edilmiştir (Öztürk, 2007, s. 488). Bu özelliklerinden dolayı da cumhuriyetçi sivil din tarafından oldukça yoğun bir şekilde etkilenmişlerdir. İzleyen bölüm Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Ankara* ve Ahmet Ağaoğlu'nun *Serbest İnsanlar Ülkesinde* adlı ütopyik eserlerinde cumhuriyetçi kutsallığının belirleyici etkisini tartışacak ve ütopyik yazının, cumhuriyetçi kutsallığın birer parçası olarak nasıl üretildiğini göstermeye çalışacaktır.

3. Cumhuriyetçi Sivil Dinin Ütopyalar Üzerine Etkisi

Cumhuriyetçi sivil dinin bahse konu olan ütopyalara nasıl kaynaklık ettiğini daha açık ortaya sermek öncelikle onların kısa bir özetini gerektirmektedir. Böylece ütopyik toplum tasavvurları ile dönemin sosyo-politik ortamı arasındaki ilişkinin yakınlığını görmek mümkün olacaktır.

Karaosmanoğlu'nun *Ankara* romanı üç bölümden oluşmaktadır. İlk iki bölümde o dönemin Türkiye'si'ne dair gözlem ve deneyimlerini aktaran yazar, üçüncü bölümü ise daha çok ütopyik toplum tahayyülüne ayırır. Her biri farklı bir dönemi anlatan bölümlerde farklı karakterler öne çıksa da, romanın asıl kişisi Selma Hanım'dır. Selma Hanım bölümleri birbirine bağlayarak sürekliliği sağlıyorsa da aslında her bölümde farklı bir karaktere sahiptir ve farklı bölümlerde ilişki kurduğu erkekler ise o dönemleri betimleyen simgeler gibidirler (Özkırımlı, 1999, s. 13). Sakarya Savaşı öncesini (1922) anlatan birinci bölümde yani Milli Mücadele yıllarında Selma Hanım bir banka şefinin, Ahmet Nazif Bey'in karısıdır. Nazif Bey'in görevi nedeniyle Ankara'ya taşınmışlardır ve bu dönemde Ankara'nın “yabanıldır.” Nazif Bey korkak ve kendi halinde bir bürokrattır. Bu bölümde milletvekili Murat Bey ile tanışır. Murat Bey sade, içten, temiz görünümüyle meclisin yenilikçi kandı; onun evinde karşılaştıkları Şeyh Emin ise meclisteki tutucuları temsil eder. Yine Murat Bey vasıtasıyla tanıştıkları Binbaşı Hakkı Bey ise atılgan, yiğit bir askerdir ve Milli Mücadele'nin içinde yer alan bir kişi olarak batı aleyhtarı bir tutum sergilemektedir. Bölümün sonuna doğru Selma Hanım hastanede çalışmaya başlamasıyla değişimler yaşar ve kendini Milli Müca-

dele heyecanına kaptırır. Kocası Nazif Bey'in Milli Mücadeleye gereken ilgi ve alaka ile bağlanmadığını görünce aradığı coşkuyu Binbaşı Hakkı Bey'de bulur (Özkırımlı, 1999, s. 13-14).

Cumhuriyet'in ilanını izleyen yılların (1923-26) Ankarası'nda geçen ve yozlaşmış devrimi anlatan ikinci bölümde Selma Hanım, karşımıza Binbaşı Hakkı Bey'in karısı olarak çıkar. İlk bölümden tanıdığımız Binbaşı Hakkı Bey, Murat Bey ve Şeyh Emin değişen koşullarla birlikte kişiliklerinde değişim yaşamışlardır. Bu değişim, onların devrimden sonra yozlaşmalarını simgelemektedir. Hakkı Bey ordudan ayrılmıştır, Murat Bey artık millet-vekilli değildir, Şeyh Emin ise artık Emin Bey olmuştur. Üçü de vurguncu, devrim ruhunu kaybeden, alafrangalaşan, batının daha ziyade kötü yanlarını alan yeni bir sınıfın üyesidirler. Romanın ana karakteri Selma Hanım ise partiden partiye koşan bir kadındır. (Özkırımlı, 1999, s. 14). İlk bölümde bir görünüp kaybolmuş Neşet Sabit'in ağırlığı iyice hissedilmeye başlamıştır. Etrafını saran bu eğlence ve sefahat yaşamından bunalan Selma Hanım için tek mutluluk kaynağı Neşet Sabit ile yaptığı konuşmalardır. Yazar, bu bölümde Neşet Sabit üzerinden bu sefahat içindeki sınıfla halk arasındaki uçurumu eleştirir. Bölümün sonuna doğru, Neşet Sabit ile sohbetlerin etkisiyle içinde bir çatışma yaşayan Selma Hanım yaşadığı hayattan da, kocasından da uzaklaşır. Kitabın ütöpik tahayyülü üçüncü bölüm olup Mustafa Kemal'in 10. Yıl Nutku'ndan 4 yıl sonrası (1937) ile 1942 yılları arasındaki Türkiye'yi anlatır. Bu bölümün kahramanları Selma Hanım ve Neşet Sabit'tir. Yazarın tahayyül ettiği Türkiye artık kurulmuş, Neşet Sabit ile Selma Hanım evlenmiş; Selma Hanım bir okulun müdürlüğünü yaparken, Neşet Sabit de *İçti-mai Mükellefiyet Teşkilatı*'nın üyelerinden biri olmuştur. İlk bölümlerde tasvir edilen sınıf, devrim öncesinin ateşini devrimden sonra sürekli kılamamış, yozlaşmıştır ve zamanla inkılâpların önünde engel teşkil etmeye başlamıştır. Türkiye tahayyülünün gerçekleşebilmesi için bu "alafranga sınıfın" tasfiyesi artık kaçınılmaz olmuştur. Dolayısıyla önceki bölümlerde bu sınıfı temsil eden karakterler bu bölümün Türkiye'si'nde kendilerine yer bulamamışlardır.

Esasında bir edebiyatçı olmayan Ahmet Ağaoğlu ise; savunduğu, düşlediği ülkeyi dile getirmenin bir aracı olarak edebiyata yönelmiş ve dönemin çevreleriyle girdiği hesaplaşmada savunduğu düşünceleri de içine alacak şekilde yazdığı *Serbest İnsanlar Ülkesinde* adlı romanını ilk olarak 1930 yılında bastırmıştır. Romanın başlangıç bölümü olan *Mukaddeme*'de yazar böyle bir kitabı neden yazma gereği hissettiğini anlatır. Bu bölümde ayrıca şahsi

hükümet (monarşi), meşrutiyet ve cumhuriyet rejimleri arasındaki ayrıma dikkat çeker. Buna göre monarşi korku temellidir ve halk tek bir kişinin şahsi hevesinin hükümranlığı altındadır. Meşrutiyette hükümdar hâkimiyetini “şerefli” bir sınıfla paylaşmaktadır. Cumhuriyet ise bu rejimlerin en faziletli-sidir, çünkü hâkimiyeti halkın elinde tuttuğu bir yönetim şeklidir. Ütopyaya göre, “*Türk milleti Dahi rehberinin sevki ile Cumhuriyet gibi mütekâmil bir idare şeklini tahakkuk ettirmiştir*” ve bu rejimin başarılı olması için Türk milletinin fertlerinin yani vatandaşların faziletli olmak gibi bazı manevi özellikler taşıması gerekir. Bu noktada Ağaoğlu bu kitabı yazma amacını, milletin bir ferdi olarak bu faziletlerin ve hususiyetlerin neler olduğunu ve Cumhuriyette hür ve serbest vatandaşların nasıl olmaları lazım geldiğini ortaya koymak şeklinde ifade etmektedir (Ağaoğlu, 1930, s. 1-2).

Kitapta, esareten kurtulmuş bir Türk, hür olmak için yola çıkar; bir yol ayrımına geldiğinde, “sol tarafa giden yol hürriyet yoludur/sağ tarafa giden yol kölelik yoludur” yazılı bir levha görür ve sol taraftan yürüyerek “Serbest İnsanlar Ülkesi”ne gelir. Burada “Pir” olarak ifade edilen rehberlerden eğitim alıp; süregelen yaşamı, yapıyı, usulü ve bir cumhuriyette hür ve serbest vatandaşların nasıl olması gerektiğini öğrenir. Bu ülkede kalmaya karar verir. Nihayetinde üç pirin eşliğinde “hürriyet meleği” adına hürriyet yemini eder. Hür olmak isteyen esirin Türk olduğu vurgulanmış olsa da Ahmet Ağaoğlu’nun ütöpik ülkesinin Türkiye olup olmadığı konusu açık değildir çünkü hakanın zindanlarında esir olan bu Türk, Tanrı Resulü’nün (Mustafa Kemal’in) sesini duyup zincirlerini kırarak yola düştüğünde Türkiye’ye değil de Serbest İnsanlar Ülkesi’ne varmıştır. Burada yaşayan pirlere Mustafa Kemal’i tanımakta hatta tanımaktan öte onun aşkıyla yani “Türk Cumhuriyetini kuran Dâhinin emel ve arzularının tahakkuku için çalışmaktadırlar” cümlesinde de belirtildiği gibi, onun ideallerine uygun hareket etmektedirler (Ağaoğlu, 1930, s. 2).

3.1 Kurtarıcı Tanrı Figürü Olarak Atatürk

Geleneksel İslami iklimde meşruiyetini Tanrıdan aldığı düşünülen ve Tanrının yeryüzündeki gölgesi olarak adlandırılan Osmanlı sultanlarının siyasal hâkimiyetlerini sağlayan ve “adalet dairesi” olarak adlandırılan sistem nihai olarak adil bir toplumun kurulmasında sultanı merkeze koymaktaydı. Siyasal meşruiyet kaynağı Cumhuriyetle birlikte dönüşüm geçirdiğinde artık ne bir Tanrı gölgesi olarak sultandan, ne de bu kutsallık anlayışının beslediği adalet dairesinden söz edilecektir. Önceki bölümde tartışıldığı gibi,

Cumhuriyetin sivil dininin oluşturduğu yeni kutsallık iklimi yeni kültürler ortaya çıkaracak ve bu iklim ütopik toplum tasavvurlarının oluşturulmasında kaynak teşkil edecektir.

Cumhuriyetçi kutsallık ikliminin bu ütopyalarda hayat verdiği ilk şey topluma önderlik eden kişinin tanrısal karaktere büründürülmesidir. Bu noktada ütopik eserlerin cumhuriyetçi kutsallıktan kaynak almakla birlikte sivil dinin oluşturduğu kişi kültürünü kendi toplum tasavvurlarında yol gösterici ve mürşit olarak konumlandıkları görülür. Her iki ütopya da bu kültürü Mustafa Kemal'in şahsında birleştirir. Onlara göre "Cumhuriyeti kuran ve inkılâpları gerçekleştiren tek başına Mustafa Kemal'dir" (Talay, 2011, s. 437) ve bu nedenle o dinsel niteliklere de sahiptir. Her iki ütopya da dinsel kavram setini siyasal arenaya teşmil ederek Mustafa Kemal'i cumhuriyetçi sivil dinin tanrısı ya da peygamberi konumuna yükseltmektedir. İnsanüstülük ve mucize gibi sıfatlara sıklıkla tesadüf edilir. Bu mistisizm özellikle Mustafa Kemal'in fiziksel niteliklerini tasvir ederken kendini göstermekte ve estetik ile dinselliğin iç içe bulunduğu antik Yunan dünyasındaki tanrılarla bir benzeşim kurulmaktadır. *Ankara* ütopyasına göre Mustafa Kemal'in alını, "çok geniş olmamakla beraber, eski Yunan heykeltıraşlarına bir genç Tanrı kafası örneği olacak derecede düzgün, ahenkli ve yontulmuş gibiydi. Göz oyukları çukur değildi, fakat bakışlarının derinden, çok derinden gelen bir hali vardı" (Karaosmanoğlu, 1999, s. 176). Mustafa Kemal'in bu şekilde bir Yunan Tanrısına benzetilmesi Karaosmanoğlu'nda Nev Yunanilik akımının etkisine bağlanmakla birlikte Yunan Tanrılarının bu dünya ile doğrudan irtibatlı ve ona müdahil olan kudretlerine de vurgu yapmaktadır (Talay, 2011, s. 436-437).

Ankara'nın toplum tasavvurunda Mustafa Kemal'in oldukça büyük bir yer kapladığına şüphe bulunmamaktadır. Buna karşın Karaosmanoğlu'nun onu betimlerken kullandığı teolojik kavram setinin bir kısmını geleneksel dünya dinlerinden devşirmiş olduğu görülmektedir. Tek tanrılı dinlerin dünyanın yaratılışına ilişkin öğretisinin Mustafa Kemal ile yeni bir boyuta taşındığı söylenebilir. Burada teolojik öğreti benzer şekilde karşımıza çıkmakta ancak Mustafa Kemal yaratıcı olarak ifade edilmektedir. Ütopyaya göre, "bu, bir dünyanın ikinci yaradılışı idi. Bundan dört yıl evvel yüzünü gördüğü ve sesini işittiği Tanrı, aydınlığa, ol! demişti; aydınlık oluyordu. Suya ol! demişti; su oluyordu ve suların arasında Levh olsun, demişti. Levh, meydana gelmişti" (Karaosmanoğlu, 1999, s. 178). Yoktan var etmek, bir diğer deyişle tek tanrılı dinlerin tanrılarının kadir-i mutlak güçlerinin en kesif

şekilde ortaya çıktığı anlatı Mustafa Kemal ile birleştirilmekte ve o da yoktan var eden bir tanrısallık vasfına büründürülmektedir.

Mustafa Kemal'in oğuldan ve kardeşten daha kıymetli görülmesi de benzer şekilde, kan bağına dayalı toplumların etkisini yitirmeye başlamalarını sağlayan tek tanrılı dinlerden devralınan bir nitelik olarak görülebilir. Yeni Ahit bunu “yeryüzüne selamet getirmeye geldim sanmayın; ben selamet değil fakat kılıç getirmeye geldim. Çünkü ben adamla babasının ve gelinle kaynanasının arasına ayrılık koymaya geldim... Babayı ve anayı benden ziyade seven bana layık değildir” şeklinde ifade etmektedir (Yeni Ahit: Matta, Bab 10, 34-37). Burada görüldüğü üzere, kan bağı ilkesinin toplumsal ilişkileri belirlemesi dinsel kurtuluşun önünde bir engel olarak sunulmaktadır. Buna göre Tanrı'nın krallığı ancak yol göstericiyi takip etmekle bulunabilecektir. *Serbest İnsanlar Ülkesinde* bu ilke Mustafa Kemal'in şahsında tanımlanmaktadır. Ütopyaya göre bu “büyük adam” oğuldan, kardeşten daha kıymetlidir, zira o cemaati yaşatan, kurtuluşu sağlayan ve yükselmenin yolunu gösteren kişidir. *Ankara* ütopyası ise bu büyük adamı bir milleti selamete götürecektir ve milletin uyanışını sağlayacak bir kahraman olarak tanımlayacak, onun kutsi değerinin zaman içerisinde daha iyi anlaşılacağını belirtecek, bu kahramanı ve onun yaptıklarını Kitab-ı Mukaddes'e referansla ifade edecektir. Bunlar zamanla “Kitabımukaddes'ten bir satır gibi gelecek ve buna karışmış olmak size, hayatınızın yegâne manası gibi görünecektir” (Karaosmanoğlu, 1999, s. 89).

Yoktan var eden bir Tanrı ve kurtuluşa götürecektir “büyük adam” olarak görülen Mustafa Kemal, kimi zaman da bir peygamberdir. Onun ortaya çıkışı ve siyasal uğraşı peygamberin Tanrı tarafından seçilmiş olmasına benzerdir. *Serbest İnsanlar Ülkesinde*'ye göre “aramızdan sarı saçlı, mert yüzlü, aslan bakışlı birisi çıktı. Meğerki elini sakınan, yurdunu esirgeyen Tanrının resulü imiş! Sözler söyledi ki donmuş kalplere sıcaklık, ölmüş damarlara can verdi. İşler yaptı ki bütün dünya hayret etti. Yâd elleri yurttan kovdu, hakanı aşağı etti” (Ağaoğlu, 1930, s. 6). Bu noktada ütopya için peygamberlik, dinsel ve siyasallığın birleştiği bir çizgide ortaya çıkmaktadır. Bir diğer deyişle, ütopyaya göre din siyasal içerimi olan bir sistemdir. Benzer bakış açısının *Ankara* ütopyası yazarı tarafından da sahiplenildiği söylenebilir. Karaosmanoğlu'nun, Mustafa Kemal'in Milli Mücadele gibi kutsal bir amaç uğruna kanının aktığı yerden yaratıcı bir enerjinin çıkacağını düşünmesi kutsallık ve siyasallık arasındaki bağı vurgulamaları bakımından önemlidir (Karaosmanoğlu, 2012, s. 38).

Ütopyalar; Mustafa Kemal'in şahsında kült oluşturmaya giriştiklerinde, bir taraftan ulus ve lideri özdeşleştirmiş, diğer taraftan da yüceltilen karakter ile sıradan insanlar arasındaki mesafeyi açmayı ihmal etmemişlerdir. Böylece Tanrısal ulûhiyetin eksiksiz bir temsilini mümkün kılarken oluşturulan kutsallıktan topluluğun pay almasını da sağlamışlardır. Bir diğer deyişle, adeta topluluk üyesi ile topluluğun totemi arasındaki ilişkiye benzer bir ilişki biçimi tasarlamışlardır. Totemle özdeşleşebildiği ölçüde kutsallıktan pay alan topluluk üyesi (Akal, 1998, s. 168) gibi Mustafa Kemal ile de ulus özdeşleştirilmiştir. Bu bakımdan gerek fiziksel, gerekse de içinde olan cevher bakımından diğer insanlardan farklı ve eşsiz olarak görülen Mustafa Kemal'in kutsallığı kimi zaman bir kabile tanrısı görünümüne bürünmektedir. Örneğin, Mustafa Kemal tıpkı ilkel din aşamasında kabile tanrısı gibi hem seven ve dost, hem de korkutucu olmak gibi özelliklere sahiptir. "... güzel ve yuvarlak başı, insana, dayanılmaz bir okşama arzusu veren ehlileşmiş, munisleşmiş bir pars yavrusu kafasını andır(maktadır). Fakat, gene öyle bir kafa gibi, kalbe bir korku ve çekinme hissi vermekten de hali kal(maz). Onun mayası, öbür insanlarınkinden büsbütün başka bir cevherle yoğrulmuş gibi(dir)" (Karaosmanoğlu, 1999, s. 200).

Görüldüğü üzere, gerek *Ankara*, gerekse *Serbest İnsanlar Ülkesinde* ütopyası toplumsal kurtuluşun tanrısal niteliklere sahip bir insan olan Mustafa Kemal tarafından gerçekleştirileceğine yönelik cumhuriyetçi sivil dinin dogmasından yoğun bir şekilde beslenmiştir. Bu ütopyik toplum tasavvurlarının cumhuriyetçi sivil dinden yoğun bir şekilde beslendiği bir diğer temayı, kurtuluşun ancak yol gösterici "mürşitler" ile gerçekleştirilebileceği amentüsü oluşturacaktır.

3.2 Kurtuluş ve Mürşitler

Ankara ve *Serbest İnsanlar Ülkesinde*'ne kaynaklık eden cumhuriyetçi sivil din, ütopyalarda Mustafa Kemal'in kutsal bir haleyle sarmalanması sonucunu doğurduğu gibi bu mukaddes niteliği onun izleyicilerine de yaymaktadır. Bu vesileyle Mustafa Kemal'in izleyicileri havari veya müçtehit babında görülmektedirler. *Ankara* ütopyasında bu kutsi hareketin teorisinin yapılması için bir kadroya ihtiyaç olduğuna değinilir. Bu kadro, bu sivil dinin içtihatlarını belirlemeli ve standartlaştırmalıdır. Ütopyada, Neşet Sabit'in, Selma Hanım'a yönelttiği sözler bu ihtiyacı açık şekilde ortaya koymaktadır: "inkılabı kocanız kendine göre, Murat Bey kendine göre, Şeyh Emin

kendine göre anlıyor, hani, bazı dinler vardır ki, müfessir ve müçtehitlerinin çokluğu yüzünden mana ve mahiyetini değiştirir; işte bizim inkılabımızın başına da böyle bir şey gelmektedir ve bizim ıstırabımızın sebebini burada aramak lazımdır” (Karaosmanoğlu, 1999, s. 149). İnkılaplar konusunda Mustafa Kemal’in yalnız kaldığı, sivil dinin ateşini devam ettirecek bir kadroya gereksinim duyulduğu ve bunların yeni dinin müçtehitleri olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu bakımdan romanda Karaosmanoğlu’nun sözcüsü konumunda olan Neşet Sabit, ütopyanın üçüncü bölümünde sivil dinin bir misyoneri gibi romanlar, piyesler yazan; ülkenin çeşitli yerlerinde konferanslar veren biri olarak hizmet etmektedir. Ayrıca ütopya; imanın devamlı güçlü tutulabilmesi, ‘müminlere’ yeni ahlakın kazandırılması ve eski batıl inançlardan vazgeçilmesini sağlayacak bir etken olarak bir takım kurumlar da oluşturulmasını öngörür. Tarih ile dile ilişkin uygulamaların cemaatin uyanışını ve kurtuluşunu sağlayacağına dair düşünceden hareketle mevcut *Tarih Cemiyeti* ve *Türk Dili Tetkik Cemiyeti* ile kurgusal olarak tasarlanmış ve Tarih ve Dil Cemiyetlerinin birleşmesinden oluşan *Türk Akademiyası*, *İçtimai Mükellefiyetler Teşkilatı* gibi kuruluşlar bu işleyle donatılmıştır. *Ankara* ütopyasına göre; bu cemiyetler coşkun bir hamle yaratarak yeni yetişen Türk gencine bilinç aşılacaklardır (Karaosmanoğlu, 1999, s. 183-184).

Serbest İnsanlar Ülkesinde de, *Ankara*’daki gibi yeni sivil dinin müminlerinin doğru yola yönlendirilmesinde pirlere ve rehberlere duyulan gereklilik üzerinde durulur. Bu gerekliliğin siyasal-teolojik anlamları vardır ve cumhuriyetin ahlaki ve dinsel bir rolü de olduğuna yönelik bir bakış açısına dayanır. *Serbest İnsanlar Ülkesinde* cumhuriyetçi dinin gelenek ve göreneklerin benimsenmesinin pirlere ve müşitler yoluyla gerçekleşeceğinden bahsetmektedir. Buna göre pirlere ve rehberlere yeni bir ahlak vadedeceklerinden dolayı iyiyi ve kötüyü yeniden kurma, toplumu yeniden düzenlenme misyonuna sahiptirler ve bunun için de kişisel zaaflarından arınmış olmalıdırlar (Coşar, 1997, s. 160). Ütopyada, nasıl ki müşitler ve pirlere sivil dine kendilerini adanmışlarsa, aynı adanmışlığı talipleri için de geçerli kılmaya çalışmalıdırlar. Yani millete rehber olan, onun emel arzularına tercümanlık eden aydın zümresi milletin aynası olmalı, onlar ne ise millet de o olmalıdır (Ağaoğlu, 1930, s. 68).

Serbest İnsanlar Ülkesinde’de yeni gelenek-göreneğin öğretilmesi ve yaygınlaştırılması aynı zamanda bir terbiye meselesi olarak da sunulur. Her ne kadar bu terbiyenin oluşmasında sivil dinin rehber ve pirlere bir misyon yüklüyorsa da, okulu da bu terbiyenin kaçınılmaz bir parçası olarak görmektedir. Okullar yoluyla “halka hürriyet imanının verilmesi mümkün olacaktır.

tır: o zamana kadar etrafı çalılıklar ile kapalı görünen hürriyet yolu bu kere aydınlanmağa başlayacak”tır (Ağaoğlu, 1930, s. 81). Burada dinsel söylemde de olduğu gibi açıkça bir kurtuluş vaadi vardır. Fakat burada tek tanrılı dinlerin kıyametten önceki bin yıllık refah dönemini ifade eden binyılcılık (*millennialism*) anlayışının bir dönüşüm geçirdiğini söylemek mümkündür. Tarihi, Tanrısal kurtuluş tarihinden ayırmayı reddeden ve tarihe bakışlarını İncil deyişlerinin yönlendirdiği dindarlar (Kieser, 2010, s. 15) gibi burada da benzer şekilde tarihin cumhuriyetçi ahlak tarafından yönlendirildiği iddiası söz konusudur. Ancak ütopya için kurtuluş ile cumhuriyetçi ahlak arasında bir ayrışma yoktur yani Tanrısal kurtuluş cumhuriyetçi sivil dinin bir antitezi değildir. *Ankara ve Serbest İnsanlar Ülkesinde* ütopyaları da bu açıdan Tanrısal kurtuluş ve siyasallığın iç içe geçmesinin birer örneğini oluştururlar.

Cumhuriyetçi ahlakın ütopyalar için anlamına daha ayrıntılı bir şekilde baktığımızda, sivil dinden önceki ahlakın bir gerilik ve çöküşü temsil ettiği görülmektedir. Bu çöküşü aşmak için gerekli olan şey ise cumhuriyetçi dinin ortaya koyacağı reformlardır. *Serbest İnsanlar Ülkesinde* ütopyasına göre cumhuriyetçi din, ülkeyi geçmişinin yükünden, o geçmişin taassup dolu kurallarından ve hurafelerle dolu zihniyetinden kurtaracaktır (Ağaoğlu, 1930, s. 18-19). Bununla birlikte *Serbest İnsanlar Ülkesinde*’nin tanımladığı yeni ahlak; insanı ön plana çıkartacak ve bu insana hak ettiği değeri verecektir. Fakat insanın ön plana çıkartılması cemaatin geri plana çekilmesi anlamına gelmemektedir. İnsanın sahip olduğu düşünülen değer, aslında cemaatin önemli bir değer olarak görülmesinden kaynaklanır. Eğer cemaat olmazsa, bireysel istibdat, hürriyet anarşisi ve zorbalık ortaya çıkacaktır ve bu da insanı değersizleştirilecektir (Ağaoğlu, 1930, s. 14-15). Yeni sivil din; böylece insanlara selamet ve hürriyet vadetmekte, ortaya koyduğu kurtuluş yolunun inananları hurafelerden kurtaracağını ve bilgi ile akıl çağını başlatacağını müjdelemektedir. Sonuç olarak, insanlar çalışma ahlakı edinecek, ecdat olarak nitelendirilen atalardan kalan batıl inançlardan ülke temizlenecek ve “sahih inanç” yerleştirilecektir (Ağaoğlu, 1930, s. 87-88).

Ankara ütopyası da sivil dinin yeni insanının kendine ve tabiata hükmetmeye çalışan, hurafelerden kurtulmuş, iradeli yani rasyonel olduğunu belirtir. Kitapta da geçtiği gibi “yeni insan, eski insan gibi kendi eliyle kendine işkence yapmayacak kadar şuura ve hadiselerin tesirine esir yaşamayacak kadar hürriyete ermiştir” (Karaosmanoğlu, 1999, s. 194). Bu yeni insanı kuracak olan cumhuriyetçi dindir. Bozulmuş dinin sonuçları olarak gösterilen batıl inançlar ve hurafeler yerine insan iradesi ve akıl gerçek iman öğeleri olarak

konulmaktadır ve kurtuluşun bu akıl yoluyla gerçekleşeceği ifade edilmektedir. *Ankara* ütopyası için “yeni cemiyet gibi yeni insanda da kaza ve kadere bırakılmış hiçbir taraf olamaz... yeni insan-yani tam insan da- hem tabiata, hem de o tabiatın cüzü olan kendi benliğini iradesi altına almasını bilecektir” (Karaosmanoğlu, 1999, s. 195).

Sonuç olarak Anthony D. Smith’in ifade ettiği gibi, her ne kadar yeni-eski karşıtlığı içinde bir denklem kurmuş gibi görünseler de aslında, bir kutsal millet tasavvuruna bel bağlanmakta ve her kutsama faaliyetinde olduğu gibi insanlığın kadim umutlarına gönderme yapılarak kurtuluş vadeditmektedir (Smith, 1994, s. 66). Bu yaklaşım her iki ütopya için de geçerli olup, sivil dinin yeni insanını tamamen bambaşka biri olarak değil de geçmişin taassubuyla karşılaştırmalı olarak ele almakta ve kurtuluşun, bozulmuş bir dinin içinden bilgi ve akıl yoluyla geleceğini iddia etmektedirler.

3.3 Dünya Benimseyen Müminler Topluluğu

Hürriyet ve kurtuluş temalarının iç içe geçtiği *Ankara* ve *Serbest İnsanlar Ülkesinde* ütopyalarında ideal toplum ve toplumsal kurtuluş için vatandaşların taşımaları gerektiği niteliklerden özellikle söz edildiği görülmektedir. Burada sayılan nitelikler klasik bir dindarlığın taşıdığı niteliklere oldukça benzemektedir. Örneğin, *Serbest İnsanlar Ülkesinde* ütopyasında vatandaşların hırslardan ve tahakküm gibi hayvanlık özelliklerinden arınması, nefsi-ne hâkim olması, tevazu göstermesi, gururdan uzak olması, fedakâr olması, cesur olması, doğruyu sevmesi, hakikate tahammül etmesi ve başkalarına karşı hürmet duyması istenmektedir. Bu açıdan bakıldığında vatandaşlardan dünyaya karşı olmalarını; bir diğer deyişle dünyayı dışlayıp, ondan el etek çekmelerini istenmemekte aksine kurtuluşu toplum içinde ahlakça doğru davranma koşuluna bağlayarak dünyayı benimsemeleri vazedilmektedir. Dolayısıyla ütopya, kurtuluşu dünya dışlayan bir züht hareketinde değil de dünyada aramaktadır. Örneğin; *Serbest İnsanlar Ülkesinde*’de hedef kurtuluş-tur ve bunun aracı ise sadelik ile cumhuriyetçi ahlakıdır (Ağaoğlu, 1930, s. 103). Burada kurtuluş her ne kadar dünya dışlamayı gerektirmese de kişinin diğerkâm karakterine bağlanır. Ağaoğlu için Cumhuriyetçi müminlerin şahsi menfaatlerini feda etmeleri kilit önemdedir (Ağaoğlu, 1930, s. 49-50). Zira kurtuluş için yüce olunmalıdır. Fikir temizliği, söz temizliği ve hareket temizliği hürriyetin esasları olarak sayılırken nefse hâkim olmak, söz sadeliği ve yaşayış sadeliği olmazsa olmazlardandır. (Ağaoğlu, 1930, s. 7). Kitabın birçok yerinde giyimde, yaşayışta sadelik ön plana çıkarılarak doğal ihtiyaçların

dışında yapılan harcamalar fuzuli bulunur. Örneğin, kumar ve içki toplum içinde ahlaklı yaşama konusunda yozlaşmışlık olarak nitelendirilirken, temizlik, samimiyet, dürüstlikle birlikte yaşamak “sade ve yüksek” bulunur ve bu “yaşamak san’atı!” olarak tanımlanır (Ağaoğlu, 1930, s. 44). *Serbest İnsanlar Ülkesinde*’ne göre medeniyet ve zenginlik bu toplum içinde insanların ahlaklı yaşamalarının önüne engel olan alışkanlık ve ihtiyaçlarının artmasına neden olmaktadır. Bu bakımdan ütopya sarayla bağlantılandığı zenginliğe karşı uyarılarda bulunur: “Bütün o sırmalı üniformalar, o parıl parıl parlıyan elbiseler, o muhteşem gerduneler, o müheyyel saraylar, o altın gümüş kumaşlar ve kap kaşıklar o mücevharat ve ipekler hep fertlerde tama ve iştiha hırslarını uyandırmak ve tab’ayı bütün bunların kaynağı saraya bağlamak içindir” (Ağaoğlu, 1930, s. 102). Keza *Ankara* ütopyasında da imparatorluğa karşı yükseltilen cumhuriyetçi imana ruhunu verenin “çoşkulu sadelik ve samimiyet” olduğu belirtilir. Buna göre sadelik Türki bir niteliktir ve bu sayede Türkler medeniyetler inşa etmişlerdir. Romanın sonunda tasvir edilen Türkün çoşkulu yürüyüşü “büyük ırkın mehip rüyasına” benzetilirken, bir ordu halindeki Türklerin, Orta Asya’dan başlayıp Kafkaslara, oradan Karpatlara, Tuna boyuna uzanan coğrafyada yani Akdeniz medeniyetinde Yehova’nın kayıp cennetini bulacakları belirtilir (Karaosmanoğlu, 1999, s. 236-237). *Serbest İnsanlar Ülkesinde* de medeniyetin sade yaşam ve itaat üzerine temellendiği ifade edilerek Türklük ile medeniyet arasında yakın bağ kurulur:

“tören asil, elim necip, kanım temizdir. Yurdum evvelce orta Asya’nın yüksek yaylası idi. Sonra taşkın bir kanın hamleleri ile cetlerim Şarka, Garba, Şimale ve Cenuba doğru yayılmışlar. memleketler basmışlar, devletler kurmuşlar, medeniyetler çıkarmışlar. Evvelce uluslarımız sade yaşarlardı, halkla oturup kalkarlardı, yasaya bakarlardı, hakka ve kurultaya itaat ederlerdi” (Ağaoğlu, 1930, s. 5).

Nihayetinde dinsel seçilmiş halk düşüncesinin etnik, milliyetçi muadili olarak görülebilecek bu bakış açısına göre Türkler adeta medeniyetler kurmak için Tanrı tarafından seçilmişler ve bu medeniyetleri ilahi bir çoşkunlukla kurmuşlardır. Bunu da adanmış bir sade yaşama sahip olarak yapmışlardır. Ancak İslam’ın tesiri ile bu törede gedikler açılmış ve hatta Tanrı tarafından seçilmiş olduğuna inanılan bu halkın adetlerinde yozlaşma ortaya çıkarak çöküş kaçınılmaz hale gelmiştir. Görüldüğü üzere, etnik seçilmişlik mitini Türklük ile birleştiren ütopyalar için yapılması gereken bu Türki inancın yeniden diriltilmesidir. İşte sadelik bu noktada bir Türk âdeti olarak sunulmakta ve kurtuluş için yeniden diriltilmesi gereken bir nitelik olarak ileri sürülmektedir. Bu bakımdan kendi gibi olmaya, kendine dön-

meye oldukça özel önem verilmektedir. Gerek *Ankara*, gerekse de *Serbest İnsanlar Ülkesinde* ütopyası cumhuriyetçi sivil din tasavvurlarında bu inancın vazettiği kendilik bilincini akamete uğratabilecek hayat tarzına karşı uyarılarda bulunurlar. *Ankara* ütopyası, Batıcılık ve Batıcı yaşam tarzına yönelik cumhuriyetçi bakışı yorumlarken bunun açık örneklerinden birini sergiler. Buna göre Batıcılık bir eğlence tarzı değildir, “her şeyden evvel bir yapma, yaratma, kurma, iletme ve işletme gücüdür” (Karaosmanoğlu, 1999, s.150). Dolayısıyla Avrupalıya benzemenin; Avrupalı gibi giyinmenin, Avrupalı gibi dans etmenin, Avrupalı gibi yaşayıp eğlenmenin bir manası yoktur. Karaosmanoğlu başta kadınlar olmak üzere ancak kendi gibi olmayı, kendi kendini işlemeyi yüceltmektedir (Talay, 2011, s. 436).

Her iki ütopyada müminler topluluğuna dair ön plana çıkan bir diğer unsur toplumsal ahlakla organik bir toplum anlayışının desteklenmesi ve ferdiyetçiliğe karşı cemiyetçiliğin vurgulanmasıdır. Örneğin, *Ankara* ütopyasının ikinci bölümünde Karaosmanoğlu'nun sözcüsü olan Neşet Sabit'in ağzından cemiyetçilik gerçekleşen bir ruh gibi sunulurken, üçüncü bölümde de Ankara şehri Halkevi'nin temsilleriyle dolu “kaynaşmış bir halkın şevkli bir sesiyle dolan” bir şehir olarak nitelendirilir. Yine bununla ilişkili olarak Selma hanımın bütün insanların şevkle çalışarak zekâlarının ve iradelerinin en güzel meyvelerini vermesini içtimai atmosfere bağlanması organik bir toplumun verdiği ilahi yaratıcılığa denk düşer (Karaosmanoğlu, 1999, s. 178). Bu toplumun yapısına damgasını vuran da yine kolektif bir şekilde çalışmaktır, zira yazarın iddiasına göre kolektif çalışma insana şevk ve mutluluk vermektedir (Karaosmanoğlu, 1999, s.197). Keza *Ankara* romanında ferdi mutluluğun dahi ancak müreffeh bir cemiyetle mümkün olacağı ifade edilir. Bu bakış; “... ne kadar *egoist*, ne kadar bencil olursak olalım, muhitin üstünde veya muhitin dışında bir dakika daha nefes alabilmek kudreti bize verilmemiştir [...] Emin ol ki, dağınık ve kasvetli bir cemiyet içinde aşktan bile medet umamayız” (Karaosmanoğlu, 1999, s. 192), “her fert ruhça olduğu gibi bedence de bütün şahsi duygularından sıyrılmış ve on bin kişi bir adam, bir adam on bin kişi olmuştu” (Karaosmanoğlu, 1999, s. 235) ifadelerinde gözlemlenebilmektedir.

Görüldüğü üzere, organik toplum anlayışı bu ütopyalarda organik dayanişmacı bir toplumun işbölümünü ifade etmekten ziyade birleşmiş bir toplumun ortaya koyduğu genel coşkunun ifadesidir. Tam da bu genel coşku doğaları itibarıyla dünyevi olan şeyleri kutsallaştırmakta; Fransız Devrimi'nde öne çıkan vatan, özgürlük ve akıl gibi temel kavramların uhrevi bir haleye

büründürülmeleri gibi bu ütopyalarda da organik, kaynaşmış millet teması aynı şekilde kutsallaştırılmaktadır. Bir diğer deyişle, toplum kendini Tanrı olarak ya da tanrılar yaratmak için kurma yetisine kavuşturulmaktadır (Stevens, 2001, s. 136). Benzer yaklaşım Ağaoğlu'nun romanında da görülür ve hatta *Serbest İnsanlar Ülkesinde*'de organik toplumun din-tanrı yaratma niteliği açık bir şekilde ortaya konulur. Ağaoğlu başka bir eserinde de bunun altını özellikle çizer; böyle bir toplumu kuran Mustafa Kemal'i bir peygamber, bu toplumun siyasal sistemi olan cumhuriyeti de bir din olarak nitelendirir:

"Cumhuriyet başlı başına bir dindir, bir imandır. Fakat bu dinin henüz kitabı yazılma(mıştır). Nefislerini unutarak, bütün varlıklarını Cumhuriyete hasretmiş havarileri çıkma(mıştır), halk kütlelerinin karanlık tabakaları içine girerek halkı ırşat ve tenvir edecek dahiler zuhur etme(mıştır) [...] (sonuç itibarıyla) bu vazifeyi ifa edemedikleri için Kurunuvustai zihniyet aynen baki kal(mıştır)" (Ağaoğlu, 2011, s. 220-223).

Burada organik toplumun devamlılığı adına gereken fedakârlıkların yapılmadığı için yakınan yazar bu vazifeyi yerine getirmeyenlerin hukuka göre değil de, kamu vicdanında cezalandırılacağını belirtir (Ağaoğlu, 1930, s. 105). Bir diğer deyişle, cumhuriyetçi sivil dinin kutsallığından beslenen ütopya kamusal hayatı düzenleyen hukuk normlarından daha çok vicdanları ilgilendiren duygulara seslenmekte ve din gibi bir kontrol sistemi uygulamaktadır.

Özetle bir önceki bölümde değinilen kurtuluş teması, hürriyet ve sadelik fikri ile örülürken burada hürriyetin sınırları cumhuriyetçi sivil dinin ahlakçılığı ile çizilmektedir. Böylesi bir kurtuluşa ve oluşan ideal toplumda şaşaya yer yoktur. Dahası hürriyet denildiğinde ilk akla gelen bireysel bir olgu olsa da bu bireysellik organik-dini toplum anlayışı içinde öldürülmektedir. Kişi bir dinin mümini gibi cumhuriyetçi yasaların rehberliğine bel bağlayacak ve böylece kurtuluşa erişecektir. Bu rehberliğe iman etmeyenlerin cezalandırılması ise "vicdan" gibi dinsel bir referansla ele alınmaktadır.

Sonuç

Ütopyaların oluşumlarına kaynaklık eden ve onları besleyen memba-lardan en önemlisi gerek dinsel, gerekse siyasal nitelikte olsun bir kutsallık etrafında örgütlenmiş sistemlerdir. Bu organize olmuş kutsallık sistemleri adil, ideal bir toplum oluşturmak ve kurtuluş ahlakını topluluğa vazetmek amacındadırlar. Bu amacı gerçekleştirmek ve insanları bir araya toplayarak onlardan bir cemaat yaratmanın araçları olarak çeşitli ritüel, ayin, festival ve

bayramlara da sahip olan bu kutsallık sistemleri, benzer amaçları güden edebi-kurgusal nitelikli eserler olan ütopyalara da doğrudan ya da dolaylı şekilde esin kaynağı olmuşlardır. Çalışma, kutsallık ile ütopyalar arasındaki bu ilişkide geleneksel dinlere değil de cumhuriyetçi yurttaşlık dinine odaklanmış ve kutsallık üreten bu mekanizmanın ütopyalar üzerinde derin bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Cumhuriyetçi sivil dinin ürettiği kutsallık mekanizmasının ütopyalara kaynaklık ettiğine yönelik özgün bir tezi ortaya koyan metin, kutsallık ve dünyeviliğin bir kopuş olarak değil de bir devamlılık üzerinden okunması ve bu devamlılığın ütopyalara nasıl etki ettiğinin araştırılması noktasında ileride yapılacak çalışmaların önünü açmaktadır. Böylece modernist paradigmanın giderek zayıfladığını öngördüğü kutsallığın nasıl hala ideal toplum tasavvurlarını beslediğine yönelik bir literatürün oluşması sağlanabilecektir.

EXTENDED ABSTRACT

Starting from the premise that sacredness-producing systems are a source of utopias, this study analyzes two utopian texts written in the early Republican period: Yakup Kadri Karaosmanoğlu's *Ankara* and Ahmet Ağaoğlu's *Serbest İnsanlar Ülkesinde*. The existing literature in Turkey contends that there is a negative association between sacred texts and utopias. From this perspective, Islam is seen as an obstacle for utopian writing in Eastern societies, because its purported perfection leaves no need for alternative visions of the ideal society. However, this perspective places the sacred firmly within the confines of monotheistic religions, overlooking alternative political and civil sacredness mechanisms that exist in society. As Jean Jacques Rousseau points out, the modern Republican state appropriates religious elements in order to win the loyalty of its citizens. Yet, this is not a simple combination of religiosity and politics. Rather, the political authority creates a new form of sacredness through a selective use of religious elements. In other words, the state, Rousseau argues, reproduces the religious mythos in the name of the "nation" to establish its legitimacy in the eyes of its citizens. Hence, the state reorganizes itself around sacredness like a religion, thereby creating a republican civil religion.

The creation of such a civil religion was of central importance also in the early republican era in Turkey. In that period, the Turkish state tried to consolidate itself by adopting republican citizenship as its political project and formed a number of cults and sacredness mechanisms in order to create loyal citizens. The cult of Mustafa Kemal, the republican salvation ideology, and the ideal of national sovereignty reflect this sacredness. When Mustafa Kemal emerged as a national hero and a political symbol, he also gained sacredness in the eyes of the people. He was even defined as a (semi) God. Moreover, the sovereignty of God was replaced with the ideal of national sovereignty, by which the real salvation of the people would be brought about. As a result, the nationalist project of the new state took over the functions of religion in society and channeled religions' sacred and unquestionable characteristics to sacred and unquestionable sovereignty of nation. This means that Republican religiosity politically and theologically took over traditional Islamic sacredness and mobilized it to buttress its ideal social order under a new form of religion.

Examining two utopian novels—*Ankara* and *Serbest İnsanlar Ülkesinde*—with the method of content analysis, this study aims to show that they both were rooted in this Republican civil religion. In creating their social worlds, utopias take their major concepts from sacred texts. Central among these are "sacrifice" and "salvation," which indicate that utopias prioritize the idea of equality over free-

dom and individual happiness. Religions in general ask individuals to sacrifice themselves for the collective good in order to achieve real salvation. Drawing on this basic religious idea, utopias create hope for eternal perfection and stability. However, we cannot think of sacredness only in relation to monotheistic religions, for they are not the only source of utopias. As discussed above, when the Republican elite intervened in traditional Islamic beliefs, Islam began losing its privileged place in society, and a civil religion came to be dominant. It was this civil religion that made possible the emergence of *Ankara* and *Serbest İnsanlar Ülkesinde*. However, these utopian novels were not only deeply affected by this civilian religion, they also actively contributed to it.

Three important features became apparent when we analyzed these two utopias. The first is the emergence of Mustafa Kemal as a theological figure akin to a prophet or even a semi-God. For both writers, Mustafa Kemal had created the country on his own like God had created the World. Hence, real salvation was going to be brought about by this “great man,” this national hero. Therefore, for these utopias the prophecy has religious functions and also politics ones. Second, Mustafa Kemal was not the only figure who manifested a sacred quality; rather, his sacred aura was spread among his followers. This means that the political elite would determine and standardize the rules of civil religion that were to govern social life. Members of the community, on the other hand, were expected to behave like the followers of a religion: they were to lead simple lives, refrain from individual greed, and devote themselves to Republican rules if they really wanted to avoid moral collapse and achieve salvation. Salvation and republican virtue were thus combined in the name of a civil religion. Third, with regard to salvation, these two utopias created a contrast between the individual and society. They asked community members to renounce their individual freedoms for the sake of the collective good, defining the latter as “the real freedom” for them. Like a religion does, they also required people to be simple, modest, brave, and abstinent. It was only in this way that society could emerge as a community of believers and individuals could achieve real salvation.

We conclude that the main source of utopias is sacredness-producing systems, which intend to create an ideal society and to provide salvation for the community. However, sacredness cannot be conceived of only in relation to monotheistic religions. The two utopian novels we analyzed in this article and their visions of the ideal society were rooted in the ideal of Republican citizenship viewed as a civil religion, not in religion as traditionally understood.

KAYNAKÇA

- Abéles, M. (2012). *Devletin Antropolojisi*. Çev. N. Ökten, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Ağaoğlu, A. (1930). *Serbest İnsanlar Ülkesinde*. İstanbul: Nihal Kitabevi.
- Ağaoğlu, A. (2011). *Serbest Fırka Hatıraları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. & Köker, L. (1991). *İmparatorluktan Tann Devletine*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A. (2006). *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Akal, C. B. (1998). *İktidarın Üç Yüzü*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Bauberot, J. (2010). The Evolution of Secularism in France: Between Two Civil Religions. *Comparative Secularism in a Global Age*. ed. C. Linell, E. S. Hurd. New York: Palgrave.
- Bauberot, J. (2018). *Laiklik: Tutku ve Akıl Arasında 1905-2005*. Çev. A. Er. İstanbul: İstanbul Bilgi Üni. Yayınları.
- Bellah, R. N. (1980). *Varieties of Civil Religion*. San Francisco: Harper & Row.
- Bellah, R. N. (2005). Civil Religion in America. *Daedalus*, 134(4), 40-55.
- Bozdoğan, S. (2002). *Modernizm ve Ulusun İnşası*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Canbaz Yumuşak, F. Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği. *Bilgi*, 61, 47-70.
- Coşar, S. (1997). Ahmet Ağaoğlu: Türk Liberalizmin Açmazlarına Bir Giriş. *Toplum ve Bilim*, 74, 155-175.
- Duguit, L. (2000). Egemenlik ve Özgürlük. *Devlet Kuramı*. Der. C. B. Akal. Ankara: Dost Kitabevi.
- Gülalp, H. (2005). Enlightenment by Fiat: Secularization and Democracy in Turkey. *Middle Eastern Studies*, 41(3), 351-372.
- Gülsoy, M. (2013). Edebiyatımızda İlk Ütopya Metinlerinden Rüyada Terakki ve İleri İslam Medeniyeti Rüyası. <http://muratgulsoy.wordpress.com/2013/04/29/edebiyatimizdaki-ilk-utopya-metinlerinden-ruyada-terakki-ve-ileri-islam-medeniyeti-ruyası/>. Erişim: 2014.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1999). *Ankara*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2012). *Atatürk, Biyografik Tahlil Denemesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaynar, M. K. (2009). Totem, Tabu, Mustafa Kemal ve Atatürklük. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*. Der.. Ö. Laçiner. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kieser, H. L. (2010). *Nearest East: American Milliennialism and Mission to the Middle East*. Philadelphia: Temple University Press.
- Kumar, K. (2005). *Ütopyaçılık*. Çev. A. Somel. Ankara: İmge Kitabevi.
- Mardin, Ş. (2008). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oskay, Ü. (1993). Ütopyan Düşünce ile Distopian Düşünce ya da Batılılaşmanın Yolunun Açıldığı Toplumlarla Açılmadığı 'Doğulu' Toplumlar. *Varlık*, 1025, 6-9.
- Özkırmızı, A. (1999). Ankara Üzerine. *Ankara*. (13-16). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztürk, F. (2007). Cumhuriyet ve Ütopya. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*. Der. T. Bora, M. Gültekingil. İstanbul: İletişim Yayınları, 488-498.
- Rousseau, J. J. (2005). *Toplum Sözleşmesi*. Çev. T. Ilgaz. Ankara: ParagrafYayınevi.

- Schmitt, C. (2005). *Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*. Çev. E. Zeybekoğlu. Ankara: Dost Kitabevi.
- Somel, S. A. (1998). 'Gericilik', 'İlericilik', ve Aydınlar. *Doğu-Batı*, 3, 43-50.
- Smith, A. D. (1994). *Milli Kimlik*, Çev. B. S. Şener. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Stevens, J. (2001). *Devletin Yeniden Üretimi*. Çev. A. Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Talay, B. (2011). Yakup Kadri Karaosmanoğlu. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. Der. M. Gültekinçil, T. Bora. İstanbul: İletişim Yayınları, 430-441.
- Toprak, Z. (2012). *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Tuğrul, S. (2014). *Canım Sana Feda*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünder, H. (2011). Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. Der. M. Gültekinçil, T. Bora. İstanbul: İletişim Yayınları, 138-155.
- Yalçınkaya, A. (2004). *Eğer'den Meğer'e Ütopya Karşısında Türk Romanı*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Yavuz, H. (2003). *Kara Güneş*. İstanbul: Can Yayınları.
- Yeni Ahit: Matta.

TOPLUMSAL BİR TİP: MİSAFİR

AHMET GÖKÇEN*

Muş Alparslan Üniversitesi

EJDER ULUTAŞ**

Muş Alparslan Üniversitesi

ÖZ

Sosyoloji müktesebatına bakıldığında, yapılan çalışmalarda toplumsal tiplerin izlerini görmek mümkündür. Zira toplumsal ilişkilerin somut hale gelmesinde, değerlerin inşa edilmesi ve toplumsallaşmanın sürdürülmesinde toplumsal tipler merkezi bir rol oynamaktadır. Bir toplumdaki yerleşik toplumsal kategori ve tiplerin izlerini sürmek, en nihayetinde toplumsal yapıyı çözmek anlamına gelmektedir. Toplumsal tipler, gündelik yaşamdaki sağduyu bilgisinin devam ettirilmesinde aktif rol oynamaktadır. Tipler, gündelik yaşamdaki rutinler, çatışmalar, bir araya gelme ve ayrılmaların kilit kavramlarından birini teşkil etmektedir. Toplumsal tiplerin, bir toplumu anlamının yollarından biri olduğu kabulü ile bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmada “misafir” tipi ele alınmaktadır. Misafir tipini ve misafirlik kurumunu var eden temel kavramların izi sürülmektedir. Misafir tipi ve misafirlik kurumunun modern dönemde geçirdiği değişim ve dönüşümler etrafıca ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Misafir, Misafirperverlik, Toplumsal Tipler, Değerler, Kültür

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ahmetgokcen_47@hotmail.com, ORCID ID : 0000-0002-8150-1880

** Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ejderulutas@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3599-6181

Atıf/Cite:

Gökçen, A. & Ulutaş, E. (2019). Toplumsal Bir Tip: Misafir, *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 111-136. DOI: 10.31679/adamakademi.544669

A SOCIAL TYPE: GUEST

ABSTRACT

Looking at the sociology acquis, it is possible to see the traces of social types in the studies. This is because social types play a central role in concretization of social relations, in construction of values and maintenance of socialization. Tracing settled social categories and types in a society means ultimately solving the social structure. Social types play an active role in maintaining the common sense knowledge in everyday life. Types are one of the key concepts of routines, conflicts, gatherings and separations in daily life. This study was conducted with the recognition that social types are one of the ways of understanding a society. In this study, the type “guest” is analyzed. The main concepts that make up the guest type and the institution of being a guest are followed. The changes and transformations experienced by the type of guest and the institution of being a guest in the modern period are discussed in detail.

Keywords: Guest, Hospitality, Social Types, Values, Culture

Giriş: Sosyolojik Bir Okuma Biçimi Olarak Toplumsal Tipler

Uzun süre pozitivist paradigmanın etkisinde kalan sosyoloji, toplumsal ilişkileri süreçler üzerinden ele alma yoluna gitmiştir. Dayanışma, çatışma, mübadele ve kültüre dair her mesele, sistem içindeki insana değinerek toplumu açıklamıştır. Toplumu anlatmaya çalışan teori ve bakış açılarının ekseriyeti, açıktan “toplumsal tipler” konusuna değinmeden meseleleri ele almıştır. Her ne kadar ilk dönem teorilerin ekseriyeti tipler üzerinden meseleleri ele almasalar da –Simmel özellikle ilişkileri ele aldığı için istisna tutulabilir- genel itibariyle toplumsal ilişkilerdeki kalıplaşmış davranışlara değinmişlerdir. Berger ve Luckmann’ın (2008) gerçekliğin sosyal inşası üzerine yaptıkları değerlendirmeler, topluma dair yorumları tiplere ve ilişkilere irca edilebilmektedir. Klapp’a göre (1958) toplumsal tip, sosyal rollerin değişimini, yeniden tanımlanması ve kurumsallaşmasını ifade etmesi bakımında önemli bir analiz aracıdır.

Toplumsal tipler Aydemir’e göre (2016, s. 17) bireysel olarak temsil edilen ve ancak çok sayıda bireyin benzeri davranış ve eylemlerinde karakteristikleşip ortak bir tanımlayana dönüşen analitik çerçeve; bilimsel anlamda bir kavramdır. Eylemin kalıplaşması ve eylemlerin genelliği içeren özel temsil yeteneğine ulaşması olarak özgünleşmenin adıdır. Toplumsal tip, ait olduğu yapıyı ve evreni kendinde toplayabilme halidir. Her yapı kendi tipini ve insanını var etmekte yahut kendi insanı tarafından oluşturulup yeniden formüle edilmektedir. Toplumsal tipler bütün bir toplumdur. Toplumu meydana getiren yapılar; kurum, bölüm, mekân, durum/hal ve kendi aktörleriyle vardır, onlarla anlamlıdır. Yapılara, kurumlara, bölümlere can veren ise insanlardır yani toplumsal tiplerdir. Ekonomi, din, siyaset aile, eğitim; çarşı, pazar, para, cami, okul, medrese, parti, belediye, ev, mahalle bütünüyle tiplerle kendi hayatiyetini sürdürmektedir. Dolayısıyla kurumları, yapıları, mekânları, insan figürleri olmadan anlamak, açıklamak, kavramak mümkün olmamaktadır.

Toplumsal tipler yahut tipolojiler keyfi tanım ve kategoriler değildir. Söz konusu tipler, psikolojik gerçekliğin yapısı içinde bir temele oturmaktadırlar (MacKinnon, 1944). Toplumsal tipler, kültürel kodların ve değerlerin yerli yerine oturması noktasında ciddi bir meşruiyet üreticisidir. Almog’a göre (1998) toplum tarafından üretilen tipler yine dönüşlü bir şekilde toplumu anlamının anahtar kavramlarından birini oluşturmaktadır. Ancak toplumsal tipler söz konusu olduğunda esas zikredilmesi gereken düşünür Georg Simmel’dir. Bu gerçekliği Baker şu cümleler ifade etmektedir: “Toplumsal

tipler galerisinin en büyük yaratıcılarından biri olan Simmel'e göre, bir toplumsal tip daima toplum tarafından oluşturulur. Örneğin yoksul, kendi kişiliği ile tanımlanamaz ve "kendinde" toplumsal gruplar veya sınıflar yoktur. Toplumsal tipler, "kurumsallaşmamış" olduklarında da, daima bir toplumsal ilişkiler ve iktidar yatırımları ağları içine kapılırlar" (Baker, 2012, s. 95). Simmel'in, "yabancı", "yoksul", "cimri ve savurgan", "maceracı", "soylu" (2009) tipleri ve bu tiplerin analizleri esasında Baker'in tespitleriyle uyumaktadır. Simmel'den başka Schütz "yabancı" (1944), Robert E. Park "marjinal insan" (1928), Veblen "aylak" (2016), Anderson "evsiz/yersiz yurtstuz" tiplerini cari gündelik ilişkilerden çıkarmışlardır.

Toplumsal tiplere dair analizler her ne kadar ilk dönem sosyolojik çalışmalarda ön planda değilse de özellikle 1950 sonrası mikro çalışmaların önemli bir konu başlığını oluşturmuştur. Mills'in "iktidar seçkinleri" ile yine "beyaz yakalılar"ın yaşam tarzı üzerinden orta sınıfı tartıştığı çalışması (Mills, 1951) önemlidir. Irvin, "suçlu/mücrim" (1970). Bourdieu, "akademik insan" tipleri (Bourdieu, 1984), Siu, "misafir" (1952) tiplerini işlemişlerdir. Ayrıca Becker'in "entegre profesyonel, başına buyruk, tabandan sanatçı veya halk sanatçısı" (Becker, 1976), Klapp'ın "ahmak" (1949a), "sembolik liderler" (1964), "halk kahramanı" (1949b) çalışmaları zikredilebilir. Yine Türkiye'de son dönemlerde tipler üzerine yoğunlaşan sosyolojik çalışmaların var olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Yücel "delikanlı" (Yücel, 2013), Alver "flanör" (2012), Aydemir'in editörlüğünü yaptığı ve teorik zeminde tartıştığı "toplumsal tipler" (2016) çalışmaları ilk elden akla gelenlerdir. Özellikle Aydemir'in söz konusu çalışması, toplumsal tipler konusunda oldukça zengindir. Şair, muhacir, gurbetçi, kaçakçı, seyyah, hasta, plaza insanı, kesin inançlı, protestocu gibi pek çok tipin izi sürülmüştür.

Toplumsal tip çalışmalarının köklerini klasik sosyoloji kuramlarında görebilmekteyiz. Zira hemen her sosyolojik kuram belirli bazı tipler üzerine kendini inşa eder. Özellikle gündelik hayat sosyolojisinin üzerine yoğunlaştığı bu alan, insan yaşamında sıklıkla karşılaşılabilen ve sayısı azımsanamayacak derecede yüksek olan, aynı zamanda kültürel göreceliğe tabi tipleri konu edinmektedir. Bu anlamda toplumsal tip, toplumda belirli bir konuma karşılık gelen, kılık-kıyafeti, duruşu, davranışı ve söylemleri nevi şahsına münhasır olan, adı duyulduğunda insanın düşün dünyasında çeşitli imgeleleri hatıra getiren bir tiptir. Özellikle -anne baba gibi- toplumsal bazı roller, meslekler, statüler, tabakalar, kalıcı veya geçici -etnik, dini, siyasi, cinsiyetçi vs. kimlikler, idealler veya anormaller toplumsal tiplerin temel parametre-

leridir. Çalışmanın esasını teşkil eden misafir tipi, söz konusu parametreler üzerinden okunmaktadır.

Çalışma, toplumsal tip bağlamında misafir tipini, ilgili kavramlar ve tipler çerçevesinde gündelik hayatını ve toplumsal değerini ortaya koymak, misafirlik ve misafirperverlik olgularını irdelemek ve nihayetinde modern süreçte misafir tipinin dönüşümünü ele almak suretiyle bir toplumsal tip analizi oluşturma çabasıdır.

1. Misafir Kavramı ve Misafire İlişkin Kavramlar

1.1 Misafir

Arapçada misafir kelimesi sefer eden, yolcu anlamında olmakla beraber, Türkçeye konuk kelimesine eş anlamlı olarak dâhil olmuştur. Arapçada bu anlamda dayf kelimesi kullanılmaktadır. Aynı kökten türetilen ziyafet, misafir ağırlama ve ona ikramda bulunma anlamlarına gelmektedir. (Çağrı, 2005, s. 171). TDK ise misafiri “hem yolcu olan hem de yolculuk esnasında bir yerde konaklayacak kimse anlamında tanımlamıştır. Misafir, Türkçede ‘konuk’ a eş anlamlı olarak kısa ve uzun süreli ziyaretçiler için kullanılmaktadır (Çubukçu, 2016, s. 14).

Gündelik hayatımızın önemli tiplerinden biri olan misafir, giyimiyle, kuşamıyla, diliyle, duruşuyla, davranışlarıyla nevi şahsına münhasır bir toplumsal tiptir. Hemen her birey kısa veya uzun süreli de olsa bu role bürünmüştür. Misafir tipi, misafirlik ve misafirperverlik olguları ile birlikte kültürel göreceliliğe tabidir. Her kültürün misafir tipi ve misafiri ağırlama biçimi birbirinden farklıdır. Fakat onun değeri evrenseldir.

Misafir, her ne kadar hoş görülen bir tip olsa da bu onun sınırları olmadığı anlamına gelmez. Misafir, çoğu zaman davet edilendir. Davetsiz misafir, ev sahibini hazırlıksız yakaladığı için, -eğer aralarında sıkı bir bağ yoksa- ev sahibi tarafından çok hoş görülmez. Misafirin gittiği yere ilişkin temel bazı beklentileri olsa da bu beklentiler her zaman için karşılanmayabilir. Misafir, oluşan bu duruma rıza gösterir. “Misafir umduğunu değil, bulduğunu yer” atasözü bunu ifade eder.

Misafir, gittiği mekândaki kurulu düzene müdahale etmez. Misafirlik tipinde var olana geçicilik, onu, birçok konuda sabra yöneltmektedir. Sabır, sadece misafire ait değildir, ev sahibi de misafire ve taleplerine karşı sabırlıdır.

“Misafir, geçerken uğrayan değildir” (Subaşı, 2018, s. 315). O, davet edilir ve davete icabet eder. Bedevilikten sıyrılmıştır. Misafir olmakla belirli yükümlülükleri yüklenmiştir. Misafir, misafirlğe giderken temiz elbiseler giyer, güzel kokular sürünür. Ev sahibini rahatsız edecek bir vaziyette bulunmaz. Davet ve icabet gereği bu tür hazırlıklara belirli süre tanınır. Dolayısıyla her iki taraf da bu karşılaşma için hazırlıklarını yapar.

Misafir ile mülk arasında ilginç bir ilişkinin varlığından bahsedilebilir. Misafir, misafirlğe gittiği yerdeki eşyaya malik değildir. Kısmi kullanım hakkına sahip olmasına rağmen, bunun için herhangi maddi ücret ödememekle birlikte ondan beklenen tek şey misafirlğin sınırlılıklarıdır. Dolayısıyla misafir o mülkün, kiracısı da değildir. Misafir, mekândaki eşyayı sevebilir fakat ondaki bu sevgi, elde etme noktasına varmayacağı için tıpkı misafirlği gibi geçicidir. Misafir, eşya ile onun sahibi arasında sürekli bağ kurar. Ev sahibi ile misafir arasındaki sıcak muhabbeti saymazsak, misafirlğin mükerreriyeti eşyaya bağlıdır. Hatta bazen eşyanın sıcaklığı daha fazla önem arz edebilir. Çok sevdiğiniz bir dostun, evdeki kötü koşullardan dolayı misafiri olmak istemeyebilirsiniz. Nihayet misafir, misafirlğe gittiği mekândaki eşyaya sahip ol(a)masa da ona sanıldığından daha çok önem verir. Fakat Nursi'nin de belirttiği gibi: “Misafir olan kimse, beraberce getiremediği bir şeye kalbini bağlamaz” (2012, s. 119).

Karadağ (2008), misafirlik sürecinde edepten sayılan kuralları şöyle özetler: Misafir misafirlğe giderken, davete icabet etmeli, geleceği zamanı önceden bildirmeli, ziyaret için uygun zamanı seçmeli, güzel giyinmeli, selam vermeli, eve girmek için izin istemelidir. Misafirlikte ise ev sahibine itaat etmeli ve sahibinin hatırını sormalı, ikram edilenle yetinmeli, ev sahibine dua etmeli, ev sahibinin gizli yönlerini araştırmamalı, kendi aralarında fısıltıyla konuşmamalı ve misafirlğin süresini iyi ayarlamalıdır. Misafirlikten ayrılırken ise, ev sahibini kendi evine davet etmeli ve selam vermeli.

Misafir tipi, rolü icabı çeşitli sorumlulukları haizdir. Örneğin misafir, gittiği eve “eli boş” gitmez. Ziyaret amacına uygun bir armağanla ziyaretini gerçekleştirir. Anadolu kültüründe meyve, tatlı, içecek, -varsa- çocuklara küçük şekerlemeler, bazı yörelerde giyim veya aksesuar götürmek ev sahibine gösterilen değerın önemli bir göstergesidir.

1.2 Yerli ve Yabancı: Misafirin Ontolojisi

Sosyoloji müktesebatı içerisinde yabancı üzerine pek çok bakış dile getirilmiş ve getirilmektedir. Simmel, Sennett, Bauman, Schütz, Garfinkel gibi

pek çok isim, yabancıнын kim olduğu yahut olmadığı, ne tür bir sosyal gerçeğe tekabül ettiği, nelere ve kimlere hitap ettiği, nerede durduğu konularını çerçevesinde meseleyi etraflıca tartışmışlardır. Kaleme alınan metinlere sinen şey, yabancıнын “biz”den olmadığı, ama tamamen bilinmedik de olmadığıdır. Yabancı tekinsizdir, güvenilir olmayandır. Grup içerisinden olmadığı için her an tehdit oluşturacakmış temkiniyle kendisine yaklaşılmaktadır. Toplumsal ilişkilerde güvensizliği imleyen bir tip olarak kodlanmaya her an müsaittir. Yabancı, herhangi bir tehdit yahut kriz durumunda genellikle olağan şüphelidir. O yerin yerlisi ile yabancı arasında her ne kadar zımnı bir sözleşme söz konusu ise de yerli sözleşmede eli güçlü olan tarafı temsil etmektedir genelde. Yerli ile yabancı arasındaki ilişki samimiyet ve bilindik olma haline evirildiği vakit söz konusu ilişki güven üzerine oturmaktadır. Bu noktada yabancı artık yabancı değil; kalıcı ise yerliliğe namzet geçici ise misafirliğe layıktır.

Simmel’e göre yabancı, bugün gelen, yarın giden değil bugün gelen yarın kalandır. Ancak yabancı, sadece genel ırk ve kültür temasları bağlamında uygulanmaktadır. Misafirin karakteristiği Simmel’in iddia ettiğinin aksine öyle değildir. Ortak çıkarılara ve kültürel mirasa dayanarak, misafir yahut geçici kalan kişi, kendi etnik grubundaki insanlarla ilişki kurma eğilimindedir (Siu, 1952). Bauman (2016) ise yabancıyı bilindik bir tip olarak belirtir. O, ne bizdendir ne de onlardan. Dolayısıyla Bauman burada yabancı tipini öteki tipinden ayrı konumlandırmaktadır.

Yabancı olmayan içerisine elâlem de dâhil edilebilir. Çünkü misafir aynı zamanda elâlemdir. Özyer (2016, s. 436), elâlemin aşına olunan bir tip olduğundan bahseder. O, tekrar görölme, karşılaşma ve yüzleşme ihtimali olandır. Zira tanınmayanın davranışı onu ilgilendirmez, onun dedikodusu yapılmaz.

Işıklı, yabancı ve misafirlik arasında yoğun bir ilişkiden bahseder: “Yabancı, misafirserverliğin takdimiyle misafir olarak kabul edilebilir. Mülteci, korunaklı ve şefkatli bir yere iltica ederek misafirliğin geçici güvenini deneyimler; fakat misafirlik için sürenin sınırlı oluşu, güvenin gerçek bir güven olmasını engeller. İltica talebinde bulunana, mültecilik eşiğinde kapıyı vuran, “Peki, siz kimsiniz?” diye sorulduğunda, mülteci adayına bir fırsat da sunulmuş olur: Kendisini tanıtmaya fırsatı. Kim olduğunuzu soran kişi, sizin kendinizi tanıtmaya izin veren içerideki kişi olarak bir karar vermeye hazırlanmaktadır: Hem içerinin misafir kabul etmek için uygun olup olmadığına hem de

mülteci adayının iltica için uygun olup olmadığına karar vermeye hazırlık. “Misafir için hazır mıyım?” sorusu, aslında Türkçede söylendiği gibi, “Tanrı misafiri için hazır mıyım?” sorusuyla birlikte yanıtlanmalıdır. Bu ikinci soru ise üçüncü bir soruya yol açar: “Bu misafiri kabul edebilir miyim?” Sorun, politik, dilsel ve dinsel önkabulleri harekete geçiren çok katmanlı (multilayer) bir açmazdır. Teolojik hazırbulunuşluk, kendisine Tanrı’nın eşlik ettiği bir empatide, Tanrı’yı düşünmekle kurulan bir yakınlık esnasında sağlanır. Tanrı’yı onaylarsanız herhangi bir misafiri, Tanrı adına daha çabuk kabul edebilirsiniz. Çünkü sizi, misafirin yoksullaştırma veya soyma risk ve tehdidine karşı misafiri gönderen Tanrı’yı sorumlu tutarsınız. Misafire, Türkçede dendiği gibi, “umduğundan değil, bulduğundan” verseniz bile, hesaplayıcı iktisadi düşüncenin egemenlik dünyasında, zamanla misafirin rızkının azalması, misafirin süresini daraltır” (Işıklı, 2015, s. 62).

Tüm bu detayların ışığında misafirin yabancı biri olmadığı anlaşılır. Yabancı olsa bile misafirlik süreci onu yerli kılar. O, tanıdık bir hal alır. Yabancı, misafirlikle beraber yerlileşmeye başlar. Bu yerlileşme misafirperverlik ölçüsünde gelişir. Yabancı misafirlikte kendini güvende hissedeceği bir misafirperverlikle karşılaştığında o güven onu yer/li ile bağdaştırır. Çünkü misafir, bir daha gelme olasılığı yüksek olandır.

1.3 Göçmen/Sığınmacı/Mülteci: Diasporada Misafir Olmak

Siu’nun kült çalışması “sojourner” olarak kavramsallaştırdığı, başka bir ülkede yaşayan misafiri konu edinmektedir. Siu’ya göre sojourner, öncelikli olarak kent toplumlarının bir karakteristiği olarak görünüyor. Halk kültüründe sojourner, muhtemelen birincil ilişkilerden izole edilmektedir. Fakat söz konusu kategori yani sojourner oldukça etkili ve aktiftir. Misafir, Park’ın tanımladığı ‘marjinal adam’ın aksine, karakteristik olarak marjinal bir adam değildir. O, bir çok yönüyle marjinal adamdan ayrılmaktadır. Misafirin hayatı karakteristiği, Marjinal insanın iki kültürlü kompleksinin aksine kendi etnik grubunun kültürüne yapışmasıdır. Psikolojik olarak, yaşadığı ülkede daimi ikametgâh olarak kendini organize etmek istemiyor. Marjinal adam da misafir de ikisi de yabancı tipidir. Misafir asimile edilmeden yaşadığı ülkede yaşar. Misafir kavramı, herhangi bir ülkedeki yabancı uyruklu kişiler için, misafirlik tutumlarını korudukları ölçüde, kullanılabilir. Yazar, tüccar, diplomat, yabancı öğrenci uluslararası gazateciler, yabancı misyoner, yurtdışındaki bilim insanları ve dünyanın farklı bölgelerindeki her tür göçmen grupları; çeşitli bağlamlarda sosyolojik manada misafir olarak değerlendirir-

lebilir (Siu, 1952). Örneğin “2011 yılının Mart ayında, Suriye’de iç karışıklıkların başlamasıyla yüzbinlerce insan hayatını yitirmiş ve milyonlarca Suriyeli yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmıştır. İç çatışmaların başladığı günden bugüne artan sayıda Suriye vatandaşı Türkiye’ye misafir statüsünde gelmeye devam etmektedir” (Koyuncu, 2014, s.13). Buradaki misafir olgusu Siu’nun sosyolojik tabir ettiği olgudan öte bir hukuki boyutu içkindir. Başka ülkeden gelen yapancı hukuklarında misafir, mülteci, kaçak, sığınmacı ve göçmen gibi tiplerden ayrılmaktadır.

Mülteciler kendi buldukları ülkedeki eziyet, çatışma, saldırı, iç savaş gibi kaos durumundan, diğer ülkelere sığınma talebinde bulunan kimse-lerdir. Bireylerin, sığınma talebinde bulunma ve ülkelerin sığınmacı alma hakları vardır. Mülteciler uluslararası hukukla korunur. Göçmen ise farklı tanımlamaları haizdir. Göçmen hayat koşullarının iyileşmesi adına göç eder. İş göçünden kaynaklı göçmenlerin dünya üzerindeki sayısı oldukça fazladır. Mülteciliğe benzer biçimde yoğun göçlerle de karşılaşmaktayız. Özellikle kıtlık ve doğal felaketler gibi olağanüstü durumlar insanları başka ülkelere göçe zorlamaktadır. Fakat bu ‘zorunlu göç’ durumu da göçmeni mülteci kılmaz. Ama göçmenle in de onurlu yaşam sürdürmelerine yönelik çeşitli hakları söz konusudur (UNHCR, 2016). Kaçaklarda da durum çok farklıdır. Onlar kayıt altına girmezler.

1.4 Mihmandar

Misafirin karşısında hep ev sahibi konumlandırılır. Hâlbuki tarihte misafirle özel olarak ilgilenen bir tipten bahsedilebilir: Mihmandar. Mihmandarın kelime manası misafire (mihmân) sahip olandır. Mihmandar; misafire yardımcı olan, onunla özel olarak ilgilenen kişidir. İslam devletlerinde mihmandar, diğer devletlerden gelen elçileri ağırlayan bir görevlidir. Peygamber’i evinde ağırlayan Ebu Eyyub el-Ensari’nin bir lakabı da ‘mihmandar-ı nebi’dir (Bozkurt, 2005, ss. 25-26). Mihmandarın en önemli özelliği misafirperver olmasıdır. O, sabırlı bir kişiliğe sahiptir. Bu yüzden mihmandarlık görevi herkese tevdi edilmez.

Modern dünyada bu tipleri konaklarda veya evlerde görmek neredeyse imkânsız. Bu tiplere artık misafir odalarının yerini alan otel odalarına yöneldiğinizde görebilirsiniz. Tabi ki mihmandarla kurduğunuz ilişkideki sıcaklığı, Bellboy’lardan (oda hizmetçisi) beklemek doğru olmayacaktır. Çünkü

bellboy, para karşılığı çalışır ve misafire karşı para beklentisi (bahşış) içerisindedir.

1.5 Ev, Ev Sahibi ve Sofra

Ev, sadece bir yapı değildir. Tek başına bir medeniyet, bir kültür taşıyıcısı, bir güven mekânıdır. Alver'e (2014, s. 51) göre her kültürün/medeniyetin kendine özgü bir ev tipolojisi vardır. Evin biçimi kültüre, geleneğe göre inanca göre şekillenir. Evin fonksiyonları, hayatın kaynağı ve ruhun iklimidir. Kültürel simge, sembol ve metafordur. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi piramidinin temelinde bulunan barınma ve güvelik ihtiyacının büyük bir kısmı ev tarafından karşılanır.

Alver (2018, s. 99) ev ve insan arasındaki bağın çerçevesini şöyle çizer: "İnsanın ev ile ilişkisi hayli derindir, netameli, manidardır. İnsan dediğin evdir. Ev insanın kalbidir; can damarlarına giden kanın yurdudur. Onu besleyeni büyüten ve donatan bir yurt. Bir elbise, kumaş, maya. İnsan evin ruhuna girer, onun ikliminde nefes alır verir". Ona göre "ev yapmak yahut ev almak hemen hemen toplumun tüm kesimleri açısından önemli bir husustur. Ev, ailenin bir mekân bulması, bir yere yerleşmesi, bir yerle irtibatlı hale gelmesinin göstergesidir" (Alver, 2013, s. 95).

Paralel bir biçimde Schütz (2016, ss. 55-56), evin bir bina ya da toprak olmadığını sembolik birçok yönünün bulunduğunu belirtir. Ev, hem bir başlangıç noktasıdır insan hayatının hem de son istasyonudur. Herkes için ev, farklı anlamları haizdir. Güven, sıcaklık, yemek, gelenek, kişisel alışkanlıklar, sevgi gibi birçok olguya işaret etmekle beraber özgün bir yaşam tarzıdır. Misafirlikte bile "evinde hissetmek" deyimini sürekli vurgulanabilir. Zira ev, aynı zamanda organize bir örüntüye sahiptir. Alışkanlıkları ve zaman çizelgelerinden oluşan kanıtlanmış yolları vardır. Adorno (2000, s. 40) modern dönemde evin de bu imgelerden yoksunlaştığı belirtir. Ona göre ev, geçmişte kalmıştır. Şimdiki yapılar birer yaşam kutularıdır.

Her evin geçici veya kalıcı bir sahibi vardır. Evdeki tasarruf ona aittir. Ev sahibi ise, bekleyendir, hazır olandır, karşılayandır. Misafire karşı güler yüzünü eksik etmemekle beraber kusurlarını görmezden gelendir. Misafirle beraber vardır o: "Misafirler ve ev sahipleri. Buyur edilip ağırlanacak insanlar sanki her daim uzaklardan bir yerden çoktan yola çıkmışlardı, gelişleri an meselesiydi. Ev sahiplerini tetikte tutan şey bu bekleme ve karşılama hava-

şıydı. Gerçi ne zaman çıkıp gelecekları asla bilinmezdi ama ev sahiplerine düşün hazırlıkları bir an önce tamamlamaktı” (Subaşı, 2018, s. 313).

Çağrııcı’ya göre (2016, s. 16-23), Anadolu misafirperverliğinde ev sahibinin misafir gelmeden hazırlık yapması, geldiğinde selamlaması, ona temas etmesi, ayakta karşılaması, hal hatır sorması, muhabbet etmesi, memnuniyeti için çalışması, ikramda bulunması, kalacaksa yatak ve oda ayarlaması, gidecekse de yol için azık veya armağan vermesi, ondan helallik alması, onu tekrar beklediğini iletmesi, gerekmektedir.

Anadolu misafirperverliğinde ev sahibinin sunduğu ikram, sofraya ile kavramsallaştırılır. Varlığını bereket kavramının etrafında konumlandırmış bir toplumda sofranın yeri, “toplum kurucu denklemler”in içerisinde yer alır. İlişkileri kurucu ve onarıcı bir misyon yüklenmesi hasebiyle sofraya, toplumdaki öznelerin bir araya geliş ve birbirinden ayrılışlarının yerini, zamanı tayin edici bir kudreti haizdir. Evlenme ritüellerinde, küslüklerin giderilmesinde, tanışma fasıllarında, bir araya gelmeler bir sofraya etrafında gerçekleşmektedir. Sofranın huzur, bereket ve sükûnet getireceği, yedikçe artacağı düşüncesi Anadolu coğrafyasında ziyadesiyle hâkimdir.

Sofranın paylaşıldıkça, misafire kapılar açıldıkça hanenin bereketleneceği kabulü, gündelik yaşamın köşe taşları olarak ilişkileri ayakta tutmakta, muhabbeti diri tutmaktadır. Sofranın bereketi üzerine herkesin mutabık olduğu temel menkıbeler “Halil İbrahim Bereketi” üzerine inşa edilmektedir. Misafirin gelmesi, lokmanın az da olsa helal yoldan edinilmesi, kişinin kendinden önce başkasını düşünmesi gibi bağlamlarca finanse edilen bu menkıbeler, “kamu spotu” olmanın ötesinde bir anlam taşımaktadır. “Dünya içerisinde varlık’ın” kendisini konumlandığı toplumda, mezkûr menkıbeler kişiye omuz vermektedir. Sofranın şenlenmesi, misafirin memnuniyeti, muhatapların doyması, sözün demlenip muhabbet tutması da bu “bereket” kavramının kanaviçesindeki ince işçilikte saklıdır. Paylaştıkça, yedikçe ve yedirdikçe büyümesi murat edilen sofralar bu hikâyelere yaslanarak nesilden nesile aktarılmaktadır.

2. Gündelik Yaşam ve Değerler Bileşkesinde Misafir

Misafir, gündelik hayatımızın vazgeçilmez tiplerinden biridir. Hayatımızın önemli bir kısmını ya misafir ağırlamakla ya da misafir olmakla geçiririz. Bununla beraber misafirlik tüketim kültürümüzün önemli bir yekûnunu teşkil etmektedir. Laloğlu’nun (2017) Erzurum’da misafir odaları üzerine

yaptığı araştırmada, misafir odalarına yönelik gösterişçi tüketimin, eşya-insan ilişkisi bağlamında bir toplumsal statü belirleme biçimi olduğu görülmüştür. Evin bir bölümünü (misafir odası) misafire ayırır, ona özel eşyaları evimizde buldurmaya gayret ederiz. Ona özel eşyalar, misafir sıfatıyla tesmiye edilir: Misafir havlusu, misafir terliği, misafir yatak-yorganı, misafir yemek takımı vs. Misafire tahsis ettiğimiz misafir odası, tek başına bu toplumsal tipe ne kadar değer verdiğimizizin önemli bir göstergesidir. Oda, sürekli temiz tutulmakla beraber kapısı da sürekli kapalıdır. Misafir gelmediği sürece evdeki çocukların oraya girmesi yasak olduğu için, çocukların zihninde de oldukça sırlı bir dünyaya karşılık gelmektedir. Misafir odası sadece bir oda değildir; geleneğin yaşatılmasının önemli bir mekânıdır. Alver'e göre "gelenek, toplumun hayat eksenini, yön levhasıdır. Temeldir, harçtır, tutamaktır. Bütün toplumu ve insanı bir arada tutan el, onların arasına ince ince yerleşen harç, onları kavileştiren bir temel. Buralarda üretilen, anlamlandırılan, izah edilen ve hayata salınan kodlar, şifreler, diller, söylemler, hissiyatlar, zihniyetler, bakışlar, düşüncüler ortamıdır gelenek. Bu kodların, şifrelerin, dillerin okunmasını, okunup hayata geçirilmesini hazırlayan bir ortam. Bir hayat tarzı, bir hayat eksenidir" (2018, s. 17). Bu noktadan bakıldığında misafir odası ve misafir kültürü bizi bir önceki kuşakla bağlayan önemli bir unsurdur. 'Nerede o eski bayramlar'a dair özlemin önemli bir boyutunu misafirlik kapsamaktadır.

Misafir odası evin en temiz, en düzenli ve aynı zamanda en gizemli odasıdır. Misafir odasının kokusu şüphesiz diğer odalardan farklıdır. Orada alelade oturulmaz. Çocuklar, mümkün olduğunca o odadan uzak tutulur. Subaşı'ya göre "Misafir odası protokol odasıdır. Orada gelen konukların rahat ettirilmesi amaçlanır ama misafirin de sınırlarını bilmesi, yakınlığın gerektirdiği icap ve kabullere riayet etmesi gerekir. Misafir bir anlamda ev sahibinin kölesidir, hem öyle de derler. Misafir kendisine gösterilen yere oturur, ona serilen yatakta yatar, ev sahibi izin vermedikçe misafir çekip gidemez... Nihayet bir misafir odanız varsa orası her gelene açılmaz, zırt pırt içine girip çıkılmaz, dahası oradaki eşyalar başka diğerlerinden daha itinalı bir şekilde korunup gözetilirdi... Bir kere özel harcama gerektiren bir tarafı vardı, mütevazı bütçe olanaklarını zorlamak gerekirdi... misafir odası dediğimiz şey, başta misafirlik olmak üzere ayrıcalık, saygınlık, özen ve fedakarlık gibi pek çok bileşeniyle birlikte ancak değerlendirilebilecek komprime bir yapı özelliği taşımaktadır" (Subaşı, 2018, ss. 314-318).

Özellikle köylerde yabancıya yönelik misafir odalarının ev sınırları dışında bir yere inşa edildiğini görmekteyiz. Ülkemizin çeşitli bölgelerinde “köy odası” olarak da bilinen bu oda tipleri, köye gelen yabancıları tıpkı bir misafir gibi ağırlamak için tasarlanmıştır. İç Batı Anadolu’da Afyon yakınlarındaki bir kasabaya yaptıkları bir ziyaretle (1960’lı yıllar) Döğür adlı bir kasabadaki Misafir Odaları, Çamaşırhaneler ve Fırınları ele aldığı çalışmasında Göçer, yörenin misafirperverliğine dair detaylı bilgiler vermektedir. Göçer’e göre (1968) “bu odaları mahallede «hali vakti yerinde olan biri» yaptırır ve ondan sonra buralar bütün mahallelinin müşterek malı olur. Bakımı bütün mahalleli tarafından yapılır... Mahallede herhangi bir eve misafir gelirse, o ev, misafirini burada ağırlamaktadır. Misafirler hayvanlarını da bu odaların ahırlarına bırakabilirler. Bu odalarda yalnız erkek misafirler kalmaktadır. Hanım misafirler ev sahibinde kalırlar. Eğer o ev müsait değilse mahalleli misafiri paylaşır. Yemekleri, esas itibariyle misafirleri gelen ev yaparsa da öteden beri yemek işini de mahalleli üzerine almıştır. Hanım misafirlere diğer komşular «hoş geldiniz» e gelirler. Erkek misafirlere ise misafir odasında itibar edilir. Bu odalara, ekseriya kışın çok miktarda misafir gelir, zira civar kasaba, köylerden pazara gelenler, şayet mallarını satamazlarsa bu odalarda hiç bir ücret ödemededen kalabilirler. Ertesi gün işi biterse misafir gider, bitmezse, bitene kadar kalabilir. Misafir gelmediği zamanlar bu odalar mahallelinin gelip oturduğu, sohbet ettiği yerlerdir. Bu da halkın buralarda toplanmasına, konuşmasına hizmet etmektedir” (Göçer, 1968, s. 28).

3. Misafirlik ve Misafirperverlik

Gündelik hayatımızın önemli pratiklerinden olan misafir ağırlama ve ağırlanma ritüelleri, çağdaş sosyologlardan Goffman’ın üzerinde yoğunlaştığı konulardan biridir. Özellikle hürmet kavramı üzerinde duran Goffman’a göre bu davranış, takdir duygusunun beklenilenden daha övücü bir biçimde alıcıya iletilen onurlandırıcı ve nazik bir tona sahiptir. Takdiri içkin olan hürmet, karşı tarafı önemsemeye ilintilidir ve önemseme duygusu sürekli –bazen de yalancıkten- karşı tarafa hissettirilir. Bu noktada misafiri karşılamada gösterilen güven telkinatının ve liyakatten kaynaklanan itibarın bir göstergesi olarak hürmet, aidiyet ve duygusal yakınlıktan kaynaklanmaktadır (Goffman, 2017, ss. 70-72).

Misafir kendisiyle ilgilenilmesinden hoşnut olur. Ona gösterilen alaka, ev sahipliğinin gereği olmasının ötesinde bir pozitif anlamı haizdir. Kültürümüzde misafirlik sürecinde misafire olan ilginin azalması misafirin artık

misafirlik süresinin dolduğunun göstergesidir. Ev sahibi, misafire git demez fakat o mesajı farklı şekilde iletebilir. Bazı kültürlerde esneme, temizlik yapma, istek sorma, kısa cevaplar verme, sıklıkla saate bakma gibi durumlar o işaretlerden bazılarıdır. Misafire olan ilginin azalmasında bir başka misafirin varlığı da etkilidir. O yüzden “misafir, misafiri sevmez” deyişi darb-ı mesel olarak dilimize yerleşmiştir.

Altunbay (2016, s. 367), Dede Korkut hikâyelerinden yola çıkarak Türk kültüründeki misafirperverlik olgusunu şöyle özetler: Misafir, ev sahibine hürmet ve dua eder, ev sahibi ise misafire en iyi yemekleri hazırlar, onu rahat ettirir. İkisi arasındaki ilişki sevgi ve saygı çerçevesinde gelişir. Misafirlerin oturma düzeni vardır ve bu oturma düzeni, toplumdaki konumlarına göre şekillenir.

Misafirlik, tıpkı armağan kültüründe (Birekul, 2014) olduğu gibi karşılıklı esasa dayanır. Davete icabet önemli bir gereklilik olduğu gibi, iade-i ziyaret de özellikle kültürümüzde önemli bir davranıştır. Bu ziyaretler her ne kadar doğum, hastalık, evlilik, ölüm, yıldönümü, bayram gibi önemli geçiş zamanlarına has olsa da bunların dışındaki misafirlikler karşılık beklentisini oluşturmaktadır.

Günümüzde yakın ilişkilerin oluşturduğu bazı misafirlik tiplerinden de bahsedilebilir. Çat kapı misafirliği, günün herhangi bir zaman diliminde yakın dostların veya akrabaların birbirini ağırladığı bir misafirlik tipidir. Burada beklentiler oldukça düşüktür. Herhangi bir hazırlık süresi olmadığı gibi davet de söz konusu değildir. Köylerde sık rastlanan bu misafirlik tipi özellikle kış akşamlarının vazgeçilmez ritüellerindedir. Şehir hayatının geliştiği modern kültürde bu misafir tipine az rastlanmaktadır. Çünkü şehir hayatı, programlanmış bir hayattır. Program dışı veya programın akışını bozabilecek durumlardan teberrî edilir. Randevu, yeni hayatın olmazsa olmaz olgularındandır.

Kültürümüzde misafirliğe has günlerden bahsedilebilir. Bu tür günlerde davet durumu oluşmadan da misafir bir yakınının evini ziyaret edebilir. Bayramlar, taziyeler, doğum ve evlilik gibi geçiş törenleri, kutlamalar ve hastalık gibi durumlarda ev sahibi misafirin gelme potansiyelini hesaba katarak hazırlıklarını tamamlar.

Misafirlik, misafirperverlik olgusuyla beraber düşünülmektedir. Misafirperverlik birçok kültürde önemli bir ahlaki tavır ve değerdir. Misafir ağırlama başı başına birçok davranışı içine alan geniş bir ritüeldir. Misafirin fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamayı ifade eden misafirperverlik;

uyku, yeme-içme, dinlenme gibi fizyolojik ihtiyaçların yanı sıra güven verme, sabırlı olma, güler yüzlü olma, tahammülkâr ve hoşgörülü olma gibi sıfatları da barındırmalıdır.

Misafirperverlik Türk kültürünü yansıtan edebi metinlerde de işlenen bir konudur: “Mekarim-i ahlaktan olan misafirperverlik Türk ve Arap toplumlarında övünç vesilesi bir haslet sayılmıştır. Kaşgarlı Mahmud’un verdiği örneklerde şöhretini duyurmak isteyen kimsenin misafirini iyi ağırlaması gerektiğinden ancak konuk ağırlamayı uğur sayan nesillerin kaybolup geriye bir karartı gördüğünde çadırını yıkan kişilerin kaldığından söz edilir. Dede Korkut hikâyelerinin daha başında konuğu gelmeyen kara evlerin yıkılması dilenir ve kocası olmadığı halde eve gelen misafirleri ağırlayan kadın takdir edilir” (Çağrı, 2005, s. 171)

Çubukçu’ya göre, “insan davranışlarını etkileyen sosyo-kültürel bir kavram olarak misafirperverlik tüm toplum ve kültürlerde çeşitli tür ve nitelikte ilk insanlardan beri süre gelen bir olgudur. Sosyo-kültürel temelde misafirperverlik Türkiye’de akademik anlamda çok fazla dikkat çekmiş ve araştırılmış bir olgu değildir. Bununla birlikte uluslararası literatürde misafirperverlik olgusu araştırmacılar tarafından çeşitli yönleriyle incelenmiş ve üzerinde çalışılmıştır” (Çubukçu, 2016, ss. 9-10).

Derrida, “of Hospitality” (Misafirperverlik Üzerine) adlı eserinde, misafirperverliğin iki önemli yasasından bahseder: Mutlak misafirperverlik ve karşılıklı yasalara dayanan misafirperverlik. Mutlak misafirperverlikte, ev sahibi misafiri koşulsuz olarak kabul eder. Diğer misafirperverlik ise -örf, adet, gelenek veya yasaların belirlediği- misafirlik durumunun şartları, hakları ve hukukları çerçevesinde oluşturulan ve karşılıklı esasına dayanan bir uygulamadır. Misafirperverlik bu iki durumu göz önünde bulundurmaya gerektirir. Mutlak misafirperverliğin tek koşulu koşulsuzluk, tek yasası yasa-sızlıktır. Buradaki ideal misafirperverlik, davetsiz misafirin karşılanmasıdır. “Beklenmeden gelenin, çağrılmadan kapımda belirenin, benim alanıma, benim yerime gelmesine, benim mülkiyetime, bana ait olana girmesine, beni çağırmasına, bana dokunmasına “evet” demektir”. Karşılıklılığa dayanan misafirperverlik yasaları ise bu durumun aksine oldukça standardize edilmiştir. Misafirin ne getireceği, ev sahibinin nasıl davranacağı, nasıl bir ekonomik ilişki oluşacağı, evde iki tarafın nasıl davranması gerektiği gibi şartlar, nesilden nesile aktarılarak ve sürekli tekrarlanarak toplumsal yapıda ikame edilir (Ertuğrul, 2005).

Derrida'nın koşulsuz misafirperverliğinden çok daha önce Kant'ın "koşullu misafirlik" kavramından bahsettiğini görmekteyiz. Kant'ın ebedi barışın nihai üçüncü maddesi olarak nitelendirdiği koşullu misafirlik, kendi ülkesinden başka bir ülkede kalma zorunda olan kişinin hak ve sorumluluklarını ifade etmektedir. Bunlar evrensel hukuk kurallarıyla belirtilmelidir. Misafir ülkenin güvenliğine zarar vermedikçe ve huzuru bozmadıkça ona düşman gibi davranılmaması gerekir. Bütün insanlar yeryüzünün ortak sahipleridir. Kant'ın Dünya vatandaşlığı olarak kavramsallaştırdığı bu olgunun, iç ve dış hukuku ve dahi yazılmamış hukukları ihtiva ettiğini belirtir (Kant, 1960, ss. 26-28).

Misafirlik ve misafirperverliğin dindeki yeri de oldukça önemlidir. Her şeyden önce "Tanrı misafiri" kavramı misafire verilen değer in önemli bir göstergesidir. Misafir, Tanrı'nın bir emanetidir. Karadağ'ın İslam dininde misafirlik ve misafirperverlik üzerine yaptığı çalışmaya göre, misafir ağırlama, Kuran'da övülen bir davranış olmakla birlikte peygamberin vasıflarından ve tavsiyelerinde önemle yer verilen bir ahlaki unsurdur. Bu perspektifte peygamberden rivayet edilen birçok hadisten bahsedilebilir: "Evine misafir gelmeyen kimsede hayır yoktur", "Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse misafirine ikram etsin", "Bir kimse, bir hastayı veya (din) kardeşini ziyaret ettiğinde, Allah, o ziyaretçiye "Dünya hayatın ve (ahiret yolunda) yürüyüşün hoş olsun, cennette de bir ev edinesin" buyurur" (Karadağ, 2008, ss. 8-11).

İslam toplumlarında dünyanın kendisi de bir misafirhane olarak algılanmıştır. Dolayısıyla insan hali aynı zamanda sürekli bir misafir halidir. O, her an kalkıp göçmeye hazırdır. Ondaki mülkiyet algısı misafirlikteki mülkiyet algısına yakındır. Ona göre mülkün sahibi ancak ve ancak mülkü yaratanın kendisidir. Bu anlamda kültürümüzde de dünya; konup göçülecek bir han, sonu bulunan bir yol, üç günlük konak olarak betimlenirken insandan ise misafir, yolcu, emanetçi olarak bahsedilmektedir.

Müslüman toplumların bütün edep unsurlarında olduğu gibi misafirperverlikte de Hz. Muhammed'i örnek aldığı belirtilebilir. Çağırıcı'ya (2015, s. 171) göre Hz. Muhammed, peygamberlikten önce de misafirperverliğiyle tanınan bir kişidir. Misafirleri geri çevirmez, eğer yer yoksa başka bir eve yönlendirirdi. Sürekli olarak misafirlerin haklarından bahsetmiş ve ev sahibinin misafire karşı güler yüzlü olmasını öğütlemiştir.

Misafirperverliğin oluşmadığı olumsuz durumlardan söz edilebilir. Derrida'nın "Of Hospitality (2000) eserinden yola çıkan Bedir (2015), koşulsuz

misafirperverliğin modern dünyada artık yerinin olmadığına değinerek, en azından bizim gibi (dilimizde) konuşmasını talep ettiğimiz için misafire ilk şiddeti böyle uyguladığımızı belirtir. "...yabancı, öncelikle misafirperverliğin yükümlülüklerinin kurgulandığı yasal dile yabancıdır, sığınma hakları, bunun sınırları, normları, uygulanışı, vs. O, kendisinin olmayan, evin hâkimi, sahibi, kral, lord, otorite, ulus, devlet, babanın O'nu zorladığı bir dilde misafirperverlik istemek zorundadır. Bu şahsiyet, O'nu kendi diline çeviriye zorlamaktadır ve bu ilk şiddet eylemidir" (Derrida, 2000). İdeal misafirperverlik, özellikle kültürümüzde değer verilen koşulsuz misafirperverliktir. Fakat ülkelerde oluşturulan misafirlik yasası bu koşulsuzluğu ortadan kaldırmaktadır.

4. Modern Dünyada Misafir Olmak: Davet(sizlik)ten Rezervasyona

Misafir, geleneksel misafir ağırlama ritüellerinin ortadan kalkmasıyla farklı bir tipolojiye bürünmüştür. Artık o, randevu alır, rezervasyon yapar. Çünkü onu ağırlayacak bir ev sahibi tipi yoktur. Gideceği yerde otelde kalır. Onu davet eden yakınları değil, reklamlardır. Hatta gideceği yerde yakınlarını görmek istemez.

Evlerin iç dizaynı da değişmiştir. Misafire özel ayrılmış bir odadan bahsetmek oldukça zor. Misafiri kendi rahatımıza uygun bir yerde ağırlıyoruz: "Şimdi salonlarımız var. Bir tür eşitlikçi yönelim de diyebiliriz. Biz nerede rahat ediyorsak misafirlerimizi de orada ağırlamayı tercih ediyoruz. Hoş şimdi eskisi gibi misafirlerimiz de yok ama yine de bir şekilde kapımızı çalan biri olursa, onu da kendi oturduğumuz salonda ağırlamak artık kimseye garip gelmiyor" (Subaşı, 2018, s. 316).

Güvenlikli siteler, her türlü yabancından sterilize edilmiştir. Daha steril bir hayat sürmek isteyen modern birey (Alver, 2007), davetsiz misafiri istememektedir.

Gün geçtikçe evlerin oda sayılarında belirgin bir azalmanın olduğu aşikâr. Dünyayı sarıp sarmalayan rezidansların ve stüdyo dairelerin misafir ağırlama dertleri yoktur. 1+1 ve 1+0 daireler bırakın bir misafiri ağırlamayı, ev sahibini de kovar gibi durur. Uykunu uyu, yemeğini ye ve dışarı çık. Dışarı çık ve daha fazla harca. Ev önemli değil, iyi harcama yapabileceğin düzgün bir maaşın olması yeter. Kapitalizmin şekillendirdiği dünyada evler de nasiibi aldı. Stüdyo daireler misafir ağırlamaya elverişli değildir. Sadece misafiri değil, çocuk veya anne/baba, dede/nine gibi en yakını bile taşımaz. Stüdyo dairelerde ev sahibinin kendisi bir misafirdir. Tıpkı bir otelin süit odasındaymış gibi hareket eder. Evin eşyaları o eve gelmeden hazır olduğu için, onlarla

ontolojik bir bağı yoktur. Özel eşyalarını alıp çıktığında o evle tüm bağları kopar. “İnsanın evi gibisi yok” deyişi bu evler için geçerli değildir. O ev gibi binlercesi var çünkü.

Modern yaşamda “Ne olursan ol Gel” misafirperverliğinin izlerini artık görememekteyiz. Davetsiz misafir, seilmeyen bir tip olagelmıştır. Tanrı misafirine bireylerin ayıracak mekâmı olmadığı gibi zamanı da yoktur. O, çok meşguldür. Kapının vakitsiz çalması ev sahibini artık tedirgin etmektedir. Kapıya konulan mercek, sesli ve görüntülü diafon sistemleri, çocuklara yöneltilen şiddetli tavsiyeler, davetsiz misafir için lüzum görülen önlemlerdir.

Modern dönem aynı zamanda misafir yoksunluğu dönemidir. Misafir zaviyesinden düşünüldüğünde, kimsenin misafirlğe gidecek takati ve şevki yoktur. Misafir için tasarlanmış odalar yılın sadece birkaç gününde insan yüzü görmektedir. Modern ev her zaman temiz olsa bile o eve misafir uğramaz. Misafire ait eşyalar dolaplarda çürümeye yüz tutmuştur. Bu eşyaları bulundurmamak önemli bir hassasiyete işaret etse de, eşyaları kullanacak bir misafirin olmayışı modern dönemin bir hasiyetidir.

Misafirin ve misafirperverliğin dönüşümü benmerkezcilikle de ilintilidir. Modern dünyanın bireyin kendisini, dünyanın merkezine oturtması, ötekinin kendine tabi olması beklentisini açığa çıkarmıştır. Dolayısıyla modern dünyada ev sahibi, misafir karşısında rahatını ve tavrını bozamaz. Öteki de bu rahatı bozmak istemediği için o eve misafir olmaz. Modern dünya misafirin ve misafirperverin az bulunduğu bir dünyadır. Babaoğlu, misafirlikte ve misafirperverlikte geldiğimiz durumu oldukça güzel özetlemiştir: “Annelerimizin babalarımızın bildiği anlamda misafir var mı günümüzde? İtiraf edelim... Yok! Varsa da, (ki o da taşradadır çoğu zaman) kırk yılda bir çıkıp gelen biri artık misafir. Unutmayın “çok yakın dostlar”, “geçerken uğrayanlar”; “şu bizim kankalar” falan başka bir kategoridir. Oysa misafir özünde “yabancı”dır; “öteki»dir. Hele şu “Tanrı misafiri“ kavramına ne demeli! Gölgesinden bile korkan bir toplum yapmışlar bizi. Kapımızı çalan, tanımadığımız birisini nasıl ve hangi kültürel donanımla hoş karşılayabiliriz artık? Çünkü misafirperverlik basit bir kültürel özellik değildir. Sıradan bir edep erkân meselesi de değildir. Misafirperverlik “öteki”ni ezip büzmeden kabullenip ağırlayabilmek ve bunu sevmek demektir... Haydi aşırı “bencilleşmiş” evlerimizi bir yana bırakalım. Ama bir “yabancı”yı kalbimizin bir köşeciğinde bile ağırlamaya yanaşmıyoruz artık! Yazık bize!” (Babaoğlu, 2008).

Tosun (2018, s. 111-112), misafir odası adlı öyküsünde eski misafirperverliğin ve misafir odasının artık kalmadığını belirtir. Özellikle benmerkezciliğin misafirperverliği zedeleyen bir unsur olduğunu söyleyerek, misafirin ayrı bir odada değil ev sahibinin oturduğu odada, onun rahatını bozmadan ağırlandığını belirtir. Ve bu benmerkezcilik, özellikle kitle iletişim araçları tarafından sürekli olarak empoze edilmektedir. O kilitli odalar artık ortadan kalkmıştır.

Misafirlik olgusu her ne kadar değer sistemlerine oturtulsa da modern kapitalist süreçte tüketim kültürünün önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Misafire yönelik oda tasarımları, ikram sunumları ve kıyafet seçimi gösterişçi tüketim unsurlarıdır. Veblen'in aylak sınıfında oluşturduğu tipolojide bu görsellik, yaşam tarzının başat göstergeleridir. Modern birey, gündelik hayatının her anında gözetleniyor gibi giyinir ve hareket eder. Daha önce belirttiğimiz gibi evini de bu yaşam tarzına göre şekillendirir. Dolayısıyla modern birey, misafire her zaman hazırlıklı gibi görünse de, misafiri sevmez. Zaten misafir de onun evine uğramaz.

Sonuç

Misafir gündelik hayatımızda sık karşılaştığımız bir toplumsal tiptir. Modern dünyada geleneksel ev, ev sahibi ve misafir tipinden bahsetmek neredeyse imkânsızdır. Yine de misafirlik ve misafirperverlik, kültürün yaşamasında ve bir sonraki nesle aktarılmasında önemli araçlardandır. Misafir, mülteci, göçmen ve kaçak gibi ona benzer birçok tipten çeşitli yönlerle ayrılmaktadır. Misafir, duruşu, dili, davranışı ve kıyafetiyle nevi şahsına münhasır bir toplumsal tiptir. Misafir tipinin belirli ve beklenen davranış kalıpları vardır. Misafirlik belirli bir adabı gerektirir. Kültürümüzde misafir önemli bir değer olmakla beraber, o tipe mahsus bir oda, eşyalar dizisi ve sofraya bulundurulur. Geleneksel dönemde misafiri ağırlamakla yükümlü olan mihmandar tipine de günümüzde artık rastlamamaktayız. Misafir ağırlamak veya misafir olmak modern dünyanın içselleştirmedeği davranışlardandır. O yüzden misafir, artık otelleri tercih etmektedir. Modern dünyada misafirliğin tamamen ortadan kalktığını iddia edemeyiz. Fakat modern dünya bu davranış örüntülerini dönüştürmüştür. Modernite bu davranış örüntülerini dönüştürmeye evlerden başlamıştır. Modern dünyada evler, misafir ağırlamaya elverişli değildir. Tıpkı geniş aile olmaya elverişli olmadığı gibi. Misafir, misafirlik ve misafirperverlik biçim değiştirse bile gündelik hayat sosyolojisinin önemli konuları arasında yer almaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

We can see the roots of social types in classical sociological theories. It is because almost every sociological theory builds on certain types. In particular, this area, which focuses on the sociology of everyday life, deals with the types that are frequently encountered in human life and whose number is not as high as possible, but also subject to cultural relativism. Although the analysis of social types was not a priority in sociological studies in the early period, especially in the post-1950 period, micro-studies constitute an important topic.

The concept of guest can no doubt be understood with some social types: native, foreign, asylum-seeker, refugee, immigrant, mihmandar (guide), host. The guest is not a stranger. Even if it is foreign, the hospitality process makes it native. He gets familiar. The stranger begins to localize with the hospitality.

He becomes familiar. The stranger begins to localize with the hospitality. This localization develops in the form of hospitality. When confronted with a hospitality in which foreign guests feel safe, this confidence adapts him with local. It is because the guest is the most likely to come back. The visitor may sometimes go to another country as an immigrant, asylum seeker or refugee for various reasons. There is a type of person who is interested in history in particular: Mihmandar (Guide). The most important feature of Mihmandar is that it is hospitable. When his guest enters the house, he meets her host. The host is the one who waits, the one who is ready, the one who welcomes. In addition to not begrudging his smile face to his host, he also ignores his troubles he made. He's with the guest.

As the guest is an important type of everyday life, it can be included in our daily lives at all times, and therefore there are places and objects that we prepare for it. Guest room, guest towel, guest slippers, guest bed-quilt, guest table and so on. However, our guest consumption constitutes an important part of our culture.

In this context, it is also necessary to mention the hospitality and the facts of hospitality. These phenomena can be stated as the feelings that the guest and host carry, and the meanings and attributed values. Although the guest is a pleasant type, he has to follow some unwritten rules. In hospitality, the host's responsibilities and attitudes are expressed. Hospitality in our culture is considered as one of the important traits.

The guest has taken a different typology with the disappearance of traditional guest rituals. Now he makes an appointment, makes the reservation because there is no any host type who will show hospitality to him anymore. He stays at the hotel where he goes. Those who invited him were not relatives but advertisements. He does not even want to see his relatives where he's going. The interior design of the houses has also changed. It's hard to talk about a special room reserved for guests. Gated communities are sterilized from any foreign.

The residences and studios that surround the world do not have any problems in hosting guests. In modern life, we can no longer see the traces of hospitality of "Come wherever you are from". The intruder has become an unwanted type. There is no place and time that would be given to unexpected guests (Tanrı Misafiri) by host. He is very busy. The untimely knock on the door is no longer worrying about the host. The lens placed on the door, audio and video intercom systems, intensive advice to children, measures required for the intruder. Modern period is also a period of guest deprivation. Considering the view of the guest, no one has the pleasure and enthusiasm to go into the hospitality. The rooms designed for guests see the human face in just a few days of the year. The modern house is always clean, even though it does not stay home guests. The items of the guest's shop were rotating in the cupboards. Although having these items is a sign of considerable sensitivity, the absence of a guest to use the goods is a precursor to the modern era.

Guest is a social type that we frequently encounter in our daily lives. In the modern world it is almost impossible to talk about the traditional house, host and guest type. Nevertheless, being guest and hospitality are important agents in living a culture and transferring it to the next generations.

Many different types of guests, such as refugees, migrants and fugitives, differ in many ways. The guest is a kind of social type with his stance, language, behaviour and clothing. Guest types have specific and expected behaviour patterns. Guest requires a certain order. Although the guest is an important value in our culture, there is a room for that type, a series of objects and tableware.

Nowadays, the type of mihmandar (guide), who was obliged to host the guests in the traditional period, cannot be encountered. Being a guest or hosting a guest is something that is not internalized in the modern world.

That's why guests are now choosing hotels. In the modern world, we cannot claim that hospitality has completely disappeared. But the modern world has transformed these behavioural patterns. Modernity began to transform these patterns of behaviour from houses. In the modern world, houses are not conducive to welcoming guests. Just like he's not fit to be a big family. Even if guests, being guest, and hospitality change their forms, they are among the important subjects of the sociology of everyday life.

The study attempts to establish a social type analysis by revealing the type of guest in the context of social type, the daily life and social value of the related concepts and types, examining the hospitality and hospitality phenomena and ultimately addressing the transformation of the guest type in the modern process.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (2000). *Minima Moralia*, (çev: Orhan Koçak ve Ahmet Doğukan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Altunbay, M. (2016). Temel Bir Değer Olarak Dede Korkut'ta Misafirperverlik ve İzzeti İkrâm, *Akademik Bakış Dergisi*, (56), 359-371.
- Alver, K. (2007). *Siteril Hayatlar*, Ankara: Hece Yayınları.
- Alver, K. (2012). Flaneur: A Modern Urban Figure. *Journal of Academic Inquiries*, 7(2), 285-293.
- Alver, K. (2013). *Mahalle*, Ankara: Hece Yayınları.
- Alver, K. (2014). Ev Halleri, *Mahalle Mektebi*, 19, 49-51.
- Alver, K. (2018). *Yerli Yerinde*, İstanbul: İz Yayınları.
- Anderson, N. (1923). *The Hobo: The Sociology of The Homeless Man*. Chicago: University of Chicago Press.
- Aydemir, M. A. (2016). Sosyal Alanın Tipleştirilmesi: Toplumsal Tipler, *Toplumsal Tipler* içinde (ed: M. Ali Aydemir). İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- Babaoğlu, H. (2008). Müsaitmeniz, akşama gelmeyeceğiz!, https://www.sabah.com.tr/yazarlar/babaoğlu/2008/12/26/musaitmeniz_aksama_gelmeyecegiz, Yayın tarihi: 26.12.2008 Erişim Tarihi: 02.02.2019.
- Baker, U. (2012). *Kanaatlerden İmajlara*. (2. Baskı). (çev: Harun Abuşoğlu). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bauman, Z. (2016). *Sosyolojik Düşünmek*, 13. Baskı, (çev: Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Becker, Howard S. (1976). Art Worlds and Social Types. *American Behavioral Scientist*, 19(6), 703-718.
- Bedir, M. (2015). Misafiri Severiz Ama Zamanında Gitmesini Bilenini, söyleşiyi yapan: Derya Gürsel, <http://www.arkitera.com/soylesi/675/merve-bedir>, yayın tarihi: 26.03.2015, Erişim Tarihi: 02.02.2019.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, (çev: Vefa Saygın Öğütte). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Birekul, M. (2014). *Armağan Kültürü*, İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- Bozkurt, N. (2005). Mihmandar, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 30, 25-26.
- Bourdieu, P. (1984). *Homo Academicus*. Paris: Minuit.
- Çağırıcı, M. (2005). Misafir, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 30, 171-172.
- Çubukçu, Kemal (2016). "Konaklama İşletmelerinde Turistlerin Anadolu Misafirperverliği Algısının Satın Alma Sonrası Tutum Ve Davranışlarına Etkisi, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Derrida, J. (2000). *Of Hospitality*, (translated by: Rachel Bowlby). Stanford, California: Stanford University Press.
- Ertuğrul S. (2005). "Derrida Davetsiz Misafir", <https://davetsizmisafir.org/2005/10/24/derrida-davetsiz-misafir/>, yayın tarihi: 24.10.2005, Erişim Tarihi: 02.02.2019.
- Goffman, E. (2017). *Etkileşim Ritüelleri*, (çev: Adem Bölükbaşı). Ankara: Heretik Yayınları.

- Göçer, O. (1968). Misafir Odaları, *Mimarlık Dergisi*, 12, 28-31.
- Irwin, J. (1970). *The Felon*. Englewood Cliffs. NJ: Prentice-Hall.
- Işık, Ş. (2015). İlticamın Yapısökümcü Felsefesi: Konuksevermezlik Sorunu, *Marmara İletişim Dergisi*, 24, 55-75.
- Kant, I. (1960). *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*. (çev. Yavuz Abadan ve Seha L. Meray). Ankara: Ajans Türk Matbaası.
- Karadağ, B. (2008). *Sünnette Misafirlik ve Misafir Ağırlandırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.
- Klapp, O. E. (1958). Social Types: Process and Structure, *American Sociological Review*, 23, 674-678.
- Klapp, O. E. (1949a). The Fool As A Social Type. *American Journal of Sociology*, 55 157-162.
- Klapp, O. E. (1949b). The Folk Hero, *The Journal of American Folklore*, 62(243), 17-25.
- Klapp, O. E. (1964). *Symbolic Leaders*. Chicago: Aldine Publishing Co.
- Koyuncu, A. (2014). *Kentin Yeni Misafirleri Suriyeliler*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Laloğlu, P. (2017). Göstergibilimsel Bir Yaklaşımla Misafir Odası Analizi, *Folklor/Edebiyat*, 23(91), 105-124.
- MacKinnon, D. W. (1944). The Structure of Personality. (ed: J. McV. Hunt). *Personality and the Behavior Disorders*. New York: The Ronald Press Company.
- Mills, C. W. (1951). *White Collar: The American Middle Classes*. New York: Oxford University Press.
- Nursi, S. (2012). *Mesnevi-i Nuriye*. Ankara: Envar Neşriyat
- Özyer, H. (2016). Elâlem, *Toplumsal Tipler*. (Ed. M. Ali Aydemir), İstanbul: Açılımkitap Yayınları.
- Park, R. E. (1928). Human Migration and The Marginal Man, *American Journal of Sociology*, 33, 881-893.
- Schütz, A. (1944). The Stranger: An Essay in Social Psychology, *American Journal of Sociology*, 49(6), 499-507.
- Schütz, A. (2016). Eve Dönen, *Yabancı*, (der: Levent Ünsaldı). Ankara: Heretik Yayınları.
- Siu, P. C. P. (1952). The Sojourner. *American Journal of Sociology*, 58(1), pp. 34-44.
- Subaşı, N. (2018). Misafir Odası, *Sosyoloji Divanı*, 11, 313-317.
- Tosun, A. (2018). *Misafir Odası*, İstanbul: Cinius Yayınları.
- UNHCR (2016). Mülteci ve Göçmen? Raporu, https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/02/UNHCR_Refugee_or_Migrant_TR.pdf, Erişim Tarihi: 24.02.2019.
- Veblen, T. B. (2016). *Aylak Sınıfının Teorisi*, 2. Baskı, (çev: Eren Kırmızıaltın ve Hüsnü Bilir), Ankara: Heretik Yayınları.
- Yücel, E. (2013). *Güç İlişkileri Açısından Delikanlılık*. İstanbul: Doğu Kitabevi Yayınları

KAMU-ÖZEL ORTAKLIĞININ YEREL YÖNETİMLERDE UYGULANABİLME OLANAKLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

YUSUF KARAKILÇIK *
İnönü Üniversitesi
ÜNAL KÜÇÜK * *
Fırat Üniversitesi

ÖZ

Halka en yakın hizmet birimleri olarak yerel yönetimlerin kamusal hizmet sunumunu hangi usulde gerçekleştireceği yönetsel etkililik ve yerel değerler açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada, 1980 sonrası süreçte gündeme gelen ve 1990'lardan sonra uygulanan kamu-özel ortaklığı yönteminin yerel hizmet düzeyinde uygulanabilirliği tartışılmıştır. Bu amaçla ilk olarak kamu özel ortaklıklarına ilişkin kavramsal çerçeveye yer verilmiştir. Ardından yerel yönetim birimlerinin kullanmış olduğu kamusal hizmet sunum ve işbirliği yöntemlerine değinilmiştir. Son olarak, kamu-özel ortaklığı yönteminin Türk yerel yönetim sisteminde uygulanabilirliği hukuksal, mali, politik ve yönetsel (kurumsal) açılardan irdelenmiş; elde edilen bulgular çerçevesinde bazı öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetim, Yerel Kamu Hizmeti, Yerel Hizmetlerde İşbirliği, Kamu Özel Ortaklığı

* Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, yusuf.karakilcik@inonu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0001-9599-6290

** Arş. Gör., Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ukucuk@firat.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-0593-5935

Atf/Cite:

Karakılçık, Y. & Küçük, Ü. (2019). Kamu-Özel Ortaklığının Yerel Yönetimlerde Uygulanabilme Olanakları Üzerine Bir Değerlendirme, *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 135-172. DOI: 10.31679/adamakademi.530157

AN EVALUATION OF THE PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP ON THE APPLICABILITY POSSIBILITIES IN LOCAL ADMINISTRATIONS

ABSTRACT

Which method will be used by local administrations as the closest service units to public service provision is important in terms of managerial effectiveness and local values. In this study, the applicability of public-private partnership method that was introduced in the post-1980 period and implemented after the 1990s, was discussed at the local level. First of all, for this purpose, the conceptual framework for public private partnership method is enshrined. Then, the public service delivery and cooperation methods used by the local government units are mentioned. Finally, the applicability of the public-private partnership method in the Turkish local government system is examined in terms of legal, financial, political and managerial (institutional) aspects and some suggestions are presented within the framework of the findings.

Keywords: Local Governments, Local Public Services, Cooperation in Local Services, Public Private Partnerships

GİRİŞ

Yerel yönetimler, halka en yakın hizmet birimleridir ve bu nedenle kamusal mal ve hizmet sunumundaki rolleri oldukça önemlidir. Çünkü mahalli müşterek nitelikteki birtakım kamusal hizmetler ve ihtiyaçlar doğrudan yerel birimlerce tedarik edilmektedir. Yerel birimler hizmet sunumunda bulunurken, içerisinde buldukları siyasal ve ekonomik durumun gereğini yerine getirerek kaynakları ölçüsünde birtakım sunum yöntemlerini tercih ederler. Kamu hizmetlerinin işletilme usulleri olarak da isimlendirilebilecek yöntemlerin başında emanet, ihale, imtiyaz yöntemi ile yap-işlet-devret (YİD) modeli, belediye şirketleri, yönetimler arası işbirliği yöntemleri gelmektedir (Eryılmaz, 2015: 211-217). Vekâlet ve ruhsat usulleri ile günümüzde uygulanma şansı bulmasa da müşterek emanet ve iltizam usulü de bu sınıflandırmada yer almaktadır (Nohutçu, 2015, s. 429-430). Özel amaçlı hizmet kuruluşları, hizmet sözleşmeleri, kiralama ve yönetim sözleşmeleri, hizmetin sübvansiyonu, kupon yöntemi, vergi teşvikleri ve yönetsel düzenlemeler, gönüllü katkılar ve kendi kendine yardım, ortak girişim yöntemi ve imtiyazlar, yasal kurumsal serbestleştirme ve yönetim devri de diğer hizmet sunma yöntemleri olarak kabul edilmektedir (Karakılçık, 2016, s. 232). Bununla beraber 1980 sonrası süreçte, dötüşen dünya düzeniyle birlikte, devletlerin vatandaşlarının tasarrufuna sunduğu kamusal mal ve hizmetler konusunda da önemli derecede değişimler yaşanmaktadır (Şenel Tekin, 2017, s. 6). Şüphesiz bu değişim sadece merkezi düzeyde değil yerel yönetim düzeyinde de etkisini göstermiştir. Bu değişimin sonunda kamu kurumları ile özel sektör temsilcileri, özelleştirme sonrası süreçte kamusal hizmetlerin sunumu konusunda ortaklıklar yapmaya başlamışlardır. Kamu idarelerinin özel sektörle ortaklık kurmasının en temel iki gerekçesi, finansman açığı ve özel sektör yöntem ve tecrübelerinin kamusal hizmet sunum alanına aktarılmasıdır. Yani dünya geneline hâkim olan sıkı bütçe uygulamaları ve bütçe kısıtlamaları ilginç bir şekilde aynı dönemde kavramsallaşmaya başlayan kamu özel ortaklığı yönteminin¹ önünü açmıştır. İdari otoriteler için özel ortaklık kaçınılmaz bir durum gibi görünerek, adeta kamusal mekanizmaların kullanması için ilgili yöntemle kamu kurumlarına birer kredi kartı dağıtılmıştır.

Yerel düzeyde gelir gider dengesizliğinden kaynaklanan finansman açığı ve uzmanlık kapasitenin düşük olması bu alanda özel sektörün kamusal

1 Hâkim literatürde kamu özel ortaklıkları (KÖÖ) bir model olarak ele alınmaktadır. Söz konusu çalışmada ise yöntem kavramı tercih edilmiştir. Bununla birlikte KÖÖ, bünyesinde farklı hizmet sunum modellerini barındırmaktadır. Farklı modellerin genelini ifade eden KÖÖ için yöntem kavramının kullanılması yalnızca bir tercihtir.

hizmet sunum alanına dâhil edilmesini kolaylaştırmıştır. Bu sayede yerel düzeyde kamusal hizmet sunumu, özel sektör yöntem ve tecrübelerinin uygulama alanı haline dönüşmüştür. Bu durumun yerel yönetim alanında mevcut hukuksal durum, finansal-kurumsal kapasite ve kamu özel ortaklık yöntemi arasında uygulama açısından ne derecede uyum olduğu konusu tartışmalıdır. Öte yandan söz konusu yöntemin yerel yönetimlerde yaygın şekilde kullanılmasının, yerel siyaseti nasıl şekillendireceği durumu da belirsizliğini korumaktadır.

1. Yerel Yönetim Düzeyinde Kamu Hizmeti

Kamu hizmeti; en geniş tabirle, bizzat devletin ya da onun yakın gözetim ve denetimi altındaki özel kuruluş ya da kişilerin kamu yararına yürüttükleri faaliyetler olarak tanımlanabilir. Bu faaliyetler devletin varlık sebebi olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda devleti ayakta tutan bu hizmetler, etkili sonuçlar elde edebilmek adına coğrafi anlamda paylaştırılmıştır. Mahallinde sunulması daha ekonomik, etkili, hızlı olduğu düşünülen birtakım kamusal hizmetler, ihtiyacın hâsıl olduğu yerde sunulmakta ve kamu yararı üst düzeyde tutulmaktadır. Bununla birlikte merkezi yönetimin yerel yönetim birimlerinin gelir, harcama ve yerel hizmetin sunum yöntemi konusunda kontrol yetkisi devam etmektedir (Önen & Güngör, 2018, s. 423).

Hizmetin halka en yakın birimlerce sunulması demokrasi anlayışının bir başka boyutu olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan günümüz demokrasi anlayışı içerisinde kamusal hizmetlerin vatandaşa en yakın birimlerce sunulması gerekmektedir. Ayrıca kamusal hizmetlerin tümünün merkezi aygıtlarca yürütülmesinin önünde sosyal, siyasal ve beşeri engeller bulunduğu kabul edilmektedir (Ökmen & Çağatay, 2014, s. 87). Bu durum; *subsidiarity* ilkesinin bir gereğidir. Bu ilkeye göre; bir kamusal hizmet, mümkün olduğunca ve tercihen o hizmetten yararlanacaklara en yakın birimler tarafından sunulmalıdır. Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (AYYÖŞ) da aynı doğrultuda bağlayıcı hüküm öngörmüştür. Bu konuda AYYÖŞ 4. maddesinin 2. fıkrasında; yerel yönetimlerin, kanunla belirlenen sınırlar içerisinde yetki alanlarının dışında bırakılmayan veya başkaca bir makamın görevlendirilmediği alanlarda her türlü faaliyette bulunabileceği ve bu konuda tam takdir hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Bu madde ile yerel yönetim düzeyinde KÖO yönteminin uygulanabilirliği konusunda esasen yerel birimlerin sorumlu olduğu söylenebilir.

O halde kamusal hizmetlerin yerel yönetim düzeyinde incelenmesi ve ele alınması gerekmektedir. Gözden kaçırılmaması gereken nokta ise yerel yönetim anlayışının kendine has özelliklerinin, akademik çalışmaların düzenlendiği sırada akıllardan çıkarılmaması gerektiğidir. Son dönem yönetsel anlayış değişiklikleri beraberinde kamusal hizmet sunum anlayışını da dönüştürdüğünden, uygulanması düşünülen yeni kamusal hizmet sunum modellerinin kentlerin yönetim kültürü ile ne ölçüde örtüştüğü sorusu önemlidir.

Devletler kamu hizmetini yerine getirmek amacıyla farklı tarzda örgütlenme arayışı içerisine girmişlerdir. Merkezi yönetimler ellerinde yeterince güç ve yetki olmasına rağmen yerel birtakım ihtiyaçların daha verimli ve etkili sunumu adına merkezi birimlerin yanına nitelikleri ve yetkileri ulustan ulusa geçmekle birlikte, yerel yönetim birimlerini eklemişlerdir. Bu doğrultuda yerel yönetimler; yerel nitelikteki kamusal hizmetlerin sunumu amacıyla kamusal güçlerden bir kısmının daha az yetkiye sahip başka bir otoriteye aktarılması olarak tanımlanabilir (Ökmen & Çağatay, 2014, s. 84). Tanımdan da anlaşıldığı üzere yerel birimlerin nihai kuruluş, varoluş ve faaliyet gösterme amacı yerel nitelikli kamusal hizmetleri gerçekleştirmektir. Zaten yerel yönetimlerin anayasal düzeydeki karşılıkları; *mahalli müşterek kamusal hizmetlerin sunulmasından sorumlu* olan belediyeler, il özel idareleri ve köylerdir.

Yerel hizmet ve merkezi hizmet arasındaki en ayırt edici özellik fayda ölçüğünün sınırlarıdır. Sağladığı fayda itibarıyla dışsallıkların yerel düzeyde kaldığı hizmetlere yerel hizmet; ülke sınırlarına varacak derecede olanlar için ise ulusal hizmet tabiri kullanılabilir. Bu hizmetler eğer kentin kendi sınırları içerisinde kalacak ise; kentsel kamusal hizmetler şeklinde tanımlamak da mümkündür (Sezer & Vural, 2010, s. 204-206).

2. Kamu Özel Ortaklık Yöntemi ve Kamu Hizmeti İlişkisi

İlk olarak İngiltere’de uygulandığı kabul edilen KÖO yöntemi kabaca 1980 yılından itibaren diğer ülkelere yayılan bir modeldir (Şenel Tekin, 2017, s. 6). Alternatif sunum olarak KÖO yöntemi; özellikle 21. yüzyılın başından itibaren Türkiye’de yoğun bir şekilde gündeme gelmiş (Usta & Bilgiç, 2016, s. 253) ve devam eden yıllarda, özellikle 90’lı yıllardan itibaren, enerji ve ulaştırma sektörleri ile Türkiye’de de hızla uygulanmaya başlamıştır (Şenel Tekin, 2017: 6). Bu alandaki uygulamaları daha sonra, Yap-Ki-

rala-Devret (YKD) modeli ile sağlık ve eğitim-barınma alanlarındaki hizmetler takip ederken; dönüşen haliyle YİD modeliyle de ulaştırma alanında uygulanmaya başlamıştır.

Tarihsel olarak kamu özel ortaklıklarının incelenmesi sırasında karşılaşılan ilk fikir ayrılığı, bu modelin tam olarak ne zaman ortaya çıktığıdır. Uygulamanın geçmişinin eski olduğu kabulü ile beraber yükselişe geçişinin 1980'li yıllar olduğu (Karasu, 2009, s. 79) çalışmamızda da kabul ettiğimiz anlayış olmuştur. İlgili bölümde sırasıyla KÖO uygulamasının neyi ifade ettiği ve hangi mevzuatlarla ilişkilendirildiğinden bahsedilmiştir. Gerek KÖO yöntemi veya modeli konusunda gerek alana ilişkin mevzuat konusunda kavramsal açıdan netlik sağlanamamış ve neredeyse her uygulama alanı ve KÖO alt modeli için ayrı ayrı yasa çıkarılmıştır. Bu konu esneklik anlayışının kavramsal yansımaları olarak kabul edilmiştir.

2.1 Kavramsal Açıdan Kamu Özel Ortaklıkları

Kavramsal açıdan kamu ile özel ortaklık ilişkisi ele alındığında ilk olarak belirtilmesi gereken detay; KÖO yönteminin tek bir tanımının olmadığı ve uygulamada/sahada birçok alt modelden oluştuğudur. Konuya ilişkin ulusal ve uluslararası çok sayıda tanımın varlığı bu kavram belirsizliğini daha da körüklemektedir. Tüm bu yaklaşımlardan sentezlenerek KÖO yöntemine ilişkin birtakım ortak tanımlamalar yapılabilir. Uluslararası kuruluşlar da bu modele kayıtsız kalmamışlar ve birtakım tanımlamalar ile ilgili modeli kavramsallaştırma çabası içerisine girmişlerdir.

Dünya Bankasına göre KÖO; hükümetler için kamusal hizmet veya altyapı yatırımlarında özel sektör tecrübe ve kaynaklarının kullanıldığı bir tür mekanizmadır (Public-Private-Partnership Legal Resource Center, 2018)². OECD perspektifinden KÖO; *kamunun hizmet alım amacının özel sektörün kâr amacı ile örtüştüğü, kamu ve özel sektör arasındaki uzun süreli anlaşmalardır* (OECD, 2008, s. 12³). Avrupa Birliği'ne göre; KÖO; kamu ile özel sektör arasında altyapı hizmetlerinin finansmanı, yapımı, yenilenmesi, işletilmesi ve bakımı ile hizmetlerin sunulmasına ilişkin olarak gerçekleştirilen bir or-

² Detaylı bilgi için bkz. <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/overview/what-a-re-public-private-partnerships>

³ Detaylı bilgi için bkz. OECD, Public-Private Partnerships: In Pursuit of Risk Sharing and Value for Money, 2008, s. 12 akt. Boz, 2013: 288).

taklık yöntemidir (Avrupa Birliği Green Paper, 2004, s. 3)⁴. Türkiye’de alana ilişkin resmi çalışmalar yapan Kalkınma Bakanlığı ise ortaklık yerine işbirliği sözcüğünü tercih ederek, bunun bir tür sözleşme ilişkisi olduğundan yola çıkmış ve risklerin ve gelirlerin kamu ve özel sektör arasında paylaşıldığını ifade eden bir tanım benimsemiştir (Kalkınma Bakanlığı Raporu, 2012, s. 6).

Diğer bir tanıma göre KÖO; *kamu hizmetlerinin devletçe klasik yollardan temini ile tüm hizmet temininin özel sektör aracılığı ile yapılmasının arasındaki yelpazede yer alan, devlet ve özel sektörün birlikte katılımını içeren, her iki tarafın da güçlü yanları ile katkı sağladığı, tüm mal ve hizmet temini modellerini içeren bir üst kavramdır* (UN, 1993, s. 18; Holden, 2009, s. 320 akt. Şenel Tekin, 2017, s. 6). Türkiye’de yerel yönetim düzeyinde yerel yönetim birimleri ile özel sektör temsilcileri arasında altyapı yatırımlarına ilişkin uygulama örneklerine rastlanılsa da (Altan vd., 2013, s. 9-17) bu konu hakkında genel bir kamu ve değerlendirme yapma imkânı veren yeter sayıda akademik çalışma ve uygulama örneği yoktur. Bu kısımda belirtilen özel sektör katılımı ile anlatılmak istenen, kamusal hizmet sunum aşamalarına özel sektörün bir şekilde dâhil olmasından öte; kamu özel ortaklığı tanımına uygun olarak; projenin en başından itibaren özel sektör ile birlikte tasarlanması, yürütülmesi ve aktif risk paylaşımının yapılmasıyla projenin sonlandırılması aşamalarını kapsayan bir yapıda olması gerekmektedir.

KÖO yönteminde diğer yöntemlerde bulunmayan birtakım ayırt edici özellikler vardır. Bu özellikleri Tunç ve Özaraç (2015, s. 2-3); karmaşık risk paylaşımı, kendisine özgü sözleşmesel içerikleri, uzun sözleşme süreleri, finansman açısından özel sektör tarafından destekli olmaları ve sonuç odaklı sözleşmeler olmaları yönüyle, KÖO projelerinin yönetiminin geleneksel modellere göre farklı ve özel yetkinlikler zinciri içerdiğini belirtmişlerdir. Bunlara ek olarak; modern kamu özel ortaklığı uygulama modelleri iki yönden diğer modellerden ayrılmıştır. Bunlardan ilki; idarenin kendi isteği ile çekirdek kamusal hizmet alanlarını terk etmesi, fakat bu çekilişi tam anlamı ile gerçekleştirmemesidir. İkincisi ise risk paylaşımı söylemi altında kamusal gücün, hizmet sunucusu olacak özel sektör lehine aktif bir biçimde hem bir baskı hem de destek aracı olarak kullanılmasıdır (Küçük, 2017, s. 5).

⁴ Detaylı bilgi için bkz. “<https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication-on/94a3f02f-ab6a-47ed-b6b2-7de60830625e/language-en>”

2.2 Kamu Özel Ortaklık Alt Modelleri ve İlgili Mevzuat

Çatı kavram olarak nitelendirilen KÖO hizmet sunum modellerinin bir- den çok uygulama alt modeline sahip olduğu belirtilebilir. Bu uygulamaların gerek finansal hacim açısından gerek uygulama sayısı bakımından en önemli örnekleri; YİD, Yİ, YKD, işletme hakkı devri (İHD) modelleridir. Bu modellerin uygulanmasına ilişkin Türkiye’de çok sayıda yasal düzenleme yer almakta ve bu düzenlemeler üzerinde yapılan değişikliklerle modellere yeni bir anlayış kazandırılmaktadır. Bu duruma örnek olarak ilgili ihalelere hazine garantisini başlıklı yeni bir düzenlemenin eklenmesi gösterilebilir. 3996 sayılı kanuna; 1996 yılında 4180 sayılı kanun maddesiyle eklenmiş olan ‘*Garantiler*’ Başlıklı 11. Madde ve 2012 yılında eklenen ilgili diğer maddeler ile kredi üstlenimi konusu madde metninde önemli değişikliklere neden olmuştur. YİD modeli; 3096⁵, 3996⁶ (3996’ya ek olarak 4047 ve 4493), 4446 (1999 anayasa değişikliği), 4492 (YİD ve tahkime ilişkin) ve 4501 (YİD ve tahkime ilişkin) sayılı kanunlarla ilişkilendirilmektedir.

Yİ modeli; 4283⁷ sayılı yasa ile sürdürülmektedir. Genellikle termik enerji santrallerinde elektrik üretim ve satışına ilişkin alanlarda kullanılmaktadır. YKD modeli ise; 5396⁸, 652⁹, 6428¹⁰ ve 351 (2016 tarihli 351 sayılı kanunda değişiklik yapan 6761 sayılı kanun) sayılı kanunlar çerçevesinde hazırlanmakta ve özellikle sağlık tesisleri ve yurt yapımı amacıyla eğitim alanında kullanılmaktadır. Bu model devletin uzun süreli sözleşmelerle kiracı pozisyonunda yer alması sebebiyle önemlidir.

⁵ Türkiye elektrik kurumu dışındaki kuruluşların elektrik üretimi, iletimi, dağıtım ve ticareti ile görevlendirilmesi hakkında kanun. Kanun Numarası: 3096, Kabul Tarihi: 04.12.1984, Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 19.12.1984, Sayı: 18610, Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5, Cilt: 24, Sayfa: 121

⁶ Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun. Kanun Numarası: 3996 Kabul Tarihi: 08.06.1994, Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 13.06.1994, sayı: 21959, yayımlandığı düstur: Tertip: 5, cilt: 33

⁷ Yap- İşlet Modeli ile Elektrik Enerjisi Üretim Tesislerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışının Düzenlenmesi Hakkında Kanun. Kanun Numarası: 4283, Kabul Tarihi: 16.07.1997, Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 19.07.1997, Sayı: 23054, Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5, Cilt: 36

⁸ Sağlık Hizmetleri Temel Kanununa Bir Ek Madde Eklenmesi Hakkında Kanun. Kanun Numarası: 5396, Kabul Tarihi: 03.07.2005

⁹ Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. KHK Tarihi: 25.08.2011, KHK No: 652, Yayımlandığı R. Gazete Tarih: 14.09.2011, R. Gazete No: 28054, Yayımlandığı Düstur Tertip: 5, cilt: 50

¹⁰ Sağlık Bakanlığınca Kamu Özel İşbirliği Modeli ile Tesis Yaptırılması, Yenilenmesi ve Hizmet Alınması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. Kanun No: 6428, Kabul Tarihi: 21.02.2013, Yayımlandığı R. Gazete Tarih: 09.03.2013, Sayı: 28582

İHD modeli; 4046¹¹, 3465¹², 3096 sayılı kanunlar çerçevesinde düzenlenmektedir. Hâlihazırdaki tesislerin, KÖO modeli çerçevesinde sunumunun gerçekleştirilmesi adına İHD etkili bir yöntem olmuştur. Geleneksel tedarik yöntemlerinde de kısmen veya tamamen özel sektörün ilgili kamusal alana dahil söz konusudur. Bununla birlikte ortaklık veya işbirliği çatısı altında gerçekleştirilen özel hukuk nitelikli sözleşmeler olan KÖO alt modelleri; kamusal yatırımın kamuya maliyeti, sürecin ve projenin yönetimi, mülkiyet, risk ve karar süreçleri (Atasoy, 2011: 90) ve idarenin konumlanması açısından farklılık yaratmaktadır.

3. TÜRK YEREL YÖNETİM SİSTEMİNDE UYGULANAN HİZMET SUNUM MODELLERİ

Türk yerel yönetim sisteminde uzunca bir zamandır çeşitli hizmet sunum usulleri uygulanmaktadır. Bu modellere son zamanlarda KÖO yöntemi de eklenmiştir. Bu bölümde, konuyla ilişkisi bağlamında ve çok kısaca Türk yerel yönetim sistemine değinilmiş, ardından söz konusu modeller kısaca açıklandıktan sonra KÖO yöntemi ve bu yönteminin yerel yönetimler düzeyinde uygulanabilirliği irdelenmiştir.

3.1 Kamu Hizmeti Sunumunda Türk Yerel Yönetim Sistemi

Anayasanın 127. maddesinde; yerel yönetimler konusu 6 fıkra halinde sıralanmıştır. İlk fıkrada da belirtildiği üzere, yerel yönetimler belediye, il özel idaresi ve köylerden oluşmaktadır. Son fıkraya göre yerel yönetim birimlerinin kendi aralarında birlik kurabileceği belirtilmiştir. Özellikle kamusal hizmet sunumunda daha etkili ve verimli yatırımlar açısından son fıkra önemlidir. Türkiye’de yerel yönetimler 1982 anayasasının 127. maddesinde “Mahalli İdareler” başlığı altında düzenlenmiştir. Bu maddeye göre:

“Mahallî idareler; il, belediye veya köy halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir.

Mahallî idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir.

¹¹ Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun. Kanun Numarası: 4046, Kabul Tarihi: 24.11.1994, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarih: 27.11.1994, Sayı: 22124, Yayımlandığı Düstur Tertip: 5, cilt: 34

¹² Karayolları Genel Müdürlüğü Dışındaki Kuruluşların Erişme Kontrollü Karayolu (Otoyol) Yapımı, Bakımı ve İşletilmesi ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun. Kanun Numarası: 3465 Kabul Tarihi: 28.05.1988 Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 02.06.1988, Sayı: 19830 Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5, Cilt: 27

Mahallî idarelerin belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacı ile, kendi aralarında Bakanlar Kurulunun izni ile birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezî idare ile karşılıklı bağ ve ilgileri kanunla düzenlenir. Bu idarelere, görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır.”

Yerel yönetim birimleri; herhangi bir kamusal hizmeti, bizzat kendisi yerine getirebileceği gibi yakın gözetim ve denetimi altındaki özel bir kuruluş-ça da bu hizmeti gerçekleştirebilir (Tortop, 1993, s. 65).

Yerel kamu hizmeti sunum modelleri olarak; emanet yöntemi, ihale usulü, imtiyaz yöntemi, YİD, belediye şirketleri, yönetimler arası işbirliği metodu; kabul edilmektedir (Eryılmaz, 2015, s. 211-217). Bununla birlikte alternatif hizmet sunma modelleri arasında; özel amaçlı hizmet kuruluşları, hizmet sözleşmeleri, kiralama ve yönetim sözleşmeleri, hizmetin sübvansiyonu, kupon yöntemi, vergi teşvikleri ve yönetsel düzenlemeler, gönüllü katkılar ve kendi kendine yardım, ortak girişim yöntemi ve imtiyazlar, yasal kurumsal serbestleştirme ve yönetim devri yöntemleri de yer almaktadır (Karakılçık, 2016, s. 232).

Yerel yönetimler; değişen yaşam şartlarıyla teknolojinin sunmuş olduğu olanakların hızla artması ve aynı zamanda artan taleplere bağlı olarak klasik hizmet sunum anlayışlarının yanına yeni birtakım hizmet modellerini eklemek zorunda kalmıştır. Bu yenilikçi modellerin başında KÖO yöntemi ile uygulanma şansı bulan Yİ, YİD, YKD gelmektedir. Diğer taraftan bu değişikliği liberal ve küresel anlayışın dayattığı verimlilik ve ekonomiklik doğrultusunda anlamak da gerekmektedir (Ökmen & Çağatay, 2014, s. 96).

3.2 Türk Yerel Yönetim Sisteminde Uygulanan Hizmet Sunum Modelleri

Yerel yönetimler ve özellikle belediyeler tarafından sıklıkla kullanılan kamusal hizmet sunum modelleri aşağıda özetlendikten sonra, kamu özel ortaklığı çatı kavramı içerisinde yer alan yöntemlerin Türkiye’de yerel yönetim düzeyinde uygulanabilirliği tartışılmıştır. Bu amaçla mevcut yöntemler şu şekilde sıralanmıştır.

3.2.1 Emanet Yöntemi

Emanet usulü, bir kamu hizmetinin hizmeti üstlenen kamu tüzel kişisi tarafından bizzat gerçekleştirilmesi yöntemidir (Nohutçu, 2015, s. 429). Yerel yönetimlerde emanet usulü; herhangi bir yerel yönetim biriminin sunulacak olan mal veya hizmeti kendi bütçesinde sahibi olduğu öz kaynaklar ve kendi personeli ile yönetmesi olarak tanımlanır (Tortop, 1993, s. 65).

3.2.2 İmtiyaz Yöntemi

İmtiyaz kelime kökeni itibariyle ayrıcalık tanıma anlamındadır. Buradaki ayrıcalık; kamusal tek elde olan bir yükümlülüğün özel nitelikteki işletmeler tarafından yerine getirilmesini ifade eder. Genellikle su, gaz, metro, demiryolu ve kanalizasyon gibi doğal tekellerin sunumunda uygulanan bir yöntemdir (Eryılmaz, 2016, s. 172).

3.2.3 İhale Yöntemi

İhale yöntemi kamu mal ve hizmetlerinin özel sektör kuruluşlarınca sözleşme usulüyle yerine getirilmesidir (Eryılmaz, 2016, s. 171). İdare ile özel sektör temsilcileri arasındaki bu alım ilişkisi karmaşık değildir. Geçici ve anlık bu ilişki türü kamu özel ortaklıklarından ayrılmaktadır. Hem yerel düzeyde hem de merkezi düzeyde kamusal hizmet sunumunda ihale yöntemi oldukça yaygındır (Karakılçık, 2016, s. 232) ve sıklıkla kullanılmaktadır.

Türkiye’de kamu ihale usulleri esas itibariyle iki mevzuat üzerinden sağlanmaktadır. Bunlardan ilki 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu’dur. Diğeri ise 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu’dur. Devlet İhale Kanunu’nda yer alan ihale usulleri; kapalı teklif usulü, belli istekliler arasında kapalı teklif usulü, açık teklif usulü, pazarlık usulü ve yarışma usulüdür. Diğer taraftan Kamu İhale Kanunu’nda yer alan usuller ise; açık ihale usulü, belli istekliler arasında ihale usulü, pazarlık usulüdür (Nohutçu, 2015, s. 386-397)

3.2.4 Belediye Şirketleri

Belediyeler 5393 sayılı kanuna dayanarak şirket kurabilirler. Bu şirketler kamu iktisadi teşebbüslerine (KİT) benzer şekilde; belediye iktisadi teşebbüsleri (BİT) olarak adlandırılmaktadır (Eryılmaz, 2016: 173). 5216 sayılı kanunda yer alan 26. madde doğrudan doğruya “Şirket Kurulması” başlığıyla düzenlenmiştir. Aynı başlıkla benzer bir düzenleme de 5393 sayılı Belediye kanununda yer alan 70. maddedir. Buna göre; “*Belediye kendisine verilen görev ve hizmet alanlarında, ilgili mevzuatta belirtilen usullere göre şirket kurabilir*” denilmektedir.

Yasal düzenlemede de yer aldığı şekliyle, belediyelerin şirket kurabilmesi için şirketin belediyenin görev ve hizmet alanlarında faaliyet göstermesi gerekmektedir. Bununla birlikte şirket kurmak için gerekli mevzuat hükümleri yerine getirilmelidir.

3.2.5 Yap- İşlet- Devret Modeli

YİD modeli zamansal açıdan eski bir kamusal hizmet sunum modeli olarak değerlendirilebilir. Hatta kamu özel ortaklığı çatı kavramı altında yer alan uygulama usullerinden de birisi olarak bu çalışmada yerini alan YİD modeli; uygulama anlamında niteliksel açıdan kırılmalar yaşamış bir uygulama modelidir. Burada kırılmadan kastedilen şey YİD modelinin uygulama sürecinde birtakım yasal değişikliklere konu olması ve kendisinin de anayasal değişikliklere varacak düzenlemelere kapı aralmasıdır.¹³ YİD modelinin Türkiye’de yerel yönetimler açısından yayılma göstermesi ise 21. yüzyılın başında yasalaşan 5216, 5393 ve 5302 sayılı kanunlardan sonra olmuştur. Yeni belediye yasaları, belediyelere bu yöntemlerden daha fazla istifade etme şansı vermiştir (Karakılçık, 2016, s. 233).

Süreç içerisinde YİD modeli de birtakım dönüşümler geçirmiştir. Özellikle 1999 anayasa değişiklikleri sonrası ilgili kamusal hizmet sözleşmeleri, idari niteliğinden sıyrılmakta ve özel hukuk sözleşmeleri haline getirilmektedir. Bununla birlikte yine anayasa değişiklikleri sonrası ilgili sözleşmelere tahkim yolu açılmıştır. Dahası, kamu özel ortaklıklarına ilişkin hazine garantisini sağlanması sonucu YİD modeli başka bir çerçeveye bürünmüştür. Sonuç olarak tarihsel süreç içerisinde YİD modeli evrimleşmiş ve bugün KÖO çatı kavramı içerisinde yer alan modellerden bir tanesi haline gelmiştir.

4. Kamu-Özel Ortaklığının Yerel Düzeyde Uygulanabilirliği

Kamu politikası transferi bağlamında değerlendirilebilecek olan KÖO yönteminin uygulanmasına ilişkin tartışmalar kamu yönetimi disiplininde yeni sayılabilir. Çünkü yerel yönetim birimlerinin bu yöntemden yararlanma çabası başlı başına yenidir (Usta & Bilgiç, 2016, s. 264). Klasik hizmet sunum anlayışı, kamu yönetimi paradigmasında meydana gelen değişime paralel olarak şekillenmiştir. Böylece yerel yönetim birimleri, özellikle belediyeler, tek taraflı hizmet politikası belirleyip uygulama anlayışının yerine, yeni kamu yönetimi ekseninde yönetişim anlayışına uygun olarak katılımcı, şeffaf, tutarlı, kendisi yapmaktan çok yapabilir kılan bir anlayışla kamu hiz-

13 3996 sayılı “Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun” ile düzenlenen YİD modeli, süreç içerisinde birçok değişiklik geçirmiştir. İlk, kanunun birinci maddesinde yer alan; *...ileri teknoloji ve yüksek maddi kaynak gerektiren.. ibaresi yerine... ileri teknoloji veya yüksek maddi kaynak gerektiren... tabiri kullanılarak söz konusu yasanın uygulama alanı genişletilmiştir. Yani tek başına ileri teknoloji gerektiren durumlarda veya salt maddi yetersizlik gerekçe gösterilerek söz konusu kanun kapsamında yer alan kamusal hizmetler YİD modeli ile gerçekleştirilebilecektir. Bununla birlikte bu düzenleme yerel yönetimler için yorumlandığında takdir hakkını genişleten bir yapıda olduğu söylenebilir.*

meti vermeye çalışmaktadır. KÖO alt modelleri de yönetim anlayışının bir çeşit iş görme formu ve aracı (Güzelsarı, 2009, s. 45) olarak bu sistemde yerel düzeyde uygulanmaya başlanmıştır. Yeni olan bu uygulama biçiminin Türkiye'nin yerel yönetim sistemine bütünleşme süreci mevcut uygulama modelleri (YİD, Yİ, YKD) üzerinden yasal, kurumsal, siyasi ve mali bakımdan incelenerek değerlendirilmelidir. Çünkü bu konuda siyasi irade kentsel dönüşüm projeleri başta olmak üzere yerel birimleri yakından ilgilendiren konularda (tesis, lojistik ve inşaat alanları başta olmak üzere) KÖO yönteminden yoğun olarak yararlanma konusunda kararlılık göstermektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2013, s. 49-110-116 akt. Usta & Bilgiç, 2016: 260).

Son dönem değişen ve dönüşen kamu yönetimi anlayışına paralel olarak kamusal hizmet sunum alanında da bir dönüşüm yaşanmaktadır. Bu dönüşümün bir ürünü olarak özel sektörün sadece iktisadi kamu hizmetleri alanında değil diğer tüm alanlarda kamusal hizmet sunumuna talip olması sonucu KÖO alt modelleri (YİD, Yİ, YKD) doğmuştur. KÖO yönteminin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere dışında dünyada hızla yayılmasının sebebi ise yöntemin üç sacayağını oluşturan kamusal birim, özel sektör ve kullanıcılar açısından sağladığı fayda inancıdır (Uysal, 2017, s. 179). Oysa aynı yöntemin; özel sektörün kamusal alana basit bir müdahalesi şeklinde algılanması da yanlıştır. Çünkü KÖO; kamusal hizmetlerin yeniden yapılandırılması ve reformist uygulamaların bir aracı olarak da değerlendirilebilir (Public Private Infrastructure Advisory Facility, The World Bank, 2007: 3 akt. Ulusoy, 2011, s. 93). Bu yüzden uygulamalar gerçekleştirilirken; kurumsal çerçeve, yasal düzenlemeler, politik ortam ve finansal kaynaklar son derece dikkatli bir biçimde analiz edilmelidir (Ulusoy, 2011, s. 93).

Hizmet sunumu noktasında yerel idari birimler ve merkezi birimlerin farklı kamusal hizmetleri yerine getirdiği bilinmektedir. Mahalli nitelikteki etkisi sınırlı kamusal hizmetler yerel yönetimlerce sunulmaktayken, tüm ülkeyi ilgilendiren daha büyük çaplı kamusal hizmetler ise merkezi birimlerce sunulmaktadır (Sezer & Vural, 2010, s. 207).

Her geçen gün artan kamusal hizmet taleplerine yeterli kaynak bulamayan ve yeterince idari özerkliğe sahip olamayan yerel yönetimler alternatif hizmet sunum tarzlarına yönelmişlerdir (Acartürk, 2001, s. 47). Yerel yönetimlerin KÖO yöntemine başvurmasındaki en önemli gerekçeler; kamu giderlerini yani hizmet maliyetini azaltmak, uzmanlık kazanmak ve hizmet sunumunda verimli-ekonomik olmaktır (Usta & Bilgiç, 2016: s. 256). Bu-

nunla birlikte sorunlara çözüm bulmak amacıyla alternatifler üreten yerel birimlerin bu çözüm önerilerinin kamu hukukunda yerinin olması, halka hitap ederek kabul görmesi (Çağatay & Ökmen, 2014, s. 89) ve aynı zamanda mali açıdan yapılabilir olması şarttır.

Yerel yönetim düzeyinde kamu özel ortaklığını uygulayabilmek elbette birtakım şartların oluşmasına bağlıdır. Bu şartlar; sunulacak hizmetin net olarak belirtilmesi, işi yapacak özel sektör temsilcisinin yetkin olması ve gerek kamu kesiminde gerek özel sektörde uzman personelin olması, uzun vadeli sözleşme imkânı ile etkin bir fayda maliyet analizi olarak sıralanabilir (Usta & Bilgiç, 2016, s. 256). Bu doğrultuda hazırlanacak bir sözleşme ile yerel yönetim birimleri kaynak sıkıntısı çekmeden alternatif gelir sağlayabilecek, sözleşmenin niteliğine göre yerel halka istihdam sağlayarak atıl kaynakları olumlu anlamda yöreye kazandırabilecektir (Altan, Kerman, Aktel, Metin & Eke, 2013, s. 16). Diğer taraftan sözleşmelerin kamu yararına yönelik hazırlanmaması durumunda bu etkilerin tam tersi sonuçlar görülebilir. Bu durum olumlu ve olumsuz çıktılar olarak aşağıda yer alan tabloda gösterilmiştir. Yerel yönetimler; finansal açıdan, verimlilik artışları açısından ve kamu hizmetlerinin sağlanmasında ve/veya altyapı çalışmalarında sorumluluk üstlenmelerinden kaynaklanan bu işbirliğinin avantajlarının dezavantajlara üstün gelmesi durumunda KÖO projeleri uygulanmaya devam edecektir (Zaharioaie, 2012, s. 18).

Tablo 1: *Alternatif Finansman Modellerinin Avantaj ve Dezavantajları*

Avantajlar	Dezavantajlar
Az maliyet ile çok iş yapılabilmesi	Karmaşık sözleşmelerin zorluk yaratması
Hizmetlerin kısa sürede yerine gelmesi	Borçlanma kaynak maliyeti yüksekliği
Etkili ve verimli sonuçlar elde edilmesi	Kamu kesiminin tecrübesizliği
Finansman sıkıntısı aşılması	Kamuoyunun yönetime olumsuz algısı
Atıl değerlerin kamuya kazandırılması	Genel bütçe esnekliğinin azalması
Katılım artışı	Risklerin yanlış dağıtılması

Kaynak: Acartürk ve Keskin'in; "Türkiye'de Sağlık Sektöründe Kamu Özel Ortaklığı Modeli" eserinden (2012) yararlanılarak düzenlenmiştir.

Yukarıdaki tabloya ek olarak KÖO yönteminin uygulanmasından kaynaklanan riskler; maliyeti artıran riskler, yapım işlerinin gecikme riski, zemine bağlı riskler (projenin doğasından kaynaklanan riskler) ve döviz kuru riski, siyasi risk, işletme riski, deneyimsizlik riski ile yolsuzluk riski (dış kaynaklı riskler) olarak sıralanmaktadır (Tunç & Öz Saraç, 2015, s. 4).

2009 yılında yerel yönetimler konulu bir panelde, dönemin Mahalli İdareler Genel Müdürü Ercan Topaca (2009, s. 9), yerel yönetimlerin merkezi hükümetin müdahalesi olmadan karar alma ve harcama önceliklerini ve yerel vergilerin oranlarını belirleme yetkisine sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Aynı zamanda halkın ihtiyaçlarına uygun hizmet sunma ve halka hesap verme gibi idari ve mali özerkliliklere sahip olması gerektiği belirtilerek alternatif kamusal hizmet sunum yöntemlerine dikkat çekilmiştir.

Politika transferi yoluyla Türkiye'ye kazandırılan ilgili yöntemin Türk kamu yönetimine uygulanması sırasında şüphesiz birtakım uyum sorunları yaşanacaktır. Çünkü her ülkenin yönetim biçimi kendi kültürünü taşımaktadır. Bu sebepten, KÖO yöntemi ve onun alt modellerinin yerel yönetimler düzeyinde uygulanabilirliği tartışmalıdır.

KÖO yönteminin uygulama modellerinin ve yönetsel anlayışının yerel yönetimlerde uygulanabilirliği sırasıyla; hukuksal, kurumsal açıdan, finansman açısından ve politik açıdan irdelenmiştir.

4.1 Hukuksal Açıdan Uygulanabilirlik

Kamu hizmeti alanı idare hukukunun uygulama alanı ve idari yargılamanın görev alanının belirlenmesinde temel ölçüt olarak değerlendirilmektedir (Bayrakçı & Kahraman, 2017, s. 300). KÖO yöntemi ise bu alan içerisinde yönetime uygun olarak karma hukuk kurallarından yararlanmaktadır. Diğer taraftan bu alanda hukuksal anlamda yetersiz bir altyapıya sahip olduğu belirtilebilir (Acartürk & Keskin, 2012, s. 37).

Çalışmanın, hukuksal açıdan değerlendirilmesinde 1994 yasa değişikliği ve bu değişiklikle bağlantılı olarak 1999 yılında meydana getirilen anayasa değişiklikleri önemli bir kırılma noktasıdır. Bununla birlikte çalışma için esas dayanak teşkil eden yasal düzenlemeler yerel yönetime ilişkin olarak 2004-2005 yılından itibaren meydana gelen yasal çalışmalardır. Bu yasalar 5302, 5216, 5393 ve 5355 sayılı yasalardır (Şenel Tekin, 2017, s. 15).

5216 sayılı kanuna göre büyükşehirlerin, büyükşehir ilçe belediyelerinin görev ve yetkileri 7. maddede sıralanmıştır. Çok geniş kapsamlı tutulan ve "a" fıkrasından "z" fıkrasına kadar düzenlenen büyükşehir belediyesinin görev ve yetkilerini ilçe belediyeleri takip etmiştir. 5216 sayılı kanunun "Büyükşehir Belediyesinin Görev Yetki ve Sorumlulukları" başlıklı 7. maddesinden bazı ifadeler aşağıda sıralanmıştır:

"b) Çevre düzeni plânına uygun olmak kaydıyla, büyükşehir belediye (...)(3) sınırları içinde 1/5.000 ile 1/25.000 arasındaki her ölçekte nazım imar plânını yapmak, yaptırmak...

e) Belediye Kanununun 69 ve 73 üncü maddelerindeki yetkileri kullanmak

f) Büyükşehir ulaşım ana plânını yapmak veya yaptırmak ve uygulamak; ulaşım ve toplu taşıma hizmetlerini plânlamak ve koordinasyonu sağlamak; kara, deniz, su ve demiryolu üzerinde işletilen her türlü servis ve toplu taşıma araçları ile taksi sayılarını, bilet ücret ve tarifelerini, zaman ve güzergâhlarını belirlemek; durak yerleri ile karayolu, yol, cadde, sokak, meydan ve benzeri yerler üzerinde araç park yerlerini tespit etmek ve işletmek, işlettiirmek veya kiraya vermek; kanunların belediyelere verdiği trafik düzenlemesinin gerektirdiği bütün işleri yürütmek.

l) Yolcu ve yük terminalleri, kapalı ve açık otoparklar yapmak, yaptırmak, işletmek, işlettiirmek veya ruhsat vermek.

m) Büyükşehirin bütünlüğüne hizmet eden sosyal donatılar, bölge parkları, hayvanat bahçeleri, hayvan bannakları, kütüphane, müze, spor, dinlenme, eğlence ve benzeri yerleri yapmak, yaptırmak, işletmek veya işlettiirmek;...

p) Büyükşehir içindeki toplu taşıma hizmetlerini yürütmek ve bu amaçla gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettiirmek, büyükşehir sınırları içindeki kara ve denizde taksi ve servis araçları dâhil toplu taşıma araçlarına ruhsat vermek.

s) Mezarlık alanlarını tespit etmek, mezarlıklar tesis etmek, işletmek, işlettiirmek, defin ile ilgili hizmetleri yürütmek.

t) Her çeşit toptancı hallerini ve mezbahaları yapmak, yaptırmak, işletmek veya işlettiirmek, imar plânında gösterilen yerlerde yapılacak olan özel hal ve mezbahaları ruhsatlandırmak ve denetlemek.

v) Sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işlettiirmek, bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksekokullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapmak

y) Merkezî ısıtma sistemleri kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettiirmek."

Aynı kanunun ilçe belediyeleri ve büyükşehir belediyeleri için öngördüğü bir diğer düzenleme ise tarımsal faaliyetlere ve hayvancılığa ilişkindir. Buna göre, "(*Ek fıkra: 12.11.2012-6360/7 md.*) büyükşehir ve ilçe belediyeleri tarım ve hayvancılığı desteklemek amacıyla her türlü faaliyet ve hizmette bulunabilirler" hükmü getirilerek bu alanda da KÖO uygulamalarının önünü açacak genişlikte yorumlanabilecek bir madde metni eklenmiştir.

Belediyenin görevlerinde yer alan "yaptırmak, işlettirmek" gibi ifadeler, belediyelerin yerel kamusal ihtiyaçları doğrudan doğruya belediye kaynakları ya da kendi personeli eliyle yürütmesinden uzaklaşmaya başladığının yasal boyutunu oluşturmaktadır. Belediyelere yasalar çerçevesinde yüklenen görevlerin neredeyse tamamı için belediye dışındaki kişilere belediye gözetiminde yaptırılması için icazet verilmiştir.

5393 sayılı kanunun 15. maddesi "*Belediyenin yetkileri ve imtiyazları*" başlığı ile düzenlenmiştir. İlgili madde metninin ilk fıkrasında KÖO yöntemine ilişkin doğrudan bir düzenleme olmasa da madde metninden kamusal ihtiyaçların giderilmesi ve her türlü girişimin yapılması için belediyeler yetkili kılınmıştır. Bu durum, "*Belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla her türlü faaliyet ve girişimde bulunmak*" şeklinde ifade edilmiştir.

5393 sayılı kanunun 15. maddesinde yer alan "e", "f" ve "g" maddeleri içerisinde belediyelerin yapmak veya yaptırmakla yükümlü olduğu maddeler konusunda yasa koyucu süresi 49 yılı geçmemek üzere belediyelere imtiyaz verebilme yetkisine sahip olduklarını belirtmiştir. 5393 sayılı kanunun 15. maddesinin ilgili fıkraları şunlardır:

"e) Müktesep haklar saklı kalmak üzere; içme, kullanma ve endüstri suyu sağlamak; atık su ve yağmur suyunun uzaklaştırılmasını sağlamak; bunlar için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek ve işlettirmek; kaynak sularını işletmek veya işlettirmek.

f) Toplu taşıma yapmak; bu amaçla otobüs, deniz ve su ulaşım araçları, tünel, raylı sistem dâhil her türlü toplu taşıma sistemlerini kurmak, kurdurmak, işletmek ve işlettirmek.

g) Katı atıkların toplanması, taşınması, ayrıştırılması, geri kazanımı, ortadan kaldırılması ve depolanması ile ilgili bütün hizmetleri yapmak ve yaptırmak."

Yukarıda değinilen üç madde üzerinde 5393 sayılı kanuna göre;

Belediye, (e), (f) ve (g) bentlerinde belirtilen hizmetleri Danıştay'ın görüşü ve İçişleri Bakanlığının kararıyla süresi kırk dokuz yılı geçmemek üzere imtiyaz yoluyla dev-

rededebilir; toplu taşıma hizmetlerini imtiyaz veya tekel oluşturmayacak şekilde ruhsat vermek suretiyle yerine getirebileceği gibi toplu taşıma hatlarını kiraya verme veya 67'nci maddedeki esaslara göre hizmet satın alma yoluyla yerine getirebilir.

Yukarıdaki uygulamalara benzer şekilde, 2005 yılında kabul edilen 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, büyükşehir dışındaki il belediyelerinin, belediye sınırları dışında il özel idarelerine ve 1924 tarihli 442 sayılı Köy Kanunu da köylerde köy tüzel kişiliğine, belediyelerin yürüttükleri hizmetlere benzer ortak altyapı hizmetlerinin sunulması görevini vermiştir (Uysal, 2017, s. 176). Bu yetki il özel idarelerine 5302 sayılı kanununun 10 (i) maddesinde tanınmıştır. Ayrıca belediye idarelerine ait imtiyaz verme yetkisi Belediye Meclislerine aitken, İl Özel İdarelerinde bu yetki il genel meclisleri tarafından kullanılmaktadır (Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2013, s. 33).

İlgili yasalarda yer alan imtiyaz verme yetkisi geniş yorumlanmış ve bu madde metinlerine dayanılarak yerel yönetimlerin özel sektör temsilcileriyle KÖO yöntemine dayanan sözleşmeleri imzalayabilecekleri yorumu yapılmıştır.

Son olarak 5393 sayılı kanununun 18. maddesi belediyelerin özel şirketlerle ortaklık kurmasına izin vermiştir. 5393 sayılı kanununun 18. maddesinin “i” bendi şu şekilde düzenlenmiştir:

“i) Bütçe içi işletme ile 6762 sayılı Türk Ticaret Kanununa tâbi ortaklıklar kurulmasına veya bu ortaklıklardan ayrılmaya, sermaye artışına ve gayrimenkul yatırım ortaklığı kurulmasına karar vermek.”

Yukarıdaki madde açıkça ortaklık kurulmasına izin vermektedir ve bu yetkiyi belediye meclisinin görev ve yetkileri arasında belediyenin organlarının yer aldığı ikinci kısımda düzenlemiştir.

Yerel yönetim alanında KÖO yönteminin uygulanmasını öngören bütünleşik ve özel bir yasal düzenlemenin olmamasına rağmen yerel yönetimlerin ve özellikle belediyelerin bu yöntemi uygulamasının önünde bir engel olduğu söylenemez (Uysal, 2017, s. 178). Türkiye’de, YİD, Yİ ve YKD gibi KÖO alt modelleri için yasal dayanaklar olduğu, bu modellerle hem merkezi yönetimin hem de yerel yönetimlerin KÖO projeleri yapmalarının önünde herhangi bir engel olmadığı belirtilmektedir (Atasoy, 2011, s. 162 akt. Uysal, 2017, s. 194). Diğer taraftan yerel yönetim birimlerinin yürüttükleri hizmetlerin KÖO ile yürütülmesine özgü bir yasal düzenleme eksikliğinden

bahsedilebilir (Uysal, 2017, s. 194). Bu durum benzer bir şekilde Avrupa Komisyonu İlerleme Raporlarında da kaydedilmiş, KÖO yöntemine ilişkin yasal dayanak eksikliğinden bahsedilmiştir

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun KÖO alt modelleri ile ilişkilendirilebilecek hükümleri, 3996 sayılı "Bazı Yatırım ve Hizmetlerin YİD Modeli Çerçevesinde Yapıtırılması Hakkında Kanun" hükümleriyle ne derece uyum içerisinde olduğu, yerel birimlerin KÖO yöntemini uygulanabilirliğini ortaya koyacaktır. 3996 sayılı kanunun amaç ve kapsamı ilk iki maddede şu şekilde belirtilmiştir:

"Bu Kanunun amacı kamu kurum ve kuruluşlarınca (kamu iktisadi teşebbüleri dâhil) ifa edilen, ileri teknoloji veya yüksek maddi kaynak gerektiren bazı yatırım ve hizmetlerin, yap-işlet-devret modeli çerçevesinde yaptırılmasını sağlamaktır.

(Değişik birinci fıkra: 24.11.1994 - 4047/1 md.) Bu Kanun, köprü, tünel, baraj, sulama, içme ve kullanma suyu, arıtma tesisi, kanalizasyon, haberleşme, kongre merkezi, kültür ve turizm yatırımları, ticari bina ve tesisler, spor tesisleri, yurtlar, tema parklar, balıkçı barınakları, silo ve depo tesisleri, jeotermal ve atık ısıya dayalı tesisler ve ısıtma sistemleri (Ek ibare: 20.12.1999 - 4493/1 md.) elektrik üretim, iletim, dağıtım ve ticareti maden ve işletmeleri, fabrika ve benzeri tesisler, çevre kirliliğini önleyici yatırımlar, otoyol, trafiği yoğun karayolu, demiryolu ve raylı sistemler, gar kompleksi ve istasyonları, teleferik ve telesiyer tesisleri, lojistik merkezi, yeraltı ve yerüstü otoparkı ve sivil kullanıma yönelik deniz ve hava alanları ve limanları, yük ve/veya yolcu ve yat limanları ile kompleksleri, sınır kapıları ve gümrük tesisleri, milli park (özel kanunu olan hariç), tabiat parkı, tabiatı koruma alanı ve yaban hayatı koruma ve geliştirme sahalarında planlarda öngörülen yapı ve tesisleri, toptancı halleri ve benzeri yatırım ve hizmetlerin yaptırılması, işletilmesi ve devredilmesi konularında, yap-işlet-devret modeli çerçevesinde sermaye şirketlerinin veya yabancı şirketlerin görevlendirilmesine ilişkin usul ve esasları kapsar."

5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu'nun 16. maddesinin "h" bendinde, *Kamu ve özel sektör kuruluşlarıyla yapılan ortak hizmetler ve diğer proje giderleri* ifadesi kullanılarak yerel düzeyde KÖO yönteminin tanındığı kabul edilmiştir.

5216, 5393 ve 5355 sayılı kanunda belirtilen ve büyükşehir belediyelerine ve diğer belediyelere yüklenen görev alanlarıyla 3996 sayılı kanun kapsamında yapılmasına izin verilen kamusal hizmet alanları arasında uyum söz konusudur. 3996 sayılı kanun metninin ilk maddesi KİT'ler dâhil tüm kamu

kurum ve kuruluşlarını düzenleme kapsamına aldığından, yerel yönetimler de doğal olarak bu hukuksal düzenlemelere tabidir.

Yerel yönetimlerin KÖO yönteminden yeterince istifade edebilmeleri adına birtakım yasal çalışmaların yapılması gerekmektedir¹⁴. Garantiler, köprü krediler ve talebe ilişkin garantiler konusunda yerel yönetimler için ayrıca düzenlemeler yapılmalıdır.

Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (AİKB), Türkiye’de KÖO konusundaki mevzuatın dağınık yapısından ve az sayıda modeli kapsadığından bahsederek eleştiri ve öneride bulunmuştur. AİKB aynı zamanda KÖO mevzuatında bulunması gereken özellikleri 10 prensip halinde sıralamıştır (Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2014, s. 79-81). Buna göre kanun, açık bir şekilde özel sektör katılımını temel almalı, imtiyaz haklarının paylaşımına uygun bir kanuni altyapıyı sağlamalıdır. Aynı zamanda, kurallara açıklık getirmeli ve imtiyazlar için istikrarlı ve öngörülebilir bir hukuki çerçeve sağlamalıdır. Kanun, imtiyazlarla ilgili kuralların adil, şeffaf ve ulaşılabilir olmasını desteklemeli, ülkenin genel hukuk sistemi ve konuyla ilgili diğer kural ve kanunlarıyla uyumlu olmalı ve imtiyaz haklarını düzenleyen sözleşmelerin müzakere edilebilmesine açık olmalıdır. Son olarak bu konuda düzenlenecek kanun, tahkim sistemine açık olmalı ve kararların icra edilebilmesi sağlanmalı, taahhüt-garantilere izin vermeli ve teminat haklarını sağlamalıdır.

AİKB’nin görüş ve tavsiyeleri ve en önemlisi Türkiye’nin mevcut yerel yönetim ve yerel hizmet kültürü göz önünde bulundurularak, yerel yönetimlere ilişkin rehber ve uygulama modellerini de içeren bir kapsayıcı mevzuat çıkarılması gerektiği belirtilmelidir.

4.2 Kurumsal Açıdan Uygulanabilirlik

Türkiye’de yerel yönetim düzeyinde çok yaygın olmayan KÖO yönteminin uygulanması sırasında kurumsal sorunlar çıkmaktadır. İlki bu iş için gerekli olan kurumsal yapıların belediyelerin ve diğer yerel yönetim birimlerinin bünyelerinde yer almaması sorunudur. İkinci sorun ilkiyle bağlantılı olarak donanımlı personel eksikliğidir. Bu konuda ihtiyaç duyulan personelin *süreç yönetimi, kamu finansmanı, özel finans, vergi politikası ve yönetmelikleri*,

14 “İmtiyazlar ve kamu özel sektör ortaklıklarına yönelik olarak, 2 yıl önce kapsamlı mevzuat taslakları sunulup, tartışılmış olmasına rağmen, bu konularda tutarlı bir yasal çerçeve bulunmadığı” altı çizilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2009, s. 46 akt. Usta & Bilgiç, 2016, s. 258).

muhasabe, sözleşme hukuku, mühendislik, mimari, tesis işletme, gayrimenkul gelişimi, pazarlama ve pazar analizi, varlık değerlendirmesi, ölçümleme, iletişim konularında uzman olmaları beklenmektedir (British Columbia, 1999, s. 33 akt. Uysal, 2017, s. 193).

Türkiye’de belediyelerin teşkilat yapısı incelendiğinde kurumsal yapıları içerisinde KÖO yöntemine ilişkin özel bir birim bulunmamaktadır. Belediyelerde tipik örgütlenme biçimi şube müdürlüğü ve daire başkanlığı şeklindedir. KÖO konusunda, kurumsallaşma adına en az genel müdürlük seviyesinde bir birimin kurulması ve bu konuda merkezi birimlerin rol model alınması gereklidir¹⁵. Bunun için öncelikle yasal düzenlemelerin yapılması şarttır. Bu konuya hukuksal çerçevede değinildiği için detaylı bir şekilde incelenmemiştir. 5216 sayılı kanun tarafından belirlenen tip şema doğrultusunda gerçekleşen kurumsal yapıya alternatif finansman konusunda görev yapabilecek nitelikli bir birim ve kadronun oluşturulması gerekmektedir.

Bu konuda Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) içerisinde Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu’nun hazırlamış olduğu çerçeve bir rapor söz konusudur. İlgili rapor her ne kadar salt yerel düzeye ilişkin bir çalışma olmasa da, bu konuda KÖO yöntemi hakkında birkaç dolaylı ya da doğrudan ifade yer almaktadır. Örneğin kamu şirketlerinin KÖO alanında aktif olmaması gerektiği belirtilerek, KÖO yönteminin yanlış bir şekilde uygulanmasından duyulan çekince dile getirilmiştir. Bu durumun en büyük sebebi ise KÖO çatısı altında belediyelerin, BİT’ler şeklinde örgütlenmesi ve Kamu İktisadi Teşebbüsüne (KİT) benzer bir şekilde serbest piyasa ekonomisine ve rekabete aykırı yapılanmalara sahne olabileceği şeklindeki gerekçelerdir. Bu süreçte belediyelerin BİT benzeri yapılarında artış olmaması gerektiği, işin yapacak olanın özel sektör ortağı olması gerektiği belirtilmiştir¹⁶. Her ne kadar BİT’ler, kamu yararını öncelemek üzerine tasarlanmış ve belediyeden

15 “2007 yılında çıkarılan 5683 sayılı yasanın birinci maddesiyle Sağlık Bakanlığı’nın Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü ya da Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü gibi bakanlığın temel hizmet ve görev alanına giren faaliyetlerini yürüten anahizmet birimlerine “Kamu Özel Ortaklığı Daire Başkanlığı” adıyla yeni bir anahizmet birimi eklenmiştir.” (Karasu, 2009, s. 85). Bununla birlikte; Karayolları Genel Müdürlüğü (KGM) bünyesinde Kamu Özel Ortaklığı Bölge Müdürlüğü, Kalkınma Bakanlığı bünyesinde ise Kamu Özel İşbirliği Daire Başkanlığı kurulmuştur (Usta & Bilgiç, 2016, s. 257).

16 “Özellikle belediye şirketlerinde örnekleri görüldüğü üzere, kamu tarafından özel sektöre devredilecek hizmetlerin kamu sermayeli şirketlerce yapılmaması gerektiği, bu konuda Anayasa’dan başlayarak gerekli düzenlemelerin yapılması gerektiği, KİT olgusunun getirdiği sakıncalara karşı politikalar uygulanırken, belediye iktisadi teşekküllerinin özel sektör alanında her geçen gün artan faaliyetinin serbest piyasa ekonomisine ve rekabete aykırı olduğu ifade edilmiştir” (Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2014, s. 78).

ayrı bir bağımsız bütçeye sahip özel hukuk tüzel kişileri olarak tanımlansa da, KÖO yöntemi ile uyum içinde olmadığı kabul edilmiştir. BİT'lerin en önemli amacı, daha etkin ve uygun maliyetlerle vatandaşlara zorunlu mal ve hizmetler ile doğal tekel niteliğindeki hizmetlerin ulaştırılmasıdır (Özdemir, 2008, s. 43). Bu yüzden sadece etkililik ve verimlilik açısından değerlendirildiğinde BİT'lerin yeni kamu hizmeti anlayışına uygun düştüğü ifade edilebilir (Bayrakçı & Kahraman, 2017, s. 308).

AİKB, özelleştirme idaresine benzer bir kurumun Türkiye'de kurulmasını istemiştir (Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2014, s. 79). Öyle ki bu kurum yerel yönetimlerinin yatırımlarının üzerinde öncelik, ekonomiklik, verimlilik ve model seçiminde uygunluk gibi kriterler vesilesiyle etki edebilecektir. Böyle bir yetki dolaylı olarak, kurulması planlanan örgütün yerel yönetimler üzerinde vesayet kurmasına imkân tanyacaktır. Çünkü kurulması planlanan KÖO üst kuruluna verilmesi düşünülen yetkiler ilgili raporda; ulusal KÖO politikası oluşturmak, KÖO strateji belgesi hazırlamak, *proje* önceliklendirmesi *yapmak*, bütçe üzerinde oluşacak yükleri tek elden takip etmek, kamusal kurumlara rehberlik etmek, KÖO projelerini standartlaştırmak ve bu amaçla şablon şartname ve sözleşme hazırlamak şeklinde sıralanmıştır (2014, s. 84). Yani çatı uygulama yöntemi olan KÖO için "çatı kurum" önerisi getirilmiştir. Bu durumun yerel yönetimlere ve özellikle belediyelere ilişkin köklü değişikliklerin habercisi olabileceği belirtilmelidir.

4.3 Mali Açıdan Uygulanabilirlik

KÖO yönteminin alternatif kamusal hizmet sunum yöntemi olmasının önemli gerekçelerinden birisi artan finansman ihtiyacının özel sektör tarafından karşılanmasıdır. Yerel yönetimlerin artan kamusal yükü göz önüne alındığında ve borç yükleri değerlendirildiğinde bu gerekçenin pek de yersiz olmadığı söylenebilir. Çünkü yerel yönetimlerin kamusal yüküne oranla aynı derecede maddi kaynaklara sahip olmadığı düşünülmektedir (Ulusoy & Akdemir, 2009, s. 260 akt. Uysal, 2017, s. 179-180).

Yerel yönetim birimlerinin her ne kadar maliyeti vatandaşa yansıtma konusunda avantajlı olduğu (Çataloluk, 2014, s. 870) fikri savunulsa da maliyet yansıtma olayının seçmenlerin oy tercihlerine ne yönde ve nasıl yansıtacağı konusu tartışmalıdır. Böylesi bir durum yerel yöneticilerin oy kaygısı ile negatif anlamda bir tavır takınmalarına neden olabilir.

Ayrıca doğal tekel pozisyonunda yer alan bir takım hizmetlerin KÖO yöntemi ile sunulması durumunda sözleşmede belirlenecek kullanıcı fiyatlarının rakamsal boyutu önem arz etmektedir. Şöyle ki doğal tekel niteliğinde yerel kamusal hizmeti elinde bulunduran bir özel yatırımcı müşteri sayısını artırmak yerine fiyatları artırmak yolunu seçebilecektir (Çataloluk, 2014, s. 874). Hizmete yönelik talep ile kullanıcılardan en düşük gelir seviyesine sahip olanlar dahil göz önünde bulundurulurken fiyat belirlemesi yapılması toplumsal talebin karşılanması ve hizmet memnuniyeti ile oy kaygılarını optimum seviyede tutmaya yarayacaktır.

Merkezi yönetimin KÖO yöntemini benimseyerek uygulamaya koyduğu dört adet temel projenin Türkiye Cumhuriyeti Hazine Müsteşarlığı tarafından üstlenildiği miktar 49,8 milyar dolar olarak belirtilmiştir (Tunç & Özsera, 2015, s. 9). Sözleşme çerçevesinde taahhüt edilen müşteri (talep) garantilerinin sağlanamaması durumunda bu yük hazinenin dolayısıyla vatandaşın üzerinde kalacaktır. Benzer bir durumun yerel yönetimler için yaşanması olumsuz etkiler doğurabilir.

Yerel yönetim birimlerinin özel sektör temsilcileri ile yapacakları sözleşmelerde kullanıcılara yansıtılacak ücretler konusunda merkezi hükümete göre daha düşük tarifeler belirlemesi bu analiz sonucunda kaçınılmaz görünmektedir.

İlbank A.Ş. ve belediyeler arasındaki borç ilişkisini gösteren Sayıştay tarafından yayımlanan raporda, Türkiye'deki belediyelerin neredeyse tamamı çok büyük borç yükü altındadır. KÖO yöntemi bu borç yükünün azaltılmasında bir finans kaynağı olarak değerlendirilebilir. Bununla beraber yerel kurumlarda çalışan personelin, KÖO yöntemi konusunda işsizlik yaratan bir yöntem olduğu algısının yıkılması gerekmektedir.

İngiltere'de yerel yönetimlerce sunulan hizmetlerin özel sektör aktörlerine devredilmesiyle işgücü maliyetlerinin azalması gibi etkenlerle % 40'lara varan tasarrufların elde edildiği belirtilmektedir (Gökbayrak, 2003, s. 105 akt. Bayrakcı & Kahraman, 2017, s. 306). Sadece işçi maliyetlerinde değil, bununla birlikte uzun dönemli sözleşmelere dayanılarak uzun yıllara yayılan proje giderleri de yerel yönetimler üzerinde bütçe açısından bir rahatlık getirebilecektir. Diğer taraftan KÖO alt modellerinde, uygulamalarının muhasebeleştirilmesi ve raporlanması belirli standartlara kavuşturulması konusunda birtakım sıkıntılar yaşanmaktadır. Yani belediyeler üzerinde bütçe açısından rahatlama yaratacak olan borç yükünün uzun yıllara dağılımı

konusunun genel anlamda belirsizliklere sebep olduğu belirtilmektedir. Bu durum Uluslararası Para Fonu tarafından şu şekilde dile getirilmiştir: *Finansman kayıtlarının belirli standartlarla gerçekleştirilememesi hükümetler tarafından hazırlanan bütçeler üzerindeki belirsizliğe sebep olmaktadır* (International Monetary Found, 2004, s. 22 akt. Uysal, 2017, s. 190). Türkiye’de söz konusu düzenleme çalışmalarının 2015 yılından itibaren başladığı belirtilmelidir. Diğer taraftan ilginç bir şekilde 3996 sayılı kanunun aksine, bu düzenleme genel bütçe kapsamındaki idareler için düzenlenmiş ve kapsam açısından sınırlı tutulmuştur. Maliye Bakanlığı tarafından yapılan yasal çalışmanın¹⁷ ek-1 düzenlemesinde, “Kamu Özel İşbirliği Projeleri Bildirim Formu¹⁸” bu kapsamda yapılan kamusal hizmet sunumlarında doldurulması zorunlu form olarak düzenlenmiştir. Yerel kamusal hizmetler, ağır sermaye yükü gerektiren (su, kentsel ısınma, çöp vs.) ve ağır emek yükü gerektiren (yaşlı bakım, spor ve kültür merkezleri vs.) hizmetler şeklinde iki ana kategoriye ayrılabilir (Levrat, 1995, s. 32-33). Bu hizmetlerden ilki, büyük ölçüde kullanıcılardan finanse edilirken, ilgili hizmetler üzerinden vatandaşların ödediği miktarlar sınırlıdır. Bu konuda Levrat’ın belirttiğine göre İsveç’te ağır sermaye gerektiren yerel hizmetlerin %90 kadar kısmı kullanıcılardan finanse edilmekteyken, ağır emek gerektiren yerel hizmetlerin %15 kadarı kullanıcılardan finanse edilebilmektedir (1995, s. 33). Görüldüğü gibi ağır sermaye yükü gerektiren yerel kamusal hizmetlerin önemli bir kısmı zaten kullanıcılardan finanse edilmektedir. Bu durumda KÖO yöntemi kullanılarak sunulacak ağır sermaye gerektiren bir hizmet karşılığında vatandaşta olumsuz algı oluşma ihtimali azalacaktır.

Yerel hizmetlerin KÖO yöntemi ile sunulması sırasında izlenecek formül önemlidir. Özellikle kullanıcılar üzerindeki ödeme yükü optimum seviyede tutulmalıdır. Yöntemin uygulanması bakımından Türk yerel yönetim sistemine örnek olacak ülke olan İngiltere’de KÖO modelleri ile sunulan hizmetlerin %70’i kamu kurumları tarafından finanse edilirken, %30’u kullanıcılar tarafından ödenmektedir.

Türkiye’de yer alan mevzuatın talep garantisi, köprü kredi ve diğer garantileri içerdiği bilinmektedir. 3996 sayılı kanuna göre 8. ve 11. maddeler doğrudan bu konu ile ilgili olarak düzenlenmiştir. Benzer şekilde Avrupa Birliği’nde, KÖO alt uygulama modelleri için kamu kurumlarının doğru-

17 “Muhasebat Genel Müdürlüğü Genel Tebliği (Sıra No: 45) Kamu Özel İş Birliği Uygulamalarının Muhasebe İşlemleri”. Resmî Gazete Tarih: 08.07.2015, Sayı: 29410

18 29410 sayılı mevzuatın Ek- 1 kısmında düzenlenen belge metnidir.

dan kredi tedarik etmesi ve talep garantisi vermesi uygulamalarının olduğu bilinmektedir (Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu; 2014, s. 72). Bununla beraber yerel yönetim düzeyinde bu konu tartışmalıdır. Bu yüzden Türkiye’de yerel düzeyde kredi sağlanması ve talep garantisi uygulamalarının netliğe kavuşturulması gerekmektedir.

Özetle KÖO yönteminin mali açıdan birtakım avantaj ve dezavantajlara sahip olduğu belirtilebilir. Borç yükü altında ezilen belediyelerin KÖO yöntemini kullanarak özel sektör sermayesini alt yapı yatırımlarına kanalize etmesi mümkündür. Bu durumda alternatif bir finansman kaynağı meydana getirilmiş olur. Diğer taraftan özel sektörün alt yapıya dâhil edilmesiyle birlikte ortaya çıkacak olan ek mali yükün belirli bir kısmı kaçınılmaz olarak kullanıcılara yüklenecektir. Ayrıca özel sektöre, alt yapı yatırımlarına katılımlarından dolayı olan ödemelerin gerçekleştirilememesi durumunda belediyeler ve dolaylı olarak garantör olan hazine ek mali yükümlülüklerle katlanmak zorunda kalabilecektir.

4.4 Politik Açıdan Uygulanabilirlik

Yerel yönetimlerin kamusal hizmet sunumunda, alternatif yöntem olarak KÖO alt modellerini kullanmalarının olumlu ve olumsuz yönde politik açıdan birtakım sonuçları da olacaktır. Hatta bu sonuçlar kullanıcılar açısından yerel siyasetçilerin görevde kalıp kalmama tercihlerine kadar sirayet edebilecektir. Çünkü siyasal talep ile toplumsal talebin örtüşmesi bir anlamda siyasal yöneticilerin görevde kalma sürelerini de etkilemektedir (Kurt, 2016, s. 82). Başarılı bir KÖO politikası yerel halk veya hizmet kullanıcıları açısından takdir edilecekken, tersi bir durumun meydana getireceği hoşnutsuzluk yerel siyaset malzemesi haline getirilebilecektir.

Tablo 2: *Yerel Hizmet Sunumu KÖO Yönteminin Koşulları*

Yerel Kamusal Hizmetler	KÖO
Hizmet yerel nitelikte olmalıdır	Spesifiktir (Yerele uyumlu)
Yerel halkın katkısına açık olmalıdır	Özel hukuk sözleşmeleridir
Bölgesel veya ulusal koordinasyonu gerektirmemelidir	Esnek alt modeller sayesinde yerelde ve küçük çaplı projelerde uygulanabilir
Yerel yönetim biriminin gücünü aşmamalıdır	Yerel ile özel sektör riski paylaşmalıdır
Sorumluluk etkili ve rasyonel olmak şartıyla yerel yönetimlere verilmelidir	Ayrıntılı sorumluluk tanımı yapılmalıdır

Siyasal karar alma sürecinde elbette yerel yönetim birimleri yalnız değildir. Bu sürece halkın katılımı ulusal düzeyde sunulan kamusal hizmetlere göre daha fazla önem arz etmektedir. Yönetişim anlayışının bir gereği ve Yeni Kamu Yönetimi anlayışının ilkelerinden katılımcılık ilkesinin bir gereği olarak vatandaş katılımı önemlidir. Mahallin sakinleri modern tekniklerle sunulan kamusal hizmetlere oy sahipleri olarak katılacakları için yerel karar vericilerin bu açıdan tavrını etkileyeceklerdir. Bu süreçte, siyasal karar alıcılar, özel sektör temsilcileri ve vatandaşlar faydalarını maksimize etmeye çalışacaklardır.

KÖO yönteminin Türkiye’de yerel yönetimler için ve özellikle 6360 sayılı yasa sonrası büyükşehir belediyeleri ile büyükşehir ilçe belediyelerinin artan kamusal hizmet yükümlülüklerini yerine getirmesi açısından önemli bir alternatif olduğu söylenebilir. Zaten KÖO yönteminin dış ülke uygulamalarında, özellikle su temini, arıtma ve kanalizasyon sistemleri, deniz suyu arıtma, katı atık toplama ve geri dönüşüm, kent içi taşımacılık, otobüs terminaleri ve duraklarının inşaatı, bazı ticari projeler, sokak aydınlatma projeleri, yüksek kapasiteli kablosuz internet altyapısının kurulması alanlarında uygulandığı bilinmektedir (Uysal, 2017, s. 176). Özellikle ulaştırma alanında yaşanan finansman sıkıntısına çözüm olabilecek yöntem, ayrıca özel sektör yönetim tecrübesinin yerel düzeyde sunulan kamusal hizmetlere aktarılmasını da sağlayabilir. Bunun için özel sektörle yapılacak olan sözleşmenin niteliği oldukça önemlidir. Çünkü kamu yararına yapılmayan her sözleşme ters etki yaratarak kamusal birimler üzerinde gereksiz mali külfetler oluşmasına sebep olacaktır.

KÖO uygulamalarının, vatandaş/kamusal hizmet kullanıcıları üzerinde birtakım olumsuz algılara neden olmaktadır. Bu algılar, *yerel yönetimlerin KÖİ projeleriyle giderek hizmetler üzerindeki kontrollerini kaybedecekleri, KÖİ’nin sadece altyapı projeleri için geçerli olduğu, yerel yönetimlerin KÖİ uygulamalarına yönelmelerinin temel nedeninin borçtan kaçınmak olduğu, KÖİ’lerde hizmet kalitesinin düşeceği, yerel yönetim personellerinin KÖİ çerçevesinde işlerini kaybedecekleri, hizmet bedelinin, özel ortağın kârını ödemek için artacağı* inancıdır (Uysal, 2017, s. 177). KÖO yönteminin yerel düzeyde uygulanabilirliğinin önünde politik engeller olacaktır. Olumsuz algı ortadan kaldırılmadan ve açık, şeffaf, katılımcı olunmadan uygulanacak modeller konusunda vatandaşın desteği zayıflayabilecektir.

Diğer taraftan merkezi düzeyde uygulanan modellerde olduğu gibi hazine garantili sözleşmelerin imzalanması durumunda yerel yönetimlerde yaşanabilecek yönetim değişikliği sonrası ilgili alanlarda politika kısıtlaması yaşanabilmektedir. Türkiye'nin yerel yönetim birimleri arasındaki seçmen kültürü, kullanıcı sayısı, ideolojik görüş, kamudan beklenti farklılıkları da KÖO yöntemiyle yapılacak sözleşmelerinin niteliğine etki edecek olan diğer faktörlerdir. Yerel siyaset düzleminde incelenebilecek olan bu konu, KÖO yönteminin vatandaş/kullanıcı nezdinde bir ön değerlendirmesidir. Özellikle yerel yöneticilerin KÖO modellerine olan olumsuz kullanıcı algısı üzerine bir tercihte bulunması zordur. Bu yüzden olumsuz algılara neden olabilecek sebepler tespit edilmeli ve bu doğrultuda adımlar atılmalıdır. Çünkü KÖO yöntemleri dünya genelinde katı kurallar üzerine işleyen bir sistem değil, aksine sözleşme serbestisi anlayışını kamusal hizmet sunum alanına aktarmaya çalışan ve her yönetsel kültürün kendi değerleriyle yeniden şekillendirmesi gereken bir kamusal hizmet sunum metodudur.

KÖO yöntemini yerel düzeyde başarıya ulaştırmak için birtakım adımlar atılmalıdır. Bu adımlardan ilki iyi bir ön araştırma yapmaktan geçmektedir. Yerel yönetim birimleri herhangi bir kamusal hizmet sunumunun gerçekleştirirken bu hizmetin KÖO yöntemiyle mi yoksa başkaca yöntemlerle mi daha yararlı olacağı konusunda bir değerlendirme yapmalıdır (Uysal, 2017, s. 177). Çünkü KÖO yöntemiyle risk analizi yapılırken siyasi riskler de hesaba katılmış ve bu riski kimin en iyi üstlenecekse onun üstlenmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Aynı şekilde İngiltere'de söz konusu riskin özel sektöre transfer olmadığı belirtilmiştir (Karasu, 2009, s. 89). Yani Türkiye'de de söz konusu siyasi riskin kamusal kesimde kalması durumunda politik açıdan KÖO uygulaması tehlikeye girecektir. Yerel yöneticilerin söz konusu riski tek başına üstlenmeleri pek akılcı değildir. Yöntemin uygulanması sırasında bir başka sorun, kurumsal boyutta yaşanmaktadır. İngiltere (Partnership UK ve Devlet Ticaret Bürosu) ve Avustralya (Partnerships Victoria ve Ulusal KÖO Forumu) KÖO konusunda söz konusu kurumlar aracılığıyla kurumsallaşma yoluna gitmişlerdir. Diğer taraftan İspanya'da KÖO yöntemini başarılı bir şekilde uygulamak adına uzman kadrolar eliyle aktif bir yönetim anlayışı sunulmuştur. Bu sayede daha hızlı ve daha düşük maliyetli sözleşme ve uygulamalara imza atmak mümkün hale gelmiştir. Tüm bunlara rağmen İspanya'da ve Avustralya'da kamu yönetimi KÖO yöntemini uygulama konusundan halktan gelen tepkiler nedeniyle sıkıntı yaşanmaktadır. Bir alternatif finansman yöntemi olarak KÖO'nun başarıya ulaşması için birtakım

kriterler söz konusudur. Bu kriterler arasında detaylandırılmış sözleşme, açıkça tanımlanmış gelir akışı, paydaş desteği, ortağın doğru seçimi, yasal çerçeve, kamu sektörü desteği (Köstekçi, 2016, s. 317-318) gibi kriterler önemlidir. Özellikle paydaş desteği politik uygulanabilirlik açısından çok önemlidir. Çünkü KÖO yönteminin aktörleri yalnızca kamu kuruluşları ya da hizmetin üstlenicisi özel sektör temsilcisi değildir. Hizmet kullanıcıları, sendikalar, çıkar grupları basın yayın kuruluşları KÖO yönteminin diğer ortakları olarak sayılabilir ve bunlar doğrudan söz konusu yöntemin başarılı olup olmamasına katkıda bulunurlar (Köstekçi, 2016, s. 318). KÖO projeleri ile yerel yönetimlerin mevcut finansal kaynaklarının sözleşmelere konu olacak KÖO projeleri dışında sosyal birtakım amaçlar için kullanılması mümkündür. Bu durum KÖO projelerinin yerel altyapı ve sosyal hizmetlere olan olumlu etkisi olarak değerlendirilmelidir. Çünkü çeşitli altyapı (elektrik, su, katı atık, ulaşım vb.) imkânlarının iyileştirilmesinin yanısıra birtakım sosyal hizmetlerin (sosyal tesisler, çocuk bahçeleri, dinlenme alanları, alışveriş merkezleri) sunumu yöre halkının yaşam kalitesinin ve standardının iyileştirilip yükseltilmesinin sağlayacaktır (Uysal, 2017, s. 182). Diğer taraftan sunulacak olan bu hizmetler için vatandaşlardan sürekli ücret talep edilmesi vatandaş açısından çifte vergilendirme algısı oluşturabilecektir. Bununla birlikte yerel kamusal birimin gelir oranında ortaya çıkacak olan artış, bazı alanlarda istihdama gerek kalmaması gerekçesiyle azalabilecektir.

Tablo 3: *KÖO ve Geleneksel Yöntemin Zaman-Bütçe Açısından Karşılaştırılması*

	Zamanında Teslim Oranı	Bütçe Sınırlarında Kalma Oranı
KÖİ/KÖO Projeleri	%76	%79
Geleneksel Yöntem Projeleri	%30	%27

Kaynak: Martin McKee, Nigel Edwards, Rifat Atun, “Public-private partnerships for hospitals” Bulletin of the World Health Organization, 2006, s. 84,11 akt. Uysal, 2017, s. 184

Tablo 3’te, geleneksel tedarik yöntemleriyle KÖO yönteminin zamansal ve finansal açıdan karşılaştırması yapılmaktadır. İlgili tabloda; KÖO yöntemi bariz bir şekilde geleneksel yöntem projelerinden daha kısa sürede gerçekleştirilmekte olduğu görülmekte ve planlanan bütçe sınırları içerisinde projeler sonlandırılmaktadır. Bu durumun en temel iki gerekçesi özel firmanın kamu ile gerçekleştirmiş olduğu sözleşmelerdeki gecikme tazminatlarına

maruz kalmamak ve bir an önce işletme süresine geçerek kar elde etmektir. Herhangi bir kamusal yatırımın yerel yönetim birimlerince doğrudan değil de, özel sektör temsilcisi tarafından kar payı olarak sunulması yerel halk nezdinde çok kolay kabul gören bir yöntem olmayabilir (Uysal, 2017, s. 191). Bu durumun en önemli sebebi vatandaşta/hizmet kullanıcılarında oluşacak olan aynı hizmet için fazla ücret ödeme şeklindeki olumsuz algıdır. Bunun için yerel yönetimler gerektiğinde hizmeti sübvansede edebilmeli ve gölge ücretlerle bu olumsuz algıyı kullanıcılar üzerinden atmalıdır. Bununla birlikte vatandaşın üretim faaliyetlerini kolaylaştıracak faaliyetlerde bulunarak sistemin yapıcı yönü ön plana çıkarılmalıdır. Özellikle tarım ve hayvancılık alanında 5216 sayılı kanununun 2012 yılında 7. maddeye eklenen ek fıkra ile “*Büyükşehir ve ilçe belediyeleri tarım ve hayvancılığı desteklemek amacıyla her türlü faaliyet ve hizmette bulunabilirler (Ek fıkra: 12.11.2012-6360/7 md.)*” hükmü doğrultusunda; sürdürülebilir bir ekonominin ön koşulu olarak tarımsal ve hayvansal üretimi desteklemek adına ilgili madde düzenlemesi KÖO yönteminin bu alanlarda kullanımı sağlanabilir.

Tablo 4’te, KÖO yönteminin yerel düzeyde uygulanması durumunda ne gibi avantajlara ve dezavantajlar sahne olabileceği belirtilmiştir. Politik açıdan değerlendirildiğinde en önemli avantaj hizmet kalitesinde yaşanan artış ve paranın karşılığı değeri olurken, en önemli dezavantaj ise kamu hizmetlerinin özel sektörün kontrolüne verilmesi algısı olduğu söylenebilir.

Tablo 4: *KÖO Yönteminin Yerel Düzeyde Avantaj ve Dezavantajları*

Avantajlar	Dezavantajlar
Yerel yönetimlerin kamu hizmeti finansman yükünden kurtulmaları	Kamu hizmetlerinin özel sektörün kontrolüne verilmesi algısı
Etkinlik, verimlilik ve hizmet kalitesinin artırılması	Projelerin toplam maliyeti ile özel sektöre ödenen bedeller arasındaki yüksek fark
Risk paylaşımı	KOI’de maliyet etkinliğinin sağlanamaması
Paranın karşılığı avantajı	KOI süreçlerinin yeterince açık ve şeffaf olmaması
Topluma ve diğer paydaşlara olumlu etkileri	Dengeli bir risk dağılımı gerçekleştirilmenin zorluğu

KAMU-ÖZEL ORTAKLIĞININ YEREL YÖNETİMLERDE UYGULANABİLME OLANAKLARI
ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Proje finansörleri açısından avantajlar	Finansmana hazine garantilerinin getirilmesi
köi proje bütünlüğünün sağladığı avantajlar	Şimdiki hizmetlerin bedellerinin gelecek kuşaklara ödetirilmesi durumu
Projelerin belirlenen zaman ve bütçe sınırında bitirilmesi	KÖİ'nin karmaşık yapısı ve denetim zorlukları
Özeleştirmenin bazı dezavantajlarından kurtulma	Muhasebe ve raporlama standartlarında eksiklikler
Kamu otoritesinin geniş bir tercih ve karar verme yetkisine sahip olması	Özel sektör ortağının ortaklığı suiistimal ihtimali
KÖİ'nin bir "ortak akıl projesi" olması	Kamu ve özel sektörlerin amaç ve kültür farklılığı
Tasarufların artmasına ve ekonomik büyümeye yönelik avantajlar	Yüksek işlem masrafları
Yeni pazar olanaklarına kavuşma	İşgücü kaybı

Kaynak: Yusuf Uysal'ın Yerel Yönetimlerde Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) Uygulamalarının İki Yönü: Avantajlar ve Dezavantajlar (2017, s. 169-199) adlı eserinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

KÖO yöntemi uygulanırken yerel halkın talebi, beklentileri ve bu beklentilerin karar alıcı aktörler gözündeki önemi, özel sektörün konuya ilişkin kar beklentisi ve diğer taleplerinden daha geri planda yer almamalıdır. Aksi takdirde yerel yönetim birimleri mahalli müşterek ihtiyaç giderme görevinden özel sektör tatmin edicisi piyasa aktörüne dönüşmüş olacaklardır. Bu durum yerel politik düzlemde vatandaşın tercihlerine olumsuz olarak yansıtacaktır. Nihayetinde sistemin yerel düzeyde tam anlamıyla başarısızlıkla sonuçlanmasına sebep olabilecek bu durum, yerel yönetim bütçesi üzerinde bir azalma değil tam tersine bir artış ile sonuçlanacaktır. Bu yüzden kullanıcıların söz konusu yöntemin yerel düzlemde sunumu sırasında katılımcı politikalar izlemesi gerekmektedir.

Sonuç

KÖO yöntemi kamusal hizmet sunumunda alternatif bir sunum yöntemi olma potansiyelini her geçen gün artırmaktadır. Söz konusu yöntem kamusal yatırımlarda önemli bir finansman kaynağı haline gelmiştir. Türk

kamu yönetimi içerisinde, 1999 anayasa değişikliği sonrası anayasal düzeyde uygulanma zemini bulan KÖO yöntemlerinin, kuşkusuz bu tarihten önce de kamusal hizmet sunumunda kullanılmaya çalışıldığı bilinmektedir. Parçalı ve dağınık KÖO yönetimi anlayışı mevzuat düzeyinde belirgin fakat yetersizdir. KÖO alt modelleri (YİD, Yİ, YKD) hakkında çıkarılan yasal düzenlemeler yeknesaklıktan yoksun ve ilgili yöntem çerçevesinde sınırlı kalmış yapıdadır. Yerel yönetimler için 2004 yılından itibaren yerel yönetim alanında ortaya çıkan yasal düzenlemeler sonrası KÖO yönteminin uygulanabilmesi adına yasal engeller ortadan kaldırılmıştır. Bununla birlikte ne merkezi yönetim ne de yerel yönetim düzeyinde kapsayıcı bir yasal düzenleme mevcut değildir. Yerel yönetim alanında KÖO yönteminin gerektirdiği şartlar yasal metinler içerisinde çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bu konuda tek başına yerel kamu kurumlarına rehberlik edecek yasal düzenleme gerektiği ortadadır. Bu durum, KÖO alt uygulama usullerinin yerel düzeyde standart bir şekilde uygulanmasının önüne geçmektedir. KÖO yönteminin uygulanması sırasında bir başka sorun kurumsal boyutta yaşanmaktadır. İngiltere (Partnership UK ve Devlet Ticaret Bürosu) ve Avustralya (Partnerships Victoria ve Ulusal KÖO Forumu) KÖO konusunda kurumsallaşma yoluna gitmişken İspanya uzman kadrolar eliyle KÖO sürecinde kamu yararına aktif bir yönetim anlayışı sunarak daha hızlı ve daha düşük maliyetli sözleşme ve uygulamalara imza atmaktadırlar. Tüm bunlara rağmen İspanya’da ve Avustralya’da kamu yönetimi ilgili yöntemi uygulama konusundan halktan gelen tepkiler nedeniyle sıkıntı yaşanmaktadır. Öyleyse tek başına idari bir çaba KÖO yönteminin benimsenmesi adına yetersiz olacaktır. Öncelikle Türkiye’nin KÖO yöntemini benimseyerek yerel yönetim düzeyinde hizmet sunumunda bu yöntemi kullanmak yönünde politik bir irade göstermesi durumunda, ortaklık alanında kapsam, süre, garantiler ve sözleşmelerin oluşturulması aşamasında uzman düzenleyici bir kuruluşun varlığına ihtiyaç vardır. Bu kurumun gerekliliği zaten Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) çerçevesinde Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu’nda belirtilmiştir. İspanya örneğinde olduğu gibi uzman kadroların yetiştirilmesi ise diğer önemli husustur. Diğer taraftan yine İspanya örneğinde olduğu gibi halkın veya kullanıcıların sürece katılımı ve süreci benimsemiş olması tüm diğer değerlerin üstünde bir öneme sahiptir. Ek olarak belirtilmesi gereken konu ise; merkezi yönetim birimlerinde örneklerini görmeye başladığımız KÖO birimlerinin, yerel düzeyde de kurulması gerekliliğidir. Kurumsal yapılanma şeklinde adlandırılacak olan bu durumun en önemli sonucu KÖO

alanında sözleşme yapabilecek, nitelikli personele olan ihtiyacın tedarik edilmesidir.

Dünya genelinde geniş destek görmüş ve kendisine uygulama alanı bulmuş bir yatırım ve hizmet tekniği olarak KÖO yöntemi üzerinde yapılan araştırmalar artırılmalıdır. Özellikle subsidiarity ilkesinin gereği olarak artan yerellik vurgusuna uygun biçimde söz konusu yöntemin yerel düzeyde yapılabilirlik sorunu üzerinde durulması gerekmektedir. KÖO yönteminin uygulama gerekçesinde yer alan söylemlere uygun olarak, yerel yönetim alanında da kamusal hizmet sunumunda işletme yöntem ve tedariklerinden yararlanma ile kamusal hizmetin maliyetini en aza indirme anlayışı hâkim olmuştur.

Özellikle, 6360 sayılı yasa sonrası büyükşehir statüsü elde eden kentler, aynı kanun kapsamında uhdesinde bulundurduğu köy ve il özel idaresi yerel yönetim birimlerini kaybetmiştir. Hukuksal açıdan 5216, 5393 ve 5355 sayılı kanunları incelendiğinde, KÖO yöntemiyle kamusal hizmet sunum modellerinin söz konusu yerel yönetim birimleri üzerinde herhangi bir engel teşkil etmediği belirtilebilir. Konuya ilişkin mevzuatta yer alan destekleyici maddeler detaylı bir şekilde paylaşılmıştır. Bununla birlikte tüm yerel yönetim birimlerini kapsayan tek parçalı bir düzenleme söz konusu değildir. Kurumsal açıdan 5216 sayılı kanunda yer alan tip projeye uygun şekilde örgütlenen yerel yönetimlerin yapısında KÖO yöntemine ilişkin özel bir birim bulunmamaktadır. Bu durum KÖO yönteminin konusunda sözleşme ve uygulama yapabilecek olan kalifiye personel açığının da doğmasına neden olmaktadır. Alternatif bir finansman aracı olan ve kamusal devasa kredi kartı benzetmesi yapılan KÖO alt modellerinin söylemini doğrular şekilde, belediyeler artan iş yükü ve yetersiz finansal destek sonucu bütçe açıkları vermektedirler. Bu açığın kapatılması adına KÖO alt modelleri sayesinde yerel düzeyde özel sektör finansmanı devreye sokulabilir. Bu uygulamanın bütçe sorununa kesin çözüm olacağı söylenemez. Ayrıca yerel düzeyde nüfus ve hizmet kullanıcısı potansiyeli göz önüne alındığında, kamusal hizmet sunum ücretlerinin tek başına kullanıcılardan finanse edilemeyeceği ve hatta yerel tepkilerden dolayı bu ücretlerin sosyal politikaların gerektirdiği seviyede tutulması gerektiğinden bahsedilebilir. Politik açıdan yapılan değerlendirmeler sonucu KÖO yönteminin yerel düzeyde sağlayacağı avantaj ve dezavantajlar üzerinden yerel siyasete etkileri göstermektedir ki; KÖO yönteminin yerel düzlemde uygulanması merkezi düzey uygulamalarına göre daha zordur. Çünkü uzun dönemli anlaşmalar hem yerel bütçe üze-

rinde hem de yerel siyaset üzerinde esnekliğin kaybolmasını sağlayacaktır. Yeni gelen yönetimler KÖO sözleşmelerinin özellikleri gereği kendinden önceki dönemde yapılan sözleşmeleri sürdürmek durumunda kalacak ve aynı zamanda kullanıcı ücretlerinin belediye bütçesinden yoğun bir şekilde karşılanması sonucu bütçe hareket alanı iyice daralabilecektir. Bu durumda, KÖO için en mantıklı yerel uygulama örnekleri hâlihazırda doğrudan belediyelerce finanse edilen hizmetleri sunmak ve atıl kamusal arazileri kamu yararına işletmektir.

EXTENDED ABSTRACT

Local governments are the closest service units to the public, and therefore their role in public goods and services delivery is very important. Because some local public services and needs are provided directly by local authorities. However, in the post-1980 period, there have been significant changes in the public goods and services which offered by the state with the changing world order. Undoubtedly, this change was not only at the central level but also at the local level. At the end of this change, public institutions and private sector representatives started to make partnerships about public services. Strict budgetary practices and budgetary constraints dominating the world have paved the way for the public private partnership method, which has started to conceptualize in the same period. A credit card was distributed to public institutions by the relevant method for the use of public mechanisms with this application. The lack of financing gap and expert capacity resulting from the imbalance of income at the local level facilitated inclusion of the private sector in the public service delivery in this area. In this way, public service delivery at the local level has become the application area of private sector methods and experiences. This situation is controversial in terms of the degree of coherence between the existing legal situation, financial-institutional capacity and public private partnership method in the area of local administration.

It can be stated that the PPP service delivery models, described as roof concept, have multiple application sub-models. The most important examples of these applications are Built Operate Transfer (BOT), Built Operate (BO), Built Rent Transfer (BRT) and Operating Right Transfer (ORT).

Discussions on the implementation of the PPP method, which can be evaluated in the context of public policy transfer, can be considered as new in the discipline of public administration. Therefore, the applicability of the public private partnership at the local level should be assessed legally, institutionally, politically and financially. Because, the implementation of public private partnership at the level of local government depends on the existence of certain conditions. Because each country's management style carries its own culture. For this purpose, The applicability of PPP method was examined; from a legal, institutional, financial and political perspective in the study.

From a legal point of view, the legal amendment in 1994 and the amendment of the constitution in 1999 are important break points. However, the legal basis for the study are the laws 5302, 5216, 5393 and 5355. Based on the

texts of the law, we can easily say that there is no legal concern for the implementation of public private partnerships at the local level. On the other hand, there is a need for a legal regulation in this area that will bring a large number of legal arrangements under one roof. Because a large number of legal regulations in the field cause chaos and make the application inextricable. In other words, there is no problem in the legal sense in front of the application of PPP system in local administrations except for legal confusion. Therefore, it has been concluded that a comprehensive legislative guideline should be drawn up, including implementation models for local governments.

When we look at the situation from an institutional point of view, we encounter more problems than legal regulations. The first problem is that the institutional structures required for the PPP model are not included in the municipalities and other local government units. When analyzed the organizational structure of the municipalities in Turkey, it is seen that there is no special unit related to the PPP method within the institutional structures. Therefore, it is necessary to established at the local level a unit at the level of directorate generals. In addition to this, at the recommendation of European Bank for Reconstruction and Development, a regulatory body, similar to the directorate of privatization administration, should be established. On the other hand lack of equipped staff is the second problem. The personnel needed in this regard are expected to be experts in process management, public finance, private finance, tax policy and regulations, accounting, contract law, engineering, architecture, facility operation, real estate development, marketing and market analysis, asset evaluation, measurement and communication.

The third pillar of the study is the financial viability. One of the important reasons why the PPP method is an alternative public service delivery method is that the financing need is supply with by the private sector. For local governments that do not have a proportionate income with increasing public burdens, this situation is extremely attractive. The biggest obstacle to financial viability is the possible increases in prices of public services. Another problem arising from local administrations is the guarantee payments that may be required for these investments. Therefore, it is very unlikely that these investments can be made in terms of many local administrations without the management of the central government. The fact that local government units determine tariffs much lower than the central government seems to be unavoidable as a result of this analysis. But this situation is not realistic in practise. Therefore, implementation of the PPP system to local

government departments in terms of funding is more difficult compared to central government practices.

Finally, political applicability has been addressed. The use of PPP sub-models will have some positive and negative political implications. While a successful PPP policy will be appreciated for the local community or service users, the discontent of an opposite situation can be made into a local policy material. On the other hand, the negative perception of PPP applications in the eyes of citizens can be considered as one of the political obstacles.

As a result, a number of steps should be taken to achieve the success of PPP at the local level. The first of these steps is doing a good preliminary research. The study shows that the implementation of PPP at the local government level can lead to unsuccessful results without eliminating the legal, institutional, financial and political problems. On the other hand, the PPP applications to be realized in the light of the mentioned recommendations can be a great solution for the financing problem of local governments.

KAYNAKÇA

- Acartürk, E & Keskin, S. (2012). Türkiye’de Sağlık Sektöründe Kamu Özel Ortaklığı Modeli. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17 (3), 25- 51
- Acartürk, E. (2001). Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumunda Alternatif Yöntemler. *Babkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 46-60
- Adıgüzel, Ş. (2012). 6360 Sayılı Yasa’nın Türkiye’nin Yerel Yönetim Dizgesi Üzerine Etkileri: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 6 (13-14), 153-176
- Altan, Y.; Kerman, U.; Aktel, M.; Metin, Y. & Eke, E. (2013). Yerel Yönetimlerde Kamu Özel Ortaklığı Uygulaması: Büyükkabaca Belediyesi Örneği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5 (3), 9-17
- Atasoy, H. (2011). *Kamu Özel İşbirliği Modeli ve Türkiye’de Belediyelerin Altyapı Projelerinin Finansmanında Uygulanabilirliği*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe ve Finansman Bilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kayseri.
- Bayrakçı, E. & Kahraman, S. (2017). Yeni Kamu Hizmeti Anlayışı ve Belediye Hizmetlerinde Özelleştirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (37), 299-315
- Boz, S. S. (2013). Kamu Özel İşbirliği (PPP) Modeli. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 277-332
- Çataloluk, C. (2014). Yerel Hizmetlerin Fiyatlandırılmasında Etkinlik ve Sorunlar (Teorik Bir Çalışma). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırması Dergisi*, 3 (4), 870-889
- Eryılmaz, B. (2016). *Kamu Yönetimi Düşünceler Yapılar Fonksiyonlar Politikalar*. Umutepe Yayınları (9. Baskı). İzmit-Kocaeli
- Güzelsan, S. (2009). *Kamu Özel Ortaklığı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme, Kamu Yönetimi: Yapı, İşleyiş, Reform*, (ed. Banış Övgün). 5 (43-78), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (KAYAUM), Yayın – 5, Ankara.
- Karahanogulları, Y. (2012). Kamu Özel Ortaklığı Modelinin Mali Değerlendirmesi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Dergisi*, 67 (2), 95-125
- Karakılçık, Y. (2016). *Yeni Yerel- Bölgesel Gelişmeler Işığında Yerel Yönetimler*. Seçkin Yayınları (3. Baskı), Ankara.
- Karasu, K. (2009). Sözleşme Sisteminin Genelleşmesi. B. Övgün (ed.). *Kamu Yönetimi: Yapı- İşleyiş Reformu İçinde* (79-91). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (KAYAUM), Ankara.
- Köstekçi, A. (2016). Kamu ve Özel Sektör Ortaklıkları: Dünyada ve Türkiye’de Yaşanan Gelişmeler. Fazlı Yıldız ve Güner Tuncer (Ed.), *Güncel Gelişmeler Perspektifinden Kamu Maliyesinde Seçme Konularında* içinde (s. 310-337)
- Kurt, N. (2016). Yerel Yönetim Hizmetleri Açısından Siyasal Talep ve Piyasa Talebi İlişkisi. *Anka E-Dergi*, 1 (1), 74-86
- Küçük, Ü. (2017). *Kamu Özel Ortaklığının Kamu Yönetimindeki Dönüştürücü Etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin
- Levrat, N. (1995). Avrupa’da Yerel Kamu Hizmetlerinin Sağlanmasında Kamu Özel Sektör Ortaklığı Deneyimleri. (Çev. Mustafa Dönmez). *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 4 (2), 31-45
- Nohutçu, A. (2015). *İdare Hukuku* (15. Baskı). Savaş Yayınevi. Ankara
- Ökmen, M & Çağatay, U. (2014). Kamu Hizmeti- Yerel Hizmet İlişkisi ve Açılımları Üzerine Nottlar. 77-104
- Önen, S. M. & Güngör, M. (2018). Merkezi Yönetim ve Yerel Yönetim İlişkileri. M. A. Özer ve Ufuk Ayhan (Ed.), *Kamu Yönetimi Tartışmaları* içinde (s. 420-454).
- Roman, Alexandru V. (2015). A Guide to Public-Private Partnerships (PPPs): What Public Procurement Specialists Need To Know. Research Report.
- Sezer, Ö ve Vural, T. (2010). Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Devletin Değişen Rolü ve Merkezi Yönetim ile Yerel Yönetimler Arasında Yetki ve Görev Paylaşımı. *Maliye Dergisi*, 159, 203-219
- Şenel Tekin, P. (2017). Küresel Kamu Özel Ortaklığı Uygulamaları ve Türkiye Sağlık Sektörü Açısından Bir Değerlendirme. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 16 (2), 5-20
- Tortop, N. (1993). Yerel Kamu Hizmetlerinin Yönetim Biçimleri. *Amme İdaresi Dergisi*, 26 (2), 65-72

- Tunç, G. & Özseraça, E. (2015). Türkiye'deki Kamu Özel İşbirliği Modelinin İyileştirilmesine Ait Öneriler. 3. *Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı*. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir
- Usta, S & Bilgiç, E. (2016). Yerel Yönetimlerde Hizmet Sunumu: Kamu Özel Ortaklığı Modeli. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (23), 249-268
- Uysal, Y. (2017). Yerel Yönetimlerde Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) Uygulamalarının İki Yönü: Avantajlar ve Dezavantajlar. *Kent Akademisi/Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi*. 10 (2), 169-199
- Zaharioaie, M. (2012). The Utility Of Using Public-Private Partnership For Local Governments Journal of Public Administration, *Finance and Law*, 17-24

Mevzuat ve Kurumsal Raporlar

2. Yerel Yönetimlerin Mali Yönetimi Forumu. Yerel Yönetimlerin Alternatif Finansman Yöntemleri. 2009, Ankara
- Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yapılması Hakkında Kanun. Kanun Numarası: 3996 Kabul Tarihi: 08.06.1994, Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 13.06.1994, sayı: 21959, yayımlandığı düstur: Tertip: 5, cilt: 33
- Belediye Kanunu. Kanun Numarası: 5393, Kabul Tarihi: 03.07.2005, Yayımlandığı R. Gazete Tarih: 13.07.2005, Sayı: 25874, Yayımlandığı Düstur Tertip:5, Cilt: 44
- Büyükşehir Belediyesi Kanunu. Kanun Numarası: 5216, Kabul Tarihi: 10.07.2004, Yayımlandığı R. Gazete Tarih: 23.07.2004, Sayı: 25531, Yayımlandığı Düstur Tertip:5, Cilt: 43
- Kalkınma Bakanlığı (Derleyen: Zeynep Orman) Raporu: "Dünyada ve Türkiye'de Kamu-Özel İşbirliği Uygulamalarına İlişkin Gelişmeler" (2015)
- Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu, (2014-2018)
- Karayollar Genel Müdürlüğü Dışındaki Kuruluşların Erişme Kontrollü Karayolu (Otoyol) Yapımı, Bakımı Ve İşletilmesi İle Görevlendirilmesi Hakkında Kanun. Kanun Numarası: 3465 Kabul Tarihi: 28.05.1988 Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 02.06.1988, Sayı: 19830 Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5, Cilt: 27
- Mahalli İdare Birlikleri Kanunu. Kanun Numarası: 5355, Kabul Tarihi: 26.05.2005, Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 11.06.2005, Sayı: 25842, Yayımlandığı düstur: Tertip: 5, cilt: 44
- Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. KHK Tarihi: 25.08.2011, KHK No: 652, Yayımlandığı R. Gazete Tarih: 14.09.2011, R. Gazete No: 28054, Yayımlandığı Düstur Tertip: 5, cilt: 50
- Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun. Kanun Numarası: 4046, Kabul Tarihi: 24.11.1994, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarih: 27.11.1994, Sayı: 22124, Yayımlandığı Düstur Tertip: 5, cilt: 34
- Public Private Partnership A Guide For Local Government (1999). Ministry of Municipal Affairs. Canadian Cataloguing in Publication Data.
- Sağlık Bakanlığınca Kamu Özel İşbirliği Modeli ile Tesis Yapılması, Yenilenmesi ve Hizmet Alınması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. Kanun No: 6428, Kabul Tarihi: 21.02.2013, Yayımlandığı R. Gazete Tarih: 09.03.2013, Sayı: 28582
- Sağlık Hizmetleri Temel Kanununa Bir Ek Madde Eklenmesi Hakkında Kanun. Kanun No: 5396, Kabul Tarihi: 03.07.2005
- Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtım Ve Ticareti İle Görevlendirilmesi Hakkında Kanun. Kanun Numarası: 3096, Kabul Tarihi: 04.12.1984, Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 19.12.1984, Sayı: 18610, Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5, Cilt: 24

Yap- İşlet Modeli ile Elektrik Enerjisi Üretim Tesislerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışının Düzenlenmesi Hakkında Kanun. Kanun Numarası: 4283, Kabul Tarihi: 16.07.1997, Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 19.07.1997, Sayı: 23054, Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5, Cilt: 36

İnternet Kaynakları

- European Public Private Partnerships (PPP) Expertise Centre (EPEC); (2015), 1-7 <http://www.eib.europa.eu/products/advising/epec/index.htm>, erişim tarihi: 02.03.2018
- “<https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/94a3f02f-ab6a-47ed-b6b2-7de60830625e/language-en>”, erişim tarihi: 11.02.2019
- İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, <http://www.migm.gov.tr/yonetim-yapisi-ve-teskilatitilice>, erişim tarihi: 05.05.2018
- İçişleri Bakanlığı, Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanteri: <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx>, erişim tarihi: 10.05.2018
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 2014- 2018 Stratejik Planı s. 1- 76 <http://www.oib.gov.tr/2017/sdb/2014-2018-STRATEJIK-PLANI.pdf> T.C. Başbakanlık, erişim tarihi: 08.04.2018
- T.C. Başbakanlık, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 2009- 2013 Stratejik Planı s. 1- 92 <http://www.oib.gov.tr/2017/sdb/2009-2013-STRATEJIK-PLANI.pdf>, erişim tarihi: 03.04.2018
- Worldbank Group-Public Private Partnership, Private Participation in Infrastructre (PPI) as defined by the Private Participation in Infrastructre Database; 2015, s.1-11 http://ppi.worldbank.org/resources/ppi_methodology.aspx, erişim tarihi: 04.04.2018

EXPLAINING EMPLOYEE VOICE BEHAVIOR THROUGH INTRAGROUP RELATIONSHIP QUALITY AND THE ROLE OF THRIVING AT WORK

ÖMER ERDEM KOÇAK*

İstanbul Medipol Üniversitesi

HAZEL AGUN**

Marmara Üniversitesi

ABSTRACT

In this study, we propose an underlying mechanism that provides a link between high-quality relationships as a group-level concept and employee voice as individual behavior. After an extent literature scanning, we employed the concept of thriving since it comprehends both hedonic and eudemonic well-being as well as his roots in social dynamics. To test this mediation link, we conducted an online survey with 462 participants and used structural equation modeling with the bootstrapping method to reveal whether thriving at work mediates the relationship. The results show that the data fit the model well, and the significant indirect effect exists, which confirms the full mediator role of thriving at work. This study has value as it shows what extent social environment impacts individual states and behaviors.

Keywords: Thriving at Work, Employee Voice Behavior, High Quality Connections, Intragroup Relations

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İşletme Bölümü, oekocak@medipol.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-4649-2042

** Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, hazel.agun@marmara.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-3211-8794

Atf/Cite:

Koçak, Ö. E. & Agun, H. (2019). Explaining Employee Voice Behavior Through Intragroup Relationship Quality and the Role of Thriving at Work, *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 173-196. DOI: 10.31679/adamakademi.471734

ÇALIŞAN SES DAVRANIŞININ GRUPIÇİ İLİŞKİ KALİTESİ İLE AÇIKLANABİLİRLİĞİ VE İŞTE KENDİNİ YETİŞTİRMENİN ROLÜ

ÖZ

Bu çalışmada grup düzeyindeki bir kavram olan grup içi ilişki kalitesi ile birey düzeyindeki kavram olan çalışan ses davranışının arasında ilişki kurulmasını sağlayan bir mekanizma önerilmiştir. Literatür taramasıyla karşılaştırılan kavramlar arasında işte kendini yetiştirmenin hem hazcı ve mutçu esenlik boyutlarını kapsaması hem de köklerinin sosyal dinamiklerde olması nedeniyle kullanılması düşünülmüştür. Bu aracılık etkisini test etmek için online anket yoluyla 462 katılımcıdan veri toplanmıştır. Yapısal eşitlik modellemesi ve bootstrapping metodu kullanılarak işte kendini yetiştirmenin ilişkide aracı olup olmadığı test edilmiştir. Sonuçlar, verilerin modele uyumlu olduğunu, anlamlı dolaylı etkinin bulunduğunu göstermiştir. Buna göre işte kendini yetiştirmenin tam aracı etkisi olduğu doğrulanmıştır. Bu çalışma, sosyal çevrenin birey hal ve davranışları üzerindeki etkiyi göstermesi açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: İşte Kendini Yetiştirme, Çalışan Ses Davranışı, Yüksek İlişki Kalitesi, Grup içi İlişkiler

Introduction

In today's changing social and organizational environment, organizations need to implement new ideas and novel opinions that emerge from employees (Cummings & Oldham, 1997). If employees come up with new ideas and opinions, organizations will more likely be better places for innovation (Fuller, Barnett, Hester, Relyea, & Frey, 2007; Kanter, 1988). Recent practices suggest that organizations' success remarkably relies on the emotional and cognitional capacity of their workforce which possess insightful opinions that may trigger a positive change in the work environment (Detert & Burris, 2007). Thus, individuals should be encouraged to say something for organizational development (Liu, Song, Li & Liao, 2017).

The concept of speaking up for work-related ideas, so-called as voice behavior, has been firstly mentioned by Hirschman (1970). According to him, voice behavior was crucial because employees can speak in the face of tough times and make an organization more efficient. In this way, deficiencies may come to the surface; in turn, organizations can fix or improve themselves. Since one primary requirement of today's competitive business life is to adapt to the changing environment, voice behavior seems to be inevitably serving to the realization of this goal. A recent work by Maynes and Podsakoff (2014) states that voice can be either constructive, supportive, defensive or destructive in its nature, and promotive types of voice behavior (constructive and supportive) represent employees' exhibiting specific in-role and extra-role performances at work (Maynes & Podsakoff, 2014).

Connections at work refer to everyday interactions which occur with awareness among at least two parties in a short or long-term period, or sometimes it is just for an instant (Dutton & Heaphy, 2003). In the same time, they have a dynamic structure because they can vary depending on parties' emotions and beliefs (Reis, 2007). So that, we think that workplaces, where individual affective and cognitive states fluctuate, are decent field to study interpersonal connections. Nevertheless, research on interpersonal relationships and connections have not been studied within work contexts so often. Since businesses are composed of complex social processes, the importance of understanding the relationship structure (Oliver & Ebers, 1998) and value of increasing quality of relationships (Dutton & Ragins, 2007) makes sense. Evidence shows that psychological discomfort emerges from the workplace is one of the significant predictors of psychological loss (Pearson, Andersson & Porath, 2000), showing the influence of workplace connections. Previous

studies linked voice behavior is positively related to relationship-based concepts such as leader-member exchange (Botero & Van Dyne, 2009), trust to supervisor (Çetin & Güven, 2017; Derin, 2017; Gao, Janssen & Shi, 2011), supervisor support (Pekdemir, Koçoğlu & Çetin Gürkan, 2013) authentic leadership (Hsiung, 2012), organizational trust (Palalar Alkan & Çankır, 2016), and communication satisfaction (Şener, Çetinkaya, Yüksel & Akkoca, 2018). In addition to these, Yener (2017) stresses that team collaboration predicts positive voice behavior via perceived psychological safety, emphasizing interpersonal mechanisms. Thus, it can be asserted that several relationship-based phenomena can explain the variance in voice behavior.

Dutton and Heaphy (2003) state that individuals' interaction and the quality of connections between people within work units increase employee motivation and trust. A positive work climate by giving employees a strong ability to be resilient under strict circumstances reflected as high-quality relations can raise employee outcomes such as helping, performance or innovative work behaviors (such as voice behavior). Moreover, we suggest that employee thriving as an underlying mechanism (Spreitzer, Sutcliffe, Dutton, Sonenshein, & Grant 2005). Thriving at work is a positive psychological state indicated by the blend of a sense of learning (i.e., acquisition of new knowledge/skill) and feeling vitality (i.e., positive energy and excitement). A positive work environment can boost learning and vitality as previous studies suggest (Abid, Zahra & Ahmed, 2016; Spreitzer et al., 2005). Therefore, possessing positive connections within work group is likely to predict employee thriving at work, which is conducive to the well-being, positive behavior, and commitment (Porath et al., 2012; Spreitzer et al., 2005) as well as promotive voice behavior (Maynes & Podsakoff, 2014).

Herewith the information above, we concluded with that a supportive organizational climate enables employee thriving via leveraging feelings of vitality and learning of employees (Colquitt, Scott & LePine, 2007; Wiesenfeld, Raghuram, & Garud, 2001). Also, the more employees thrive at work, the more likely they show innovative and supportive behavior (Carmeli & Spreitzer, 2009). Previous studies relate positive interactions to innovative behaviors (Carmeli & Spreitzer, 2009) and supportive behaviors (Ren, Yünlü, Shaffer & Fodchuk, 2014) separately, and test direct effects. In addition to the previous literature, this study proposes an underlying mechanism of thriving at work between high-quality connections as a group-level concept and individual voice behavior. Therefore, we suggest that thriving at work

to be a psychological state through which group dynamics can influence individual behavior.

1. Literature Review

1.1 Employee Voice Behavior

Hirschman (1970) noted that when employees speak up, organizations can initiate effective change which helps organizations adapt to the business environment better. The voice behavior has two functions (i) speaking up behavior such as making suggestions for change (Farrell & Rusbult, 1992; LePine & Van Dyne, 1998; Vandevella, Van Dyne & Kostova, 1995; Withey & Cooper, 1989) (ii) employee participation in the decision-making process (Bies & Shapiro, 1988; Lind, Kanfer & Earley, 1990). Besides, many other employee voice conceptualizations in the literature emphasize speaking up, making suggestions, participation, dissenting, or challenging the status quo.

Many studies conceptualize the voice behavior upon studies of LePine and Van Dyne (1998) and Maynes and Podsakoff (2014). LePine and Van Dyne (1998) defined voice behavior as beneficial expressions including the intention of change in order to make works more efficient and effective. They theorized it as a specific positive and constructive extra-role behavior. A recently extending study conducted in 2014 by Maynes and Podsakoff strived to reveal characteristics of voice behavior in detail. They define the voice behavior as *“an individual’s voluntary and open communication directed toward individuals within the organization that is focused on influencing the context of the work environment.”* According to Maynes and Podsakoff (2014) voice behavior does not merely consist of vocal expression. Written expressions such as e-mails and memos should be considered as voice behaviors. They suggest that voice behaviors have standard features, such that, i) they are shown by individuals ii) they are not silent, anonymous or neutral, iii) they unquestionably stake out employee’s position, iv) it holds risks for relationships at work (Maynes & Podsakoff, 2014). They examined voice behavior on a quadrant which is constituted by two axes: promotive/prohibitive and preservation/challenge. The first dimension distinguishes voice behaviors directed to encouraging from those focuses on hindering. The second dimension distinguishes voice behaviors oriented to sustain the present situation from those oriented to question or correct. Hence, they yield four types of voice behavior which are namely supportive, constructive, defensive, and

destructive forms. They state this quadrant illustrates two opposite sides of a medallion. While one side reflects a positive intention to challenge the status quo in the workplace (promotive), the other side reflects the contrary, malicious intention (prohibitive). In this study, only the promotive dimension of voice is investigated since thriving employees are not likely to exhibit prohibitive voice (Abid et al., 2016). Also, it would be a contradiction that a thriving employee who is full of vitality and learning cannot show hurtful or highly-critical expressions or may not stand against change process; only with an exception that if that individual has over-identification with the organization which we neither measure nor modeled.

When individuals believe that they are socially included and essential, and when they feel mutual respect in organizations, they are more likely to present their opinions in a constructive way (LePine & Van Dyne, 1998). Employee voice behavior is influenced by many individual-level and group-level factors (Chen & Kanfer, 2006). Such as participative leadership or work environment foster voice behavior in an organization. Previous studies have also reported that there are significant positive associations between top management openness, psychological well-being, superior-subordinate communication, and quality of employees to voice (Guzley, 1992; Parker, Baltes, Young, Huff, Altmann, Lacost & Roberts, 2003; Premeux, 2011). It is probably due to that employees benefit from information sharing climate by learning from others and feeling recognized and, in turn, they share their knowledge and contribute to the participative and supportive work environment (Parker et al., 2003; Smidts, Pruyn, & Van Riel, 2001).

1.2 High Quality Connections

Relationships, or connections as their smallest constituent, play a significant role regarding their substantive effect on emotional, cognitive and behavioral nature of the human. They help people to reach intellectual, material, physical and psychological resources via usually creating social capital (Coleman, 1988; Putnam, 2001). Thus, relationships become an essential source of happiness and a way of throwing stress out by supplying social support and interaction (Argyle & Crossland, 1987). Berscheid and Ries (1998) assert that every scientific study concerning human happiness finds that satisfying relationships (may refer to high-quality) are the best thing in the life, and there is no more meaningful thing than relationships for people's mental and physical health. Likewise, as humans are social being

and need of belonging exists (Baumeister & Leary, 1995; Maslow, 1968), high-quality connections are becoming significant in life. Today, high-quality connections are essential for those who spend a substantial amount of time at work (Hochschild, 1997).

When it comes to the quality of the relationships, some definitions exist in the literature. Scholars defined relationship quality by the power of relationship (Mills & Clarck, 1982), the strength of emotional attachment (Kahn, 1998), reciprocity and frequency of communication (Granovetter, 1973). Also, relational coordination which composed of shared goals shared knowledge, and mutual respect has revealed the importance of quality of relationships (Gittell, 2003; Gittell, Cameron, Lim, & Rivas, 2006). In leader-member exchange studies, relationship quality definitions vary (e.g., Schriesheim, Castro & Cogliser, 1999) and in mentorship literature, it is the relationship satisfaction which scholars ascribe (Ragins, Cotton & Miller, 2000). Dutton (2003) makes a bivious classification: positive and negative relationships. High-quality relationships are energizing and productive interactions that generate positive affect and have positive outcomes, while low-quality relationships refer to life-depleting and disaffecting interactions.

In their conceptual framework, Dutton and Heaphy (2008) indicated three main structural features that initiate high-quality connections. Fundamentally, these three features determine connections' capacity of being high quality. First one is the connections' emotional carrying capacity which is related to what extent parties can transfer both positive and negative emotions to each other. Connections with high emotional carrying capacity may decrease ambiguity among parties through enabling them to express their feelings without repressing themselves (Kram & Isabella, 1985). In relationships with high emotional carrying capacity, people can be open and may express their thoughts freely. The second structural feature is the capacity of resiliency which refers to enduring and withstanding the potential of relationships in times of stress and strain. That is to say, it indicates how parties cope together under pressure and complexity, and they tend to bounce back after setbacks. Relationships with high resilience capacity are less likely to be damaging or at least help restore quickly (Dutton & Heaphy, 2003).

Therefore, resilient relationships do not trigger anxiety or depression so much and hinder individual withdrawals from social interactions even when problems are difficult to solve. The last one is the connectivity and openness

to new opportunities along with exhibiting innovative behaviors. In relationships with high connectivity, people are open to interaction, novel, and innovative ideas and avoiding unproductive behaviors as well (Dutton & Heaphy, 2003). In turn, this will boost individual learning.

Considering these three features of high-quality connections, it is likely to say that high-quality relationships and employee voice behavior are associated. First, high-quality connections may lead to positive outcomes (Dutton, 2003). Secondly, based on the theory of social exchange (Blau, 1964), we assert that those employees experiencing high-quality connections with their workgroup will be more likely to have a higher motivation to reciprocate, and thus they exert effort in generating new ideas, share information. This point of view would indicate that high-quality connections become a benefit for employees and speaking up is a reciprocal behavior of this benefit. Previous studies show that perceived organizational support emphasizes the quality of the relationship (Afzali, Motahari & Hatami-Shirkouhi, 2014) that it can affect employee motivation to express opinions. Van Dyne, Joireman and Kamdar's (2008) study showed that high-quality leader-member exchange makes employee voice stronger. High-quality connections develop a positive work environment, creates open communication that makes an employee feel valued which enacts engagement to work and organization. As a result, employees can speak up what they think about the work processes and workplace (Dutton, 2003; Dutton & Heaphy, 2008; Kahn, 2007; Weick & Sutcliffe, 2001). The more they perceive high-quality connections at work, the more they feel free to speak up. We, therefore, posit that high-quality connections will promote employee voice behavior.

H₁: There is a relationship between High-Quality Connections and Employee Voice Behavior.

1.3 Mediating Role of Thriving at Work

In this study, high-quality relationships are expected to predict voice behaviors via thriving at work. We propose thriving at work as a potential underlying mechanism in this relationship. When considering three structural features; the emotional carrying capacity, the capacity of resiliency, and the connectivity and openness, we concluded that high-quality connections trigger individuals to present with their authentic personality in all situations, as well as problematic ones which will decrease emotional strain and incre-

ase vitality. Even it can help individuals to restore their energies after stressful situations namely recovery after stress (Cameron & Spreitzer, 2011). Secondly, it can affect parties learning processes through stimulating their potential to produce novel ideas, making resilient against hard circumstances (Brueller & Carmeli, 2011). Moreover, it can facilitate personal growth and can help to create a trusting climate. Other associations are worth to note, as high-quality connections increase coordination within groups and between individuals in the organization. It also facilitates spreading and internalizing the organizational culture, galvanize and catalyzes change. These may contribute to individuals' positive feelings (vitality) and help acquire new knowledge and skills. Its positive relationship with the affective commitment to the organization (Dutton, 2003) may implicitly reflect HQC is likely to predict thriving at work positively.

Thriving at work is expected to predict voice behaviors as it implies feeling progress and momentum at what one does and sets off an enrichment in one's talent reservoir. It is reported that it enhances creativity and innovation skills (Spreitzer et al., 2005). Thus, thriving employees may be different from others with their ability to generate new and distinguished ideas. Moreover, depending on Blau's Social Exchange Theory (1964) and Frederickson's (2000) broaden-and-build theory of positive emotions, it can be said that thriving employees who are feeling positive emotions (e.g. vitality) experience an enhancement in their cognitive capacities, so that their self-efficacy is likely to increase, and this will drive them to speak up conveniently. Employees with high self-efficacy and with high-quality communication in the work environment, they will be more likely to show voice behavior (Smidts et al., 2001).

Moreover, they may strive in exchange for what the organization provides them during their development. Therefore, they may exhibit a constructive voice to trigger the change to work more efficiently and effectively, even nobody asks. Hence, we expect that when employees thrive at work, they tend to exhibit more constructive voice. Furthermore, it is expected that the more employees thrive, the more they exhibit a supportive voice. Because those employees tend to establish an emotional connection with the organization, knowing that they develop themselves in there, in turn, this connection would lead to an increase in identification. Thus, they may be oriented to exhibit a supportive attitude. We, therefore, assume that the association

between high-quality connections and employee voice behavior will be mediated by thriving at work. The research model is shown in Figure 1.

H2: Thriving at work mediates the relationship between High-Quality Connections and Employee Voice Behavior.

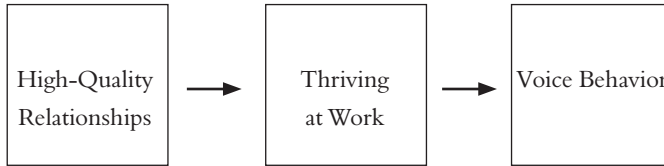

Figure 1. Research model

2. Method

2.1 Participants and Procedure

In order to reach a sufficient amount of sample which allows us to examine the relationships between study variables, we employed the snowballing sampling method (Bowling, 2010; Huck, Cormier & Bouds, 1974). Snowballing sampling method is a widely used technique in studies which has similar designs (Ferris, Treadway, Kolodinsky, Hochwarter, Kacmar & Douglas 2005; Wheeler, Gallagher, Brouer & Sablynski 2007; Zickar, Gibby & Jenny, 2004). In the end, 462 employees working at diverse industries (banking, information technologies, communication, and FMCG) from Turkey (İstanbul, Bursa, Adana, Ankara) participated in the study via filling an online questionnaire. Since we were using snowball sampling and are not interested in generalizability but associations between study variables, we did not constraint sample for any specific industry. The link to the questionnaire which also contains a short description of the research on the first page was sent via e-mails. E-mail recipients were required to give their consent before they see the survey. We see that all e-mails belong to a company e-mail address which ensures all participants are actively working at any organization. Fifty-three percent of the sample was male, and the average age was 33 (s.d.=6.78), while average total working years was 15.47 (s.d.=9.49). All participants have at least a university degree.

2.2 Measures

Voice was assessed using constructive and supportive voice sub-dimensions of the scale initially developed by Maynes and Podsakoff (2014) which has been adapted in Turkish by Ünler, Çalışkan, and Durmaz (2015). We asked five items for each of the two types of voice. One sample item for constructive voice is “I make suggestions about how to do things in new or more effective ways at work,” and for supportive voice is “I defend useful organizational policies when other employees unfairly criticize the policies.” Items were scored on a 1 (never) – 6 (always) Likert-type scale. The internal consistency for this scale was excellent (Composite Reliability: .87, AVE: .77).

Thriving at work was measured with the scale developed by Porath et al. (2012). The scale has been translated and tested in Turkish by Koçak (2016). The scale consists of two sub-dimensions: vitality and learning. A sample item for vitality is “At work, I feel full of positive energy,” and for learning is “At work, I acquire new skills.” The items were measured on a six-point Likert-type scale with anchors from 1 (strongly disagree) to 6 (strongly agree). The internal consistency for this scale was excellent (Composite Reliability: .85, AVE: .74).

High-Quality Connections Capacity was assessed with the 13-items scale of Carmeli, Brueller and Dutton (2009) which have been adapted into Turkish by Erdil and Müceldilli (2013). The scale captures three dimensions of emotional carrying capacity (ECC), resiliency capacity (RC), and openness capacity (OC). A sample item for ECC is “We are not afraid to express unpleasant feelings at work,” for RC is “Even during times of stress and pressure, we always manage to find effective solutions,” for OC is “We are always open to listening to our co-workers’ new ideas.” Items were measured on a six-point Likert-type scale with anchors from 1 (strongly disagree) to 6 (strongly agree). The reliability of the scale was excellent. (Composite Reliability: .92, AVE: .80).

2.3 Analyses

To test our hypothesis, we employed structural equation modeling (SEM) analyses using the AMOS software package (Arbuckle, 2008). The maximum-likelihood estimator was applied to analyze the covariance matrix. We selected SEM as it allows to account for measurement error and provides fit measures of the models. In the beginning, we run a confirmatory factor analysis to evaluate the theorized factor structure. Thriving at work and voice were modeled as higher-order factors, each has two first-order fa-

ctors. We tested for convergent and discriminant validity. Thus, we determined the measurement model. After computing reliabilities using composite reliability as it gives more robust reliability than Cronbach's Alpha (Peterson & Kim, 2013), we estimated the means, standard deviations, and correlations between latent variables. Second, the research model and hypothesis were tested simultaneously with a structural model (Bollen, 1989). The model for these analyses included one exogenous factor, high-quality relationships, operationalized by three parcels which were estimated depending on the suggestions given by Little, Cunningham, Shahar, and Widaman (2002). The indicators of HQR were imputed scores of each subscale.

The fit of the models was assessed with the χ^2 statistic, and the root means the square error of approximation (RMSEA), the comparative fit index (CFI), the Tucker-Lewis index (TLI), and the standardized root mean square residual (SRMR). For CFI and TLI statistics, values of .90 or higher are acceptable (Hu & Bentler, 1999), and for RMSEA and SRMR for which values up to .08 indicate an acceptable fit to the data (Hair, Tatham, Anderson & Black, 2010). We used structural equation modeling to test the research model (Bollen, 1989) because it allows the estimation of more than one association and using latent constructs as well as accounts for random measurement error (Medsker, Williams & Holahan, 1994). For mediation analysis, the bootstrapping method was employed with bias-corrected confidence intervals of 95% as suggested by Preacher and Hayes (2004). The indirect effects, direct effects and total effects were estimated.

3. Results

Preliminary Analyses

The kurtosis and skewness values were between +1 and -1 which indicate good support for the normality of the data (Tabachnick & Fidell, 2007). As the online questionnaire did not allow participants to leave unanswered questions, there were no missing values in the data. Means, standard deviations, correlations, and reliabilities are displayed in Table 1.

Measurement Model

Before testing the research model and hypothesis, we tested the construct validity of all variables. Running a confirmatory factor analysis (CFA) with all variables (HQC was a first-order latent construct indicated by three

parcels, thriving at work and voice behavior were second-order latent constructs each indicated by their dimensions), we examined whether measurement items load onto the relevant scales. The results of the overall CFA showed adequate fit with the data; a $\chi^2=633.987$ with 182 degrees of freedom along with other goodness-of-fit statistics (CFI=.954, RMSEA=.073, SRMR=.041) were obtained. Standardized factor loadings of items ranged from .69 to .96 and were significant ($p<.05$). However, the software suggested some modification for the model. Therefore, we added four correlation terms between error terms all of which were between the items under the same latent factor. Thus, we obtained a significantly better model ($\chi^2=406.640$, $df=178$, CFI=.977, RMSEA=.053, SRMR=.041) in which standardized factor loadings of items ranged from .65 to .97 and were significant ($p<.05$), indicating that strong support has been found for convergent validity.

Then we tested discriminant validity which can be ensured through comparing the square root of AVE of a respective variable with its correlation with other variables (Hair et al., 2010). As seen in Table 1, the square root of the AVE value of all factors exceeds correlation coefficients with other variables. Additionally, we compared a five-factor model (all first-order) with the present model in which thriving a work and voice behavior are second-order constructs. However, we could find no significant difference ($\Delta\chi^2=3.687$, $\Delta df=3$, $p=.297$). So, the second-order model is selected as it fits the theory better. Thus, we concluded that we also have strong support for discriminant validity.

Table 1: Means, Standard Deviations and Correlations

Variables	M.	s.d.	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Gender										
2. Age	33.00	6.78	-.163**							
3. Total Work Experience	15.58	9.64	-.007	.425**						
4. Daily Work Hours	9.30	4.56	-0.78	.075	.011					
5. Marital Status	1.40	0.48	.219**	-.388**	-.161**	-.079				

6. Thriving at Work	4.19	0.91	-.073	.098*	.098*	.033**	-.054	0.95	
7. Voice Behavior	3.52	0.60	-.090	.165**	.192**	.038**	-.083	.774**	0.93
8.High-Quality Relationships	4.00	0.85	-.110*	.007	.048	.028	-.032	.575**	.438** 0.85

*. p<.05 **p<.01 (2-tailed). n=462. M=Mean, s.d.=Standard Deviation. AVE values are given in bold.

Test of Research Model and Hypotheses

Testing Hypothesis 1, we tested a model including only HQC and Voice Behavior. The model fit the data well ($\chi^2=159.825$, $df=59$; $CFI=.979$; $RMSEA=.061$; $SRMR=.043$). HQC explained 14% of the variance in voice behavior. The findings showed that HQC positively predicted voice behavior ($\beta=.38$, $SE=.045$, $p<.000$).

Testing Hypothesis 2, we included thriving at work in the model as mediator. Results showed that this model also fits the data well ($\chi^2=406.640$, $df=178$; $CFI=.977$; $RMSEA=.053$; $SRMR=.041$) as well as 46% of total variance for the voice behavior and 27% of the total variance of the thriving at work were explained. Further, we estimated the indirect effects of HQC on voice behavior using the 2000 samples bootstrap method with 95% confidence interval around the indirect effect. Table 2 presents the results of direct and indirect effects estimations. The findings indicate that HQC was positively related to thriving at work ($\beta=.52$, $SE=.058$, $p<.000$), and thriving at work positively predicted voice behavior ($\beta=.65$, $SE=.051$, $p<.000$). We also found that the indirect effect of HQC on voice behavior was significant ($\gamma=.34$, $SE=.050$, $95\%CI=.28, .39$). However, the significant direct effect of HQC on voice behavior did not remain significant after adding thriving at work to the model ($\beta=.05$, $SE=.044$, $p<.431$). These findings indicate that thriving at work mediated the effect of the capacity of high-quality connections on individual voice behavior.

Table 2 Findings of Direct and Indirect Effects

Dependent	Independent	Direct Effect	SE (direct)	Indirect Effect	SE (indirect)	95% CI (indirect)
Voice	<= HQC ^a	.38***	.045			

Thriving at Work	<=	HQC ^b	.52***	.058			
Voice	<=	Thriving at Work	.65***	.051			
Voice	<=	HQC ^b	.05	044	.34***	.050	[.283 - .386]

***p<.001; **p<.01; *p<.05

^a denotes the effect regarding Hypothesis 1.

^b denotes the effect regarding the Hypothesis 2.

4. Discussion

This study aimed to shed light on the link between group attributes and individual behavior. Briefly, we examined the relationship between high-quality connections at the workplace and employee voice behavior by providing thriving at work as an underlying mechanism.

The findings supported our hypothesis such that HQC has a positive impact on promotive voice behavior of an employee and thriving at work fully mediate this relationship. This may give an insight that positive group dynamics energize and nurture employees. We can also say that energized and learning employees tend to express their feelings and deliver their opinions. We concluded that positive group dynamics today can cultivate development and innovativeness for the future.

Dutton (2003) suggests that HQC has many positive outcomes such as respectful interactions, adequacy of information sharing in work units and relational resources within groups all of which contribute to creating a safe work environment. In line with these outcomes, our findings extend and manifest that individuals both can learn from others and feel alive. For this reason, employees are not likely afraid to share their new or supporting ideas in the organization. These findings may highlight those social dynamics are crucial for employees at work because they feel an upward momentum in personal development and well-being through it.

Positive effects of HQC within work groups lead to promote positive individual outcomes through individual thriving. Hence, this study may contribute to the positive organizational scholarship literature which briefly asserts that positivity influence organizational effectiveness and development (Cameron, Dutton & Quinn, 2003). Moreover, according to the results, individuals who are thriving at work can exhibit constructive voice behavior. Since thriving at work with individuals learning skills and vitality enhance

one's innovation skills, it contributes their cognitive abilities. Maybe in return, they express novel ideas and speak up voluntarily to change the work environment efficiently. So, our findings confirm the arguments of Blau's social exchange theory (1964).

Our study also confirms the broaden-built theory of positive emotions (Frederickson, 2000) by showing that feeling full of pep at work leads to giving constructive suggestions and feedbacks. Individuals extract positive emotions from their high-quality interactions, and these positive emotions facilitate their contributive behaviors. This is also in line with previous research which asserts that thriving employees tend to exhibit more innovative behaviors. People who find themselves amidst HQC can present authentic personality, which in turn may promote learning and information sharing. Hence, people with high HQC in our study may experience psychological comfort and safety, which leads to feelings of vitality. Also, they can feel a brighter sense of positive emotions which broaden an individual's thoughts and actions at work, increase their willingness to express ideas and opinions. This is in line with Yener and Salur's (2017) findings which assert that using motivating expressions in the workplace can facilitate employees to speak up because it creates a supportive environment.

Thriving at work encourages individuals to work for the greater benefit of the organization rather than self-interests. Because when employees thrive at work, they are less likely to need external motivators. Whatever they learn may energize them to verbalize their constructive ideas. Moreover, thriving employees are equipped with aliveness, which can provide them the available energy to feel an emotional attachment to the work environment. Therefore, they can be more willing to make the extra effort and share their novel ideas. Briefly, feeling safe and believing that they receive psychological and emotional support, employees tend to thrive and show more supportive voice behavior to the organization (Spreitzer et al., 2005). Our results also confirm prior studies in Turkey. For instance, Yener (2017) found that accountability and openness in communication brings about constructive voice as it lets employees feel psychologically safe when they express their feelings or put forward a new idea.

Organizations need their employees' novel and newest ideas. Given the investigated associations, thriving and working amidst high-quality connections, employees can raise their promotive voice and also work for the be-

nefit of the organization. Organizations should take a closer look into the importance of positive workplace dynamics.

In terms of practical implications, our findings show that it is mainly through positive connections which are energizing and evoke learning while working that employees can speak up and add additional value to the organization. It is crucial to increase everyone's awareness of the importance of developing high-quality connection culture within the organization. Organizational leaders can promote positive interpersonal behaviors such that everyone says thanks to each other. Even organizing socializing breaks including everyone which may let people discuss any topics with each other. Those can help people to share feelings or helping each other. These sessions can be the ways that people discuss the strengths or deficits of the organization. Besides, since the supervisor is a significant colleague for any employee, the quality of connection with supervisor becomes crucial. Thus, the supervisor can serve as a model by engaging in supportive behaviors and caring which demonstrate to others how connections can be positive. Employees also can have possible strategies for themselves if they want to be shown up like a good soldier. First, they can challenge themselves for ten days to share their own both positive and negative emotions with others. By doing so, they can gauge how these moments make them alive, and they can learn from others. Second, employees can craft their social job resources such as asking for feedback or support from supervisors or peers. This can provide episodes of positive interactions which in turn can foster both vitality and learning. In general, it is most likely the managers' responsibility that they should implement socially inclusive strategies which increase communication level.

5. Limitations and Suggestions for Future Research

This study has several limitations that should be taken into account when interpreting the results. One limitation arises from the heterogeneity of the sample (e.g., sectors, age, work experience) and from selecting participants with non-random sampling method. Therefore, future research should replicate these findings in more homogenous and larger samples for generalizability. Another limitation results from the fact that we collected all individual data from a single source which has the potential to lead to common method bias. Moreover, the data were gathered from several industries in Istanbul which is the biggest city and the one holding most diversity. Similar

data collections may be carried out in different cities so that we could have a better comprehension of the generalizability.

As suggestions for the future studies, we introduced thriving at work as an underlying mechanism, nevertheless, there could be other potential mediators explaining the link between HQC and voice behavior. Investigating other positive mediators such as work engagement (Bakker & Demerouti, 2008) or organizational commitment (Allen & Meyer, 1993) could add more to our knowledge. Also, some moderators such as organizational identification (Mael & Ashforth, 1995) or organizational culture (Cameron & Quinn, 2011) can help conditions that these relationships differ. Last but not least, it would be valuable to study possible other positive outcomes of thriving at work, such as innovative work behavior, well-being, and positive health. Also, the future researcher may examine the association between relationship-quality within the workgroup and thrive as a collective phenomenon (Jenkins, 2010; Walumbwa, Muchiri, Misati, Wu & Meiliani, 2018).

Conclusion

This study shows that having great workplace connections is related to employee speaking in a promotive way. Because that good social environment trigger employees to grow and gain momentum. The more employees gain complexity they tend to speak up. This showed that the social environment has impacts on individual processes which in turn benefits the social environment again.

REFERENCES

- Abid, G., Zahra, I., & Ahmed, A. (2016). Promoting Thriving at Work and Waning Turnover Intention: A Relational Perspective. *Future Business Journal*, 2(2), 127-137.
- Afzali, A., Arash Motahari, A., & Hatami-Shirkouhi, L. (2014). Investigating The Influence of Perceived Organizational Support, Psychological Empowerment and Organizational Learning on Job Performance: An Empirical Investigation. *Tehni ki vjesnik*, 21(3), 623-629.
- Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1993). Organizational Commitment: Evidence of Career Stage Effects. *Journal of Business Research*, 26(1), 49-61.
- Arbuckle, J. (2008). *Amos 17.0 user's guide*. SPSS Inc.
- Argyle, M., & Crossland, J. (1987). The Dimensions of Positive Emotions. *British Journal of Social Psychology*, 26(2), 127-137.
- Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2008). Towards a Model of Work Engagement. *Career development international*, 13(3), 209-223.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The Need to Belong: The Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497.
- Berscheid, E., & Reis, H. T. (1998). *Attraction and close relationships*. Gilbert, Daniel T. (Ed); Fiske, Susan T. (Ed); Lindzey, Gardner (Ed), (1998). *The 97 Handbook of Social Psychology*, Vol (1)1 and 2 (4th ed.). pp. 193-281. New York, NY, US: McGraw-Hill, x, 1085 pp.
- Bies, R. J., & Shapiro, D. L. (1988). Voice and Justification: Their Influence on Procedural Fairness Judgments. *Academy of management journal*, 31(3), 676-685.
- Blau, P. (1964). *Power and Exchange in Social Life*. New York: J Wiley & Sons, 352.
- Bollen, K. A. (1989). A New Incremental Fit Index for General Structural Equation Models. *Sociological Methods & Research*. 17(3), 303-316.
- Botero, I.C. ve Van Dyne, L. (2009). Employee Voice Behaviour: Interactive Effects of LMX and Power Distance in the United States and Colombia. *Management Communication Quarterly*, 23(1): 84-104.
- Bowling, N. A. (2010). Effects of Job Satisfaction and Conscientiousness on Extra-Role Behaviors. *Journal of Business and Psychology*, 25(1), 119-130.
- Brueller, D., & Carmeli, A. (2011). Linking Capacities of High Quality Relationships to Team Learning and Performance in Service Organizations. *Human Resource Management*, 50(4), 455-477.
- Cameron, K. S., & Quinn, R. E. (2011). *Diagnosing and changing organizational culture: Based on the competing values framework*. John Wiley & Sons.
- Cameron, K. S., & Spreitzer, G. M. (Eds.). (2011). *The Oxford handbook of positive organizational scholarship*. Oxford University Press.
- Cameron, K. S., Dutton, J. E., & Quinn, R. E. (2003). An Introduction to Positive Organizational Scholarship. *Positive organizational scholarship*, 3(13).
- Carmeli, A., & Spreitzer, G. M. (2009). Trust, Connectivity, and Thriving: Implications for Innovative Behaviors At Work. *The Journal of Creative Behavior*, 43(3), 169-191.
- Carmeli, A., Brueller, D., & Dutton, J. E. (2009). Learning Behaviors in The Workplace: The Role of High Quality Interpersonal Relationships and Psychological Safety. *Systems Research and Behavioral Science*, 26(1), 81-98.

- Chen, G., & Kanfer, R. (2006). Toward a Systems Theory of Motivated Behavior in Work Teams. *Research in organizational behavior*, 27, 223-267.
- Coleman, J. S. (1988). Social Capital in The Creation Of Human Capital. *American journal of sociology*, 94, S95-S120.
- Colquitt, J. A., Scott, B. A., & LePine, J. A. (2007). Trust, Trustworthiness, and Trust Propensity: A Meta-Analytic Test of Their Unique Relationships With Risk Taking and Job Performance. *Journal of applied psychology*, 92(4), 909.
- Cummings, A., & Oldham, G. R. (1997). Enhancing Creativity: Managing Work Contexts for The High Potential Employee. *California Management Review*, 40(1), 22-38.
- Çankır, B. (2016). Çalışanlarda Pozitif Ses Çıkartma Davranışı Nasıl Oluşur? Örgütsel Güven, Psikolojik Sözleşme İhlali, Lider-Üye Etkileşimi ile Pozitif Ses Çıkartma Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2): 1-12
- Çankır, B., & Çelik, D. S. (2018). Çalışan Performansı ve Mali Performans: Pozitif Ses Çıkarma, Psikolojik İyi-Oluş ve Çalışmaya Tutkunluk İle İlişkileri Ve Otel İşletmeleri Örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 54-67.
- Çetin, C., & Güven, Ç. (2017). Çalışanların Yöneticilerine Duydukları Güvenin Ses Davranışına Olan Etkisi ve Bir Araştırma. *Journal Of Marmara University Social Sciences Institute/ Öneri*, 12(48).
- Derin, N. (2017). İşyerinde Kişiler Arası Güven ile İşgören Sesliliği Arasındaki İlişkide Psikolojik Rahatlığın Aracılık Rolü, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30): 51-68.
- Detert, J. R., & Burris, E. R. (2007). Leadership Behavior and Employee Voice: Is The Door Really Open. *Academy of Management journal*, 50(4), 869-884.
- Dutton, J. E. (2003). *Energize Your Workplace: How To Create And Sustain High-Quality Connections At Work* (Vol. 50). John Wiley & Sons.
- Dutton, J. E., & Ragins, B. R. (2017). Moving forward: Positive relationships at work as a research frontier. In *Exploring Positive Relationships at Work* (pp. 387-400). Psychology Press.
- Dutton, J.E. and Heaphy, E.D. (2003) *The Power of High Quality Connections*. Cameron, K.S., Dutton, J.E., and Quinn, R.E. (Eds.) Positive Organizational Scholarship: Foundations of a New Discipline. San Francisco: Berrett-Koehler.
- Dutton, Withey, M. J., & Cooper, W. H. (1989). Predicting Exit, Voice, Loyalty, and Neglect. *Administrative Science Quarterly*, 521-539.
- Erdil O., Müceldili B. Örgütlerde Yüksek Kaliteli İlişkilerin Oluşturulması ve Sürdürülmesi.1. Örgütsel Davranış Kongresi, Sakarya, Kasım 2013.
- Farrell, D., & Rusbult, C. E. (1992). Exploring The Exit, Voice, Loyalty, and Neglect Typology: The Influence of Job Satisfaction, Quality Of Alternatives, and Investment Size. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 5(3), 201-218.
- Ferris, G. R., Treadway, D. C., Kolodinsky, R. W., Hochwarter, W. A., Kacmar, C. J., Douglas, C., et al. (2005). Development and Validation of The Political Skills Inventory. *Journal of Management*, 31, 126-152.
- Fredrickson, B. L. (2000). Cultivating Positive Emotions to Optimize Health and Well-Being. *Prevention & treatment*, 3(1), 1a.

- Fuller, J. B., Barnett, T., Hester, K., Relyea, C., & Frey, L. (2007). An Exploratory Examination of Voice Behavior from an Impression Management Perspective. *Journal of Managerial Issues*, 134-151.
- Gao, L., Janssen, O. & Shi, K. (2011). Leader Trust and Employee Voice: The Moderating Role of Empowering Leader Behaviors, *The Leadership Quarterly*, 22: 787-798
- Gittell, J. H. (2003). A Theory of Relational Coordination. *Positive organizational scholarship: Foundations of a new discipline*, 279-295.
- Gittell, J. H., Cameron, K., Lim, S., & Rivas, V. (2006). Relationships, Layoffs, and Organizational Resilience: Airline Industry Responses to September 11. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 42(3), 300-329.
- Granovetter, M. (1983). The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited. *Sociological theory*, 201-233.
- Guzley, R. M. (1992). Organizational Climate and Communication Climate: Predictors of Commitment to The Organization. *Management Communication Quarterly*, 5(4), 379-402
- Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J., Anderson, R.E. And Tatham, R.L. (2005) *Multivariate Data Analysis*, 6th Ed., Pearson Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- Heaphy, E. D., & Dutton, J. E. (2008). Positive Social Interactions and The Human Body at Work: Linking Organizations and Physiology. *Academy of Management Review*, 33(1), 137-162.
- Hirschman, A. O. (1970). *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States* (Vol. 25). Harvard University Press.
- Hirschman, A. O. (1970). *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, And States* (Vol. 25). Harvard University Press.
- Hochschild, A. R. (1997). When Work Becomes Home, and Home Becomes Work. *California Management Review*, 39(4), 79-97.
- Hsiung, H. (2012). Authentic Leadership and Employee Voice Behavior: A Multi-Level Psychological Process, *Journal of Business Ethics*, 107: 349-361.
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Huck, S. W., Cormier, W. H., & Bounds, W. G. (1974). Reading statistics and research (pp. 69-71). New York: Harper & Row.
- Jenkins, P. K. (2010). *A case study of collective thriving at work* (Doctoral dissertation, Capella University).
- Kahn, W. A. (2007). Meaningful Connections: Positive Relationships and Attachments at Work. J. E. Dutton & B. R. Ragins (Eds.), *LEA's organization and management series. Exploring positive relationships at work: Building a theoretical and research foundation* (pp. 189-206). Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Kanten Pelin & Ülker Er Funda (2012). Relational Approach Among Perceived Organizational Support, Proactive Personality and Voice Behaviour, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 62: 1016 – 1022.

- Kanter, R. M. (1988). *When a Thousand Flowers Bloom: Structural, Collective, and Social Conditions For Innovation In Organizations*. B. M. Staw & L. L. Cummings (Eds.), *Research in Organizational Behavior*, Vol (10) : 169-211. Greenwich, CT: JAI Press.
- Koçak, Ö. E. (2016). How to Enable Thriving at Work Through Organizational Trust. *International Journal of Research in Business and Social Science*. In Press
- Kram, K. E., & Isabella, L. A. (1985). Mentoring Alternatives: The Role of Peer Relationships in Career Development. *Academy of management Journal*, 28(1), 110-132.
- LePine, J. A., & Van Dyne, L. (1998). Predicting Voice Behavior in Work Groups. *Journal of applied psychology*, 83(6), 853.
- Lind, E. A., Kanfer, R., & Earley, P. C. (1990). Voice, Control, and Procedural Justice: Instrumental and Noninstrumental Concerns in Fairness Judgments. *Journal of Personality and Social psychology*, 59(5), 952.
- Little, T. D., Cunningham, W. A., Shahar, G., & Widaman, K. F. (2002). To Parcel or Not To Parcel: Exploring The Question, Weighing The Merits. *Structural equation modeling*, 9(2), 151-173.
- Liu, W., Song, Z., Li, X., & Liao, Z. (2017). Why and When Leaders' Affective States Influence Employee Upward Voice. *Academy of Management Journal*, 60(1), 238-263.
- Liu, W., Zhu, R., & Yang, Y. (2010). I Warn You Because I Like You: Voice Behavior, Employee Identifications, and Transformational Leadership. *The Leadership Quarterly*, 21(1), 189-202.
- Mael, F. A., & Ashforth, B. E. (1995). Loyal From Day One: Biodata, Organizational Identification, And Turnover Among Newcomers. *Personnel psychology*, 48(2), 309-333.
- Mael, F., & Ashforth, B. E. (1992). Alumni and Their Alma Mater: A Partial Test of The Reformulated Model of Organizational Identification. *Journal of organizational Behavior*, 13(2), 103-123.
- Maslow, A. H. (1968). *Toward a Psychology of Being*. New York: D. Van Nostrand Company.
- Maynes, T. D., & Podsakoff, P. M. (2014). Speaking More Broadly: An Examination of the Nature, Antecedents, and Consequences of an Expanded Set of Employee Voice Behaviors, *Journal of Applied Psychology*, 99(1): pp. 87-112.
- Medsker, G. J., Williams, L. J., & Holahan, P. J. (1994). A Review of Current Practices for Evaluating Causal Models in Organizational Behavior and Human Resources Management Research. *Journal of management*, 20(2), 439-464.
- Meyer, J. P., Allen, N. J., & Smith, C. A. (1993). Commitment to Organizations and Occupations: Extension and Test Of a Three-Component Conceptualization. *Journal of applied psychology*, 78(4), 538.
- Mills, J., & Clark, M. S. (1982). Exchange and Communal Relationships. *Review of personality and social psychology*, 3, 121-144.
- Oliver, A. L., & Ebers, M. (1998). Networking Network Studies: An Analysis of Conceptual Configurations in The Study of Inter-Organizational Relationships. *Organization studies*, 19(4), 549-583.
- Palalar Alkan, D. & Çankır, B. (2016). Lider Üye Etkileşiminin Pozitif Ses Çıkartma Davranışı Üzerindeki Etkisinde Dağıtım Adaletinin Aracılık Etkisi, *Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 8(32): 472-481.

- Parker, C. P., Baltés, B. B., Young, S. A., Huff, J. W., Altmann, R. A., Lacost, H. A., & Roberts, J. E. (2003). Relationships Between Psychological Climate Perceptions and Work Outcomes: A Meta Analytic Review. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 24(4), 389-416.
- Pearson, C. M., Andersson, L. M., & Porath, C. L. (2000). Assessing and Attacking Workplace Incivility. *Organizational dynamics*, 29(2), 123-137.
- Pekdemir, I., Koçoğlu, M., & Gürkan, G. Ç., (2013). Birey-Örgüt Uyumunun Açıkça Konuşma Davranışı Üzerindeki Etkisinde Algılanan Yönetici Desteğinin Aracılık Rolü: Mba Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Istanbul Management Journal*, 24(75), 83-104.
- Peterson, R. A., & Kim, Y. (2013). On The Relationship Between Coefficient Alpha and Composite Reliability. *Journal of Applied Psychology*, 98(1), 194-198.
- Porath, C., Spreitzer, G., Gibson, C., & Garnett, F. G. (2012). Thriving at work: Toward its measurement, construct validation, and theoretical refinement. *Journal of Organizational Behavior*, 33(2), 250-275.
- Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2004). SPSS And SAS Procedures for Estimating Indirect Effects in Simple Mediation Models. *Behavior research methods, instruments, & computers*, 36(4), 717-731.
- Premeaux, S. F. (2001). *Breaking The Silence: Toward an Understanding of Speaking Up in The Workplace* (Doctoral Dissertation, Mcneese State University).
- Putnam, R. (2001). Social Capital: Measurement and Consequences. *Canadian journal of policy research*, 2(1), 41-51.
- Ragins, B. R., Cotton, J. L., & Miller, J. S. (2000). Marginal Mentoring: The Effects of Type of Mentor, Quality of Relationship, and Program Design on Work and Career Attitudes. *Academy of Management Journal*, 43(6), 1177-1194.
- Reis, H. T. (2007). Steps Toward The Ripening of Relationship Science. *Personal Relationships*, 14(1), 1-23.
- Ren, H., Yunlu, D. G., Shaffer, M., & Fodchuk, K. M. (2015). Expatriate Success and Thriving: The Influence of Job Deprivation and Emotional Stability. *Journal of World Business*, 50(1), 69-78.
- Schriesheim, C. A., Castro, S. L., & Cogliser, C. C. (1999). Leader-Member Exchange (LMX) Research: A Comprehensive Review of Theory, Measurement, and Data-Analytic Practices. *The Leadership Quarterly*, 10(1), 63-113.
- Smidts, A., Pruyn, A. T. H., & Van Riel, C. B. (2001). The Impact of Employee Communication and Perceived External Prestige on Organizational Identification. *Academy of Management journal*, 44(5), 1051-1062.
- Smidts, A., Pruyn, A. T. H., & Van Riel, C. B. (2001). The Impact of Employee Communication and Perceived External Prestige on Organizational Identification. *Academy of Management journal*, 44(5), 1051-1062.
- Spreitzer, G. M., & Cameron, K. S. (2012). A Path Forward: Assessing Progress and Exploring Core Questions for The Future of Positive Organizational Scholarship. *The Oxford handbook of positive organizational scholarship*, 1034-1048.
- Spreitzer, G., Sutcliffe, K., Dutton, J., Sonenshein, S., & Grant, A. M. (2005). A Socially Embedded Model of Thriving At Work. *Organization science*, 16(5), 537-549.

- Şener, E., Çetinkaya, F., Yüksel, A., Akkoca, Y. (2018). Pozitif Ses Çıkartma Davranışının Öncülü Olarak İletişim Doyumu. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2), 165-175. DOI: 10.32709/akusosbil.415920
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics*. Allyn & Bacon/Pearson Education.
- Ünler, E., Caliskan, S. (2017). The relationship between work values and employee voice. *Journal of Management, Marketing and Logistics*, 4(4): p.351-358.
- Ünler, E., Çalışkan, S., & Durmaz, B. V. Ses Veriyorum Ama Güvende Miyim? Yönetici Tutumunun Çalışan Sesine Etkisi. *Bildiriler Kitabı*, 66.
- Van Dyne, L., Kamdar, D., & Joireman, J. (2008). In-Role Perceptions Buffer The Negative Impact of Low LMX on Helping and Enhance The Positive Impact of High LMX on Voice. *Journal of Applied Psychology*, 93(6), 1195.
- Vandewalle, D., Van Dyne, L., & Kostova, T. (1995). Psychological Ownership: An Empirical Examination of Its Consequences. *Group & Organization Management*, 20(2), 210-226.
- Walumbwa, F. O., Muchiri, M. K., Misati, E., Wu, C., & Meiliani, M. (2018). Inspired to Perform: A Multilevel Investigation of Antecedents and Consequences of Thriving at Work. *Journal of Organizational Behavior*, 39(3), 249-261.
- Weick, K., & Sutcliffe, K. (2001). Managing The Unexpected: Assuring High Performance in an Age of Uncertainty. *San Francisco: Wiley*, 1(3), 5.
- Wheeler, A. R., Gallagher, V. C., Brouer, R. L., & Sablinski, C. J. (2007). When Person-Organization (Mis)Fit and (Dis)Satisfaction Lead to Turnover. *Journal of Managerial Psychology*, 22, 203-219.
- Wiesenfeld, B. M., Raghuram, S., & Garud, R. (2001). Organizational Identification Among Virtual Workers: The Role of Need For Affiliation and Perceived Work-Based Social Support. *Journal of management*, 27(2), 213-229.
- Withey, M. J., & Cooper, W. H. (1989). Predicting Exit, Voice, Loyalty, and Neglect. *Administrative Science Quarterly*, 521-539.
- Yener, S. (2017). Psikolojik Rahatlık Algısının İşgören Sestliliği ve Takım İşbirliği Arasındaki İlişkide Aracı Değişken Rolü, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2): 187-204.
- Yener, S., & Salur, S. (2017) Güdüleyici Dil Ve İç Girişimcilik Arasında İşgören Sestliliğinin Aracı Rolü. *Mediterranean Journal of Humanities*, 2, 453-466.
- Zickar, M. J., Gibby, R. E., & Jenny, T. (2004). Job Attitudes of Workers with Two Jobs. *Journal of Vocational Behavior*, 64, 222- 235.

AİDİYET İLE MENTAL İYİ OLUŞ ARASINDAKİ İLİŞKİDE ÇOCUKLUK DÖNEMİ MUTLULUK VE HUZUR ANILARININ ARACI ROLÜ

HASAN YILMAZ*
Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

AYÇA BÜYÜKCEBECİ**
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

ÖZ

Temel psikolojik ihtiyaçların yeterince ve doyurucu karşılandığı mutlu ve huzurlu yaşanan bir çocukluk döneminin sağlıklı bir yetişkinlik yaşamı için ön koşul niteliği taşıdığı kabul edilmektedir. Bu ihtiyaçlar arasında aidiyetin ayrı bir yeri ve önemi olduğu düşünülmektedir. Mental iyi oluş ise birçok bakımdan psikolojik sağlığın ölçütlerini içinde barındıran bir kavramdır. Yapılan araştırmanın amacı aidiyet ile mental iyi oluş arasındaki ilişkide çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anılarının aracı rolünü sınamaktır. Bu amaçla yaşları 25 ile 32 arasında değişen 396 katılımcıya Çocukluk Dönemi Mutluluk ve Huzur anıları, Aidiyet ve Mental İyi Oluş ölçekleri uygulanmıştır. Araştırmanın sonunda aidiyet ile mental iyi oluş arasında orta düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı ($\gamma = .56$), aidiyet ile çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anıları arasında orta düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı ($\gamma = .58$) ve çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anıları ile mental iyi oluş arasında yüksek düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı ilişki bulunmuştur ($\gamma = .63$). Aracı değişken etkisini saptamak amacıyla oluşturulan modelin sınanması sonucunda ise aidiyet ile mental iyi oluş arasındaki ilişkide çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anılarının kısmi aracı role sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Aidiyet, Mental iyi oluş, Çocukluk dönemi

* Doç. Dr., Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programı, hasan.yilmaz@manas.edu.kg, ORCID iD: 0000-0002-9069-1524

** Öğr. Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla Meslek Yüksekokulu, Çocuk Bakım ve Gençlik, Hizmetleri Bölümü, ayce.bcebeci@gmail.com, ORCID iD: 0000-0002-0667-6808

Atf/Cite:

Yılmaz, H. & Büyükebeci, A. (2019). Aidiyet ile Mental İyi Oluş Arasındaki İlişkide Çocukluk Dönemi Mutluluk ve Huzur Anılarının Aracı Rolü, ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1), 197-222. DOI: 10.31679/adamakademi.525012

THE MEDIATING ROLE OF EARLY MEMORIES OF HAPPINESS AND PEACE IN THE RELATIONSHIP BETWEEN BELONGING AND MENTAL WELL-BEING

ABSTRACT

It is accepted that a childhood spent happily and peacefully in which basic psychological needs are met sufficiently and satisfactorily is a prerequisite for healthy adulthood. It is thought that belonging has a particular place and importance among these needs. Mental well-being is, in many ways, a concept that includes the criteria of psychological health. This research aimed to test the mediating role of early memories of happiness and peace in the relationship between belonging and mental well-being. To this end, the Early Memories of Happiness and Peace Scale and the Belonging Scale and the Mental Well-Being Scale were applied to 396 participants aged between 25 and 32 years. The research found moderate positive significant relationships between belonging and mental well-being ($\gamma = .56$) and belonging and early memories of happiness and peace ($\gamma = .58$) and a high positive significant relationship between early memories of happiness and peace and mental well-being ($\gamma = .63$). In the testing of the model created to determine the mediator variable effect, it was observed that early memories of happiness and peace had a partially mediating role in the relationship between belonging and mental well-being.

Keywords: Belonging, mental well-being, childhood

Giriş

Aidiyet, bir grubun kabul edilen üyesi olmak için hissedilen güçlü psikolojik bir ihtiyaçtır (Baumeister & Leary, 1995; Osterman, 2000). Aile, arkadaş, iş arkadaşları, din ya da başka bir sosyal gruba ait olma insanlara kendilerinden daha büyük bir şeyin önemli bir parçası olma duygusunu yaşatır. Ancak aidiyet bir grubun içinde yer almaktan farklı bir durumdur (Appleton, Christenson, Kim ve Reschly 2006). Aidiyet, kişilerarası ilişkilerde pasif bir katılım değil, bir gruba güçlü bir psikolojik bağlantının hissedilmesi (Mallinckrodt ve Wei, 2005; Zamani-Alavijeh, Dehkordi ve Shahry, 2017). Bu anlamda ait olma, insan doğasında var olan güçlü ve kaçınılmaz bir duygudur (Brown ve Sacco, 2017). Bir aidiyeti olmaksızın, kişi kendini net olarak tanımlayamaz (Barr, Budge ve Adelson, 2016). Bu ihtiyaç evrensel, tüm kültürlerde gözlenir (DeWall, Deckman, Pond ve Bonser, 2011). Aidiyet ihtiyacının hayvanlarda da bulunduğunu savunan Maslow (1987), bu ihtiyacın insan motivasyonunun önemli bir kaynağı olduğunu belirtmiştir. Baumeister ve Leary (1995)'de, tüm insanların düzenli ve tatmin edici sosyal etkileşime ihtiyacı olduğunu, bu ihtiyacın karşılanamamasının; yalnızlık, stres, anksiyete, sağlık problemleri, davranışsal ve psikolojik sorunlara yol açacağını ileri sürer. İnsanların yaptıklarının çoğu, aidiyet ihtiyacını karşılamaya dönüktür. Güç, samimiyet, onay, başarı ve bağlılık çabaları ait olma ihtiyacından kaynaklanır (DeWall, Deckman, Pond ve Bonser, 2011).

Ait olma ihtiyacı çok boyutlu bir kavramdır ve yaşamın her alanı ile ilişkilidir. Bu sebeple aidiyet konusunu çeşitli yönleriyle ele alan çok sayıda araştırma yapılmıştır. Aidiyetin ilişkili olduğu kavramların başında, kişiler arası ilişkiler, sosyal ihtiyaçlar ve sosyal destek kavramları gelmektedir (Leavy, 1983). Algılanan sosyal destek; bireyin sevildiğine ve korunduğuna inandığı bir sosyal sisteme bağlı olduğunu hissetmesi, sosyal grubun değerli bir üyesi olduğuna ilişkin aidiyet duygusunu geliştirmesi olarak tanımlanır (Lepore, Evans ve Schneider, 1999). Bir ilişki bireyin aidiyet ihtiyaçlarını karşıladığı oranda doyuma ulaştırır. Dolayısıyla, bir partner ile kalma veya bu kişiyi terk etme kararı kişinin aidiyet duygusuna bağlıdır (Rusbult, Agnew ve Arriaga, 2012).

Aidiyet duygusunun kendini gerçekleştirmeye ve dolayısıyla olumlu benlik saygısı oluşturmaya da etkisi olduğu bilinmektedir. Buna bağlı olarak, bireylerin ait olma ihtiyacı karşılanmadığı şekilde psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumu düzeyleri düşmektedir (Leary, Kelly, Cottrell ve Schreindorfer, 2013).

Son yıllarda en çok kabul gören teorilerden kişilerarası-psikolojik intihar teorisine göre; aileye, arkadaşlara ve diğer değer verilen ilişkilere karşı yabancılaşma, diğer bir deyişle, engellenmiş aidiyet, intihar arzusunu oluşturan önemli risk faktörüdür (Joiner vd., 2002). Riberio ve Joiner, (2009)'da en fazla intihar riski olan bireylerin, en düşük aidiyet hisseden bireylerden oluştuğunu ileri sürmektedir. Bununla birlikte aidiyet ihtiyacının karşılanmadığı bireylerde psikopatolojinin gelişmesi de beklenmektedir (Campos and Holden, 2015; deMoor, Denollet ve Laceulle, 2018). Aidiyet, psikopatoloji için hem bir sebep hem de bir koyucu faktör olarak kabul edilmektedir (Baskin, Wampold, Quintana ve Enright, 2010; Mueller ve Winsor, 2018).

Aidiyet ile bilişsel şemalar arasında yakın ilişkilerin olduğu savunulmaktadır (Rafaeli, Bernstein ve Young 2011). Çocukluk döneminde aile ve çevresiyle kopuk, uzun ayrılıklar yaşayan, güvenlik, emniyet, istikrar, bakım, empati, yaşantılarından yoksun büyümüş bireylerde, kabul ve saygı gibi temel evrensel ihtiyaçlarının karşılanması, erken dönem uyumsuz şemaların gelişmesinin sebebi olarak kabul edilmektedir. (Thimm, 2010).

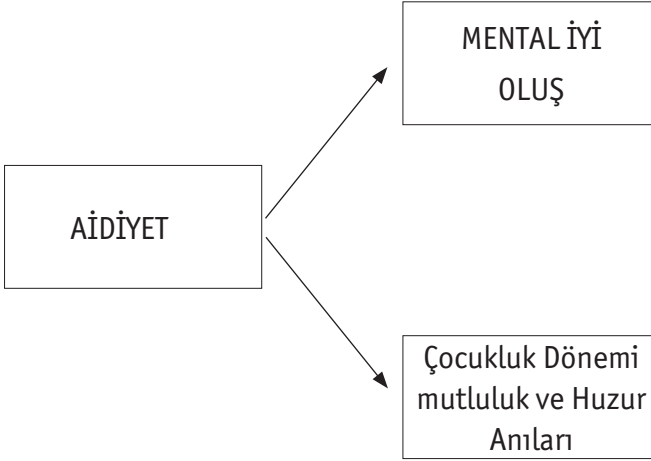
Mental İyi oluş; Jahoda'nın "zihinsel sağlık", Frank'ın "anlam arayışı", Erikson'un "psiko-sosyal gelişim", Bühler'in "temel yaşam eğilimleri", Neugarten'in "kişiliğin yürütücü işlevleri", Alport'un "olgunlaşma", Jung'un "bireyselleşme", Roger'un "tam işlevsel insan", Maslow'un "kendini gerçekleştirme" konularındaki görüşlerinden ortaya çıkmış bir pozitif psikoloji kavramıdır (Ryff, 1989; Ryff, 1995; Keyes, Shmotkin ve Ryff, 2002).

Bireylerin psikolojik ve öznel iyi oluşlarını da içine alan mental iyi oluş, Freud'un üretebilmek ve sevebilmek olarak özetlediği, ruh sağlığı açısından iyi olma halinin pozitif psikoloji tarafından kavramlaştırılmış şeklidir. Mental iyi oluş sadece herhangi bir psikolojik rahatsızlığının olmaması durumunu anlatan bir kavram değildir. Erdemli ve anlamlı bir yaşama sahip olma, olumlu duyguları sık, olumsuz duyguları daha az yaşama ve yaşamdan memnun olma, bireyin işlevsel olmasına vurgu yapan bir kavramdır (Diener, Pressman, Hunter ve Delgado-Chase, 2017). Mental iyi oluş düzeyi ile psikolojik ve fiziksel sağlık, yaşam kalitesi (Keyes, 2002); yaratıcılık, bağıklık sistemi, ilişki kalitesi, verimlilik, uzun ömür arasında pozitif yönde güçlü korelasyonlar bulunmuştur (Lyubomirsky, King ve Diener, 2005).

Erken çocukluk dönemi hem aidiyet duygusunun gelişmesi (Alto, andley, Rogosch, Cicchetti Toth, 2018) hem de mental iyi oluş açısından (Diener, Pressman, Hunter ve Delgado-Chase, 2017) ayrı bir öneme sahiptir.

Araştırmalar, erken çocukluk deneyimlerinin, özellikle aidiyet duygusunu tehdit eden ve güven duygusuna zarar veren yaşantıların, duygusal ve sosyal gelişimde önemli sorunlara zemin oluşturduğu, buna karşılık mutlu geçen bir çocukluğu sağlıklı bir yaşamın en önemli belirleyicisi olduğunu gostermektedir (Tahirović ve Jusić, 2016). Ebeveyn çocuk ilişkilerinde yaşanan, yakınlık, kabul, derinlik ve güven duygusunun yetişkin yaşamda sorunlarla bařa edebilme yeteneğinin en gcľlü yordayıcısı olduğu saptanmıştır (Afifi, Huber ve Ohs, 2006). Sevgi dolu bir ebeveyn, psikolojik ihtiyaçların yeterince karşılandığı, mutlu yaşanan bir çocukluk dönemi mental iyi oluşun da önkoşulu kabul edilmektedir (Ryan ve Deci, 2000).

Bu araştırma yukarıda özetlenen kuramsal temele dayanmaktadır. Gerek aidiyet gerekse mental iyi oluş konusunda yapılan çalışmalar, bu iki kavram ile psikopatoloji ve olumsuz sonuçlar üzerine yoğunlaşmıştır. Bu araştırmanın amacı ise, çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anıları ile aidiyet ve mental iyi oluş arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla, çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anıları aracı değişken olacak şekilde bir model geliştirilmiş ve sınanmıştır. Temel amaç, aidiyet ile mental iyi oluş arasındaki ilişkide, çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anılarının aracı rolünü test etmektir. Araştırmada sınanmak üzere oluşturulan kavramsal model şekil 1’de gösterilmiştir.

şekil 1: Aidiyet, ocukluk Dönemi Mutluluk ve Huzur Anıları ve Mental iyi Oluş Arasında Oluşturulan Kuramsal Model

Şekil 1'deki kavramsal modelde aidiyet ile mental iyi oluşları arasındaki ilişkide çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anılarının aracılık rolünün olduğu varsayılmıştır. Aidiyet bağımsız, mental iyi oluş bağımlı ve ikisi arasındaki ilişkide çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anıları aracı değişken olarak modelde yer almaktadır. Bu doğrultuda aracılık etkisinden bahsetmek için bağımsız-bağımlı, bağımsız-aracı değişkenler arasındaki ilişkinin büyüklüğü ve anlamlılığı yol modelinin sınanması gerekmektedir. İlgili modellerden anlamlı ilişkilerin elde edilmesi durumunda, aracı değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişki incelenecektir. Üç modelde de ayrı ayrı istatistiksel olarak anlamlı yol katsayıları elde edilirse bağımsız değişken, aracı değişken ve bağımlı değişkenden oluşan model test edilecektir. Böylelikle bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki yol katsayısının aracı değişkenin dâhil olduğu modelde istatistiksel olarak anlamı ortadan kalkıyorsa tam aracı etki, istatistiksel anlamlılık ortadan kalkmıyor ancak yol katsayısının değeri azalıyorsa kısmi aracı etkinin bulunduğu sonucuna ulaşılabacaktır.

Yöntem

Araştırmada ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. İlişkisel tarama modelinde, iki ve daha çok değişken arasındaki birlikte değişimin varlığını veya derecesini belirlemek amaçlanır (Karasar, 2005). Yapılan araştırmada da aidiyet ve mental iyi oluş değişkenleri ile çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anıları arasındaki mevcut ilişkiyi ortaya çıkarmak amaçlandığı için bu yöntem seçilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın evreni beliren yetişkinlik yaşlarındaki bireylerdir. **Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme** (purposive sampling) yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntem bir çalışmanın amacına uygun nitelikli veri elde edilmesine imkân tanımaktadır (Monette, Sullivan ve De Jong, 1990). Bu yöntemin gereği olarak Konya ili Meram ilçesinde 2000 öğrencisi bulunan bir ilkokulun öğrenci velileri arasında, yaşları 25-32 arasında olan bireyler belirlenmiştir. **Çalışma grubuna ilişkin bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.**

Tablo 1. Çalışma Grubunun Betimsel Özellikleri

Cinsiyet	f	%	Meslek	f	%
Kadın	211	53.3			
Erkek	185	46.7			
Yaş					
25-28	179	45.2	Mühendis	21	5.3
29-32	217	54.8	Dok. Ecz. Diş H.	34	8.6
Eğitim Düzeyi			Öğretmenlik	78	19.7
İlk-Orta			Kamu-Memur	99	25.0
Okul	56	14.2	İşçi	56	14.1
Lise	128	32.3	Esnaf	44	11.1
Üniversite	139	35.1	İşveren	21	5.3
Lisans Üstü	73	18.4	Ev hanımı	43	10.9

Çalışma grubunun yüzde 53.3'ü kadın, yüzde 46.7'si erkeklerden oluşmaktadır. 25-28 yaş grubundaki katılımcıların oranı %45.2, 29-32 yaş grubundakilerin ise %54.8'dir. Çalışma grubunu oluşturan bireylerin %14.2'si ilköğretim, %32.3'ü ortaöğretim, % 35.1'i üniversite-lisans ve % 18.4'ü lisans üstü eğitime sahiptir. Çalışma grubu %25.0'i kamuda memur, %19.7'si öğretmen, %14.1'i işçi, %11.1'i esnaf, %10.9'u ev hanımı, %8.6'sı sağlık personeli, %5.3'ü mühendis ve %5.3 işverenlerden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada Çocukluk Dönemi Mutluluk ve Huzur Anıları, Warwick-E-dinburgh Mental İyi Oluş ve Genel Aidiyet Ölçekleri kullanılmıştır. Bireyin çocukluk yıllarında yaşadıkları anıları değerlendirmek amacıyla Richter, Gilbert ve McEwan (2009) tarafından geliştirilen ÇDMHAÖ 20 madde ve tek boyuttan oluşmakta, 5'li Likert tipi bir derecelendirme içermektedir. Ölçekten alınabilecek puanlar 20 ile 100 arasında sıralanmakta ve ölçekte ters puanlanan madde bulunmamaktadır. Yükselen puanlar bireyin mutlu ve huzurlu çocukluk anılarına yüksek düzeyde sahip olduğunu göstermektedir. Ölçeğin orijinal formunun iç tutarlılık güvenirlik katsayısı .97 iki hafta ara ile uygulanan test tekrar test korelasyonu katsayısı ise .91 olarak bildirilmiştir (Richter, Gilbert ve McEwan, 2009). Ölçeğin Türk kültürüne uyarlaması, Akın, Uysal, Çitemel, (2013) tarafından yapılmıştır ve bu çalışmada madde

toplam korelasyon katsayıları .21 ile .68 arasında, iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ise .88 olarak hesaplanmıştır. (Akın, Uysal, Çitemel, 2013).

Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği (WEMİÖÖ) Tennant ve ark., (2007) tarafından İngiltere’de yaşayan bireylerin mental iyi oluş düzeylerini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. WEMİÖÖ 14 maddeden oluşmaktadır ve psikolojik iyi oluş ile öznel iyi oluşu kapsayarak bireylerin pozitif mental sağlıklarıyla ilgilenmektedir. Ölçek 5’li likert tipindedir ve ölçekten en az 14 en fazla 70 puan alınmaktadır. Yüksek puanlar mental iyi oluşun artışına işaret etmektedir. Ölçeğin puanlanması (1= hiç katılmıyorum, 2= katılmıyorum, 3= biraz katılıyorum, 4=katılıyorum, 5= tamamen katılıyorum) şeklindedir. Ölçeğin bütün maddeleri pozitifdir. Orijinal ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .89, test tekrar test güvenilirliği ise .83 olarak rapor edilmiştir. Ölçeğin Türk kültürüne uyarlama çalışması Keldal (2015) tarafından yapılmış ve ölçek maddelerin faktör yük değerlerinin .55 ile .82 arasında değiştiği, iç tutarlık güvenilirlik katsayısının .92 olduğu bildirilmiştir.

Malone, Pillow ve Osman (2012) tarafından geliştirilen Genel Aidiyet Ölçeğidir. Aidiyeti iki boyutta (Kabul edilme/İçerilme-Reddedilme/Dışlanma) değerlendiren ölçek 7’li dereceleme türü 12 maddeden oluşmaktadır. Genel Aidiyet Ölçeği Reddedilme/Dışlanma alt ölçeği puanları ters çevrilererek hem genel aidiyet duygusunu ölçmekte hem de puanlar ters çevrilmeksizin Kabul edilme ve Reddedilme alt boyutları için ayrı ayrı da kullanılabilir. Ölçekten alınan yüksek puan, ulaşılmış aidiyet duygusunun göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Ölçeğin orijinal formunun faktör yükleri .58 ile .94 arasında değişmektedir. İki boyut arasındaki korelasyon katsayısı -.67, ölçeğin iç tutarlık katsayısı .94 olarak rapor edilmiştir (Malone, Pillow ve Osman, 2012). Duru (2015) tarafından Türk kültürüne uyarlanan ölçeğin kabul edilme/içerilme alt ölçeği iç tutarlılık katsayısı .89, reddedilme/dışlanma alt ölçeğinin .91, ölçek genelinin ise .92 olduğu bildirilmiştir. Aynı çalışmada ayrıca madde toplam (item-total) korelasyonlarının da .48 ile .79 arasında değiştiği rapor edilmiştir.

Yapılan araştırma için kullanılan üç ölme aracına ait hesaplanan uyum değerleri ve iç tutarlık katsayıları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçlarının Uyum Endekslerine ve İç Tutarlık Katsayılarına İlişkin Bilgiler

Ölçek	χ^2/sd	RMSEA	CFI	NFI	NNFI	GFI	AGFI	İç Tutarlık
ÇDMHA	3.02	.06	.95	.94	.93	.91	.90	.92
Aidiyet	2,1	.04	.96	.95	.95	.94	.93	.89
Mental İyi Oluş	2.8	.03	.96	.93	.92	.92	.91	.91
Ölçütler*	$\chi^2/sd \leq 5$	RMSEA $\leq .08$.85 \leq CFI	.90 \leq NFI	.90 \leq NNFI	.85 \leq GFI	.90 \leq AGFI	(α) > .70

Kaynak: Bayram, 2013: s.78; Meydan ve Şeşen, 2015: s.37; Karagöz, 2016: s.975

Modellerin veriye uyumunda ilk olarak, ki-kare değerinin serbestlik derecesine oranı dikkate alınmıştır. Bu oranın 3'ten küçük olması iyi uyuma, 5'ten küçük olması ise kabul edilebilir uyuma işaret etmektedir (Bayram, 2013; Meydan ve Şeşen, 2015; Karagöz, 2016). Daha sonra CFI, NFI, NNFI, GFI ve AGFI değerleri incelenmiştir. Bu değerlerin 0.95'ten büyük olması iyi uyum, 0.90-0.94 arası değerler ise kabul edilebilir uyum düzeyi olarak ifade edilmektedir. RMSEA değerinin ise .05'ten küçük olması iyi uyum, .06-.08 arasında olması ise kabul edilebilir uyum olarak belirtilmektedir (Ullman, 2013). Bu kriterler açısından bakıldığında araştırmada kullanılan üç ölçeğin uyum değerlerinin iyi ve kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilir. Ayrıca **ÇDMHA ölçeğinin iç tutarlık katsayısı .92, Genel Aidiyet Ölçeğinin .89 ve WEMİO ölçeğinin .91 olarak hesaplanmıştır. Üç ölçek için de iç tutarlık katsayılarının .70'in üzerinde olması yüksek güvenilirlik düzeyine sahip olduklarını göstermektedir** (Loehlin, 2004).

Analiz Yöntemleri

Geleneksel regresyon modellerinden farklı olarak yapısal eşitlik modellenmesi, modele dahil olan değişkenler ile çok değişkenli karmaşık modellerin test edilmesine izin vermektedir (Çelik ve Yılmaz, 2013). Diğer taraftan yapısal denklem modellemesi; araştırmanın konusu olan bir olgu ile ilgili daha önceden araştırmacılar tarafından betimlenmiş varsayımsal ve anlam-

lı bilgiler, bir ölçme aracının psikometrik özelliklerini incelenerek ve daha önce var olmayan bir teori geliştirmek için kullanılabilir.

Yapısal eşitlik modellemesi, doğrulayıcı faktör analizi ve yol analizi gibi kavramlar, hipotez test çalışmalarında veya yeni bir model geliştirmede yaygın olarak kullanılmaktadır. Bazen bu kavramlar birbirinin yerine de kullanılmaktadır. Yani, farklı örneklemeler üzerinden oluşturulacak teorik bir modelin desteklenip desteklenmediğini test etmeyi mümkün kılan bir doğrulama modeli çalışmasında, model geliştirme çalışmasında, belirli kuramsal temellere dayanan farklı modellerin, verilerle daha iyi uyum sağladığını ve tamamen yeni bir model geliştirdiğini gösteren alternatif bir modeli araştırmak için yapısal bir eşitlik modelinin kullanıldığı söylenebilir (Çelik ve Yılmaz, 2013). Bu doğrultuda çalışmada aracılık modeli teorik olarak oluşturulduktan sonra yapısal eşitlik modellemesi ile test edilmek istenmiştir.

Aracılık modelini yapısal eşitlik modeli ile oluşturmadan önce yol analizinin bazı varsayımları kontrol edilmelidir (Çokluk ve diğerleri, 2012). İlk olarak, istatistiksel analiz için örneklem büyüklüğünün uygunluğu kontrol edilerek araştırmanın örnekleminin araştırmanın veri toplama aracı olan ölçekteki her bir maddenin sayısının en az 5 katı sonucu elde edilmiştir. Veri toplama arasındaki kayıp değerlerin olmadığı saptandıktan sonra, tek değişkenli ve çok değişkenli uç değer olmadığı görülmüştür. Tek değişkenli normallik hipotezini test etmek için her bir ölçeğin ve alt ölçeğin puanlarının tanımlayıcı istatistikleri hesaplanmış ve sınır değerler ile karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak, dağılımların normal dağıldığı görülmüştür. Doğrusallık ve çok değişkenli normallik varsayımları, saçılma diyagramı ve Bartlett küresellik testi ile incelenmiş olup, değişkenler arasında doğrusal bir ilişki olduğu ve verilerin çok değişkenli normal dağıldığı söylenebilir. Değişkenler arasında çoklu bağlantılılık problemi olup olmadığının incelenmesi amacıyla değişkenler arasındaki korelasyonlar incelenmiş ve sonuçlar çoklu bağlantı probleminin olmadığına işaret etmiştir. Araştırmada kullanılan araçların tanımlayıcı istatistik değerleri Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Veri Toplama Araçlarının Tanımlayıcı İstatistik Değerleri

	Aidiyet	MİO	ÇDMHA
N	396	396	396
Kayıp Değer	0	00	0
Ortalama	57.6	51.4	79.8
Ortanca	58.0	51.0	80.0
Tepe Değer	57.2	52.0	79.0
Standart Sapma	5.9	11.9	18.8
Çarpıklık	-.21	-.12	-.47
Çarpıklığın Standart Hatası	.001	.004	.002
Basıklık	.76	.99	.49
Basıklığın Standart Hatası	.008	.008	.007

Bulgular

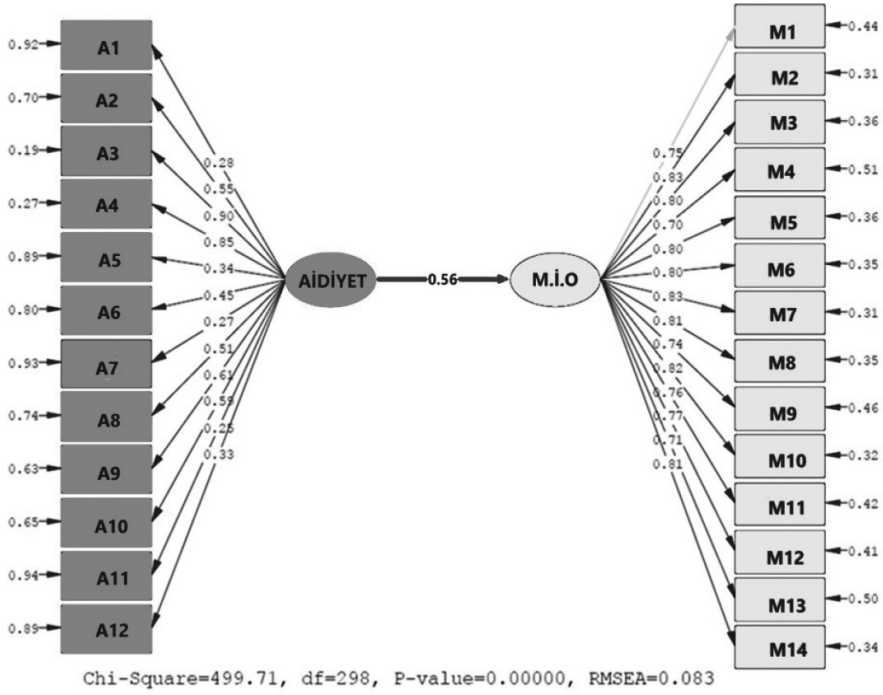
Katılımcıların aidiyet ile mental iyi oluşları arasındaki ilişkide çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anılarının aracılık rolünün hangi düzeyde ve yönde etkilediğini belirlemek amacıyla path analizi yapılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkiye ait model test edilmiştir.

Aidiyet ve mental iyi oluş değişkenlerinden oluşan modelin uyum değerlerine bakıldığında χ^2/sd oranı 1,67 olarak elde edilmiştir. Başka bir ifadeyle, veri seti, model ile mükemmel uyum göstermektedir (Kline, 2011, s. 204).

Tablo 4: Aidiyet ve Mental İyi Oluş Ait Path Analizine İlişkin Uyum Değerleri

χ^2	sd	χ^2/sd	RMSEA	SRMR	CFI	NFI	NNFI
499,71	298	1,67	.080	.09	.94	.90	.94

AİDİYET İLE MENTAL İYİ OLUŞ ARASINDAKİ İLİŞKİDE ÇOCUKLUK DÖNEMİ MUTLULUK VE HUZUR ANILARININ ARACI ROLÜ

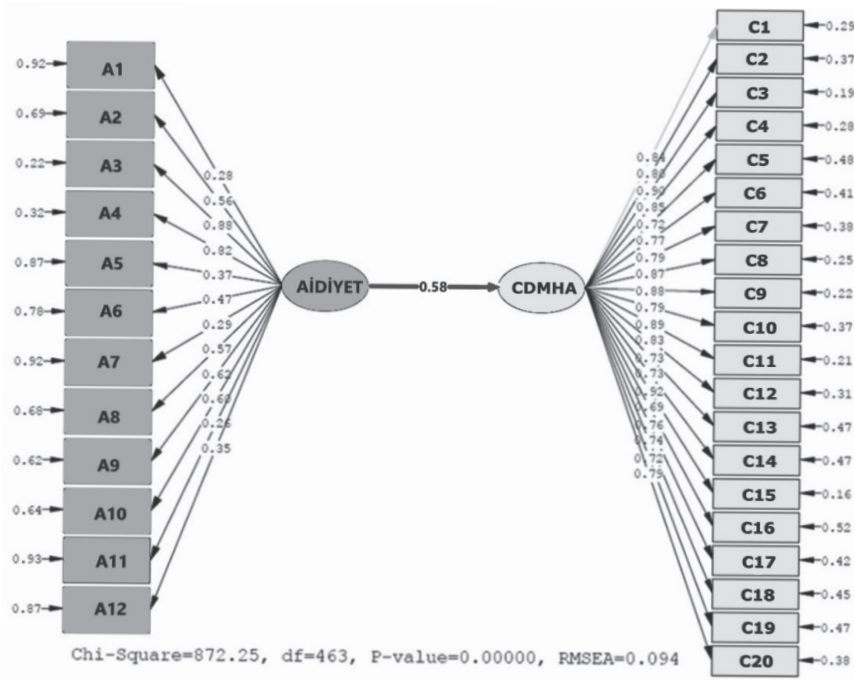
Şekil 2: Aidiyet ve Mental İyi Oluşa Ait Path Model

Aidiyet ve mental iyi oluşa ait diğer model uyum değerlerine bakıldığında genel olarak uyum indekslerinin kabul sınırları içerisinde olduğu ve bu doğrultuda modelin doğrulandığı söylenebilir. Başka bir ifadeyle, veri seti, model ile iyi uyum göstermektedir. Aidiyet ile mental iyi oluş arasında orta düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\gamma = .56$). Bu değer, aidiyetteki 1 puanlık artışın, mental iyi oluşta .56 puanlık artışa neden olacağını ifade etmektedir.

Aidiyet ve çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anıları değişkenlerinden oluşan modelin uyum değerlerine bakıldığında χ^2/sd oranı 1,88 olarak elde edilmiştir. Başka bir ifadeyle, veri seti, model ile mükemmel uyum göstermektedir (Kline, 2011).

Tablo 5: Aidiyet ve Çocukluk Dönemi Mutluluk Ve Huzur Anılarının Ait Path Analizine İlişkin Uyum Değerleri

χ^2	sd	χ^2/sd	RMSEA	SRMR	CFI	NFI	NNFI
872,25	463	1,88	.090	.06	.95	.91	.95

Şekil 3: Aidiyet ve Çocukluk Dönemi Mutluluk ve Huzur Anlarına Ait Path Model

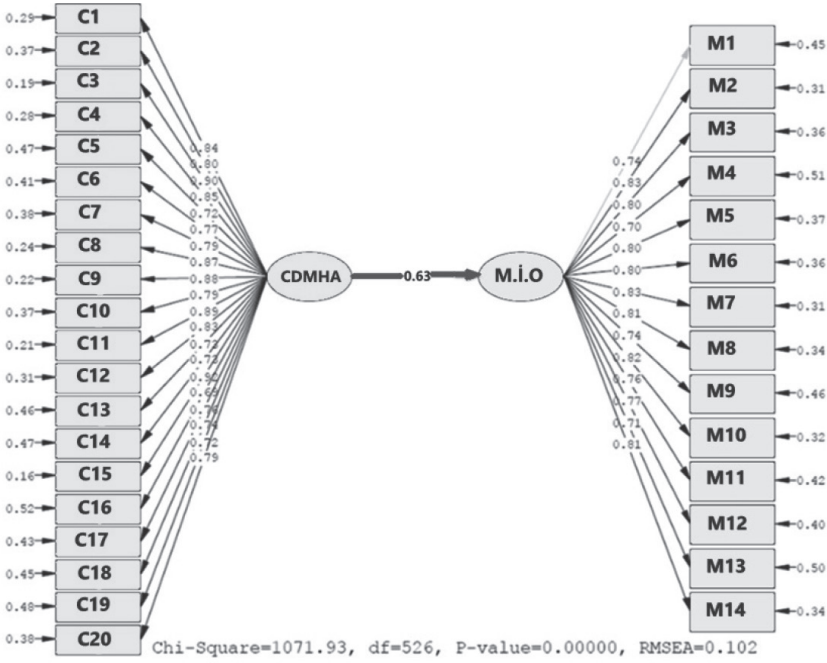
Aidiyet ve çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anlarına ait diğer model uyum değerlerine bakıldığında genel olarak uyum indekslerinin kabul sınırları içerisinde olduğu ve bu doğrultuda modelin doğrulandığı söylenebilir. Başka bir ifadeyle, veri seti, model ile iyi uyum göstermektedir. Aidiyet ile çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anları arasında orta düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\gamma = .58$). Bu değer, aidiyetteki 1 puanlık artışın, çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anlarında .58 puanlık artışa neden olacağını ifade etmektedir.

Çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anları ve mental iyi oluş değişkenlerinden oluşan modelin uyum değerlerine bakıldığında χ^2/sd oranı 2,03 olarak elde edilmiştir. Başka bir ifadeyle, veri seti, model ile mükemmel uyum göstermektedir (Kline, 2011).

Tablo 6: Çocukluk Dönemi Mutluluk Ve Huzur Anları ve Mental İyi Oluş Ait Path Analizine İlişkin Uyum Değerleri

χ^2	sd	χ^2/sd	RMSEA	SRMR	CFI	NFI	NNFI
1071,93	526	2,03	.10	.06	.96	.93	.96

ADİYET İLE MENTAL İYİ OLUŞ ARASINDAKİ İLİŞKİDE ÇOCUKLUK DÖNEMİ MUTLULUK VE HUZUR ANILARININ ARACI ROLÜ

Şekil 4: Çocukluk Dönemi Mutluluk ve Huzur Anıları ve Mental İyi Oluşa Ait Path Model

Çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anıları ve mental iyi oluşa ait diğer model uyum değerlerine bakıldığında genel olarak uyum indekslerinin kabul sınırları içerisinde olduğu ve bu doğrultuda modelin doğrulandığı söylenebilir. Başka bir ifadeyle, veri seti, model ile iyi uyum göstermektedir. Çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anıları ile mental iyi oluş arasında yüksek düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\gamma = .63$). Bu değer, çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anılarındaki 1 puanlık artışın, mental iyi oluşta .63 puanlık artışa neden olacağını ifade etmektedir.

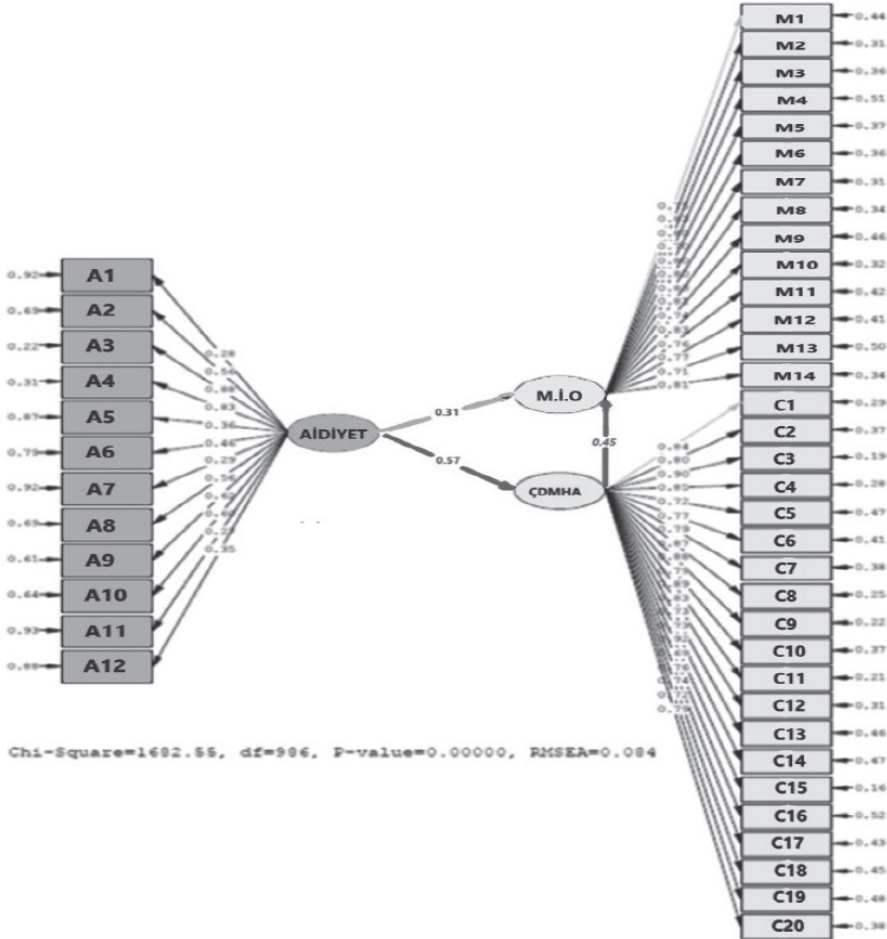
Bağımlı ve bağımsız değişken, aracı ve bağımlı değişken arasında anlamlı ilişki bulunduğundan sonra kurulan YEM'e ilişkin gösterim Şekil 5'te verilmektedir. Öncelikle YEM'in istatistiksel uygunluğuna dair bulgular incelenmiştir. Kline (2011, s. 204), modelin uyumunun değerlendirilirken, χ^2 değerinin sd ile birlikte incelendiği χ^2/sd oranının yeterli için bir ölçüt olarak kullanılmasını tavsiye etmektedir. Bu çalışmada χ^2/sd değeri 1,70 olarak elde edilmiştir. Başka bir ifadeyle, veri seti, model ile mükemmel uyum göstermektedir (Kline, 2011, s. 204). Daha sonra, modele ilişkin alternatif uyum indeksleri incelenmiştir. Buna ilişkin bulgular Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: Aracılık Modeline İlişkin Uyum Değerleri

χ^2	sd	χ^2 /sd	RMSEA	SRMR	CFI	NFI	NNFI
1682,55	986	1,70	.084	.08	.95	.90	.95

Tablo X incelendiğinde, modelin genel olarak iyi uyum değerleri ortaya koyduğu, bu değerlerin kabul edilebilir olduğu ve bir model olarak doğrulandığı görülmektedir.

Araştırma modeline ilişkin YEM sonuçları Şekil 5'de gösterilmektedir.

Şekil 5: Araştırmada Sınanmak Amacıyla Oluşturulan Yapısal Eşitlik Modeli

Kurulan yapısal eşitlik modeli incelendiğinde aidiyet ve mental iyi oluş arasında orta düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\gamma = .31$). Aidiyet ile çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anıları arasında orta düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\gamma = .57$). Çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anıları ve mental iyi oluş arasında orta düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\beta = .45$). Daha önce de belirtildiği gibi aracı değişken devreye girdiğinde bağımsız ve bağımlı değişken arasındaki yol katsayısının anlamlılığı ortadan kalkıyorsa burada tam aracılık rolü vardır. Aidiyet ile mental iyi oluş arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki var iken bu etki; aracı değişken olarak model çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anıları dahil olduğunda, aidiyet ile mental iyi oluş arasındaki anlamlı olan yol katsayısı azalarak, aracı değişken üzerinde dolaylı bir etkiye dönüşmektedir. Bu doğrultuda aidiyet ile mental iyi oluş arasındaki ilişkide çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anıları kısmi aracı role sahiptir.

Tablo 8: Modele Ait StandartlaŐtırılmıŐ Doğrudan, Dolaylı ve Toplam Etki Büyüklükleri

	Doğrudan Etki	Dolaylı Etki	Toplam Etki
Çocukluk Dönemi Mutluluk Ve Huzur Anıları Mental İyi Oluş	.45 .31	- .26	.45 .57

Sonuç

Aidiyet ile mental iyi oluş ve aidiyet ile çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anıları arasında orta düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anıları ile mental iyi oluş arasında ise yüksek düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki gözlenmiŐtir. Aidiyet ile mental iyi oluş arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki var iken bu etki; aracı değişken olarak modele çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anıları dahil olduğunda, aidiyet ile mental iyi oluş arasındaki anlamlı olan yol katsayısı azalarak, aracı değişken üzerinde dolaylı bir etkiye dönüşmektedir. Bu doğrultuda aidiyet ile mental iyi oluş arasındaki ilişkide çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anıları kısmi aracı role sahiptir.

Tartışma

Mental iyi oluş, pozitif psikolojinin şemsiye kavramlarından birisidir. Pozitif psikoloji içinde yer alan hemen tüm kavramlarla ilişkilidir ve özellikle psikolojik ve öznel iyi oluş, psikolojik sağlamlık, yaşam doyumu kavramlarını da kapsar (Peterson, 2006). Bu açıdan bireyin yaşamında ve psikolojik sağlığında önemli bir yer tutar. Sağlıklı bir benlik duygusuna sahip olma, sağlıklı bir bakış açısı geliştirme ve uygulama, psikolojik esneklik (Goodman, Doorley ve Kashdan, 2018), zamanı doğru yaşama, mizah, duygusal farkındalık geliştirme, yaşamda nelerin değiştirilemeyeceğini kabul etme gibi geniş bir kapsama sahiptir (Galderisi, Heinz, Kastrup, Beezhold ve Sartorius, 2015). Yapılan araştırmada elde edilen bulgular incelendiğinde aidiyet ile mental iyi oluş arasında pozitif ve anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Bireyin aidiyetinde meydana gelen bir birimlik artışın, mental iyi oluşu .56 düzeyine artıracığının saptanmış olması, araştırmanın önemli bir bulgusudur. Yaşam alanı içinde bu derece geniş ve önemli bir yere sahip olan mental iyi oluşun yüzde 56'sının aidiyet tarafından belirleniyor olması, aidiyet ihtiyacının bireylerin yaşamındaki önemini göstermektedir.

Aidiyet konusuna yeterince önem verilmesi ve bireylerin aidiyet ihtiyacının okul ve aile başta olmak üzere doğru kurumlarda ve yeterince karşılanmasının hem önleyici hem de geliştirici rolü olabilir (Chiu, Chow, McBride ve Mol, 2015). Glasser'in seçim kuramı da aidiyet ihtiyacına özel bir önem vermiştir (Soltanifar, Adinehpour, Borhani ve Ziaee, 2018). Bireyleri zararlı alışkanlıklardan koruma, şiddetin önlenmesi, kendine ve diğer canlılara saygı ve sorumluluk; insanlar arasındaki bağlılığın güçlenmesi, çevre bilinci, kişinin kendi ve başkalarının özgürlüğüne saygı duyması aidiyet ihtiyacının karşılanması ile ilişkilidir (Greenaway, Cruwys, Haslam and Jetten, 2016). Bu açıdan bakıldığında aile ve eğitim kurumlarının özellikle çocukların ve ergenlerin aidiyet duygusunu besleyecek uygulamalara çok fazla önem vermesi gerektiği düşünülmektedir.

Bununla birlikte araştırma, aidiyetin önemli bir belirleyicisi ve kaynağının sağlıklı, mutlu ve huzurlu bir çocukluk dönemi olduğunu göstermiştir. Araştırmada, çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anıları ile aidiyet arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\gamma = .58$). Araştırma bulgularına dayalı olarak; aidiyetin kaynağı çocukluk dönemi, aidiyetin sonucu mental iyi oluştur denilebilir. Çocukluk döneminde özellikle sıcaklık, yakınlık, kabul ve sevgi gibi yaşantıların zenginliğinin, sağlıklı bir kimlik gelişimini desteklediği (Hammersmith, 2018) ve intihar dahil pek çok isten-

meyen davranıŐlarının gelişimi konusunda en etkili koruyucu faktör olduğu bilinmektedir (Timmons, Selby, Lewinsohn ve Joiner, 2011). Bu sonuÇlar, ailede aidiyet ihtiyacını karşılayacak yaşantıların neler olduğu ve çocuklara aidiyet kazandırma konusunda ebeveyleerin neler yapması konusunda yapılacak eğitim ve bilinŐlendirme ŐalıŐmalarının önemini göstermektedir. Günümüzde çocukların ve ergenlerin gelişimlerini ve ruh sağlıklarını olumsuz etkileyebilecek faktörlerin geŐmiŐe göre ŐeŐitlenmesi ve çoğalması, aidiyet ihtiyacını daha da önemli hale getirmiştir. AŞırı bireyselleşme ve buna bağlı oluşan kimlik ve yabancılaşma sorunları (Bynner ve Parsons, 2002), sağlıksız aile yapısı ve parŐalanmıŐ aileler (Batki, 2018; Law, Hanna, King, Hurley, King, Kertoy ve Rosenbaum, 2003), genÇlerin yetişkinlik yaşamına ve iş hayatına hazırlanma sorunları (Sharland, 2006; Case, 2006), iş hayatının ebeveynlerin yaşamında daha fazla yer alması (Stein, 2006), internetin olumsuz etkileri ve teknoloji bağımlılığı (Hardell, 2018), madde kullanımı (Johnston, Miech, O'Malley, Bachman, Schulenberg ve Patrick, 2018), ergen hamileliği (Huneus, Cavada, Ramirez, Reyes, Salinas, Sanhueza, Solar, 2018), Şiddet ve suŐa yönelme (Case, 2006) gibi sorunlar bunlar arasında sayılabilir. Aidiyet ihtiyaÇlarının aile ve okul ortamında doğru, yeterince ve doyurucu bir Şekilde karŐılanmasını bu sorunların önlenmesi ve baş edilmesi aÇıdan ők daha önemli hale getirmiştir. Çocuklar ve ergenler, ailede karŐılayamadıkları aidiyet ihtiyacını, yanlış ortam ve adreslerde arama yoluna gidebilmektedir. Sağlıklı bireylerden oluşan, sağlıklı bir toplumsal yapının oluşması için; geleneksel anne baba rollerinin dışında, günümüzün değişen koşullarına uygun bir ebeveynlik tutum ve anlayışının kazandırılması konusunda daha ők ve daha etkin etkin Çaba harcanması gerekmektedir.

Bütün ebeveynlerin en önemli istek ve amaŐlarının, sağlıklı, mutlu ve başarılı çocuklar yetiŐtirmek olduğu söylenebilir. Mental iyi oluşun kapsamını düşünöldüğünde, bu cümle "bütün anne babaların en önemli istek ve amaŐlarının mental iyi oluşa sahip bireyler yetiŐtirmek olduğu" Şeklinde de ifade edilebilir. Araştırmada, çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anıları ile mental iyi oluş arasında yüksek düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\gamma = .63$). Diğer bir ifade ile, çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anılarındaki 1 puanlık artış, mental iyi oluşta .63 puanlık artışa neden olmaktadır. Bu bulgu, çocuk yetiştirme konusunda aile ve okul ortamının önemine dikkat őkmesi aÇısından anlamlı bulunmuştur. Çocukların sadece akademik başarılarına odaklanmış bir sistemin, mutlu ve huzurlu bir çocukluk dönemi için büyük bir tehdit niteliği taşıdığı düşünölmektedir. AŞırı

rekabet ve başarılı olmayı nicel göstergelerle ölçen bir yaklaşım, çocukları, çocukluk dönemini yaşamadan yetişkinliğe hazırlama anlamı taşımaktadır. Halbuki, mutlu ve huzurlu bir çocukluk döneminin ve buna bağlı olarak gelişecek aidiyet duygusunun, çocukların yaşayacakları ilişkilerin kalitesine bağlı olduğu söylenebilir. Nitelikli zaman geçirme, koşulsuz sevgi ve kabul, dinleme ve anlama, karar sürecine dahil etme, duygu ve düşüncelerin paylaşımı, temas ihtiyacının karşılanması, birlikte iş yapma hazzının yaşatılması gibi deneyimler, mutlu bir çocukluğun yaşanmasını ve aidiyet duygusunun gelişimini destekleyecektir. Yapılan araştırmada, aidiyet ile mental iyi oluş arasındaki ilişkide çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anılarının aracılık rolünün saptanması bu açıdan önemli bir bulgu olarak görülmektedir.

Sınırlılıklar ve Öneriler

Araştırma beliren yetişkinlik olarak bilinen 25-32 yaş grubu bireyler üzerinde yapılmıştır. Değişik gelişim dönemi ve yaş grupları üzerinde yapılacak çalışmalarda farklı sonuçların elde edilmesi olasıdır. Bununla birlikte aidiyet ve mental iyi oluş arasındaki ilişkinin risk grubu olarak kabul edilen örneklemeler üzerinde de sınırlılıkların konuya daha ayrıntılı bulgu sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma katılımcıların çocukluk dönemlerine ait anıları üzerinden yürütülmüştür. Algılanan ebeveyn tutumları ile aidiyet ve iyi oluş üzerinde de benzer çalışmaların yapılabileceği düşünülmektedir. Araştırmada sınırlı modele katılımcıların cinsiyet değişkeni dahil edilmemiştir. Aidiyet, mental iyi oluş ve çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anıları ilişkisinin katılımcıların cinsiyetinden ne oranda etkilendiği bu araştırmanın sonuçlarına göre bilinmemektedir.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Belonging is a strong psychological need for being a member of a group (Baumeister & Leary, 1995; Osterman, 2000). Belonging to a family, a group of friends, a group of colleagues, a religion, or another social group gives people the feeling of being an essential part of something bigger than themselves. The sense of belonging is quite different than just being in a group (Appleton, Christenson, Kim and Reschly 2006). The sense of belonging does not imply passive participation in interpersonal relationships; it suggests a strong psychological connection to a group (Mallinckrodt and Wei, 2005; Zamani-Alavijeh, Dehkordi and Shahry, 2017). In this sense, the sense of belonging is a strong and inevitable feeling that is inherent in human nature (Brown and Sacco, 2017). An individual cannot identify themselves without having a belonging (Barr, Budge, and Adelson, 2016). This need is universal and is observed in all cultures (DeWall, Deckman, Pond and Bonser, 2011). Maslow (1987) argued that the need for belonging to a group was also present in animals, noting that this need is an essential source of motivation. Baumeister and Leary (1995) argue that all people need regular and satisfying social interaction and that failure to meet this need will lead to loneliness, stress, anxiety, health problems, and behavioural and psychological problems. Most of what people do aims at meeting the need for belonging. Efforts for power, sincerity, approval, success, and commitment all result from the need for belonging (DeWall, Deckman, Pond, and Bonser, 2011).

Mental Wellbeing is a positive psychology concept that has emerged from the remarks on “mental health” by Jahoda, on the “search for meaning” by Frankl, on “psycho-social development” by Erikson, “basic tendencies” by Bühler, “executive functions of the personality” by Neugarten, Alport’s “maturation” by Alport, “individualization” by Jung, “fully functioning person” by Roger, and “self-actualization” by Maslow (Ryff, 1989; Ryff, 1995; Keyes, Shmotkin and Ryff, 2002).

Mental wellbeing, including psychological and subjective wellbeing of individuals, is a form of wellbeing conceptualised by positive psychology regarding mental health and summarised by Freud as being able to produce and love. Mental wellbeing does not just indicate the absence of any psychological disorders. This concept emphasises a virtuous and meaningful life, frequent positive emotions, less frequent negative emotions, life satis-

faction, and the functionality of the individual (Diener, Pressman, Hunter and Delgado-Chase, 2017).

Early childhood is essential both in terms of the development of the sense of belonging (Alto, Handley, Rogosch, Cicchetti Toth, 2018) and mental wellbeing (Diener, Pressman, Hunter and Delgado-Chase, 2017). Pieces of research indicate that early childhood experiences that threaten the sense of belonging and harm the feeling of trust pave the way for major problems in emotional and social development, whereas a happy childhood is the most critical determinant of mental wellbeing (Tahirović and Jusić, 2016). It has been found that closeness, acceptance, depth, and trust in parent-child relationships are the strongest predictors of the skill of coping with problems in adult life (Afifi, Huber and Ohs, 2006). A loving parent and a happy childhood, where the psychological needs are adequately met, are considered a prerequisite for mental wellbeing (Ryan and Deci, 2000).

The present study has taken the theoretical basis outlined above as its starting point. Studies on both belonging and mental wellbeing have focused on the relationship between these two concepts and the negative consequences of psychopathology. However, the purpose of this study is to reveal the relationship of early memories of happiness and peace with belonging and mental wellbeing. With this purpose, early memories of happiness and peace have been taken as the mediating variables in the model. The primary purpose is to test the mediating role of early memories of happiness and peace in the relationship between belonging and mental wellbeing.

Method

Relational survey method is used in the study. The study was conducted with individuals in emerging adulthood. 53.3% of the sample group is female, and 46.7% is male. "Early Memories of Warmth and Safeness Scale", which was developed by Richter, Gilbert, McEwan (2009) to measure childhood memories of individuals, was used in the study. High scores on this 20-item scale indicate a high level of happiness and peace memories in childhood. The scale was adapted into Turkish by Akin, Uysal, and Citemel (2013), who also investigated the reliability and validity of the Turkish Version of the scale. The internal consistency reliability coefficient of the scale was calculated as .97 while the test-retest correlation coefficient was calculated as .91 (Akin, Uysal, Citemel, 2013). "The Warwick-Edinburgh Mental Wellbeing Scale

(WEMWBS)”, which is the second measurement tool in the study, was developed by Tennant et al. (2007) to determine the level of mental wellbeing of individuals, including their psychological and subjective wellbeing. The validity of the Turkish version was performed by Keldal (2015). Cronbach’s alpha coefficient was calculated as .92. The third measurement tool used in the study was “The General Belongingness Scale (GBS)” developed by Malone, Pillow, and Osman (2012) and was adapted into Turkish by Duru (2015). The internal consistency coefficient of the scale was calculated as .92, and the internal consistency coefficient of the sub-dimensions was calculated as .89 for the acceptance sub-dimension and .91 for the rejection sub-dimension. The scale accounts for 67.53% of the total variance.

Findings

A moderate, positive and significant relationship was found between belonging and mental well-being ($\gamma = .31$). Also, a moderate, positive and significant relationship was found between belonging and early memories of happiness and peace ($\gamma = .57$). A moderate, positive and significant relationship was found between early memories of happiness, peace and mental wellbeing ($\beta = .45$). There is a significant positive relationship between belonging and mental wellbeing. When this effect is included in early memories of happiness and peace as the mediating variable, the significant path coefficient between belonging and mental wellbeing decreases and becomes an indirect effect on the mediating variable. Therefore, early memories of happiness and peace have a partial mediating role in the relationship between belonging and mental wellbeing.

Discussion

It can be said that the greatest wishes and goals of all parents are to raise healthy, happy and successful children. If the scope of mental wellbeing is taken into account, this sentence can be reconstructed as follows: the greatest wishes and goals of all parents are to raise individuals with mental wellbeing. In the present study, a high, positive and significant relationship was found between early memories of happiness, peace and mental wellbeing ($\gamma = .63$). In other words, a one-point increase in early memories of happiness and peace leads to an increase of .63 points in mental wellbeing. This finding is significant in terms of its attention to the importance of family and school environment in child-rearing. A system focused solely on academic achie-

vements of children pose a significant threat to a happy and peaceful childhood. An approach that measures excessive competition and success with quantitative indicators means preparing children for adulthood without letting them experience their childhood. However, it is clear that a happy and peaceful childhood and the sense of belonging depend on the quality of the relationships that children will experience. Emotions/experiences such as quality time, unconditional love and acceptance, listening and understanding, inclusion in the decision process, sharing of feelings and thoughts, meeting the need for contact, and cooperation provide a happy childhood and support the development of a sense of belonging. The mediating role of early memories of happiness and peace in the relationship between belonging and mental wellbeing, that was determined in the present study, can be regarded as an important finding in this regard.

Limitations and Recommendations

The present study was conducted with individuals in the 25-32 age range. Studies with different developmental periods and age groups may obtain different results. Furthermore, we think that testing the relationship between belonging and mental wellbeing on the samples considered as risk groups will provide another dimension to the subject. The study took into account early memories of the participants. We believe that similar studies can be conducted to investigate the relationship of perceived parenting with belonging and mental wellbeing. Besides, gender was not included in the model as a variable. Therefore, we cannot infer from the findings of the present study how much the relationship between belonging and mental wellbeing and early memories of happiness and peace is affected by gender.

KAYNAKÇA

- Afiñ, T. D., Huber, F. N. ve Ohs, J. (2006) Parents' and Adolescents' Communication with Each Other About Divorce-Related Stressors and Its Impact on Their Ability to Cope Positively with the Divorce, *Journal of Divorce & Remarriage*, 45(1-2), 1-30. https://doi.org/10.1300/J087v45n01_01
- Akın, A., Uysal, R. ve Çitemel, N. (2013). Çocukluk dönemi mutluluk/huzur anıları ölçeğinin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 71-80.
- Alto, M., Handley, E., Rogosch, F., Cicchetti, D. ve Toth, S. (2018). Maternal relationship quality and peer social acceptance as mediators between child maltreatment and adolescent depressive symptoms: Gender differences, *Journal of Adolescence*, 63, 19-28, <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2017.12.004>
- Appleton, J. J., Christenson, S. L., Kim, D., & Reschly, A. L. (2006). Measuring cognitive and psychological engagement: Validation of the Student Engagement Instrument. *Journal of School Psychology*, 44(5), 427-445. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2006.04.002>
- Barr, S. M., Budge, S. L. ve Adelson, J. L. (2016). Transgender community belongingness as a mediator between strength of transgender identity and well-being. *Journal of Counseling Psychology*, 63(1), 87-97. <http://dx.doi.org/10.1037/cou0000127>
- Baskin, T. W., Wampold, B. E., Quintana, S. M., & Enright, R. D. (2010). Belongingness as a protective factor against loneliness and potential depression in a multicultural middle school. *The Counseling Psychologist*, 38(5), 626-651.
- Batki, A. (2018) The impact of early institutional care on emotion regulation: studying the play narratives of post-institutionalized and early adopted children. *Early Child Development and Care*, 188(12), 1801-1815. DOI: 10.1080/03004430.2017.1289190
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497-529. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497>
- Bayram, N. (2013). Yapısal eşitlik modellemesine giriş [Introduction to structural equation modeling]. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Brown, M. ve Sacco, D. F. (2017). Greater need to belong predicts a stronger preference for extraverted faces. *Personality and Individual Differences*, 104, 220-223, <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.08.012>
- Bynner, J. ve Parsons, S. (2002). Social Exclusion and the Transition from School to Work: The Case of Young People Not in Education, Employment, or Training (NEET). *Journal of Vocational Behavior*, 60(2), 289-309. <https://doi.org/10.1006/jvbe.2001.1868>
- Campos, R. C. and Holden, R. R. (2015), Testing Models Relating Rejection, Depression, Interpersonal Needs, and Psychache to Suicide Risk in Nonclinical Individuals. *J. Clin. Psychol.* 71(10), 994-1003. <https://doi.org/10.1002/jclp.22196>
- Case, S. (2006). Young People 'At Risk' of What? Challenging Risk-focused Early Intervention as Crime Prevention. *Youth Justice*, 6(3), 171-179. <https://doi.org/10.1177/1473225406069491>
- Çelik, E. H. ve Yılmaz, V. (2013). LISREL 9.1 İle Yapısal Eşitlik Modellemesi, Temel kavramlar- uygulamalar-programlama. Am Yayıncılık, Ankara.
- Çıknkç, Ö. (2015). Öz-Belirleme Kuramına Göre İhtiyaç Doyumunun Olumlu Yönelimler Üzerindeki Etkisinin Bağlanma Stilleri Açısından İncelenmesi. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- de Moor, E. L., Denollet, J. ve Laceulle, O. M. (2018). Social inhibition, sense of belonging and vulnerability to internalizing problems. *Journal of Affective Disorders*, 225, 207-213. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2017.08.034>

- DeWall, C., Deckman, T., Pond, R. S., & Bonser, I. (2011). Belongingness as a Core Personality Trait: How Social Exclusion Influences Social Functioning and Personality Expression. *Journal of Personality*, 79(6), 979-1012. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-6494.2010.00695.x>
- Diener, E., Pressman, S. D., Hunter, J. ve Delgado-Gil-Chase, D. (2017). If, Why, and When Subjective Well-Being Influences Health, and Future Needed Research. *Appl Psychol Health Well Being*, 9(2): 133-167. doi: 10.1111/aphw.12090
- Duru, E. (2015). Genel Aidiet Ölçeğinin Psikometrik Özellikleri: Geçerlik ve Güvenirlık Çalışması, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5 (44), 37-47.
- Gilbert, P. ve Irons, C. (2009). Shame, self-criticism ve self-compassion in adolescence. In N Allen (Ed.), *Psychopathology in Adolescence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hardell, L. (2018). Effects of Mobile Phones on Children's and Adolescents' Health: A Commentary. *Child Dev*, 89(1), 137-140. doi:10.1111/cdev.12831
- Huneus, A., Cavada, G., Ramirez, F., Reyes, M., Salinas, P., Sanhueza, C., Solar, M. (2018). Social Determinants of Adolescent Pregnancy in Chilean. *Adolescents*, 31(2), 199. <https://doi.org/10.1016/j.jpap.2018.02.094>
- Johnston, L. D., Miech, R. A., O'Malley, P. M., Bachman, J. G., Schulenberg, J. E., & Patrick, M. E. (2018). *Monitoring the Future national survey results on drug use: 1975-2017: Overview, key findings on adolescent drug use*. Ann Arbor: Institute for Social Research, The University of Michigan.
- Joiner, T.E., Pfaff, J.J., Acres, J.G. (2002). Characteristics of suicidal adolescents and young adults presenting to primary care with non-suicidal (indeed non-psychological) complaints. *European Journal of Public Health*, 12(3), 177-179.
- Karagöz, Y. (2016). SPSS ve AMOS 23 uygulamaları [SPSS and AMOS 23 applications]. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- KARASAR Niyazi (2005). Bilimsel Araştırma Yöntemi, (15. Basım), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Keldal, G. (2015). Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği' nin Türkçe Formu: Geçerlik ve güvenirlık Çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 103-115.
- Keyes, C.L.M., Shmotkin, D. & Ryff, C.D. (2002). Optimizing well-being: The empirical encounter of two traditions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), 1007-1022. DOI: 10.1037//0022-3514.82.6.1007
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. NY London: The Guilford Press.
- Law, M., Hanna, S., King, G., Hurley, P., King, S., Kertoy, M. and Rosenbaum, P. (2003), Factors affecting family centred service delivery for children with disabilities. *Child: Care, Health and Development*, 29(5), 357-366. doi:10.1046/j.1365-2214.2003.00351.x
- Leary, M. R., Kelly, K. M., Cottrell, C. A., & Schreindorfer, L. S. (2013). Construct validity of the need to belong scale: Mapping the nomological network. *Journal of personality assessment*, 95(6), 610-624. DOI: 10.1080/00223891.2013.819511
- Leavy, R. (1983). Social support and psychological disorders: A Review. *Journal of Community Psychology*, 11, 3-21.
- Lepore, S. J., Evans, G. W. ve Schneider, M. L. (1991). Dynamic role of social support in the link between chronic stress and psychological distress. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(6), 899-909. DOI: 10.1037/0022-3514.61.6.899
- Loehlin, C. J. (2004). *Latent variable models an introduction to factor, path and structural equation analysis* (4th ed.). New Jersey: Lawrence.
- Lyubomirsky, S., King, L. ve Diener, E. (2005). The Benefits of Frequent Positive Affect: Does Happiness Lead to Success? *Psychological Bulletin*, 131(6), 803-855 DOI: 10.1037/0033-2909.131.6.803

- Mallinckrodt, B., & Wei, M. (2005). Attachment, social competencies, social support, and psychological distress. *Journal of Counseling Psychology, 52*(3), 358-367. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-0167.52.3.358>
- Malone, G. P., d. R., Pillow & Osman, A. (2012). The General Belongingness Scale (GBS): Assessing achieved belongingness. *Personality and Individual Differences, 52*(3), 311-316. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.10.027>
- Maslow, A. H. (1987). *Motivation and personality* (3rd ed.). New York: AddisonWesley Longman.
- Meydan, C. H. ve Şeşen, H. (2015). *Yapısal eşitlik modellemesi* [Structural equation modeling]. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Monette, D. R., Sullivan, T. ve De Jong, C. R. (1990). *Applied social research*. New York: Harcourt Broce Jovanovich, Inc
- Mueller C.E., Winsor D.L. (2018) *Depression, Suicide, and Giftedness: Disentangling Risk Factors, Protective Factors, and Implications for Optimal Growth*. In: Pfeiffer S. (eds) *Handbook of Giftedness in Children*. Springer, Cham.
- Rafaeli, E., Bernstein, D. P., & Young, J. (2011). *The CBT distinctive features series. Schema therapy: Distinctive features*. New York, NY, US: Routledge/Taylor & Francis Group.
- Riberio, J.D. & Joiner, T. (2009). The Interpersonal-psychological theory of suicidal behavior: Current status and future directions. *Journal of Clinical Psychology, 65*, 1291-1299. DOI: 10.1002/jclp.20621
- Rusbult, C. E., Agnew, C. R., & Arriaga, X. B. (2012). *The investment model of commitment processes*. In P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, & E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of theories of social psychology* (pp. 218-231). Thousand Oaks, CA: Sage Publications Ltd. <http://dx.doi.org/10.4135/9781446249222.n37>, 26, 1-33.
- Ryan, R. M. & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist, 55*(1), 68-78. DOI: 10.1037110003-066X.55.1.68
- Sharland, E. (2006). Young People, Risk Taking and Risk Making: Some Thoughts for Social Work. *The British Journal of Social Work, 36*(2), 247-265. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bch254>
- Stein, M. (2006), Research Review: Young people leaving care. *Child & Family Social Work, 11*(3), 273-279. doi:10.1111/j.1365-2206.2006.00439.x
- Tahirovi, S. ve Jusi, M. (2016). Earliest Memories, Positive Emotional Memories of Warmth and Safeness and Attachment Style in Adolescent, *Epiphany. Journal of Transdisciplinary Studies, 9*(1), 149-160. <http://dx.doi.org/10.21533/epiphany.v9i1.211>
- Tennant, R., Hiller, L., Fishwick, R., Platt, S., Joseph, S., Weich, S., Parkinson, J., Secker, J., & Stewart-Brown, S. (2007). The Warwick-Edinburgh well-being scale (WEMWBS): Development and UK validation. *Health and Quality of Life Outcomes, 5*(1), 50-63. <http://dx.doi.org/10.1186/1477-7525-5-63>
- Thimm, J. C. (2010). Personality and early maladaptive schemas: A five-factor model perspective. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 41*, 373-380. doi: 10.1016/j.jbtep.2010.03.009
- Ullman, J. B. (2013). Structural equation modeling. In B. G. Tabachnick and L. S. Fidell (Eds.), *Using Multivariate Statistics* (6th ed.) (pp.681-785). Boston: Pearson
- Vasile, V. ve Anghel, I. (2015). The Educational Level as a risk Factor for Youth Exclusion from the Labour Market. *Procedia Economics and Finance, 22*, 64-71. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00227-0](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00227-0)
- Zamani-Alavjeh, F., Dehkordi, F. R., & Shahry, P. (2017). Perceived social support among students of medical sciences. *Electronic physician, 9*(6), 4479-4488. <http://dx.doi.org/10.19082/4479>

ERKEĞİN BAŞARI TRENDİNDE KADININ YERİ VE FEMİNİST SOSYAL HİZMET KURAMI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

YUSUF GENÇ*

Sakarya Üniversitesi

UMUT SOLMAZ**

İstanbul Gelişim Üniversitesi

HÜRÜ AKALIN***

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

ÖZ

Kadın erkekler gibi bireysel, ailevi, sosyal, kültürel ve çalışma hayatı olarak bir takım rolleri olan bireydir. Toplumda her alanda etkin olması gereken kadının sürekli yaptığı ve pek hissedilmeyen önemli bir rolü de eşlerinin başarılı olmalarına verdikleri maddi ve manevi destek ve yaptıkları fedakârlıklardır. Erkeklerin çalışma azmi ve başarı trendinde kadınların itici güçleri, destek hizmetleri, bitmeyen sinerjileri, motive edici davranış ve eylemleri ciddi katkılar sağlamaktadırlar. Feminist sosyal hizmet, kadın haklarını savunan ve kadın-erkek eşitliği temel alan bir toplum inşası için hareket eden bir yaklaşımdır. Feminist yaklaşımlar kadının ihtiyaçlarını karşılamakla birlikte kadının eşine, topluma ve devlete olumlu etkilerini ortaya çıkarmaktadır. Bu makalenin amacı; erkeğin başarı sürecinde kadının nasıl bir etkide bulunduğu ve bu etkiyi hangi rollerle gerçekleştirdiğinin belirlenmesidir. Araştırmada feminist sosyal hizmet kuramı kapsamında erkeklerin başarılarında kadının etkin gücü ve bu güçten yararlanmanın önemi tartışılarak, “her başarılı erkeğin arkasında başarılı bir kadın vardır” düşüncesinin gerçeklik derecesi ölçülmek istenmiştir. Çalışma nitel ve nicel verilere dayalı alan araştırmasından oluşarak Sakarya Üniversitesi’nde çalışan 50 erkek akademisyene anket uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre; aile olmanın temel ruhunun sevgi ve dayanışma, erkeğin başarısının itici gücünün evlilikten memnuniyet, aile mutluluğu ve eş desteği olduğu tespit edilmiştir. Kadının gücünü kullanmasına imkân ve fırsat tanımak, her iki bireyin de başarısının artmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Başarı, Başarılı Erkek, Kadının Rolü, Toplumsal Cinsiyet, Feminist Sosyal Hizmet

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ygenç@sakarya.edu.tr , ORCID iD: 0000-0001-6580-0883

** Arş. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü, usolmaz@gelisim.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-1112-3041

*** Sosyal Hizmet Uzmanı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, huruakalin95@gmail.com, ORCID iD: 0000-0001-6017-5505

ADAM

Atf/Cite:

Genç, Y., & Solmaz, U. & Akalın, H. (2019). Erkeğin Başarı Trendinde Kadının Yeri ve Feminist Sosyal Hizmet Kuramı Açısından Değerlendirilmesi, *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 145-174. DOI: 10.31679/adamakademi.464709

THE PLACE OF FEMALE IN MALE'S SUCCESS TREND AND THE EVALUATION OF FEMINIST SOCIAL SERVICE THEORY

ABSTRACT

Women are individuals, just like men, with various roles in their individual, familial, social, cultural and professional lives. Women, who should be active in every area in the society, constantly give moral and material support to their spouses and make sacrifices, which goes unnoticed. Women significantly contribute to the determination and success of men with their driving force, support, ending synergy, motivating behavior and actions. Feminist social service is an approach advocating the rights of women and acting for the construction of a society based on the equality of men and women. Feminist approaches meet the needs of women as well as reveal the positive effects of women on the society and the state. The purpose of this study is to reveal the nature of the effect of women in the success of men and to determine the roles women play in this success. The study discusses the efficient power of women in the success of men and the importance of benefiting from this power within the framework of feminist social services theory. The study aims to test the validity of the saying "behind every successful man there is a successful woman". The study consists of field research based on qualitative and quantitative data. A survey was conducted on 50 male academicians working in Sakarya University. According to the findings; love and solidarity is the key for being a family, and the driving force for the success of men are the satisfaction in the marriage, happiness in family life and support of their spouses. Allowing women to use their power will contribute to the success of both individual.

Keywords: Success, Successful Men, the Role of Women, Gender, Feminist Social Services.

Giriş

Bireyler yaratılış gereği fitraten kadın ve erkek olarak dünyaya geldiklerinden dolayı cinsiyet kavramı karşımıza çıkarmaktadır. Cinsiyet bireylerin belirli biyo-psiko-sosyal özelliklerini belirleyen ve onları temsil eden kavramdır. Cinsiyet; kişinin, dişi veya erkek olarak tanımlanan biyolojik hüviyeti, erkekleri kadınlardan ayıran anatomik-biyolojik farklılıklar, doğuştan önce genetik olarak belirlenmiş dişi ya da erkek olma özellikleri ve temelde değişmez olan biyolojik bir yüklemidir. Bu kavram insanları, doğuştan getirmiş oldukları biyolojik bir hususiyet olarak erkek ve kadın şeklinde iki cins ayırmaktadır. 1970'lerden itibaren, normal olarak biyolojik farklılıkların kast edildiği cinsiyet kelimesinden farklı olarak, kadın ve erkek arasındaki sosyo-kültürel türevli farklılıkları içine alan bir terim olarak kullanılmaktadır (Genç ve Seyyar, 2010: s.128). Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde ise cinsiyet kavramı "Bireye üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkekle dişiyi ayırt ettiren yaratılış özelliği" olarak tanımlanmaktadır (<http://www.tdk.gov.tr/index.php>). Bu kavram Batı'da genellikle sex ve gender kavramlarıyla, ülkemizde ise cins ve cinsiyet kavramlarıyla açıklanmaktadır. Bunun sebebi ülkemizde kavramlar tanımlanırken bazen batı literatüründen yararlanılması bazen de otoritelerin yeni bir bilgi üretmesinden kaynaklanmaktadır.

Cinsiyet kavramının şekillenmesiyle karşımıza toplumsal cinsiyet kavramı çıkmakta ve bu kavram bireylerin toplum içindeki rol ve sorumluluklarını kapsamaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramı atfedildiği topluma göre değişmekle birlikte genel olarak kadın ve erkekte toplum tarafından beklenen roller olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal cinsiyetin ilk belirleyici unsuru fiziksel ve biyolojik farklılıklar olarak tanımlanmış, sonrasında ise örüntü davranışların bir temele oturtulması sonucu toplumsal cinsiyet kavramı ortaya çıkmıştır (Yeter, 2015: s.190). Sonuç olarak cinsiyet kavramı sosyolojik tanımlamalarla evrimleşerek toplumsal cinsiyet kavramını ortaya çıkarmıştır.

Türkiye'nin geleneksel toplumsal yapısı düşünüldüğünde geleneksel toplumsal cinsiyet anlayışının hâkim olduğu görülmektedir. Bu düşüncede erkeklerin eğitim seviyesi önemli bir etkidir. Özmete ve Zubaroglu'nun yapmış olduğu bir çalışmada erkeklerin eğitim seviyesi arttıkça eşitlikçi bir toplumsal cinsiyet rolüne büründükleri sonucuna ulaşılmıştır (Özmete ve Yanardağ, 2016: s.10). Bu geleneksel düşünce içinde kadının eşinin başarılı olması için çabalaması da yer almaktadır.

Bireyler karşıt cinsi ile hayatını birleştirerek aile ortamı oluşturmak istemektedirler. Erkeğin ve kadının ilk başlarda kendi başına hayatını idame

ettirme isteği cazip gelse de ilerleyen süreçlerde bu durum birlikteliğin gerekliliğine dönüşmektedir. Bu birlikteliğin en önemli sonucu aile hayatının oluşması ve çocuklar yoluyla neslin devamının sağlanmasıdır. Birliktelikle beraber gelen evlilikte mutluluk önemli bir kriterdir. Yılmaz ve Avcı'nın 2015'te yapmış olduğu çalışmada katılımcılar evliliği %58,9 ile mutluluk olarak tanımlamıştır (s. 189). Aile hayatı ile birlikte eş olarak meşru zeminde bir araya gelen kadın ve erkek bundan sonraki süreçte birbirleri için hayat arkadaşı ve destekçi konumuna gelmektedirler. Eş olmak aile olmayı tamamlayan bir süreç olarak bireylere bir takım sorumluluklar yüklemektedir.

Erkek genel olarak toplumlarda “başarılı ve statü sahibi” konumda olan bir birey olarak tanımlanmaktadır (Atay, 2004: s.24). Toplum kadına anne olma, eve bakma, çocuğu büyütme; erkeğe evinin geçimini sağlama, idaresini yürütme gibi sorumluluklar yüklemektedir. Eşlerin bu rolleri toplumdaki topluma, aile tiplerine, inanç sistemlerine ve yaşanan devirlere göre değişmektedir. Bu konudaki çalışmalar kadının genel olarak ev içindeki emeği üzerine odaklanmaktadır (Aytekin, 2018; Güneş, 2010; Hız ve Karataş, 2016). Bu sorumlulukların yanında kadına itici güç olarak eşine destek olma sorumluluğu da yüklenmektedir. Kadının desteği; her zaman eşinin yanında olma, işlerine katkı verme, ruhsal olarak eşini motive etme, moral verme, aile içi yardımlaşma ve dayanışmayı güçlü kılma, başarılarıyla mutlu olma, ideal bir eş olma, dış çevreye karşı dayanışmacı ruhunu öne çıkarma gibi sorumluluklar içermektedir. Şüphesiz bu gibi davranışların kadın eş tarafından gerçekleştirilmesi erkek için bir avantaj olmakta ve başarı yüzdesini artırmaktadır. Feminist sosyal hizmet kadını eşi için arkadan gelen bir destekçi olmanın yanında erkekle eşit şartlarda olan, kendi başarısı için de çaba harcayan ve kendi başarısı için erkeğin de destek olması gereken birey olarak görmektedir. Kadın ve erkek aynı avantaj ve dezavantajları taşıyan bir bütün olarak görülmektedir.

Toplumsal cinsiyete ilişkin literatürde birçok araştırma yapılmıştır. Günay ve Bener (2015: 167)'in yapmış olduğu çalışmada kadınların ailede bulunan temel sosyal ve ekonomik alanlarını toplumsal cinsiyet rolü olarak değerlendirmedikleri sonucuna ulaşmışlardır. Başka bir çalışmada kadınların çalışma hayatına katılımı ve ataerkillik üzerine odaklanılmış; kadınların ataerkil bir yapıda çalışma yaşamına katılımının sınırlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Özçatal, 2018: s.35). Kadın bireylerin örneklemi oluşturduğu bir diğer çalışmada eşitlikçi toplumsal cinsiyet modelinin olmasının düşünüldüğü sonucuna ulaşılmıştır (Çiçek ve Çopur, 2018: s.13). Yılmaz'ın 2018 yılı-

İninde yapmış olduğu çalışmada ise kadının çocuk bakımı ve ev işleri gibi daha duygusal; erkeğin ise ev geçindirme gibi daha sistematik görevlerinin olduğu sonucuna ulaşmıştır (Yılmaz, 2018: s.18). Literatürdeki bu çalışmalara bakıldığında; toplumsal cinsiyet konusunda belirli bir düzlemde araştırmalar yapıldığı, kadın ve erkeğin toplumsal rolleri hakkında farklı görüşlerin oluştuğu görülmektedir. Kadınların eşlerinin başarısı üzerindeki etkileri hakkında literatürde yeterli çalışma bulunmadığından bu araştırmanın önemli bir boşluğu doldurmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Aile ve eş olmanın temel ruhu, her iki bireyin hayat başarılarında birbirlerine itici güç olmalarını gerekli kılmaktadır. Özellikle geçmişten günümüze bakacak olursak erkeğin başarısının alt yapısında güçlü bir kadın elinin olduğu görülmektedir. Bu araştırma, cinsiyet tutum ve davranışlardaki farklılaşmaların sebepleri, bir bütün olarak aile, erkeğin ve kadının toplumsal rolleri, eş olma sorumluluğu, aile içi dayanışma, eşler arası ilişkiler, eşlerin birbirini desteklemesinin önemi, erkeğin başarı trendinde kadının üstlendiği rollerin araştırılmasını ve feminist sosyal hizmeti konu edinmiştir. Türk kültüründe “her başarılı erkeğin arkasında başarılı bir kadın vardır” düşüncenin gerçeklik derecesi ölçülmek istenmiştir. Bu konular araştırılırken toplumsal cinsiyet kavramı, kadının beyin gücünün erkeğe yansımaları, çalışma hayatları ve birbirlerine etkileri ve feminist sosyal hizmet üzerine odaklanılmıştır.

Bu çalışma aile hayatındaki erkeklerin başarıya ulaşmalarında bir basamak görevi gören kadınların toplumsal cinsiyet kapsamında üstlenmiş olduğu rollerin tespitini amaçlamaktadır. Bu doğrultuda evli ve başarılı eş durumunda olan erkeklere yönelik saha çalışması niteliğinde anket ve literatür taraması yapılarak sosyal hizmet disiplininin de yararlanmak suretiyle bu veriler birbirleriyle ilişkilendirilip sosyolojik bir portföyün ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

1. Toplumsal Cinsiyet, Aile İlişkileri ve Eşlerin Çalışması

Cinsiyet kavramı, bireylerin kendilerini anlamlandırmaları ve diğerlerine karşı nasıl davranmaları gerektiğini tanımlayan bir kavramdır (Demirbilek, 2007, s. 13). Bu kavram, çeşitli toplum ve kültürlerde farklı anlamlara gelmektedir. Batılı modeller “sex” kavramı ile kişinin biyolojik ve anatomik özellikler, “gender” ile de sosyal ve kültürel roller üzerinde durmaktadır (Newman, 2002, s. 359). Cinsiyet kavramı, insanların toplumun bir ögesi olmasını, toplumsal araştırmaların artması ise “toplumsal cinsiyet” kavramını ortaya çıkarmıştır.

Dökmen (2004), cinsiyeti; kişilerin anatomisine göre tanımlanan demografik kategori, toplumsal cinsiyeti; kadın veya erkek olmaya ilişkin toplumun veya kültürün belirlediği manalar şeklinde ifade etmektedir (s. 4-8). Toplumsal cinsiyet terimini sosyolojiye sokan Ann Oakley'e göre "cinsiyet" anatomik erkek-kadın farklılığını ifade ederken, 'toplumsal cinsiyet' (gender) erkeklik ve kadınlık arasındaki eşitsiz farklılaşmaya göndermede bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet ilk olarak 1972 yılında kullanılmaya başlamış ve kadın-erkek arasındaki farklılığın biyolojik unsurların yanında toplumsal ve kültürel rollerle oluştuğunu ifade eden bir kavram olarak literatüre geçmiştir (Kirman, 2004, s. 231).

Batı ve doğu kültüründeki kelimelerin anlam farklılıklarına rağmen Türk literatüründe bazı otoritelerin batı literatürünü aynen kullandığı görülmektedir. Bunun sebebi bireylerin kavramların çoğunun Latin kültürüne ait olması nedeniyle anlamlarını değiştirmemek istemeleridir. Bu tartışmalar "cinsiyet kültürü" kavramı ile daha kolay açıklanabilmektedir. Cinsiyet kültürü, toplumsal yapıda cinsiyete ilişkin nitelemeleri içermektedir. Aynı zamanda bu kavram, cinsiyete ilişkin değer, tutum ve davranışların nasıl olması gerektiğini ifade etmektedir (Ersoy, 2009, s. 211).

Malcver ve Page'e göre aile; sex ilişkilerine dayalı, çocuk sahibi olma ve bu çocukları yetiştirme özellikleri gösteren bir gruptur. Bir başka yazarda aileyi grup olarak değerlendirme eğiliminde olup şu şekilde tanımlamaktadır; "aile kuşak ilişkilerinde ana, baba ve çocuktan meydana gelen bir gruptur." Bir başka yazar aileyi; ana, baba ve çocuk ya da sadece eşlerden meydana gelen ve az veya çok bir süreklilik arz eden grup olarak tanımlamaktadır (Canatan ve Yıldırım, 2013, s. 132). Aile üzerindeki etki gücü dikkate alınarak aile; "ana, baba, çocuk ve internette meydana gelen ve devamlılık gösteren gruptur" şeklinde de tanımlanabilir.

Aileye yönelik sosyolojik yaklaşımlar aileyi bir bütün çerçevesinde belirli yaklaşımlarla ele almaktadır. Bu yaklaşımlara birkaç örnek vermek gerekirse sembolik etkileşimci yaklaşım, aileyi etkileşen bir grup olarak ele alır. Yapısal işlevci yaklaşım, aileyi toplumun temel yapı taşı olarak ele alır ve çalışmalarını bunun üzerine şekillendirir. Çatışmacı yaklaşım ise biraz daha ideolojik kökenli olarak kapitalizme vurgu yapmaktadır. (Gökce, 2017, s. 52-54). Tüm bu yaklaşımlar çerçevesinde aile aslında tanımı zor, bireylerin rolleri karmaşık ve içeriği farklılaşan bir kavram olarak kendini göstermektedir.

Ailede toplumun etkisiyle beraber kız ve erkek çocuklar cinsiyetlerine uygun roller kazanmakta ve toplumsal cinsiyet kimliğini kazanmaktadır (Berner ve Günay, s.2011: 158). Edinilen toplumsal cinsiyet kimliği ile toplum içindeki rol ve görevlerini yerine getirmekte ve davranışlarını bu kimliğe göre şekillendirmektedir. Toplumsal cinsiyet aile içinde var olan veya olmayan kurumlardaki ilişkileri tanımlamak için önemli bir araçtır (Dedeoğlu, 2000, s. 139). Toplumsal cinsiyet olgusunu değerlendirirken aileyi bir merkeze alarak ve ailenin dönüşüm aşamalarını da değerlendirerek kavramın değerlendirilmesini yapmak yararlı olacaktır.

Aile evrenini oluşturan yapıda kurum olma kimliği açısından diğer toplumsal kurumlara benzetilmekte, fakat bu kurumlardan ayıran özelliklere sahip olmaktadır. Bu çerçevede ailenin karakteristiklerini şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

- Aile evrensellik gösteren bir yapıya sahiptir.
- Aile nesli devam ettirme, annelik, arkadaşlık, ebeveynlik vb. gibi birincil duygularla temellendirilmiş ve ırk gururu, romantik sevgi, şefkat vb. türden ikincil duygulara motive edilmektedir.
- Aile içerisinde yaşayan bireylerini şekillendirme niteliğini barındırmaktadır.
- Aile kapsam olarak sınırlıdır. Aileyi oluşturanların aileye karşı sorumlulukları bulunmaktadır.
- Aile kendisini çevreleyen toplumsal yapının kurallarıyla var olmaktadır.
- Aile sürekli bir kurum kimliği taşımakla birlikte yapısında bir geçicilik karakteri de barındırmaktadır (Canatan & Yıldırım, 2013, s.142).

Günümüz toplumlarında ailenin işlevleri gelişen toplumlarla beraber değişime ve dönüşüme uğramıştır. Bu işlevler arasında nüfus artışına katkıda bulunma, çocuk bakımı, sosyalleşme, cinsel davranışların düzene koyulması, ekonomik işbirliği, sevgi ve şefkat kaynağı olarak ifade edilmektedir (Demirbilek, 2015, s.110). Buradaki işlevlerden belki de en önemlisi ve konumuzla bağlantılı olan ekonomik işbirliği konusu eşlerin birbirlerini desteklemesi ile beraber ortaya çıkarılabilecek bir durum olarak değerlendirilebilmektedir. Eşlerin birbirini desteklenmesinde aralarında oluşması gereken eş olma sorumluluğunun yerine oturmuş olması gerekmektedir.

1.1 Eş Olma Sorumluluğu

İnsanın temel ihtiyaçlarından biri diğer insanlarla bir arada yaşamak olarak tanımlanmaktadır. Bireyler, duygularını sosyalleşirken daha iyi ifade etmektedir. Aynı zamanda bir topluluk içinde diğer insanlarla sosyalleşme bir ihtiyaç olarak tanımlanmaktadır. Beraberliklerin toplum tarafından kabul edilmesi için, bireyler, beraberliklerini genellikle evlilik yoluyla onaylatmaktadır. Toplumsal realite karşısında cinsel içgüdü ihtiyacının yani arzunun tatmin edilebileceği tek yer evlilik yoluyla aile olmaktadır (Sezal, 2003, s. 147). Bireyler toplumsal beklentileri de göz önüne alarak, romantik ilişkilerini birlikteliğe dönüştürmekte ve eş olarak hayatlarına devam etmektedir. Bu eş olma durumunun kendi içinde bir takım sorumluluk ve getirileri bulunmaktadır.

Ailenin “birbirleriyle evlilik, doğum ya da evlatlık edinme yoluyla bağlı bulunan ve aynı hanede birlikte yaşayan, iki ya da daha fazla insanın oluşturduğu bir birliktelik” olduğu düşünüldüğünde bu çatı altında bir iş birliğinin varlığından söz etmek gerekir (U.S. Bureau of Census’dan akt: Newman, 2016, s. 96). Giddens’a göre aile, akraba bağlantılarıyla doğrudan doğruya bağlanan, yetişkin üyelerin çocuklara bakma sorumluluğu üstlendiği bir insan topluluğudur (Giddens, 2013, s. 246). Öte yandan evlilik kurumunu kadın ve erkek arasında bir iş ortaklığı gibi kabul eden, evliliğe kurallar koyup anlaşma yapanlara karşı da bakış açıları farklılaşmaktadır.

Orta çağda bütün toplumlarda din, evliliğin ana temeli olarak kabul edilirken, modern toplumlarda evlenen tarafların daha fazla hak kazanabilme dürtülerinin öne çıktığı kabul edilmektedir. Evlilik farklı kültürlerde farklı bir şekilde düzenlenmektedir. Avrupa ülkelerinde evlilik romantik aşk üzerine kurulmuşken, doğu ülkelerde romantik aşk nadiren evliliğe götürmektedir (Bekmuradov’dan akt., Ergeshkyzy, 2012, s.12). Kültürel farklılıklar göz önüne alınarak değerlendirildiğinde evliliklerin türlerinin değiştiği görülmektedir. Fakat temel olarak bir ortaklık ve eşlilik durumu söz konusudur.

Kadın ve erkek birbirinin tamamlayıcısı olup, benzer ve farklı karakteristik özellikleri olmasına rağmen birbirlerine eş olabilmektedirler. Evlilikte mutluluğu bulabilmek, sadece bireysel refahımız açısından değil, tüm toplum refahının sağlanması açısından da önem taşımaktadır (Canatan & Yıldırım, 2013, s. 145). Bu mutluluğu yakalayan ailelerde aile içi dayanışmanın yüksek olacağı şüphesizdir. Bu yüzden evlilikte “mutlu” olmak mikro, mezo ve makro düzeyde refah için önemli bir araçtır.

1.2 Aile İçi Dayanışma ve Fedakârlık

Ailelerin kan ve evlilik bağı nedeniyle akrabalık ilişkileri içerisinde daha iç içe geçmiş bir nitelik gösterdiği ve dayanışma ruhunun güçlü hale geldiği görülmektedir (Şener, 2017: s.218). Evlilikte mutluluğun kaynağı, evdeki bireyler arasında dengeli ilişkilerin olmasıdır. Ailede üyelerin dengeli ilişkiler içinde yaşamalarına dayanışma denmektedir. Evliliğin, ilk yılları, dayanışmanın artması beklenen önemli zaman dilimleridir. Bazı evlilikler daha kurulur kurulmaz sarsıntı geçirmeye başlamaktadırlar. Evliliğin ilk yılları birbirlerine alışma, tanıma ve uyum dönemi olduğundan riskli bir zaman dilimi olarak eşlerin daha çok dikkat etmesi gereken aşamadır.

Eşlerin psikolojik dünyalarının evlilikle birlikte değişmesi, romantik duyguların yerini gerçeklerin alması, eşler arasında toplumsal açıdan farklı beklentiler ve farklı yaşam biçiminin belirginleşmesi bu sarsıntıya neden olmaktadır. Evlilerin bir kısmı bu sarsıntıyı olduğundan fazla büyütürken boşanmayı tercih ederken, diğer bir kısmı ilişkilerdeki bozukluğu fark eder, evliliğe karşı olumsuz duygular geliştirir, fakat evliliğin gerektirdiği samimi birlik ve beraberliği baz alarak evliliklerini sürdürmektedirler.

Evliliğin bir diğer önemi de ailede karar alma süreçlerini ortaya çıkarmasıdır. Karar alma süreçleri dendiğinde akla rutin yaşama ilişkin konular, çocuk yapma, çocukların bakımı, eğitimi vb. konular gelmektedir (Bahar, 2005, s. 176). Bu karar alma süreçlerinde aile içi dayanışmanın yüksek olması süreçleri de olumlu yönde etkileyecektir.

Evlilikte dayanışmanın oluşmasına engel çok sayıda etmen vardır. Sıkıntılar doğuran bu süreçte yenilik eklenmedikçe, var olan biteceğinden, eşler zamanla sıkılmakta ve günleri konuşmalar monotonlaşmakta ve evlilik manasız hale gelmektedir.

Evde dayanışmayı olumsuz etkileyen bir başka etkende aileye çocukların katılımıdır. Çocuklar eşleri birbirlerine daha fazla bağlamakta ve adeta evlilikle çocukla başlamaktadır. Çocuksuz yaşantı manasız gelmekte, çocuğun aileye girmesi dayanışmayı kurma da birleştirici ve pekiştirici olmaktadır. Çocuğun doğuşuyla karı-kocanın birbirlerine ayırdıkları zaman azalmakla birlikte çocuğun bakımı için aralarında oluşturdukları yardımlaşma ve dayanışma aile bağlarını kuvvetlendirmektedir.

1.3 Erkeğin Çalışma Hayatı

Erkekler, toplumsal yaşamın gereği ve toplumsal statüleri gereği geçim sağlama görevi ile karşı karşıya kalan bireylerdir. Bu yüzden insanların varoluşundan günümüze kadar çalışma hayatında aktif olarak yer almak zorunda kalmışlardır. Tarım toplumlarında tarım alanlarında çalışarak veya kendi tarım alanlarını işleterek; sanayi toplumlarında fabrikalarda, kendi işlerinde veya uzmanlık alanlarında ve hizmet sektörlerinde istihdam edilerek çalışma hayatına katılmışlardır.

Erkeklerin çalışma hayatı, kendi içinde zorluklar ve bir takım sorunlar taşımaktadır. Örneğin; fabrikada çalışan bir erkeğin maaş beklentisi ile aldığı maaş arasında fark olması hem iş performansını düşürmekte hem de geçimini sağlama konusunda sıkıntı çıkarmaktadır. Bu yüzden erkeklerin çalışma hayatının iyi irdelenmesi ve çalışma şartlarının gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bir başka örnekle konuyu pekiştirmek gerekirse, bireyler üniversiteyi bitirdikten sonra kimi zaman iş bulamadıklarından ve aile-çevre içerisinde kendilerinden beklenen işi yapma rolünü yerine getiremediklerinden dolayı kaygı düzeyleri artmaktadır. Bu yüzden erkeklerin çalışma hayatı konusunda sorumlulukları oldukça fazladır. Feminist sosyal hizmet bu sorumlulukları dağıtarak eşlerin çalışma hayatına eşit katılımını ve aile bütçesinin yönetiminde kadında söz sahibi olmasını önermektedir.

Olumsuz yanları yanı sıra erkek bireylerin çalışma hayatında daha aktif olmaları çalışma fırsatı olarak onları daha avantajlı duruma getirmektedir. Ayrıca erkeklerin kas gücü onları çalışma hayatında ön plana çıkarmaktadır. Sosyo-ekonomik durum olarak zor durumda olan bireyler kas gücünün verdiği avantaj ve her işi yapabilme eğilimi ile daha kolay iş bulabilmekte ve bu şekilde geçimlerini sağlayabilmektedir. Bu durum kadın ve erkeğin iş bulma yönündeki eşitlikçi avantajlarını olumsuz etkilemektedir. Feminist yaklaşım bu tür durumların erkeği avantajlı kılmasını eleştirmektedir.

1.4 Çalışma Hayatında Kadın ve Erkek Etkileşimi

Kadın ve erkeğin çalışma hayatına katılım konusunda eşit haklara sahip olması birbirlerini olumlu etkilemekte ve bu durum evli bireylerde daha sık görülmektedir. Burada kadın bireylerin eşlerin başarılarını isteme durumları daha da artmaktadır. Bu durum erkeklerin başarılı olmalarındaki önemli faktörler arasında yer almaktadır. Bunun dışında toplum tarafından beklenen eşinin yanında olma, ona destek olma gibi güdüleyici etmenler erkek bireylerin iş hayatındaki başarılarını pozitif yönde etkilemektedir. Her kadın

eşlerinin çalışma hayatına olumlu katkı sağlayamamaktadır. Eşlerin birikimleri, eşler arasındaki uyumsuzluklar ve sorunlar kadınların eşlerini desteklemelerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bunun sonucunda ikili ilişkiler daha da yıpranmaktadır. Sonuç olarak kadınların erkeklerin çalışma hayatına büyük ölçüde olumlu etkisine karşın olumsuz etkileri de söz konudur.

Erkeklerin kadınların çalışma hayatına etkilerine bakıldığında eşlerinin desteğini alan kadınların özgüvenleri artmakta ve iş ortamında daha güvenle çalışarak başarı trendleri yükselmektedir. Kadınların çalışması hakkında oluşmuş olan geleneksel toplumsal baskıya karşı özellikle eşleri tarafından desteklenmeleri özgüven ve çalışma azimlerini artırmaktadır. Ancak günümüzde kadınlar çalışma hayatında henüz daha yeni yeni kendini hissettirmeye çalışmaktadırlar. Kadının beden gücü erkeklere göre zayıf olsa da beyin güçlerinin etkin olduğu bilinmektedir. Modern çağda erkekler kadınların çalışmasını destekleyerek eşinin çalışmasını engellemek yerine fikri, ruhi ve fiziksel olarak destek vererek motivasyonlarını artırmakta ve ihtiyaç duyulması halinde yardımcı olarak başarılarının artmasına katkı sağlamaktadırlar.

Eşler çalışma hayatlarında birbirlerini desteklemeleri halinde başarı oranlarının artacağı ve burada her iki cinsiyetin birbirlerini olumlu yönde etkiledikleri görülmektedir. Özellikle çalışmayan/çalışmayan/çalıştırılmayan kadınlar rutin ev işlerini yapma, bir takım ihtiyaçlarını karşılama ve destekleme, kendisine moral verme gibi faaliyetlerle çalışan erkek eşe destek olarak onun başarısını artırmaya çalışmaktadırlar. Bu durumu, kadının çalışma hayatına dolaylı katılımı olarak gören düşünce akımı da söz konusudur.

2. Feminist Sosyal Hizmet Kuramı

Feminizm, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği eşit duruma getirmek adına ortaya atılmış bir düşüncedir. Bu düşüncenin temelinde kadının geri kalmışlığı ve kadının toplumsal statüsünün “insan” olmanın verdiği değerli olma temelinde ortaya çıkarılması yer almaktadır. Bu düşünce farklı düşüncelerle harmanlansa da özünde kadının statüsüne vurgu yapmaktadır.

Feminist kuram hem feminist çıkar ve amaçları açıklayan hem de siyaseten temsil edilmesi hedeflenen özneyi ortaya koyan bir kuramdır. Feminist kuramda kadınların yaşamlarının ya yanlış temsil edildiği ya da hiç temsil edilmediği düşünülmektedir. (Butler, 2005, s. 43-44). Kadının geri kalmışlığı vurgusuyla hareket eden feminist kuram veya kuramlar çeşitli düşünce

biçimlerinin etkisiyle dallara ayrılmaktadır. Feminist düşünce zamanla evrilererek anlam değişimi ve farklılığı yaşamaktadır.

Feminist kuram, kendi içinde liberal, radikal, Marksist, sosyalist, eko-feminist, psikanalitik, kültürel kuram olmak üzere dallara ayrılmaktadır. Liberal kuram, liberal siyasal düşünceden erkek ve kadınların aynı olduğu anlayışını miras almaktadır. Radikal kuram, kadınların ezilmişliklerini toplumun temel bir sorunu haline görür ve bu ezilmişliğin sorumlusunu ataerkilliğe bağlamaktadır. Marksist feminist kuramcılar, kadınların ezilmişliğini üretim biçimlerine ve kapitalizme bağlamaktadır. Sosyalist feminist kuram, Marksist, radikal ve psikoanalitik akımların kesişmesinden meydana gelmektedir. Eko-feminist kuram, çoğu zaman kadınların doğaya yaklaştığı fakat bu yakınlığın onları güçsüz bırakmak için bir araç olduğunu söylemektedir. Psikoanalitik kuramda, Freudyen düşünceyi esas alarak geliştirilmiş bir kuramdır. Kültürel feminist kuramsa, radikal feminizme benzeyen fakat ayrımları olan bir kuramdır (Ecevit, 2012, s. 11-19). Görüldüğü üzere her feminist kuram, temsilcilerinin ve o düşünce sisteminin etkisiyle farklı adlarla tanımlanmaktadır. Fakat bu tanımların özünü kadının güçsüz bırakılması ve geri planda kalması oluşturmaktadır.

Sosyal hizmet ve feminizm etkileşimi ikinci dalga feminizmiyle 1980'lerde başlamıştır, özellikle kadın sosyal hizmet uzmanların çabaları bu dönemde göze çarpmaktadır. İlk feminizm dalgası eşitlik esasına dayanırken, ikinci dalga feminist hareket toplumsal cinsiyet eşitliği, cinsiyet ayrımcılığı ve cinsel farklılık temeline dayandırılmıştır. Bu temeller, sosyal hizmet alanlarından biri olan kadın sorunlarına ilişkin, kadınların toplumsal hayatta özellikle ataerkil ve eril düzen içinde baskı altında yaşamalarına neden olduğu ve bu açıdan feminizme göz kırptığı düşünüldüğünde, feminist sosyal hizmet kavramının doğal süreçlerle ortaya çıktığı anlaşılmaktadır (Dominelli, Campos ve White'dan akt: Baydar, 2014, s. 34). Feminizm düşüncesiyle sosyal hizmetin birleşmesi temel olarak "toplumsal cinsiyet" paralelinde gerçekleşmektedir.

Sosyal hizmette feministler, feminizmin genişlemesiyle birlikte bir numaralı yankılanan bir trend haline gelmiştir. Zamanında kadının bireyselliği vurgusuyla beraber diğer zamanlarda kadınların ve çocukların ihtiyaçları vurgulanmıştır (Featherstone, 2001, s. 3).

Feminist sosyal hizmet, Barker'a göre sosyal hizmette cinsiyet ayrımcılığının yol açtığı duygusal ve sosyal problemlerin üstesinden gelinmesinde

bireylere ve toplumlara yardım etmek üzere geliştirilmiş, feminist bir yönelimi olan değer, beceri ve bilgi bütünlüğüdür. Dominelli ise feminist sosyal hizmeti “dünyadaki kadın deneyimini analizinde başlangıç noktası olarak ele alan, kadının toplum içindeki konumu ve kişisel durumu arasındaki ilişkilere odaklanan, spesifik ihtiyaçlarına yanıt veren, müracaatçı uzman etkileşimlerinde eşitlikçi ilişkiler yaratan ve yapısal eşitsizliklere işaret eden bir sosyal hizmet türü” olarak tanımlanmıştır (Buz, 2009, s. 57).

Feminist sosyal hizmet uygulamasında mikro, mezo ve makro olmak üzere üçlü bir uygulama temeli bulunmaktadır. Mikro feminist sosyal hizmet uygulamasında amaç kadınların kişisel güçlerine ulaşabilmelerini sağlamaktır; mezo düzeyde kadının çevresindekilerle ilişkileri üzerine odaklanılmıştır. Makro düzeyde ise sosyal politikalarda kadınlara yönelik yapılabilecek uygulamaları kapsamaktadır (Acar, 2001, s. 20).

Horejsi ve Sheafor’a göre feminist sosyal hizmetin odağında yardım temelli uygulamanın sadece klinikle sınırlı kalmaması, politik uygulamalarda da aktif olarak yer alması ve kurumların işlerliğinin artırılmasında da savunucu bir rol üstlenmesi gerektiğini savunmuştur (Horejsi ve Sheafor’dan akt: Keçeci, 2016, s. 50).

Tüm bunlara istinaden feminist sosyal hizmetin hareket planı üzerine odaklanan bir yaklaşım olduğu söylenebilmektedir. Bu hareket planında toplumsal cinsiyet, eşitsizlik, bireyi baskılayan düzenleyici ve denetimci toplumsal politik sistem üzerine odaklanmaktadır. Bu yaklaşım bu düzenler içinde kadının düzen içindeki yerinin tutarsızlıklarına değinmektedir (Tuncay & İl, 2006, s. 61). Kadın toplumsal olarak kendisinden yararlanan, ihtiyaç duyulduğu yerde değerlendirilen ve etken olmak yerine edilgen olarak yorumlanan bir kimlik konumundadır. Bu durum kadının statüsü, sosyal ve ekonomik alandaki yeri ve algısı konusunda ikilem doğurmaktadır.

Feminist sosyal hizmet kadınların geride kalmalarının yanında, toplum içinde maruz kaldıkları olumsuz halleri azaltma çabasıyla ortaya çıkmıştır. Kadınların toplum içinde görmüş olduğu kadın düşmanı hareketler onları kendilerini gerçekleştirme olarak olumsuz etkilemektedir. Bu yüzden Baydar’ın (2014) bahsettiği üzere kadın düşmanı uygulamalara yönelik feminist sosyal hizmet kuramı bir takım önlemler geliştirmiştir:

Feminist sosyal hizmet yaklaşımı, kadın düşmanlığı karşıtı bir söylem barındırmaktadır. Bu açıdan, feminist sosyal hizmet yaklaşımı toplumdaki

kadın düşmanı uygulamaları göz ardı etmemekle beraber şu önlemleri de almaktadır:

- Kadınların toplum içindeki ikincil konumlarını sonlandırmayı amaçlayan plan, program ve politikalar üretmek,
- Kadınların ekonomik, toplumsal ve politik katılımını sağlamaya çalışmak,
- Toplumdaki güç ilişkileri iyi analiz etmek ve bu ilişkilerden doğan kadın sorunları konusunda bilinçli olmak,
- Sosyal dayanışmanın önemine vurgu yaparak, toplumda, kadına yönelik tüm eşitsizlikleri ortadan kaldırmak ve bu amaca yönelik sosyal adaleti etkin kılmak,
- Özel alandan kamusal alana yayılan ve kadın-erkek eşitliği noktasında, baskı unsuru olarak karşımıza çıkan, ataerkil anlayışı anlamak ve kamusal alanda bu anlayışa müsaade etmeyen sivil oluşumları devreye sokmak,
- Kadın sorunlarının çözümüne yönelik sosyal politika geliştirmek için sosyal ve politik aksiyonda bulunmak,
- Toplumsal hayatta ve akademik alanda bireysel kadın sorunlarının da kökeninde kadın düşmanlığı, ataerkillik, toplumsal cinsiyet, cinsiyetçilik gibi uygulamaların olduğuna yönelik, farkındalık kazandırmak (Baydar, 2014, s. 37).

Uygulamayı gerçekleştirirken her kuramın kendine özgü bir takım ilkeleri bulunmaktadır. Bu sayede kuramlar meşru bir zemine oturtulmuş ve uygulamada aksaklıkları en aza indirgenmiştir. Bu kapsamda Dominelli feminist sosyal hizmet uygulamasını biçimlendiren ilkeleri şu şekilde sıralamıştır:

Kadınların;

- Farklılıklarını tanımak, güçlerini değerli kılmak,
- Farklı kadın grupları arasında ayrıcalıkları ortadan kaldırmak,
- Yaşamlarının tüm boyutlarında kendi kararlarını verebilmede aktif olduklarını göz önünde tutmak,

- Sosyal koşullar içindeki yerlerini belirlemede karşılıklı bağlantıyı onaylamak
- Kendi ihtiyaç ve problemlerine buldukları çözümleri ifade edecekleri bir alan sağlamak,
- “Kişisel olan politiktir” ilkesini kabul etmek,
- İhtiyaçlarını diğer tüm insanlar gibi ele almak,
- İnsan ilişkilerinin bağımsız doğasını ve bireysel problemlerinin sosyal nedenleri olduğunu teşhis etmek,
- Bireysel problemlere yönelik ortak çözümler bulmaya çalışmaktır (Buz, 2009, s. 58).

Feminist sosyal hizmet, kadınların toplumsal açıdan geri kalmışlığını azaltmak ve kadın-erkek arasındaki eşitsizliği aza indirmek aracılığıyla ortaya çıkmış bir kuramdır. Burada kadının geri kalmışlığını etkileyen sosyo-ekonomik, psikolojik ve hatta biyolojik durumlar sosyal hizmetin odağını oluşturduğundan feminizm ve sosyal hizmet etkileşimi doğmaktadır. Kadının toplumsal rollerinin arasında yer alan eş desteği rolü de feminist sosyal hizmetin odağında yer alan ve ele alınması gereken bir roldür. Eşler arası dayanışma ve etkileşimde eşlerden birisinin veya her ikisinin başarısı aile kurgusunu olumlu etkilemektedir. Özellikle çalışmayan eşe çalışma fırsatı sağlanması veya diğer eşi destekleyerek başarısını katkı sağlaması bu kuram çerçevesinde açıklanabilmektedir.

3. Yöntem ve Teknik

Bu çalışmanın genel amacı erkek bakış açısıyla erkeğin başarı sürecinde kadının ne kadar ve nasıl etkili olduğu ve bu etkileri hangi rollerle gerçekleştirdiğinin belirlenmesini kapsamaktadır. Belirlenen rollerin erkek bireyler üzerinde etkilerinin belirlenmesi ile birlikte konu ile ilgili sosyal hizmet bilgi disiplininden yararlanarak sosyolojik çıkarımlar elde edilmiştir.

Çalışma iki ana bölümden oluşarak, birinci bölümde araştırmanın kavramsal çerçevesini oluşturabilmek için literatür taraması yapılmış ve bu alandaki birikimlerimize yer verilmiştir. Burada araştırmanın kuramsal çerçevesi, teorik bilgiler ve literatür taramasına yer verilmiş, konu ile ilgili yapılan araştırmalar ve kaynaklar taranmış, endüstri çalışmaları ve iş verimi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Konuyu geniş bir perspektifte ele alabilmek için

“Ulusal Tez Yazım Merkezi’nde bulunan yüksek lisans ve doktora tezleri, Sakarya Üniversitesi Merkez Kütüphanesi’nde bulunan konu ile alakalı kitap kaynaklar ve aktif paylaşımda bulunan makaleler incelenmiştir.

Araştırmanın ikinci aşaması olan uygulama bölümünde evren olarak düşünülen Sakarya Üniversitesinde görev yapan evli erkek akademisyenler değerlendirilmiştir. Örneklem Fen Edebiyat Fakültesi’nde 16, Siyasi Bilimler Fakültesi’nde 22 ve İşletme Fakültesi’nde 12 kişi olmak üzere toplam 50 kişiden oluşmaktadır. Araştırmada demografik ve eş tercihleri ile alakalı sorulardan oluşan 30 ve Romantizm ve Eş Seçimi Ölçeğinden seçilen 12 soru olmak üzere toplam 42 soruluk anket formu kullanılmış ve katılımcılarla yüz yüze görüşülmüştür. Ancak makalenin konusu ve sınırlılığı gereği bu çalışmada ilgili soruların sadece bir kısmı kullanılmıştır. Veriler SPSS veri analiz programı ile analiz edilerek değerlendirmeler yapılmış, çıkarımlar elde edilerek çözüm önerileri sunulmuştur. Araştırmada; her erkeğin başarısının altında güçlü bir kadın eli olduğu, toplumda erkeklerin daha başarılı gözüktüğü, başarı kriterlerinde aile olmanın önemli bir faktör olduğu, evli erkeklerin çalışma hayatında daha çok efor sarf ettiği, erkeğin eş seçimi ile başarısında doğru bir orantı olduğu hipotezlerinden hareket edilmiştir.

4. Bulgular ve Yorum

4.1 Demografik Özellikler

Araştırma bulgularına zemin oluşturması, sabit değişkenler ve katılımcı profilinin belirlenmesi için katılımcıların demografik özelliklerine ihtiyaç duyulmuştur. Katılımcıların tüm demografik özellikleri yerine araştırmanın içeriği açısından önemli olduğu düşünülen yaşları, evlilik süreleri ve eşlerinin meslek durumlarının değerlendirilmesi yapılmıştır. Verilerin sağlığı açısından örneklem önemli kılınırken bu kitlenin evreni temsil edeceği düşünülmektedir.

Tablo 1’de araştırmaya katılan örneklemin yaş, evlilik süresi ve eşlerin mesleki durumları değerlendirilmiştir. Bu üç konunun değerlendirilmesinin ana sebebi; bu üç faktörün erkeklerin başarısında eşlerin etkisinin derecesine yönelik çıkarımlar elde etmektir. Sakarya Üniversitesi’nde yüz yüze görüşme yöntemiyle yapılan bu anket araştırması sonucunda katılımcıların %30’u 25-34 yaş aralığı, %42’si 35-44 yaş aralığı, %18’i 45-54 yaş aralığı ve %10’u 55 yaş ve üzeri yaş aralığında bulunmaktadır. Katılımcıların yarıya

yakınının (%42) 35-44 yaş arasında olması görüşlerinden yararlanan akademisyenlerin daha çok orta yaşlarda olduğunu göstermektedir. Kategorik bir değerlendirme yapmak gerekirse 44 yaş altı katılımcılar %72 ve bu yaşın üstünde olanlar %28 seviyesindedir.

Tablo 1: Katılımcıların Yaşları ve Evlilik Süresi Arasındaki İlişki

			Kaç yıllık evlisiniz?					
			1-6	7-12	13-18	19-24	25+	Toplam
Yaş	25-34	Yaş	73,3%	26,7%	,0%	,0%	,0%	100,0%
		Evlilik Süresi	57,9%	28,6%	,0%	,0%	,0%	30,0%
	35-44	Yaş	38,1%	42,9%	19,0%	,0%	,0%	100,0%
		Evlilik Süresi	42,1%	64,3%	57,1%	,0%	,0%	42,0%
	45-54	Yaş	,0%	11,1%	33,3%	22,2%	33,3%	100,0%
		Evlilik Süresi	,0%	7,1%	42,9%	50,0%	50,0%	18,0%
	55+	Yaş	,0%	,0%	,0%	40,0%	60,0%	100,0%
		Evlilik Süresi	,0%	,0%	,0%	50,0%	50,0%	10,0%
Toplam		Yaş	38,0%	28,0%	14,0%	8,0%	12,0%	100,0%
		Evlilik Süresi	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		Toplam	38,0%	28,0%	14,0%	8,0%	12,0%	100,0%

Value: 48,704a $p < 0,05$

Katılımcıların yaş aralıkları ve evlilik yılları arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır ($p < 0,000$). Evlilik sürelerine bakıldığında; %38'sinin 1-6 yıl, %28'inin 7-12 yıl, %14'ünün 13-18 yıl, %8'i 19-24 yıl ve %12'si 25 yıl ve daha fazla evlilik süresi yaşamaktadır. Araştırmada görüş bildiren erkek akademisyenlerin % 62'si altı yıldan fazla evlilik süresi yaşadığı ve bu sürenin eşleri ile ilgili kanaatlerin, aile kimliğinin, uyumun, eğilimlerin ve aile içi denge unsurlarının belirginleşmesi için yeterli bir süre olduğu düşünüldüğünde, katılımcıların eşleri hakkında tutarlı ve yeterli kanaat kullanabilecekleri söy-

lenebilir. Çünkü aile içi sorunlar daha çok eşlerin birbirlerini tanıma, alışma ve uyum süreci olan evliliğin ilk beş yılında yaşanmaktadır.

Katılımcıların üçte ikisinin eşleri çalışmaktadır. Eşlerinin %38'i kamu sektöründe %14'ü özel sektörde ve %12'si akademisyen olarak çalışmakta ve %30'u ev hanımı olarak hayatlarını sürdürmektedir. Çalışan ve başarı seviyeleri toplumun geneline göre daha yüksek olan katılımcı akademisyenlerin çoğunun eşinin çalıştığı ve eğitim seviyelerinin yüksek olduğu görülmektedir. Çünkü eşlerin %14'ü lise, %50'si lisans, %16'sı yüksek lisans, %10'u doktora seviyesinde eğitimlidirler. Eşlerin belli bir bölümü eğitimli olduğu halde ev hanımıdır. Ev hanımı olan eşlerin de ev işleri ve eşinin birçok hizmetini görmeleri dolayısıyla beylerin başarılarına katkılarının yüksek olduğu düşünülmektedir.

Eşlerin eğitim seviyeleri ve çalışma hayatına katılımları feminist yaklaşımın hedefleri ile örtüşmektedir. Sosyal hizmet açısından bakıldığında aile bireylerinin birbirlerini motive ettiği, kadınların çalışmasına erkeklerin fırsat sağladığı ve iş hayatlarını olumlu etkiledikleri görülmektedir. Bilinçli, eğitilmiş ve sosyal kadın eşlerin erkeklerin başarılarını kendi başarıları gibi gördükleri ve bu duruma katkı sağladıkları söylenebilir.

4.2 Evlilikten Memnuniyet ve Eşe Ayrılan Zaman

Evlilik, erkek ve kadının mutluluklarını sürekli kılmak adına birbirine söz verdikleri ve hedefledikleri bir süreçtir. Bu süreçte kadın ve erkek beraberliklerinden doyum elde etme ve mutluluklarını sürdürmek için birbirlerine zaman ayırmaları gerekir. Ayrılan bu zamanın seviyesi bireylerin evlilikten aldıkları hazzı ve mutluluğu açıklayıcı olacaktır. Evlilikte birlikte vakit geçirmenin çok sayıda aracı ve bileşeni vardır. Bunlar pikniğe gitmek, alışverişe gitmek, dışarıya çaya veya yemeğe çıkmak, kaplıcaya gitmek (Saygılı, t.y., s. 216) evde yemekleri beraber yemek, bolca sohbet etmek, sorunlarına ortak çözüm aramak, fikir teatisinde bulunmak, tatil yapmak vb.” şeklinde sıralanabilmektedir.

Eşlerin %86'si günde 1-6 saat arasında birlikte vakit geçirdikleri görülmektedir (Tablo 2). Bu veri bireylerin evliliklerinden memnun oldukları (%94,0) ve eşlerini sevdikleri sonucunu doğurmaktadır.

Tablo 2: Evlilik Memnuniyeti İle Eşle Vakit Geçirme Zamanı Arasındaki İlişki

		Eşinizle yapmış olduğunuz evlilikten memnun musunuz?			Toplam
		Evet	Hayır	Kısmen	
1 saatten az	Eşle geçirilen sosyal vakit	50,0%	,0%	50,0%	100,0%
	Eşle evlilikten memnuniyet	2,1%	,0%	100,0%	4,0%
	Toplam	2,0%	,0%	2,0%	4,0%
1-3 saat	Eşle geçirilen sosyal vakit	95,7%	4,3%	,0%	100,0%
	Eşle evlilikten memnuniyet	46,8%	50,0%	,0%	46,0%
	Toplam	44,0%	2,0%	,0%	46,0%
4-6 saat	Eşle geçirilen sosyal vakit	94,4%	5,6%	,0%	100,0%
	Eşle evlilikten memnuniyet	36,2%	50,0%	,0%	36,0%
	Toplam	34,0%	2,0%	,0%	36,0%
6 saatten fazla	Eşle geçirilen sosyal vakit	100,0%	,0%	,0%	100,0%
	Eşle evlilikten memnuniyet	14,9%	,0%	,0%	14,0%
	Toplam	14,0%	,0%	,0%	14,0%
Toplam	Eşle geçirilen sosyal vakit	94,0%	4,0%	2,0%	100,0%
	Eşle evlilikten memnuniyet	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	Toplam	94,0%	4,0%	2,0%	100,0%

Value: 24,922, p: 0,000<0,05

Evliliklerinden memnun olanlardan yarıya yakını (%44) günlük olarak eşlerine 1-3 saat arası vakit ayırmaktadır. Bir aile birlikteliği açısından bu

sürenin az olduğu ve eşe ayrılan sürenin daha fazla olması halinde eşler arası ilişkilerin daha kuvvetli olacağı ve aile içi yardımlaşmanın artacağı düşünülmektedir. Ancak eşlerin büyük bir bölümünün çalışıyor olması birbirlerine ayrılan süreyi kısıtlamaktadır. Eşlerin işlerine gelmezse dahi aile olma adına bazı gerçekleri kabullenmek gibi bir sorumlulukları vardır.

Katılımcıların birbirlerine ayırdıkları süre az olmasına rağmen evliliklerinden memnun olmayanların sayısı çok az görülmektedir. Bu durum akademik personellerin mutlu bir evlilikle hayatlarına devam ettiklerini göstermektedir. Yapılan anlamlılık testine göre eşlerle beraber sosyal vakit geçirme ve evliliklerinden memnun olma arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Eşlerin sosyal ve çalışma hayatları birbirlerine ayırmaları gereken süreyi azaltması mutluluklarını olumsuz etkilemek ve aralarında sorun oluşturmak yerine birbirlerini anlayışla karşılamalarını gerekli kılmaktadır. Burada kadının ev işlerinde kendilerini daha fazla sorumlu hissetmeleri duygusal açıdan kadına ayrıca bir yük getirmektedir. Feminist sosyal hizmet eşlerin çalışma ilişkileri dolayısıyla birbirlerine zaman ayıramamalarını tolere etmeleri gerektiğini ve ev işlerinde kadın kadar erkeklerin de sorumlu olduğunu savunur. Erkek egemen toplum ve aile yapısı ile Türk toplumu henüz bu seviyede değildir.

4.3 Ailenin Temel Ruhü

Ailenin temel ruhu, ailenin nasıl bir yapıda olduğunun göstergesidir. Sağlıklı bir aile sempatik, sıcak ve sorumluluk sahibi bireylerden oluşur (Nazlı, 2003, s. 22). Bu gibi ailelerde bireyler arasında sağlam bir ruh ve birbirine kenetlenmiş ortak tavır bulunur. Bu ruh birlik, sadakat, dayanışma, yardımlaşma ve tahammül gibi çeşitli biçimlerde bireylere yansır.

Tablo 3: Katılımcıların Aile Olmanın Temeline İlişkin Fikirleri

Aile Olma Fikrinin Temeli	Yüzde
Sevgiyi	32,0
Dayanışmayı	18,0
Birliği	16,0
Tahammülü	16,0
Sadakati	12,0
Diğer	6,0
Toplam	100,0

Katılımcıların yaklaşık üçte biri (%32) aile olmayı “sevgi” olarak tanımlamaktadırlar. Bu tanımın dışında dayanışma, birlik, tahammül ve sadakat dengeli bir şekilde sıralanmaktadır (Tablo 3). Katılımcılar genel olarak aile olmayı birbiriyle bağlantılı kavramlarla açıklamaktadırlar. Aile ilişkilerinde sevgi başarıyı tetikleyen itici güç olarak görülmektedir. Feminist yaklaşım sevgi bağının içinde eşlerin hayat felsefelerinde birbirlerine saygılı davranmayı ve anlayışla karşılamayı gerekli görmektedir. Eşin düşüncelerine saygı göstermek ve onları uygulamasına fırsat vermek ayrılmak yerine aile bağlarının kuvvetlenmesine ve karşılıklı sevginin artmasını sağlamalıdır.

Aile ilişkilerinde sevginin itici bir güç olması bireylerin birbiri ile dayanışmasını ve beraberinde başarıyı getirmektedir. Feminist sosyal hizmetin dayandığı kadın-erkek eşitliğinde bireylerin eşit bir ortamda birbirlerine karşılıklı destek olması her alanda bireyleri başarıya götüren bir etmen olacaktır. Araştırmada aile olmanın temel fikrinde sevginin (%32) ve dayanışmanın (%18) önde olması başarının ana etmenlerinin bu kriterler olduğunu göstermektedir.

4.4 Başarılı Olmanın İtici Gücü

Başarı, bireyleri yaptıkları işte güdüleyici bir motivasyon aracıdır. Başarılı olmayı olumlu etkileyen bir takım çekici faktörler olduğu gibi olumsuz yönde etkileyecek unsurlar da vardır. Bireyin başarılı olmasında en önemli etkenlerden biri aile ve aile içinde eş değer seviyede olan eştir. Eğer erkeğin başarısından bahsediliyorsa arkasında görünmeyen ancak her zaman yanında, sağında, solunda olan (en zor zamanlar dahil) ve erkeği motive eden kadın eşin katkısı inkâr edilemez. Tablo 4’de görüldüğü üzere mutlu bir aileye sahip olmak başarılı olmak adına iteleyici bir güç sayılmaktadır (%54). Katılımcıların çoğu aile içinde mutlu olmanın en önemli başarı olduğu kanaatini taşıyarak aile mutluluğunu diğer alanlardan daha fazla önemsenmektedir. Yani aile içinde mutsuz olan bir bireyin iş hayatında da başarısı düşük olacaktır. Eşi ile beraberliği ve aile içi ilişkilerini canlı tutarak mutlu olan erkekler bunu başarı kriteri olarak görmektedirler.

Tablo 4: Katılımcıların Başarı Kriterleri İle İlgili Dağılım

Size göre başarı kriteri ne olmalıdır?	Yüzde
Mutlu Aile Olmak	54,0
Alanında Yetkin Bir Uzman Olmak	18,0
Meslekte Terfi Almak	10,0
Uluslararası Yayın Sahibi Olmak	10,0
İyi Bir Ekonomik Gelire Sahip Olmak	4,0
Diğer	4,0
Toplam	100,0

Tablo 4’de katılımcıların başarı kriterleri göz önüne alındığında mutlu aile olmadan sonra %18 ile alanında yetkin bir uzman olmak, %10 ile meslekte terfi almak ve uluslararası yayın sahibi olmak ve %4 ile iyi bir ekonomik gelir sahip olmak gelmektedir. Sonuç olarak bireylerin başarı kriterlerindeki en önemli faktör aile olmaktan geçmektedir. Mutlu aile olmanın yüksek oranda çıkmasındaki en önemli pay, akademik personellerin başarı kaynağında mesleki ilerlemeyi değil, aileyi baz almalarından kaynaklanmaktadır. Bu durum toplumun diğer katmanları için de geçerli olabilir.

Başarılı olmadaki itici güçte en yüksek oranın mutlu aile olması, bireylerin aile içinde birbirlerini dengeli bir biçimde desteklemesini gerekli kılan önemli bir değişkendir (%54). Feminist sosyal hizmetin kadın-erkek eşitliği vurgusu bireylerin mutlu bir aile olmayı başarılı olma etkeni sayması açısından birbirini destekleyen faktörlerdir. Aile içi mutluluk oranının bu kadar yüksek çıkması erkeklerin başarılarında kadınların etkili olduğunu göstermektedir.

4.5. Erkeğin Başarısında Kadının Rolü

Her insanın çalışmasında başarı, güdüleyici önemli bir faktördür. Bu başarının güdülenmesine cinsiyetçi bir bakış açısından bakıldığında erkeklerin başarısında kadınların etkisinin önemi büyüktür. Çünkü birey hayatını paylaştığı eşinden alacağı moral ve motivasyon ile işine daha çok odaklanacak ve başarı oranını arttıracaktır.

Türk toplumunda “her başarılı erkeğin arkasında başarılı bir kadın vardır” şeklinde bir söz ve kanaat vardır. Bu düşünce her ne kadar feminist sosyal hizmet anlayışına ters gibi gözükse de uygulamada kadının gücünden

yararlanma olarak değerlendirilmesi gerektiğinden test edilmesi ve erkeğin başarısındaki rolünün tespit edilmesi istenmiştir. Çünkü bu düşüncenin bir birikim, tecrübe ve kazanım sonucu oluştuğu düşünülürse bu toplumsal yargının analiz edilmesi yararlı olacaktır. Katılımcıların yarıdan fazlası (%20 + %34 = %54) bu düşünceye katılmaktadır. Kararsız olanlar da bu kategoride değerlendirildiğinde, bu oran %70'e çıkmaktadır. Toplumda kadınlar hakkında var olan bu olumlu kanaat toplumun ve ülkenin gelişmesinde kadının gücünün ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Belki de kendileri için zemin ve fırsat bulamayan kadınlar performanslarını eşleri için kullanarak erkeklerin başarılarında önemli roller oynamaktadırlar.

Tablo 5: Kadınların Erkekleri Başarılı Kılma Rolü Ve Başarılı Erkeğin Arkasında Bir Kadın Var Sözü Arasındaki İlişkisi

		Her başarılı erkeğin arkasında bir kadın vardır sözüne katılıyor musunuz?					
		Katılmıyor	Kısmen katılmıyor	Kararsız	Kısmen katılıyor	Katılıyor	Toplam
Evet	Kad. erk. başarılı yapma rolü	,0%	21,4%	7,1%	28,6%	42,9%	100,0%
	Başarılı erk. ark. kadın var	,0%	60,0%	12,5%	26,7%	50,0%	28,0%
	Toplam	,0%	6,0%	2,0%	8,0%	12,0%	28,0%
Hayır	Kad. erk. başarılı yapma rolü	34,8%	,0%	26,1%	17,4%	21,7%	100,0%
	Başarılı erk. ark. kadın var	80,0%	,0%	75,0%	26,7%	41,7%	46,0%
	Toplam	16,0%	,0%	12,0%	8,0%	10,0%	46,0%
Kısmen	Kad. erk. başarılı yapma rolü	15,4%	15,4%	7,7%	53,8%	7,7%	100,0%
	Başarılı erk. ark. kadın var	20,0%	40,0%	12,5%	46,7%	8,3%	26,0%
	Toplam	4,0%	4,0%	2,0%	14,0%	2,0%	26,0%
Total	Kad. erk. başarılı yapma rolü	20,0%	10,0%	16,0%	30,0%	24,0%	100,0%
	Başarılı erk. ark. kadın var	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	Toplam	20,0%	10,0%	16,0%	30,0%	24,0%	100,0%

Value: 19,923a, p: ,011 < 0,05

Kadınların çalışma hayatında eşlerini desteklemesi gerekliliğinin toplumsal algısını tespit etmek üzere akademisyen erkeklere “Sizce kadınların erkekleri başarılı yapma gibi toplumsal bir rolü var mıdır?” şeklinde sorulan soruya katılımcıların %28’i evet, %26’sı kısmen ve %46’sı hayır cevabını vermiştir. Akademisyenlerin yarıya yakını bu soruya hayır cevabını vermelerine rağmen eşleri desteklemediği takdirde başarılı olamayacaklarını düşünenler %28 seviyesindedir. Kadın eşlerin erkeğin başarılı olmasında zorunlu toplumsal rolleri olmamasına rağmen erkek eşlerin başarısı için gönüllü olarak çaba gösterdikleri ve erkeklerin de eşlerinden böyle bir beklentisi olduğu görülmektedir. Eşlerin aile içinde birbirlerini desteklemeleri çalışma ve sosyal hayatlarına olumlu yansiyarak aralarındaki fiziksel enerji ile içlerinde saklı olan zihinsel, ruhsal ve duygusal enerjiyi sinerjiye çevirerek performanslarını artırıp başarıları oranlarını yükseltebilirler.

Katılımcıların üçte ikisi (%66) başarılarında eşlerinin ileri seviyede etkisi olduğunu ve %30’u orta seviyede roller üstlendiklerini ifade etmişlerdir. Büyük bir çoğunluk tarafından benimsenen bu görüşe göre; erkeklerin başarılı olmasında eşlerinin ileri seviyede etkili olduğu anlaşılmaktadır. Eşiniz desteklemezse başarılı olabileceğinizi düşünüyor musunuz? sorusuna katılımcıların üçte biri (%32) evet cevabı verirken % 40’ı bu fikre kısmen katılmaktadır. Kısmen fikri “hayır” düşüncesine daha yakın olarak değerlendirildiğinde katılımcıların üçte ikisi (%68) eşlerinin desteği olmadan başarılı olamayacaklarını düşünmektedirler.

Tablo 6: Başarıda Eşin Rolü ve Eşin Desteği Arasındaki İlişki

		Eşiniz desteklemezse başarılı olabileceğinizi düşünüyor musunuz?			
		Evet	Hayır	Kısmen	Toplam
Hiç	Başarıda eşin Rolü Old. Düşünme	50,0%	,0%	50,0%	100,0%
	Eş Desteği Olmadan Baş. Düşünme	6,2%	,0%	5,0%	4,0%
	Toplam	2,0%	,0%	2,0%	4,0%
Orta	Başarıda eşin Rolü Old. Düşünme	46,7%	13,3%	40,0%	100,0%
	Eş Desteği Olmadan Baş. Düşünme	43,8%	14,3%	30,0%	30,0%
	Toplam	14,0%	4,0%	12,0%	30,0%
Yüksek	Başarıda eşin Rolü Old. Düşünme	24,2%	36,4%	39,4%	100,0%
	Eş Desteği Olmadan Baş. Düşünme	50,0%	85,7%	65,0%	66,0%
	Toplam	16,0%	24,0%	26,0%	66,0%
Total	Başarıda eşin Rolü Old. Düşünme	32,0%	28,0%	40,0%	100,0%
	Eş Desteği Olmadan Baş. Düşünme	100,0%	100,0%	100,0%	
	Toplam	32,0%	28,0%	40,0%	100,0%

Value: 4,421 p: 0,352 > 0,05

Katılımcıların eş desteği ile başarılı olabilme ve başarılı olmada eşin rolü faktörü karşılaştırıldığında “evet”, “hayır” ve “kısmen” cevabı verenler ile “yüksek” cevabı verenler arasında bir paralellik bulunmaktadır. Buna karşın “hayır” ve “kısmen” cevabı verenlerle “orta” cevabı verenler arasında bir yakınlık bulunurken “evet” cevabı ile “orta” cevabı arasında bir bağ bulunmamaktadır. Bu verilere göre; bireylerin eş desteği ile başarılı olma ile eş rolü arasında anlamlı bir yakınlık bulunmaktadır. Bu durum bireylerin eş desteğini ve başarılı olmada eş rolünü önemsedikleri, eş ve eş desteği olmazsa başarılı olma konusunda sorun yaşayabileceklerini göstermektedir. Yapılan ki-kare testine göre; p değerinin 0,05’ten büyük olduğundan bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmektedir. Ancak değişkenlerin alt unsurlarının kendi aralarında yorumlanmaları konunun içeriği açısından araştırmaya katkı vereceği düşünülmüştür.

Feminist yaklaşım kadının donanım ve niteliklerinin güçlendirilmesini savunmaktadır. Kadının güçlü olması erkek eş için önemli bir avantajdır.

Çünkü kadının yeterliliği erkeğe güven verecek ve erkeğin eşinin iş hayatı için zaman ayırmasına gerek kalmayacağından tüm zamanını ve eforunu işine yönlendirmek suretiyle başarı oranını attıracak ve dolaylı olarak kadın eşinin başarısına katkı vermiş olacaktır.

4.6 Kendini Başarılı Bulma ve Eş Desteğinin Başarıya Etkisi

Bireyler başarılı olmayı bir kriter olarak koydukları kadar kendi içsel doyumlarını sağlamak için de kendilerini başarılı bulmak istemektedirler. Burada yine eşin desteği önem taşımaktadır. Çünkü bireyler önce kendilerini başarılı hissetmeyi ve ardından eşlerinin desteğiyle başarılı olmayı daha hızlı bir şekilde gerçekleştirecektir. Toplumsal algı hep erkeğin kadını destekleyeceği ve katkı vereceği şeklindedir. Hâlbuki kadın da erkeği destekleyecek ve ona katkı verebilecek birikim ve yeteneğe sahiptir. Cinsiyete dayalı dezavantajları ön plana çıkarmak yerine avantajları değerlendirmek her iki bireyi de güçlü kılacaktır. Kadını zayıf görmek yerine güçlendirmek ve güçlü yönlerinden yararlanmak erkeğin başarısını, ailenin mutluluğunu ve geçim sorunlarının azalmasını sağlayacaktır.

Tablo 7: Bireyin Kendisini Başarılı Bulmasıyla Başarı Faktörü Arasındaki İlişki

		Başarınızda eşinizin ne kadar rolü olduğunu düşünüyorsunuz?				
		Hiç	Orta	Yüksek	Toplam	
Kendinizi ne kadar başarılı buluyorsunuz	Düşük Seviye	Kendini Başarılı Bulma	,0%	20,0%	80,0%	100,0%
		Başarıda Eşin Rolü	,0%	6,7%	12,1%	10,0%
		Toplam	,0%	2,0%	8,0%	10,0%
	Orta Seviye	Kendini Başarılı Bulma	6,2%	43,8%	50,0%	100,0%
		Başarıda Eşin Rolü	100,0%	93,3%	48,5%	64,0%
		Toplam	4,0%	28,0%	32,0%	64,0%
	Yüksek seviye	Kendini Başarılı Bulma	,0%	,0%	100,0%	100,0%
		Başarıda Eşin Rolü	,0%	,0%	39,4%	26,0%
		Toplam	,0%	,0%	26,0%	26,0%
Toplam	Kendini Başarılı Bulma	4,0%	30,0%	66,0%	100,0%	
	Başarıda Eşin Rolü	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	Toplam	4,0%	30,0%	66,0%	100,0%	

Value: 10,875 p:0,28>0,05

Katılımcılar kendilerini genel olarak orta derecede (%64,0) başarılı görmektedirler. Ayrıca kendilerini orta derecede başarılı gören bireylerin yarısı başarılarında eşinin katkısı ve kapasitelerinin etkili olduğunu düşünmektedirler. Bireylerin kendilerini yüksek derecede başarılı (%26) bulmamalarında en önemli etken olarak kendilerini görmektedir (Tablo 6). Yani kendilerini yüksek seviyede başarılı bulanlar başarılı olmalarında eşlerinin yüksek seviyede etkili olduklarını düşünmektedirler. Zaten katılımcıların üçte ikisi başarılı olmalarında eşlerinin yüksek derecede katkı sağladıkları kanaatindedirler.

Kendilerini yüksek seviyede başarılı görenler “egoist” bir tavır takınmayıp eşlerinin katkısını arka plana atmamaktadır. Burada üniversitede görev yapan akademik personellerin kendilerini başarılı görme duygusunun yük-

sek olduğu sonucunu doğurmaktadır. Düşük seviyede başarılı görenlerin sayısının ise yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Başarının tek taraflı düşünülmemesi ve eşin de katkı sağladığının düşünülmesi haklar açısından kadın erkek eşitliğine vurgu yapmaktadır. Feminist kuramın kadının başarısını savunması başarılı bir erkeğin arkasında başarılı bir kadının olması fikriyle örtüşmektedir. Feminist sosyal hizmet kadını arka plana itmek yerine ön plana çıkararak eşitlikçi bir yaklaşımla onun fendinden yararlanmayı ve sosyo-ekonomik hayatta aktif rol almasını gerekli görmektedir.

Sonuç

Çalışma hayatında başarılı olan erkelerin arkasında görünmeyen ancak başarılı bir kadın olduğu deyimi ve varsayımından hareketle evli erkeklerin başarısında eşlerinin rol ve sorumluluklarının önemine vurgu yapan bu makale, örneklem olarak seçilen Sakarya Üniversitesindeki erkek akademisyenlerin görüşleriyle temellendirilmiştir. Teorik alt yapısı, yöntem ve tekniğinin yukarıda açıklandığı bu makaleden elde edilen çıkarım ve sonuçlar bu alanda yapılan/yapılması planlanan çalışmalara katkı sağlayacak ve bilim dünyasına zenginlik katacaktır.

Sosyal ve ailevi hayatta cinsiyete dayalı ayrımcılık ve cinsiyetlere biçilen roller modern çağda yer değiştirmeye başlamış ve toplumsal cinsiyet kavramı ile kadın-erkek arasındaki farklılığın sadece biyolojik olarak değil toplumsal ve kültürel rollerle oluştuğu fikri literatüre geçmiştir. Aile içinde, çalışma hayatında, sosyal yaşamda ve sosyal ve ekonomik kalkınmada kadınların bilgi, birikim, derinlik, estetik, duyu ve düşüncelerinden yararlanılması gerekmektedir. Bu süreçte kadını arka tarafa itmek yerine özellikle haklar açısından eşit fırsatlar sağlanarak kadının gücünden hayatın tüm alanlarında etkin yararlanılması öne çıkmaktadır. Bu fikre günümüzde feminist yaklaşımlar öncülük etmektedir.

Toplumun en temel birimi olan ailede rol dağılımı ve eşler arası ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi ailenin mutluluğu ve çalışan bireylerin başarı trendini artıracak ve toplumda sinerji oluşturacaktır. Cinsiyetler fitraten farklı özelliklere sahip olsalar da eş olarak bir araya gelen kadın ve erkek, farklı deneyim, birikim ve güçlerini birleştirdiklerinde ciddi bir potansiyel oluşturmakta ve önlerine çıkan sorunları daha çabuk ve kolay çözmektedirler.

Birbirinden farklı ve benzer karakteristik özelliklere sahip olana kadın ve erkek birbirlerine eş olabilmekte ve ortak sorumluluklar üstlenmektedirler.

Bu sorumluluklar eşler arası sevgi, birlik, dayanışma, yardımlaşma, sadakat ve tahammül kabiliyetlerinin gelişmesini ve birbirlerini desteklemelerini sağlamaktadır. Eşler birbirleriyle yarışmak yerine birbirlerinin üstün yönlerine ve başarılarına odaklanarak, birbirleri için fedakârlıklar yaparak enerjilerini birleştirmeleri gerekmektedir. Bu durum eşlerin sosyal ve çalışma hayatındaki başarılarının artmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Aile içi sorun yaşayan eşlerin bu durumu çalışma ortamlarına da yansıtarak başarı seviyelerini düşürmektedir. Evliliğin bireylere verdiği haz ve sağladığı mutluluk çalışma hayatlarında iteleyici güç olmaktadır. Burada her iki birey de sorumluluk alarak cinsiyete dayalı farklılaşma ve ayrışmalara fırsat vermeleri gerekir.

Yapılan literatür taramasında feminist sosyal hizmetin önceleri eşitlik perspektifinde hareket ettiği fakat daha sonra spesifik konulara inerek toplumsal eşitlik, adalet gibi kavramlarla kadına siyasi bir kimlik kazandırmayı amaçladığı görülmektedir.

Erkeklerin başarısında kadının üstlendiği rolleri ve sorumlulukları belirlemek üzere görüşlerine başvuru katılımcıların profili genel olarak orta ve genç yaş grubunda, eşleri çalışan, büyük çoğunluğu 12 yıldan az evlilik sürecinde olan ve evliliklerinden memnun olan akademisyenlerden oluşmuştur.

Bireylerin eşlerinin geneli çalışan olmasına karşın çalışmayan ve ev hanımı olarak yaşamına devam eden eşler de bulunmaktadır. Ev hanımı olan eşler ev içi işleri yapmak, erkeklerin ev içi ihtiyaçlarını gidermek ve zamanlarını çalışmaya ayırarak işlerine motive olmalarını sağlamak gibi rollerle eşlerinin başarılarına önemli katkılar sağlamaktadırlar. Bu yüzden ev hanımlığını seçerek aileye katkı vermek isteyen eşler için ekonomik gelir sağlamalarına yardımcı olacak, ev hanımlığını nitelikli bir meslek olarak tanımlayacak veya sosyal hayatlarında daha aktif vakit geçirmelerini sağlayacak çalışmaların yapılması onları bu rollerinde motive edici olacaktır. Bu görev kadına yüklenen zorunlu bir rol olmak yerine isteğe bağlı olması ve gerektiğinde erkeğin de aile içinde bu rolleri üstlenebileceği boyuta taşınması kadın erkek eşitliğine katkı sağlayacaktır.

Eşlerin yarısı günlük hayatta sosyal olarak birbirlerine üç saat veya daha az zaman ayırmalarına rağmen (bunun en büyük sebebi iki eşin de çalışıyor olması) büyük bir çoğunluk (%94) evliliklerinden memnun, eşlerini seviyor ve aile içi mutludur, başarılı olmanın itici gücünü de aile içi mutluluğa bağlamaktadırlar. Ancak eşler birbirlerine daha fazla zaman ayırarak mutluluk-

larını paylaşmalı, sorunlarını konuşarak çözmeye çalışmalı ve etkileşimlerini güçlü tutmalıdırlar. İş sonrası erkek eş sosyal hayata zaman ayırırken kadın eş ev işlerini halletme, çocuğa bakma gibi sorumluluklarını öne çıkararak eve dönmeyi tercih etmektedirler. Bu eşlerin aynı sorumluluğu üstlenmeleri, birbirlerine ve evlerine zaman ayırarak ihtiyaçlarını beraberce gidermeleri önerilmektedir. Kadın hakları savunuculuğu kadının sosyal hayata zaman ayırmasına ve erkelerin de ailevi roller üstlenmesine vurgu yapmaktadır.

Katılımcılar aile olmayı “sevgi” olarak değerlendirerek aile olmak için sevginin şart olduğunu ifade etmektedirler. Erkeklerin başarılı olmasında eşlerinin katkı sağlamaları sevgiye dayalıdır. Çünkü kadın eşlerin beylerinin başarılı olmasına katkı vermeleri toplumsal bir rol değil fedakârlığın sonucudur. Bir birey ancak sevdiği insanlar için fedakârlık yapabilir.

Bu araştırma sonuçları göre erkeğin başarısında kadının rolünün yadsınmaz bir şekilde kabul edildiği görülmektedir. Araştırmanın akademik camia içinde yapılması bu sonucun çıkmasında önemli bir etkidir. Bu sonuç daha çok eğitim seviyesi yüksek ve vasıflı ailelerde yaygın ve geçerli olduğu söylenebilir. Kadının erkeğin arkasında olduğu kanaatinden ziyade erkeği motive eden, kendi sorunlarını erkeğe ihtiyaç duymadan çözerek kendisine zaman ayırmaya gerek bırakmayan, ailenin diğer bireylerinin sorunlarını çözerek erkeği meşgul etmeyen aktif kadının dolaylı olarak erkeğin başarısına katkı sağlaması feminist sosyal hizmet uygulaması olarak benimsenmiştir.

Kadınlar kendi konum ve görevlerine bakmaksızın eşlerini başarılı görmek istemektedirler. Erkekler ise eşlerinin bireysel ve toplumsal bir sorumluluk olmadığı halde gönüllü olarak kendilerinin başarısında üstlendikleri rollerden dolayı kadınların fedakârlığından söz etmektedirler. Elbette bu düşüncede olmayan erkek ve kadınlar da mevcuttur. Her halükarda kadın ve erkek eşitliği, eşgüdümü ve dayanışmasının her iki bireyin başarısını olumlu etkilediğini söylemek mümkündür. Erkeğin başarısında kadının olduğu kadar kadının başarısında da erkeğin etkisi vardır. Burada her iki bireyin birbirlerini cesaretlendirmeleri ve samimice desteklemeleri söz konusudur.

Feminist sosyal hizmet yaklaşımının odağı olan kadın erkek eşitliği düşüncesinden hareketle bireylerin ev ortamı, çalışma hayatı ve ekonomik gelir kazanmalarında eşitliğin sağlanmasına yönelik yapıcı politikaların geliştirilmesi sağlanmalıdır. Kadın ve erkeğin çalışma gerekçesi ekonomik özgürlük değil aile bütçesine katkı sağlamak ve aile içi dayanışmayı güçlendirmeye yönelik olmalıdır.

EXTENDED ABSTRACT

Sex is an element determining how the individuals will make sense of themselves and how they will behave. Communities interpret this concept according to their own values, creating the gender concept. Gender is a concept consisting of the biological differences between men and women as well as the social and cultural elements. Men and women in the society come together to form the family. Girls and boys gain roles appropriate for their genders in the family, with the effect of community. However, the function of the family has undergone many changes in today's societies. The invariant function is the support of spouses towards each other. Support concept brings along the responsibility of being a spouse. Considering the family as "union in which two people with the bonds of matrimony", the responsibility of the spouses for being supportive gains importance.

Women are individuals, just like men, with various roles in their individual, familial, social, cultural and professional lives. Women, who should be active in every area in the society, constantly give moral and material support to their spouses and make sacrifices, which goes unnoticed. Women significantly contribute to the determination and success of men with their driving force, support, ending synergy, motivating behavior and actions.

The support of spouses towards each other in every context is a building stone for the strengthening of the family. The woman and man are complementary to each other. Despite similar and different characteristics, they can be husband and wife. Apart from all the responsibilities of the women in the marriage, the material and moral support they give to their husbands are usually not spoken out. The driving force of women, their endless energy and motivating behaviour plays an important role in motivating men for working harder.

Feminism is a philosophical idea working in order to eliminate the inequalities between men and women. The fundamental idea in feminism is the inequality towards women. The misrepresentation or non-representation of women dominate the feminist theory. Feminist theory is an umbrella term for various theories. One of these is liberal feminist theory, which takes the sameness of women and men as the starting point, with the effect of liberal thought. The radical feminist theory takes the oppression of women as the fundamental problem in society. Marxist feminist theory connects the oppression of women to capitalism. Sociality feminist theory is the mix of Marxist, radical and psychoanalytic feminist theories. Psychoanalytic femi-

nist theory is the feminist theory is developed with the influence of Freud's thinking. Cultural feminist theory resembles the radical feminist theory, despite the fact that there are some differences.

Although they differ between each other, all feminist theories give importance to the equality between men and women as well as they advocate women's rights. Feminist social work is a movement aiming to help individuals and communities in overcoming the problems stemming from gender apartheid. Feminist social work is heavily influenced by feminist ideas. As in all social work practice, feminist social work practice also has three practice areas as micro, meso and macro. In the micro-level, feminist social work works directly with women. In the meso-level, the people surrounding the woman is worked with. In the macro level, the women and their problems are studied on the social politics level.

Feminist social work approach tries to eliminate the inequality of women as well as to decrease the negative attitudes faced by women in society. There are some principles accepted in the feminist social work practice as follows: accepting the difference of women, eliminating the privileges existing between different groups of women, providing reciprocal link, accepting the "personal is political" principle, handling the needs of women in the same way as the needs of all people, producing common solutions for individual problems. The responsibility of women to be a spouse and their support towards their husbands should be among the subjects of feminist social work practice. The support between spouses is a factor strengthening the family institution. Providing work opportunity for the non-employed spouse, or the support of non-employed spouse to the working spouse can be evaluated within the framework of this theory.

Method

This study aims to determine the effects of women in the success of men and to determine the roles the women played for creating these effects. The study discusses the efficient power of women in the success of men and the importance of benefiting from this power within the framework of feminist social services theory. The study aims to test the validity of the saying "behind every successful man there is a successful woman". The study conducted field research based on qualitative and quantitative data. The target population of the study is the married male academicians working at Sakarya

University. The sample is the 16 academicians from Faculty of Letters, 22 academicians from Faculty of Political Sciences and 12 academicians from Business School. A total of 50 male academicians are included in the study. A questionnaire form consisting of 42 questions was employed in the study. 30 questions were about demographic characteristics and spouse preferences. 12 questions were selected from the Romance and Spouse Selection Scale.

Results

According to the results of the study, 42 per cent of the participants are in 35-44 age group, 30 per cent of them are in 25-34 age group, 18 per cent of them are in the 45-54 age group. 38 per cent of the participants have been married for 1-6 years, 28 per cent of them have been married for 7-12 years. When these two variables are evaluated, a statistically significant relationship is observed between the age range of the participants and their duration of the marriage. In addition, it was found that the spouses of two-thirds of the participants work. 38 per cent of the working spouses are employed in the public sector. 30 per cent of the spouses is housewives. It was found that the wives of the employed and more success male academicians also work and they are more educated.

This idea is backed by the fact that 50 per cent of the spouses have bachelor degrees, 16 per cent of them have master degrees and 10 per cent of them have PhD degrees. Spouses' education level and their participation in working life overlap with the aims of the feminist approach. Considered from the framework of social work, it is seen that the family members motivate each other, the men provide the opportunity for women to work and they positively affect the working life of each other.

Nearly half of the participants content with their marriage (44 per cent) separate daily 1-3 hours to their spouses. It can be said that this duration is low for a family and the increase of this duration will strengthen the relationship between spouses and will increase the support in the family. However, the fact that most of the spouses are employed decreases the time spent together. Feminist social work advocates that the inability to spent time together due to the work-life should be tolerated and the men are as responsible for the housework as the women. Turkish society, with its patriarchal family structure, is not yet at this level.

In terms of success, it was found that more than half of the participant prefer a happy family. The emphasis of feminist social work on the equality of women and men is supported by the finding that participants count having a happy family as an indicator of success. The wives of the participants were found to support voluntarily the success of their husbands and the participants were found to have such an expectation from their wives, despite the fact that the role of wives in the success of husbands is not a compulsory social role. The participants were generally found to view themselves as reasonably successful. In addition, half of the participants who view themselves as reasonably successful think that the contribution and capacity of their wives are effective in their success. The most important factor for the participants finding themselves as not highly successful is themselves. It can be interpreted that the wives of the participants finding themselves as highly successful play an important role in this success.

The knowledge, skills, experience, deep understanding, aesthetics, emotion and thoughts of the women should be benefited in the family, working and social life as well as in the social and economic development. In this process, the power of women should be efficiently benefited in all aspects of life by providing equal opportunities for women instead of pushing them down. This idea is led by current feminist approaches.

Discussion and Conclusion

Family is the nucleus of society. The distribution of roles in the family, as well as the healthy relationship between spouses, will increase the happiness in the family as well as the success of working people, which will, in turn, create synergy in the society. Although women and men have different characteristics due to their nature, when they join their power as wife and husband, they bring together different experience and power, creating a serious potential, which helps them to overcome problems quickly and easily. The participants asked about their views on the roles and responsibilities of their wives in their success were male academicians generally in middle and younger age groups, were married were less than 12 years, had working wives and they were found to be happy with their marriage.

The women choosing to be housewives to contribute to the family should be provided with opportunities to gain economic income. The housewifery should be qualified as a qualified profession. The housewives should be en-

couraged to spend more active time in their social lives. These steps will motivate women more for their roles. The fact that this task is optional rather than a compulsory for women and the men also do the housework when necessary will contribute to gender equality.

The spouses should spend more time together, share their happiness with each other. They should try to solve their problems by talking and should have powerful interaction. Men prefer to spare time for social life after work while women prefer to return home in order to do household chores and take care of their children. These spouses are recommended to share their responsibilities with each other. They should spare their time for each other and for their homes. The advocacy of women's rights emphasizes that women should spare time for their social life and men should take responsibility for household chores. Participants evaluated being family as "love", highlighting the condition of love for being a family. The support of women in the success of their husband is based on love. For the support of women in the success of their husband is not due to compulsory social role, but due to the altruism. Individuals can only make a sacrifice for the people they love.

Women want to see their husband become successful, regardless of their own positions and responsibilities. Men, on the other hand, highlights the altruism of their wives as their support is not an individual and social obligation, but voluntary. Men also play a role in the success of women. In this case, we can talk about two individuals encouraging and sincerely supporting each other. Constructive policies towards ensuring equality between women and men, which is the focus of feminist social work approach, should be implemented. Women should be provided with equal opportunities as men in the family and working life. The underlying reason for the employment of women and men should be the contribution to the family budget and strengthen the solidarity within the family, not the economic freedom from each other.

KAYNAKÇA

- Acar, H. (2001). Tek Ebeveynli Ailelere Yönelik Feminist Sosyal Hizmet Müdahalesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 1(3), 13-25
- Atay, T. (2004). Erkeklik En Çok Erkeği Ezer. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 101, 11-30.
- Aytekin, B. (2016). İktisat Politikaları ve Kadın Emeği, *Research Studies Anatolia Journal*, 1(3), 503-510.
- Canatan K. & Ergün Y. (2013). *Aile sosyolojisi*. Açılım Kitap, İstanbul.
- Bahar, İ. H. (2005). *Sosyoloji*. USAK Yayınları: Ankara.
- Baydar, V. (2014). *Feminist Sosyal Hizmet Perspektifinden Popüler Yabancı Dizilerde Kadın Düşmanlığının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Butler, J. (2005). *Cinsiyet belası feminizm ve kimliğin altüst edilmesi*. Metis Yayınları: İstanbul.
- Buz, S. (2009). Feminist Sosyal Hizmet Uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 20(1).
- Çiçek, B. & Çopur, Z. (2018). Bireylerin Kadınların Çalışmasına ve Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları, *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 4, 1-21.
- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emeği. *Toplum ve Bilim Dergisi*, Ankara.
- Demirbilek, S. (2007). Cinsiyet Ayrımcılığının Sosyolojik Açıda İncelenmesi. *Politik& Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 44(551), 12-27.
- Demirbilek, M. (2015). Aile Danışmanlığı: Bir Uygulama Örneği. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 2.
- Dökmen, Z. Y. (2004). *Toplumsal cinsiyet*, İstanbul, Sistem Yayıncılık
- Ecevit, Y. (2012). *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi’ne başlangıç*. *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, Açıköğretim Fakültesi Yayınları: Eskişehir
- Ergeshkyzy, A. (2012). *Aile İçi Roller ve Manevi Yaklaşım*, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı, Ankara Üniversitesi, Ankara
- Ersoy, E. (2009). Cinsiyet kültürü içerisinde kadın ve erkek kimliği (Malatya örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 209-230.
- Featherstone, B. (2001). Where to for feminist social work. *Critical social work*, 2(1).
- Genç, Y. & Seyyar, A., (2010) “*Sosyal Hizmet Terimleri (Ansiklopedik Sosyal Pedagojik Çalışma Sözlüğü)*”, Sakarya Kitabevi, Sakarya.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*, Kırmızı Yayınları: İstanbul.
- Gökce, H. (2017). Dünü Bugünü ve Yarını İle Aile, *Sosyoloji Notları*, 1(1).
- Günay, G. & Bener, Ö. (2011). Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Aile İçi Yaşam Algılamaları, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(3), 157-171.
- Güneş, F. (2010). Yoksullukla Başa Çıkma Stratejileri- Kaynakların Yoksulluğu ve Kadın Emeği, *Folklor ve Edebiyat Dergisi*, 64, 33-64.
- Hız, G. & Karataş, A. (2016). Kadın Emeğinin İstihdamı ve Sendikalar: İstanbul Bankacılık Sektörü Örneği, *Mesleki Bilimler Dergisi*, 5(1), 22-35.

- Keçeci, G. (2016). *Kadın Dostu Kentler Projesinin Freirean Yaklaşım Ve Makro Feminist Sosyal Hizmet Uygulamaları Üzerinden İncelenmesi*, Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kirman, M. A., (2004). *Din sosyolojisi terimleri sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Nazlı, S. (2003). *Aile Danışmanlığı*. Anı Yayıncılık: Ankara.
- Newman, L. K. (2002). Sex, gender and culture: Issues in the definition, assessment and treatment of gender identity disorder. *Clinical child psychology and psychiatry*, 7(3), 352-359.
- Newman, M. D. (2016). *Sosyoloji*. Nobel Yayınevi: Ankara.
- Özçatal, E. Ö. (2011). Ataerkillik, toplumsal cinsiyet ve kadının çalışma yaşamına katılımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(1), 21-39.
- Özmete, E., & Yanardağ, M. Z. (2016). Erkeklerin bakış açısıyla toplumsal cinsiyet rolleri: kadın ve erkek olmanın değeri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(1), 91-107.
- Saygılı, S. (t.y.). *Evlilikte Mutluluk Sanatı*, TÜDAV: İstanbul.
- Sezal, İ. (2003). *Sosyolojiye Giriş*, Martı Yayınevi: Ankara.
- Şener, S. (2017). *Sosyoloji: Sosyal Bilimlere Alternatif Bir Yaklaşım*, Strateji Yayınevi: İstanbul.
- Tuncay, T., & İl, S. (2006). Sosyal Hizmette Baskı Karşıtı Uygulama, Sosyal Adalet Paradigması Temelinde Bir Özgürleştirme Pratiği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(2), 59-71.
- Yılmaz, S. (2018). Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Günlük Hayattaki Yansımaları: Çorum/Alaca Örneği. *İMGELEM*, (2), 59-79.
- Yılmaz, A., & Avcı, İ. A. (2015). 15-49 Yaş Grubu Evli Kadınların Bazı Toplumsal Cinsiyet Özellikleri İle Evlilik Uyumları Arasındaki İlişki. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(2), 180-193.
- Yeter, E. (2015). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Özneliği ve Din. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 15(2), 189-210.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=C%C4%B0NS%C4%B0YET (Erişim Tarihi: 28.08.2018).

ADAM AKADEMİ

Sosyal Bilimler Dergisi

Yayıncı

Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM) Hakkında Bilgi

Resmi olarak 2006 yılında kurulan ADAM, aslında çok uzun zamandır bir araya gelen akademisyenlerin bir oluşumudur. Uluslararası Kongre, Konferans ve Sempozyumlar, Cuma Konferansları, Sosyal Bilimler ve İslami İlimler Düşünce Okulu, Proje Çalışmaları, Sanat ve Dil Faaliyetleri ile çalışmalarına devam etmektedir.

Faaliyetlerini başkent Ankara'nın tarihi Hamamönü bölgesinde, Osmanlı döneminde medrese olarak faaliyet gösteren külliyesinde (Sarı Kadı Medresesi) sürdürmektedir.

Vermiş olduğu eğitimler, yapmış olduğu faaliyetler ve yürütmüş olduğu akademik projeler ile ADAM;

- Osmanlı mirasını günümüze aktarmayı,
- Toplumda insan kaynaklarının niteliğini artırmayı,
- Üniversite öğrencilerinin ve akademisyen adaylarının akademik, kültürel ve sosyal gelişimlerini desteklemeyi ve
- Özellikle sosyal bilimlerde yetişmiş nitelikli akademisyen sayısını artırmayı

amaçlamaktadır.

ADAM, yaşadığımız coğrafyanın tarihsel birikimi ve derin irfanıyla donanmış kişilerinin sahip olduğu potansiyeli ortaya çıkarma gayreti gösteren bağımsız "bir münevverler topluluğu"dur.

ADAM, çağın her alanındaki ideal insanına ulaşmak için gerekli akademik, kültürel ve sosyal altyapıyı hazırlamayı kendisine görev edinmiştir.

İletişim

Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM)

Hacettepe Mah. Tanış Sk. No: 2/A

Hamamönü – Altındağ – Ankara – Türkiye

Tel : +90 312 324 64 84

Faks : +90 312 324 05 54

E-posta : bilgi@adam.org.tr

Web : www.adam.org.tr

Dergi

ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi

2011 yılında yayın hayatına başlayan ADAM AKADEMİ, Haziran ve Aralık olmak üzere yılda bir cilt ve iki sayı olarak yayımlanan akademik araştırma, derleme makaleleri ile kitap incelemelerini kabul eden uluslararası çift-körleme hakemlik süreci yürüten akademik bir dergidir.

Dergide Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, Arapça ve Farsça yazılara yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Sosyal bilimler, iktisat, ekonomi, maliye, tarih, İslami ilimler, teoloji, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, felsefe, sosyoloji, teori, araştırma, Osmanlı, Balkanlar, Ortadoğu, Kuzey Afrika, Akdeniz, Karadeniz, reform, kalkınma, kurumlar, vakıflar

Politikalar

Odak ve Kapsam

ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi, Osmanlı dünyasını ve coğrafyasını kapsayan, çok disiplinli ve disiplinler-arası akademik çalışmalara yer veren bir dergidir.

Dergide; özellikle Osmanlı coğrafyasını kapsayan tarih, coğrafya, siyaset bilimi, iktisat, antropoloji, sosyoloji, hukuk, dini ilimler, felsefe, uluslararası ilişkiler, çevre ve kalkınma konularını ele alan bilimsel araştırmalara özel önem verilmektedir.

Dergiye gönderilen yazıların Osmanlı coğrafyasında yer alan ülkeleri kapsamaması, güncel ve gelecek ile ilgili problemlerin ve araştırma sorularının özgün bir bakış açısıyla değerlendirilmesi beklenmektedir.

Dergiye sunulan akademik çalışmaların alanında bir boşluğu dolduran, özgün nitelikte, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış (ulusal/uluslararası konferanslarda sunulmuş olan tebliğler, bu durumu belirtmeleri halinde ve makalenin geliştirilmesi şartıyla kabul edilebilir.) veyahut yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir.

ADAM AKADEMİ, Osmanlı coğrafyasında tarihten bugüne kadar gelen ülkelere ve konulara odaklanır. Dergi, bu ülke ve konular ile ilgili olarak gelen çalışmaların, Osmanlı coğrafyasında tarihte ve günümüzde var olan toplumların küresel olarak araştırılması, incelenmesi ve tartışılmasını sağlayan bir platform oluşturmayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu coğrafyada uluslararası ve disiplinler-arası akademik çalışmalar, araştırma bulgularının yayılımı, değişimi ve tartışılması ile bu alanda çalışan akademisyenler arasında işbirliği ve ortak yayınları teşvik etmek derginin önem verdiği konular arasındadır.

Dergi İçeriği

Derginin Bölümleri

ADAM AKADEMİ’de yayımlanabilecek çalışmalar aşağıda sıralanmıştır:

- Özgün bilimsel araştırma makaleleri,
- Belli bölgeyi ya da konuyu ele alan ve çalışma kapsam içinde değerlendirilen verileri kendi içinde ve benzer örneklerle karşılaştıran çalışmalar,
- Derleme çalışmaları,
- Yayın eleştirisi ve kitap tanıtımı/inceleme

Genel Yazım Kuralları

ADAM AKADEMİ Genel Yazım Kuralları

ADAM AKADEMİ, Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM) tarafından yıllık iki kez olarak yayımlanan uluslararası süreli çift-körleme hakem sürecine sahip bir dergidir.

Derginin yayın politikası, kapsamı ve içeriği ile ilgili kararlar ADAM tarafından belirlenen Yayın Kurulu tarafından alınır.

Dergi Kapsamı

ADAM AKADEMİ ilke olarak, dönem kısıtlaması olmadan Osmanlı coğrafyasını kapsayan bölgelerdeki tarih, coğrafya, siyaset bilimi, iktisat, antropoloji, sosyoloji, hukuk, dini ilimler, felsefe, uluslararası ilişkiler, çevre ve kalkınma konularını ele alan bilimsel araştırmaları yayımlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, dergiye gönderilen yazıların Osmanlı coğrafyasında yer alan ülkeleri kapsamı, güncel ve gelecek ile ilgili problemlerin ve araştırma sorularının özgün bir bakış açısıyla değerlendirmesi beklenmektedir.

Yayın İlkeleri

Dergiye gönderilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir.

Dergide basılmak için gönderilen akademik çalışmalar **Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, Arapça ve Farsça** olabilir; Türkçe yazılara İngilizce, diğer dillerde yazılmış olanlara da Türkçe ve İngilizce bir özet eklenmesi gerekmektedir. Ayrıca İngilizce hariç hangi dil ile gönderilmiş olursa olsun yayımlanmak için kabul edilmiş çalışmanın sonuna eklenmek üzere yazarlardan 1000-1500 kelimelik **İngilizce genişletilmiş özet** beklenmektedir. Bu özet makale başvurusunda sunulabileceği gibi makale yayın için kabul aldıktan sonra da sunulabilir.

Resim alt yazıları, biri Türkçe olmak üzere mutlaka çift dilde yazılmalıdır. Anahtar sözcükler ve özetler ise, İngilizce ve Türkçe olan yazılarda Türkçe ve İngilizce olarak çift dilde, diğer dillerde yazılan makalelerde makale dilinin yanı sıra Türkçe ve İngilizce olarak üç dilde verilmelidir.

Yazarlar dergiye gönderdikleri makalenin özgün olduğunu, başka bir dilde dahi olsa makalenin daha önce yayımlanmadığını ya da yayımlanmak üzere bir başka dergiye gönderilmiş olduğunu kabul etmiş sayılırlar.

ADAM AKADEMİ hakemli bir yayındır. Gelen yazıların ön kabulü üzerine yayın kurulu görüş bildirir ve hakem önerir. Her yazı **en az iki hakeme** gönderilir. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı **üçüncü bir hakeme** gönderilebilir veya editör, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verebilir. Hakemlerin önerileri, eleştiri ve düzeltmeleri yazara hakem adı gizlenerek yolları; yazarlar hakem görüşüne uymayı kabul etmek yükümlülüğündedir.

Yazarların, gerekçe göstererek görüşlerinde ısrarcı olmaları durumunda yayın kurulu yeni bir değerlendirme yapar.

Hakem görüşleri doğrultusunda yayın kurulu tarafından basılabilir kararı verilen çalışmalar, yazı düzeni, yazım kuralları, kaynakça, görsel malzeme ile yazımın ilişkilendirilmesi gibi konular da dahil olmak üzere gözden geçirildikten sonra, önemli bir aksaklık bulunmaz ise son gözden geçirme yazı işleri müdürü tarafından yapılır.

Yayınlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yazı ve fotoğraflardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yazım Kuralları

ADAM AKADEMİ, **APA 6. sürüm** atıf formatını kullanmaktadır. ADAM AKADEMİ'ye gönderilen yazılar, referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır.

Microsoft Office Word programında otomatik olarak Başvurular sekmesinden APA Altıncı Sürüm'ü seçebilirsiniz. Alıntı Ekle sekmesinden dilediğiniz kaynakları ekleyebilir, çalışma içinde atıf olarak ve çalışma sonunda Kaynakça sekmesinden Kaynakça olarak çalışmanıza ekleyecektir.

APA'nın 6. sürümü, yazarların dikkate alacağı versiyonu olmalıdır. Bununla birlikte kaynakça düzenlenirken Türkçe 'ye uyarlanmış ve APA'nın istisnası olan hususlar da bulunmaktadır. Bu istisnalar şunlardır:

- Kitapta yer alan bölümler/makaleler için İngilizce kullanılan "in" sözcüğü ve Türkçe'deki karşılığı olan "içinde" sözcüğü kaynakçadan kaldırılmıştır.
- Türkçe'de gün ve ay içeren tarihler önce gün, sonra ay şeklinde (örneğin 12 Kasım) yazılmalıdır.

Makalenin diline göre Türkçe veya İngilizce farklı yazılması gereken ifadeler olabilir. Bu hususa dikkat edilmelidir. Örneğin Türkçe bir metinde (İnalçık, 1998, s. 92) olarak verilen atıf İngilizce metinde (İnalçık, 1998, p. 92) şeklinde verilmelidir.

Biçim Rehberi ve Kurallar

ADAM AKADEMİ'ye gönderilen makalelerin, aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir. Eğer aşağıdaki kurallara uymayan bir durum ön kontrol aşamasında tespit edilirse makale hakemlere gönderilmeden yazara geri iade edilir ve aşağıdaki kurallar çerçevesinde düzenlemesi talep edilir:

1. Başlık:

İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve koyu harflerle ortalıkmış şekilde büyük harfler ile yazılmalıdır.

2. Yazar ad(lar)ı ve adresi:

Yazarın unvanı, adı, görev yaptığı kurum, haberleşme ve e-posta adresi buradaki sıra ile belirtilmelidir.

3. Özet:

Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve 150-200 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir.

Özetin altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler Türkçe ve İngilizce olarak verilmelidir.

3.1 Genişletilmiş Özet:

Çalışmaların uluslararası görünürlüğünü artırmak için yapılan bu uygulamada, **1000-1500 kelimelik** İngilizce genişletilmiş özet sunulması gerekmektedir. Bu özet makale ile beraber sunulabileceği gibi çalışma basım için kabul edildiğinde de sunulabilir. Fakat ikinci

durumda çalışmanın genişletilmiş İngilizce özeti, İngilizce editörlerine tekrar iletilip değerlendirilecektir.

4. Ana Metin:

ADAM AKADEMİ'ye sunacağınız çalışmanız;

- Microsoft Office Word programında,
- Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri (Constantia vb.) ile,
- 12 punto,
- 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Sayfa kenarlarında 2,5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır. Yazılar 10.000 kelimeyi geçmemelidir. 10.000 kelimeyi geçen istisnai durumlarda çalışmanın basımı konusunda yayın kurulu yetkilidir.

5. Tablolar ve Şekiller:

Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır.

Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo adı ise tablo numarasının altına, tam sola dayalı, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır.

Şekiller siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası eğik yazılmalı, nokta ile bitmelidir. Hemen yanından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır.

6. Alıntı ve Göndermeler:

Yazarlar mümkün olduğunca dipnot kullanımından kaçınmalıdırlar. Dipnotlar sadece açıklayıcı mahiyette olmalı ve düzenli olarak numaralandırılmalıdır.

ADAM AKADEMİ, sonnot kullanmamaktadır. Fakat istisnai ve zorunlu durumlarda sonnotlar sadece açıklama için kullanılabilir ve metnin sonunda yer almalıdır.

Alıntılar tırnak içinde verilmeli; beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1,5 cm içeride, blok hâlinde ve 1 satır aralığıyla 1 punto küçük (11 punto) yazılmalıdır.

Metin içinde genel bir referans söz konusuysa ve metnin bütününe gönderme yapılıyorsa (yazarın soyadı, yıl) yazmak yeterlidir. Örnek: (Bulut, 2009).

Belirli bir sayfadan alıntı yapılmış veya ilgili fikirler belirli bir kısımdan alınmış ise kaynak, sayfa numarasıyla beraber yazılır. Örnek: (Faroqhi, 1997, s. 67)

Atıf verme tablosu

Atfın cinsi	Esere yapılan ilk atıf	Aynı esere yapılan diğer atıflar	Parantez formatında metinde esere yapılan ilk atıf	Parantez formatında aynı esere yapılan diğer atıflar
Bir yazarlı	Brown (1966)	Brown (1966)	(Brown, 1966, s. 27)**	(Brown, 1966, s. 27)
İki yazarlı	Lampe ve Jackson (1982)	Lampe ve Jackson (1982)	(Lampe & Jackson 1982, s. 44)	Lampe & Jackson 1982, s. 44)
Üç-dört-beş yazarlı*	Bulut, Akkemik, ve Göksal (2012)	Bulut vd. (2012)	(Bulut, Akkemik, & Göksal, 2012, s. 25)	(Bulut vd., 2012, s. 25)
Altı veya daha fazla yazarlı	Abisel vd. (2005)	Abisel vd. (2005)	(Abisel vd., 2005, s. 65)	(Abisel vd., 2005, s. 65)
Yazar grupları (kısaltmayla anlaşılın)	Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2015)	TÜİK (2015)	(Türkiye İstatistik Kurumu, 2015, s. 7)	(TÜİK, 2015, s.7)
Yazar grupları (kısaltmasız)	Ekonomi Bakanlığı (2016)	Ekonomi Bakanlığı (2016)	(Ekonomi Bakanlığı, 2016, s. 15)	(Ekonomi Bakanlığı, 2016, s. 15)

* Yazar sayısı üç ile beş arasında ise, ilk göndermede tüm isimler yazılır, daha sonra sadece ilk yazarı belirtmek yeterlidir.

** Alıntı ayrıca (Brown, 1966:27) şeklinde de gösterilebilir.

Aynı parantez içinde birden fazla esere atıf yapılıyorsa, kaynakçada önce yazılacak olan ilk olarak yazılır.

İkinci kaynaktan yapılan alıntılarda, asıl kaynak da belirtilmelidir: (Barkan (1932) aktaran İnalıcı, 1998). Bu durumda Barkan'ın çalışmasının kaynakçada yer almasına gerek yoktur.

Kişisel görüşmeler, metin içinde soyadı ve tarih belirtilerek gösterilmeli, ayrıca kaynaklarda da belirtilmesine gerek yoktur. (Fuat Sezgin, kişisel görüşme, 10 Mart 2014)

İnternet adreslerinde ise mutlaka kaynağa ulaşma tarihi belirtilmeli ve bu adresler kaynaklar arasında da verilmelidir:

www.tcmb.gov.tr/bulten (20.12.2005)

7. Kaynaklar/Kaynakça:

Çalışma esnasında kullanılan ve atıf yapılan tüm kaynaklar (klasik metinler ve kişisel görüşmeler hariç) Kaynakçaya eklenir. Çalışmada atıf yapılmayan eserlere Kaynakçada yer verilmez.

Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıdaki şekillerden birinde yazılmalıdır. Kaynaklar, bir yazarın birden fazla yayını olması halinde, yayımlanış tarihine göre sıralanmalı; bir yazara ait aynı yılda basılmış yayınlar ise (1995a, 1995b) şeklinde gösterilmelidir.

Klasik eserlerin (Marx, Freud gibi) özgün tarihleri biliniyorsa kaynağın sonunda şu şekilde verilir: (Özgün eser 1846 tarihlidir)

Atıf yapılan kaynağın varsa DOI numaraları sona yazılır.

Örnek:

Pamuk, Ş. (2004). The evolution of financial institutions in the Ottoman Empire, 1600–1914. *Financial History Review*, 11(1), 7-32. doi: 10.1017/S0968565004000022

Örnek kaynakça yazımları

Tek yazarlı kitap

Çadırcı, M. (1991). *Tanzimat döneminde Anadolu kentleri'nin sosyal ve ekonomik yapıları* (Vol. 124). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Çok yazarlı kitap

Demir, C., & Çevirgen, A. (2006). *Ekoturizm yönetimi*. Nobel Yayınları. İstanbul.

Editörlü kitap

İnalçık, H., & Quataert, D. (Eds.). (1994). *An economic and social history of the Ottoman Empire, 1300-1914*. Cambridge University Press.

Kitap içinde bölüm

Bulut, M., & Korkut, C. (2017). A Look at Cash Waqfs as Islamic Financial Institutions and Instruments. *Critical Issues and Challenges in Islamic Economics and Finance Development* (ss. 85-96). Springer International Publishing.

Çeviri eser

Shaw, S. (1982). *Osmanlı İmparatorluğu*. Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Sermet Matbaası.

Rapor

Karagöl, E. T., & Akgeyik, T. (2010). Türkiye'de İstihdam Durumu: Genel Eğilimler. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 21.

Dergiden makale

Bulut, M. (2011). Gelişen Avrupa Genişleyen Osmanlı'dan Günümüze Dünya Ekonomisi'nde Değişen Dengeler ve Yeni Merkez. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 11-28.

Taranma ve Dizinleme

ADAM AKADEMİ, aşağıda yer alan servisler tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir:
(Sıralama alfabetiktir.)

- ASOS Index
- Biblioteca Digital
- Citefactor
- Cosmos Impact Factor
- DOAJ
- DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
- EBSCOhost (Academic Search Premier)
- EDS Index (Eberhard Karls Universitat Tubingen)
- EDUINDEX – International Organization for Impact Factor and Indexing
- ERIH PLUS
- ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
- Google Scholar
- Journal Factor
- I2OR (International Institute of Organized Research)
- Index Islamicus
- ISI (International Scientific Indexing)
- Islamic World Science Citation Center (ISC) Index
- Masader – Oman Virtual Science Library
- MIAR
- ProQuest (Sosyal Bilimler Veritabanı)
- ResearchBib (Academic Resource Index)
- SIS (Scientific Indexing Services)
- SOBİAD
- ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT)

ADAM ACADEMY

Journal of Social Sciences

Publisher

About Ankara Center for Thought and Research (ADAM-ACTOR)

ADAM, formally founded in 2006, is actually an organization of academics who have come together for a very long time. ADAM continues its works with international congress, conferences and symposiums, Friday Conferences, School of Social Sciences and Islamic Studies, projects, and art and language activities.

ADAM holds these activities in its kulliyah at the historical Hamamönü district of Ankara, (Sarı Kadı Madrasah) which were operating as a madrasah during the Ottoman period.

ADAM aims;

- to transfer Ottoman heritage to today,
- to increase the quality of human resources in society,
- to support academic, cultural and social development of university students and academic candidates,
- to increase the number of qualified academicians, especially in social sciences

with the trainings, activities and academic projects.

ADAM is an independent “community of intellectuals” that seeks to uncover the potential of the people who are covered with historical accumulation and deep knowledge of the geography we live in.

ADAM has assigned with the task of preparing the necessary academic, cultural and social infrastructure to reach the ideal people in every area of the age.

Contact

Ankara Center of Thought and Research (ACTOR)

Ankara Dusunce ve Arastirma Merkezi (ADAM)

Hacettepe Mah. Tanis Sk. No: 2/A

Hamamonu – Altindag – Ankara – Turkey

Tel : +90 312 324 64 84

Fax : +90 312 324 05 54

E-mail : bilgi@adam.org.tr

Web : www.adam.org.tr

Journal

ADAM ACADEMY Journal of Social Sciences

ADAM ACADEMY, started publishing in 2011, is an international academic journal that conducts double-blind peer review process and accepts research articles, compilation articles and book reviews. ADAM ACADEMY is published in one volume and two issues per year, June and December.

The articles can be written in Turkish, English, German, French, Arabic and Persian.

Keywords

Social sciences, economics, finance, history, Islamic studies, theology, international relations, political science, philosophy, sociology, theory, research, Ottoman, Balkans, Middle East, North Africa, Mediterranean, Black Sea, reform, development, institutions, foundations, waqfs

Policies

Focus and Scope

ADAM ACADEMY Journal of Social Sciences is a multidisciplinary and interdisciplinary academic journal covering the Ottoman world and its geography.

Special attention is given to the scientific researches/articles that deal with the issues on history, geography, political science, economics, anthropology, sociology, law, religious sciences, philosophy, international relations, environment and development covering, especially, Ottoman geography.

It is expected that the articles sent to the journal should evaluate with a specific point of view regarding the scope, current and future problems their research questions. of the countries in the Ottoman geography.

Articles submitted for publication should be original, contributing to knowledge and scientific information in related fields or bringing forth new views and perspectives on previously written scholarly papers. In order for any article to be published in ADAM ACADEMY, it should not have been previously published or accepted for publication elsewhere. Papers presented at a conference or symposium may be accepted for publication if clearly indicated so beforehand.

ADAM ACADEMY focuses on the countries and subjects that have come to today from the Ottoman geography. The journal aims to provide a platform for the global research, analysis and discussion of the societies that existed in the Ottoman geography in the past and present. In addition, international and interdisciplinary academic work in this geography, the spread, exchange and discussion of research findings, and encouraging collaboration and joint publications among academicians are among the issues that the journal gives importance.

Journal Content

Parts of the Journal

The articles that can be published in ADAM AKADEMI are listed below:

- Original scientific research articles,
- The studies that deal with the specific region or the subject and compare data in the study and similar examples,
- Compilation studies,
- Publication critique and book review

Author Guide

ADAM ACADEMY General Writing Rules

ADAM ACADEMY is an internationally double-blind peer-review journal published twice a year by the Ankara Center for Thought and Research (ADAM).

Decisions on publication policy, scope and content of the journal are taken by the Editorial Board determined by the ADAM.

Scope of the Journal

In principle, ADAM ACADEMY aims to publish scientific researches on history, geography, political science, economics, anthropology, sociology, law, religious sciences, philosophy, international relations, environment and development in the regions covering the Ottoman geography without period limitation. In addition, it is expected that the articles sent to the JOURNAL will be evaluated with respect to the scope, current and future problems of the countries in the Ottoman geography and the research questions from a specific point of view.

Editorial Principles

Academic impartiality and scientific quality are the most important criteria when evaluating articles submitted to the journal.

The manuscripts may be in **Turkish, English, German, French, Arabic and Persian**; for Turkish manuscripts, an English abstract must be added and for the manuscripts that are written in other languages, both a Turkish and an English summary must be provided. The official subtitles must certainly be written in two different languages, one of which is to be Turkish. The keywords and summaries for English and Turkish manuscripts must be offered in Turkish and English; the manuscripts written in other languages must be provided in Turkish and English, as well, apart from the source language of the manuscripts. In addition, **English extended abstracts of 1000-1500 words** are expected from the authors to be added to the end of the study to be published no matter which language they are sent, except in English. This abstract may be presented with the article or it may be presented after the article has been accepted for publication.

The authors are assumed to acknowledge that the manuscripts they write for the journal are authentic and have never been published previously even in another language or have not been submitted for publication elsewhere.

ADAM ACADEMY is a refereed journal. The editorial board expresses an opinion about the preliminary acceptance of the manuscripts and hand it over to the referees. The manuscripts are referred to at least two referees. If one of the referee reports is positive and the other is negative, the article may be sent a third referee or the editor may make a final decision by examining the referee reports. The suggestions, criticism and corrections made by the referees are redirected to the authors provided that the referees' names remain anonymous; the authors are obliged to take referees' consult.

In case the authors are insistent upon their own manuscripts, the editorial board re-evaluates them.

In accordance with the referees' opinions, the manuscripts cleared for publication by the

editorial board are reviewed for their format, spelling rules, references and visual materials; the final assessment is conducted by the editorial coordinator provided there is no crucial defect.

The copyright of the manuscripts accepted to be published in the journal is deemed to have been transferred to ADAM ACADEMY Journal of Social Sciences. The responsibility of the opinions expressed in the published articles belongs to their authors.

It can be quoted by referring to articles and photographs.

Writing Rules

ADAM ACADEMY uses APA 6 version reference format. Manuscripts sent to ADAM ACADEMY should be prepared in reference system, format of footnotes and bibliography with American Psychological Association (APA) style.

You can automatically select APA Sixth Edition from the Applications tab in the Microsoft Office Word program.

Attention should be paid to presenting the articles sent to ADAM AKADEMİ as follows. If a condition that does not comply with the following rules is detected during the pre-check phase, the article is returned to the author without being sent to the referees, and is requested to be framed by the following rules:

Style Guidelines/Rules for Manuscripts

1. Title of the article:

Title of the manuscript should reflect the content, one that expresses it best, and should be in bold letters.

2. Name(s) and address(es) of the author(s):

Names and lastnames, the institution the author is associated with, her/his contact and e-mail addresses should also be specified.

3. Abstract:

At the beginning, the manuscript should include an abstract both in Turkish and English, briefly and laconically expressing the subject, in maximum 150-200 words. There should be no reference to used sources, figure and chart numbers.

Leaving one line empty after the body of abstract, there should be **keywords**, minimum 3 and maximum 8 words.

3.1 Extended Abstract:

In order to increase the international visibility of the work, this application requires an **English extended abstract of 1000-1500 words**. This abstract can be presented with the article, or it can be presented after the work is accepted for publication. But in the second case, the extended English abstract of the work will be re-transmitted to the English editors.

4. Main Text:

Should be typed

- In Microsoft Office Word program
- In Times New Roman or similar font type (Constantia etc.),
- 12 type size,
- 1,5 line on A4 format (29/7x21cm) paper.

There should be 2,5 cm on the margins and pages should be numbered. The manuscript should not exceed 10.000 words. The editorial board is authorized to publish work in exceptional cases of above 10,000 words.

5. Tables and Figures:

Tables should have numbers and captions. In tables, vertical lines should not be used. Horizontal lines should be used only to separate subtitles within the table.

The table number should be written at the top, aligned to the left, and should not be in italics. The caption should be written in italics, and the first letter of each word should be capitalized. Tables should be placed where they are most appropriate in the text.

Figures should be prepared in accordance with the black and white edition. The figure numbers and names should be centered just below the figure. The figure number should be written italic, it must end with a dot.

6. Citations:

Authors should avoid using footnotes as much as possible. Footnotes should be used only for explanations and numbered automatically.

ADAM ACADEMY does not use endnotes. On the other hand, endnotes should only be used for explanation, and at the end of the text. In order to indicate sources in footnotes, authors should use the principles of in-text citation.

References within the text should be given in parentheses as follows:

Citation Table

Type of citation	First citation	Other citations	First citation in parenthesis format	Other citations in parenthesis format
One author	Brown (1966)	Brown (1966)	(Brown, 1966, p. 27)*	(Brown, 1966, p. 27)
Two authors	Lampe ve Jackson (1982)	Lampe ve Jackson (1982)	(Lampe & Jackson 1982, p. 44)	Lampe & Jackson 1982, s. 44)
3-4-5 authors	Bulut, Akkemik, ve Göksal (2012)	Bulut et al. (2012)	(Bulut, Akkemik, & Göksal, 2012, p. 25)	(Bulut et al., 2012, p. 25)
6+ authors	Abisel et al. (2005)	Abisel et al. (2005)	(Abisel et al., 2005, p. 65)	(Abisel et al., 2005, p. 65)
Author groups, can be understood with abbreviation	Turkish Statistical Institute (TÜİK, 2015)	TURKSTAT (2015)	(Turkish Statistical Institute, 2015, p. 7)	(TURKSTAT, 2015, p.7)
Author groups (non-abbreviation)	Ministry of Economy (2016)	Ministry of Economy (2016)	(Ministry of Economy, 2016, p. 15)	(Ministry of Economy, 2016, p. 15)

*It can be also shown as (Brown, 1966:27)

If more than one reference is cited in the same parenthesis, the first one must be written first.

In secondary sources quoted, original source should also be pointed to: (Barkan, 1932 in İnalçık, 1998) Personal interviews must be indicated in the text by indicating their surname and date, and need not be specified in the references. (Fuat Sezgin, personal interview, March 10, 2014).

The access date of the internet addresses must be specified and these addresses should be given among the references.

In secondary sources quoted, original source should also be pointed to:
(Barkan, 1932 in İnalçık, 1998)

7. References:

All resources used and cited during the work (except for classical texts and personal interviews) are added to the References. Works not cited in the manuscript must not include in the References.

Should be at the end of the text in alphabetical order, in one of the ways shown below.

If there are more than one source by the same author, then they will be listed according to their publication date; sources of the same author published in the same year will be shown as (1995a, 1995b).

If the original dates of classical works (such as Marx, Freud) are known, they are given at the end of the source as follows: (The original work is dated 1846).

If the source is cited has DOI number, it is written to the end.

Example:

Pamuk, Ş. (2004). The evolution of financial institutions in the Ottoman Empire, 1600–1914. *Financial History Review*, 11(1), 7-32. doi: 10.1017/S0968565004000022

Books w/ single author

Çadırcı, M. (1991). *Tanzimat döneminde Anadolu kentleri'nin sosyal ve ekonomik yapıları* (Vol. 124). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Books w/ 2+ authors

Demir, C., & Çevirgen, A. (2006). *Ekoturizm yönetimi*. Nobel Yayınları. İstanbul.

Editorial books

İnalçık, H., & Quataert, D. (Eds.). (1994). *An economic and social history of the Ottoman Empire, 1300-1914*. Cambridge University Press.

Book chapters

Bulut, M., & Korkut, C. (2017). A Look at Cash Waqfs as Islamic Financial Institutions and Instruments. In *Critical Issues and Challenges in Islamic Economics and Finance Development* (pp. 85-96). Springer International Publishing.

Translated works

Shaw, S. (1982). *Osmanlı İmparatorluğu*. Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Sermet Matbaası.

Reports

Karagöl, E. T., & Akgeyik, T. (2010). Türkiye'de İstihdam Durumu: Genel Eğilimler. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 21.

Articles from journals

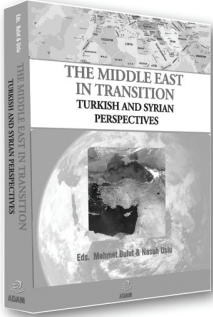
Bulut, M. (2011). Gelişen Avrupa Genişleyen Osmanlı'dan Günümüze Dünya Ekonomisi'nde Değişen Dengeler ve Yeni Merkez. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 11-28.

Abstracting and Indexing

ADAM ACADEMY is abstracted and indexed by the following services:

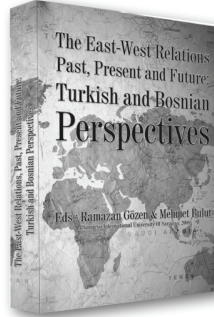
(Order is alphabetical.)

- ASOS Index
- Biblioteca Digital
- Citefactor
- Cosmos Impact Factor
- DOAJ
- DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
- EBSCOhost (Academic Search Premier)
- EDS Index (Eberhard Karls Universitat Tubingen)
- EDUINDEX – International Organization for Impact Factor and Indexing
- ERIH PLUS
- ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
- Google Scholar
- Journal Factor
- I2OR (International Institute of Organized Research)
- Index Islamicus
- ISI (International Scientific Indexing)
- Islamic World Science Citation Center (ISC) Index
- Masader – Oman Virtual Science Library
- MIAR
- ProQuest (Social Science Database)
- ResearchBib (Academic Resource Index)
- SIS (Scientific Indexing Services)
- SOBIAD
- ULAKBİM Social Sciences Database

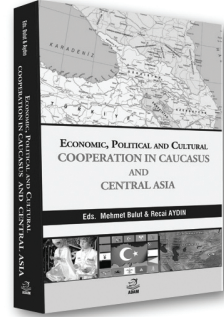
OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE BEŞ YÜZ YIL GİBİ UZUN BİR DÖNEM BİR ÇOK FARKLI DİLİ KONUŞAN VE FARKLI DİNLERE MENSUP TOPLULUKLARIN BİR ARADA HUZUR İÇİNDE YAŞADIĞI BİR BARIŞ HAVZASI OLAN ORTADOĞU, OSMANLILAR'IN BÖLGEDEN ÇEKİLMESİNDEN SONRA BİR TÜRLÜ BARIŞA ULAŞAMADI. SURİYE VE TÜRKİYE'DEN İLİM ADAMLARININ ORTADOĞU'NUN DÜNÜ, BUGÜNÜ VE GELECEĞİNİ ANALİZ ETTİĞİ ÖNEMLİ BİR ÇALIŞMA!

ADAM tarafından basılan kitap
KİTAPÇILARDA

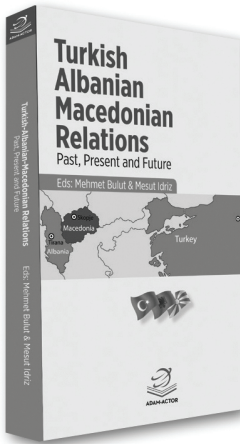
DOĞU BATI İLİŞKİLERİNİN GEÇMİŞİ, GÜNÜMÜZ VE GELECEĞİNİN EKONOMİK, SOSYAL, SİYASAL VE KÜLTÜREL YÖNLERİYLE DEĞERLENDİRİLDİĞİ ÖNEMLİ BİR ÇALIŞMA!

Uluslararası Saraybosna Üniversitesi tarafından basılan kitap KİTAPÇILARDA

"KAFKASYA VE ORTA ASYA'DA TÜRKİYE İLE BÖLGE ÜLKELERİ ARASINDA GEÇMİŞTEN GELEN TARİHSEL BAĞLAR VE ORTAK KÜLTÜR TEMELİNDEN HAREKETLE ENERJİDEN EKONOMİK VE SİYASETE KADAR BİR ÇOK ALANDA HAYATA GEÇİRİLEBİLECEK İŞBİRLİĞİ VE İLİŞKİLERİN ANALİZ EDİLDİĞİ ÖNEMLİ BİR ÇALIŞMA!"

ADAM tarafından basılan kitap
KİTAPÇILARDA

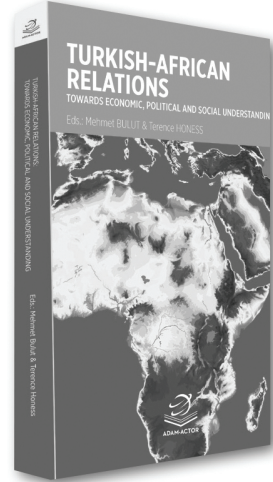
TÜRKİYE'NİN YAKIN COĞRAFYASINDAKİ ETKİSİNİN GİDEREK ARTMAYA BAŞLADIĞI BİR DÖNEMDE GEÇMİŞTEN GELECEĞE ARNAVUTLUK, MAKEDONYA VE KOSOVA İLE OLAN KÜLTÜREL, SOSYAL, EKONOMİK VE SİYASAL İLİŞKİLERİNİN; İLGİLİ ÜLKELE RİN ÜNİVERSİTELERİNDE ÇALIŞMALARINA DEVAM EDEN AKADEMİSYENLER VE ARAŞTIRMACILAR TARAFINDAN ANALİZ EDİLDİĞİ BİR ÇALIŞMA!

ADAM tarafından basılan kitap
KİTAPÇILARDA

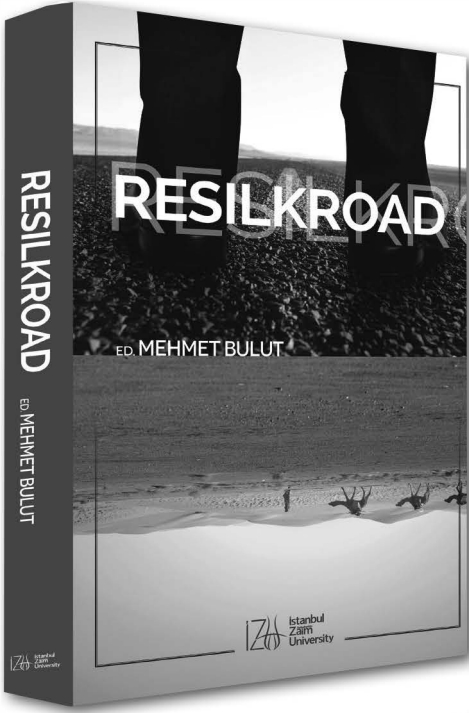
SOSYALİZMİN İFLASINI BELGELEYEN BERLİN DUVARI'NIN YIKILMASINDAN SONRA DOĞU AVRUPA, ORTA ASYA VE KAFKASYA YANINDA KARADENİZ'İN KUZEYİ, DOĞUSU VE BATISINDA YER ALAN COĞRAFYADA YENİ BAĞIMSIZ DEVLETLER ORTAYA ÇIKTI. BİR TARAFTAN ANILAN BU COĞRAFYADAKİ TOTALİTER REJİMLERİN VE SOSYALİZMİN ETKİSİ DİĞER YANDAN TÜRKİYE'DE COĞRAFYA VE TARİH İDRAKİ SINIRLANDIRILMIŞ "ETKİLİ" BEYİNLERİN SİYASİ SINIRLARLA TABİİ, İNSANİ, KÜLTÜREL VE MANEVİ SINIRLARIN FARKINI UZUN SÜRE KAVRAYAMAMIŞ OLMASI BU HAVZADAKİ İŞBİRLİKLERİNİN HAYATA GEÇİRİLMESİNDEKİ GECİKMEİNİN EN ÖNEMLİ NEDENLERİ OLARAK ZİKREDEBİLİR.

ADAM tarafından basılan kitap
KİTAPÇILARDA

SON YILLARDA AFRIKA'DA EKONOMİK, SOSYAL, KÜLTÜREL V.B ALANLARDA ÖNEMLİ GELİŞMELER YAŞANIYOR. GELİŞEN VE GELECEKTE GİDEREK ÖNEMLİ ARTTAKAN YENİ KİTA İLE TARİHSEL DERİNLİĞİ BULUNAN TÜRKİYE-AFRIKA İLİŞKİLERİNİN DÜNÜ BUGÜNÜ VE GELECEĞİ BU ÇALIŞMADA UZMANLAR TARAFINDAN ANALİZ EDİLİYOR.

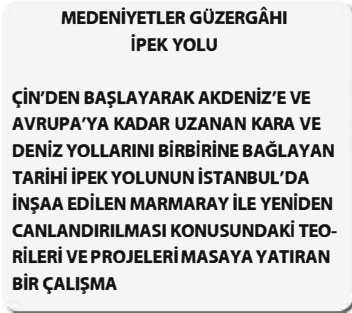
ADAM tarafından basılan kitap
KİTAPÇILARDA

RESILKROAD

TARİHİ İPEK YOLUNUN YENİDEN CANLANDIRILMASIYLA DÜNYA BARIŞI, KÜRESEL VE BÖLGESEL İSTİKRARIN SAĞLANMASI, ÜLKELER ARASI YENİ TİCARİ KANALLARIN AÇILMASI, KISACA MEDENİYETLER, KÜLTÜRLER VE EKONOMİLER ARASI BAĞLARIN YENİDEN GÜÇLENMESİ SÜRECİNE KATKISININ DEĞİŞİK BOYUTLARIYLA ELE ALINDIĞI BİR ÇALIŞMA

**İSTANBUL
SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
tarafından basılan kitap KİTAPÇILARDA**

MEDENİYETLER GÜZERGAHI İPEK YOLU

ÇİN'DEN BAŞLAYARAK AKDENİZ'E VE AVRUPA'YA KADAR UZANAN KARA VE DENİZ YOLLARINI BİRBİRİNE BAĞLAYAN TARİHİ İPEK YOLUNUN İSTANBUL'DA İNŞAA EDİLEN MARMARAY İLE YENİDEN CANLANDIRILMASI KONUSUNDAKİ TEORİLERİ VE PROJELERİ MASAYA YATIRAN BİR ÇALIŞMA

**İSTANBUL
SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
tarafından basılan kitap KİTAPÇILARDA**

